

บทที่ 1

บทนำ

ความหมายของการส่งเสริมการเกษตร

การส่งเสริมการเกษตรเป็นงานที่เกี่ยวกับการให้การศึกษา ให้ความรู้ทางเกษตรแก่เกษตรกร โดยเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและบริการต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายคำว่า การส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension) ไว้ต่าง ๆ ดังนี้

ทำนอง สิงคาลวณิช (2525) ได้ให้ความหมายของการส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า “คือ การถ่ายทอดหรือเผยแพร่บริการความรู้และประสบการณ์ใหม่ ๆ เกี่ยวกับการเกษตรให้แก่เกษตรกรที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ ตลอดจนให้คำปรึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อความเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ ให้เกษตรกรนำไปคิดตกลงใจและปฏิบัติตามอันจะยังผลให้เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต และเพิ่มรายได้”

ดิเรก ฤกษ์หรัย (2527) ได้ให้ความหมายว่า “การส่งเสริมการเกษตร คือ กระบวนการในการให้ การศึกษานอกระบบ ซึ่งรวมทั้งการบริการแก่บุคคลเป้าหมายที่เป็นเกษตรกรและครอบครัว โดยให้บุคคลเป้าหมายเหล่านี้เรียนรู้โดยการกระทำด้วยตนเองและช่วยตนเอง เพื่อให้บรรลุถึงการกินดีอยู่ดีของคนในชุมชน โดยส่วนรวม ทั้งนี้โดยมีพื้นฐานตั้งอยู่บนการพัฒนาประชาชนในชุมชน”

เคลซี (Kelsey, 1963) ให้คำจำกัดความว่า “การส่งเสริมการเกษตร เป็นการศึกษาอกระบบ ซึ่งไม่ ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือเด็ก สามารถเรียนรู้ได้โดยการปฏิบัติด้วยตนเอง การส่งเสริมการเกษตรจะให้การศึกษ และบริการแก่บุคคลที่เป็นเป้าหมาย เพื่อให้บรรลุถึงความต้องการที่แท้จริงของบุคคลเหล่านั้น โดยมีฐานที่ ตั้งอยู่บนการพัฒนาประชาชนในสังคม”

โมเซอร์ (Mosher, 2530) ได้ให้ความหมายว่า “การส่งเสริมการเกษตร เป็นการทำงานกับชาวชนบท โดยผ่านวิธีการให้การศึกษาออกโรงเรียนในแนวที่เป็นเรื่องสนใจ เป็นความต้องการของเขาอย่างใกล้ชิด และ สร้างความเป็นเพื่อนเพื่อปรับปรุงระดับความเป็นอยู่ของครอบครัวชาวชนบท ช่วยสนับสนุนสวัสดิภาพชุมชน ในชนบท”

บุญสม วราเอกศิริ (2535) ให้ความหมายว่า การส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension) คือ “กระบวนการให้การศึกษาออกโรงเรียน และการบริการแก่บุคคลเป้าหมาย อันหมายถึง เกษตรกร และ ครอบครัวเกษตรกร โดยวิธีการปฏิบัติจริง (learning by doing) และเน้นถึงการช่วยเหลือให้เกษตรกร ช่วยเหลือตนเอง (help them to help themselves) เพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจและสังคม”

แซนเดอร์ส (Sanders, 1966) ได้กล่าวว่า “ความมุ่งหมายของงานส่งเสริมทุกอย่าง คือ การสอนประชาชนผู้ซึ่งอยู่ในพื้นที่ชนบทถึงวิธีการในการยกระดับมาตรฐานของความเป็นอยู่โดยให้ประชาชนได้ใช้ความพยายาม ใช้ทรัพยากร กำลังคน กำลังสัตว์ และวัสดุของเขาเอง โดยได้รับความช่วยเหลือให้น้อยที่สุด”

ลีแกน (Leagan, 1961) ได้ให้ความหมายของการส่งเสริมว่า “กระบวนการส่งเสริม คือ การทำงานร่วมกับประชาชน เพื่อช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ (self – reliant) โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น”

รัสเซล (Russell, 1981) ได้ให้ความหมายของการส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า “การส่งเสริมการเกษตร คือ กระบวนการจัดหาความรู้และทักษะที่จำเป็นเพิ่มเติมให้แก่เกษตรกรเพื่อนำไปปรับปรุงผลผลิต เพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพและต้องใช้วิธีการสื่อสารแบบ 2 ทาง”

โดยสรุปกล่าวได้ว่า การส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension) คือ การบริการการศึกษาแบบเสริม หรือขยายออกไปสู่ประชาชนทั่วไป เป็นกระบวนการถ่ายทอดวิชาความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และการบริการอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการผลิตทางการเกษตรโดยอาศัยการให้การศึกษาแบบนอกโรงเรียน (Non – Formal Education) แก่เกษตรกร ครอบครัวเกษตรกร (farmer and farm family) และบุคคลอื่นที่สนใจ โดยวิธีการฝึกปฏิบัติจริง (learning by doing) และเน้นถึงการให้ความช่วยเหลือเพื่อให้เกษตรกรสามารถช่วยเหลือตนเองได้ (help them for they can help themselves) ในการปรับปรุงพัฒนาประสิทธิภาพในการผลิตและความเป็นอยู่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (for sustainable better living condition both socio – economic and cultural practices) และสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมของเกษตร

ความสำคัญของการส่งเสริมการเกษตร

ความสำคัญของการส่งเสริมการเกษตรต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย

การส่งเสริมการเกษตรนับว่าเป็นงานที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทย ทั้งนี้สืบเนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมมานานนับศตวรรษจนแยกไม่ออก ตลอดจนประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ในทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีผลต่อการผลิตผลผลิตทางการเกษตร และประสบกับปัญหาภัยทางธรรมชาติน้อยมากเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในโลกหรือในทวีปเอเชีย ซึ่งปัจจัยดังกล่าวไม่ได้ส่งผลให้การผลิตของเกษตรกรไทยมีประสิทธิภาพอย่างสูงสุดได้ อีกทั้งปัจจุบันประเทศไทยยังประสบปัญหา “ข้าวยาก หมาแพง” และมีแนวโน้มว่าจะมีเหตุการณ์เช่นนี้ต่อไปในอนาคต จนปรากฏว่ามีประชากรไทย

บางส่วนต้องมีความเป็นอยู่อย่างอดอยาก หิวโหย อันเป็นภาพที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นในแผ่นดินที่เรียกว่า “อยู่ข้าว อยู่ น้ำ” นี้เลย

ดังนั้นเพื่อขจัดความยากจนและความอดอยาก หิวโหย รัฐบาลในทุกยุคทุกสมัยได้ให้ความสำคัญและพยายามแก้ไขปัญหาค่าและดำเนินการส่งเสริมและพัฒนากิจการเกษตรของประเทศมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติทุกฉบับจะบรรจุการพัฒนาการเกษตรเป็นแผนที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง รัฐบาลได้เน้นการพัฒนาและส่งเสริมการเกษตรในเขตยากจนเป็นอันดับแรกที่มีความจำเป็นจะต้องเร่งพัฒนา การพัฒนาการเกษตรนั้นว่ามียุทธวิธีหลายประการด้วยกัน และประการสำคัญประการหนึ่งคือ การส่งเสริมการเกษตรเป็นการพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตของเกษตรกรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งนี้โดยการนำเอาวิทยาการและเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาถ่ายทอด แนะนำส่งเสริมให้เกษตรกรได้นำไปปฏิบัติ ซึ่งย่อมจะเกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการเกษตรให้ดียิ่งขึ้น และสิ่งสำคัญประการหนึ่งของการถ่ายทอดเทคโนโลยี หรือเผยแพร่วิทยาการไปสู่เกษตรกร คือ วิธีการอันหมายรวมถึงการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือวิธีการส่งเสริมการเกษตรนั่นเอง (พงษ์ศักดิ์ อังกลสิทธิ์, 2543)

การส่งเสริมการเกษตรเป็นกระบวนการทางการพัฒนาทางสังคมที่เน้นการพัฒนาคนโดยจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาการด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาการพึ่งตนเอง และการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานปรัชญาของการพัฒนาที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในการพัฒนาขีดความสามารถของตนเองได้เมื่อได้รับโอกาส

ความสำคัญของการส่งเสริมการเกษตรในมิติการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทย

จะเห็นว่าการเกษตรก็ยังคงเป็นส่วนสำคัญของประเทศไทย แม้ว่าปัจจุบันรายได้สำคัญของประเทศส่วนหนึ่งมาจากการอุตสาหกรรมและมีแนวโน้มสูง แต่ก็มีได้หมายความว่าเกษตรจะหมดความสำคัญอีกต่อไป トラบใดที่คนในประเทศยังต้องบริโภค และอุตสาหกรรมส่วนหนึ่งก็มีการเกษตรเป็นพื้นฐาน ดังนั้นสิ่งที่จะต้องคิดและพิจารณาก็คือ จะทำอย่างไรให้ผลผลิตการเกษตรมีพอเพียงต่อความต้องการ ภายใต้ข้อจำกัดทั้งในด้านพื้นที่ทำการเกษตรที่ลดลง การลงทุนสูงขึ้น ต้องประสบกับปัญหาแรงงานเกษตร และราคาผลิตผลที่ไม่เป็นธรรม การแก้ไขปัญหาหรือลดความรุนแรงของปัญหาเหล่านี้ก็คือ การส่งเสริมการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ การส่งเสริมการเกษตรจะเป็นส่วนสำคัญในอันที่จะทำให้การเกษตรเกิดการพัฒนาขึ้นได้ โดยการส่งเสริมการเกษตรจะมีความสำคัญในมิติของการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทย ดังนี้

1. การส่งเสริมการเกษตรเป็นการให้การศึกษาเทคนิคใหม่ ๆ ความรู้ใหม่ ๆ ที่มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยจากสถาบันค้นคว้าทดลอง สถานีทดลอง มหาวิทยาลัย วิทยาลัย เพื่อให้การดำเนินงานในไร่นาบรรลุผลแก่เกษตรกรตามที่ต้องการ

2. ในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตร จะทำให้ประเภทและจำนวนผลผลิตทางเกษตรเพิ่มขึ้น รวมทั้งการแจกจ่ายซื้อขายจะกว้างขวาง ธุรกิจการเกษตรจะแผ่ขยายและก้าวรุดหน้าไป

3. มีการจัดวางนโยบาย แผน โครงการ ทั้งพืชและสัตว์ ให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งภาวะทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นอยู่และความต้องการ การแก้ปัญหาการประกอบอาชีพของเกษตรกรนั้นคือ ระบบการส่งเสริมการเกษตรทำให้เกษตรกรรรมทันสมัยหรือล้ำสมัย

4. การส่งเสริมการเกษตร เป็นการช่วยเหลือผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องที่จะทำงานและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งในชุมชนและธรรมชาติ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมากมายในสังคม เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน เป็นการปรับปรุงสภาพสังคม และเศรษฐกิจได้ดีขึ้น โดยการให้ความรู้ ให้ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ

5. การส่งเสริมการเกษตร เป็นกระบวนการให้ความรู้ที่ไม่เฉพาะด้านเทคนิคเกษตร หรือเรียนรู้วิทยาการแผนใหม่จากการค้นคว้าวิจัยเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการช่วยเหลือให้เกษตรกรมีความรู้ ความเข้าใจ ในปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การเรียนรู้ วิธีแก้ปัญหอย่างฉลาด การดำรงชีพในภาวะแวดล้อมที่สลับซับซ้อนในชีวิตประจำวันอย่างมีวิธีการเป็นระบบ ระเบียบตามสมควร

6. การส่งเสริมการเกษตรจะช่วยสร้างแรงจูงใจ และกระตุ้นให้เกิดความต้องการในการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ช่วยปรับปรุงส่งเสริมประสิทธิภาพและสมรรถภาพของการประกอบอาชีพและการดำรงชีพต่อไป

นอกจากความสำคัญของการส่งเสริมการเกษตรที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว ชัยชาญ วงศ์สามัญ (2548) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการส่งเสริมการเกษตร ดังนี้

1. การส่งเสริมการเกษตร เป็นการให้การศึกษาที่มุ่งเน้นในการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต การเกษตร พร้อมทั้งมีการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยการผลิตอย่างฉลาด ที่สอดคล้องกับสภาวะและความต้องการของตลาด การอุตสาหกรรม อันจะเป็นการสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงของประเทศ

2. การส่งเสริมการเกษตร เป็นการสนับสนุนช่วยเหลือผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรที่เป็น ชาวไร่ ชาวนา ผู้เลี้ยงปศุสัตว์และประมง ยุวเกษตรกร และแม่บ้านเกษตรกร ที่ทำการผลิตโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ทั้งในชุมชนท้องถิ่นชนบท ให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืนในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน และเป็นการปรับปรุงสังคมและเศรษฐกิจของประชาชนและของประเทศให้ดีขึ้น

ตารางที่ 1.1 สินค้าส่งออกของไทย

สินค้า	มูลค่า : ล้านบาท			
	2563	2564	2564 (ม.ค. - เม.ย.)	2565 (ม.ค. - เม.ย.)
1. สินค้าเกษตรกรรม (กสิกรรม, ปศุสัตว์, ประมง)	656,175.27	819,831.98	246,309.19	275,478.32
2. สินค้าอุตสาหกรรมเกษตร	561,015.08	607,228.46	181,185.69	251,082.05
3. สินค้าอุตสาหกรรม	5,763,807.12	6,790,166.71	2,046,758.68	2,535,668.73
4. สินค้าแร่และเชื้อเพลิง	202,570.15	324,875.52	86,097.79	121,361.43
5. อื่น ๆ (ธุรกรรมพิเศษ เช่น ของที่ออกไปกับตน)	0.00	0.00	0.00	0.00
รวมทุกสินค้า	7,183,567.61	8,542,102.67	2,560,351.31	3,183,590.54

ที่มา : ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์

โดยความร่วมมือจากกรมศุลกากร : 2565

ตารางที่ 1.2 มูลค่าการส่งออกสินค้าเกษตรกรรม (กลีกรวม, ปศุสัตว์, ประมง) 15 อันดับแรกของไทย

สินค้า	มูลค่า : ล้านบาท			
	2563	2564	2564 (ม.ค. - เม.ย.)	2565 (ม.ค. - เม.ย.)
ยางพารา	108,900.20	175,977.88	57,363.01	64,390.52
ผลิตภัณฑ์มันสำปะหลัง	83,128.90	123,357.30	42,852.04	54,923.97
ผลไม้สด แช่เย็น แช่แข็ง และแห้ง	128,342.34	191,523.65	44,340.01	40,459.67
ข้าว	116,045.37	107,758.36	28,914.54	39,445.78
ไก่แปรรูป	75,559.45	73,707.06	24,627.64	30,529.13
ไก่สดแช่เย็นแช่แข็ง	28,335.12	28,822.44	9,646.53	9,344.02
กุ้งสด แช่เย็น แช่แข็ง	19,387.39	21,729.55	4,830.41	6,106.15
ผักสด แช่เย็น แช่แข็ง และแห้ง	8,593.55	10,401.42	4,265.00	3,794.54
ปลาหมึก มีชีวิต สด แช่เย็น แช่แข็ง	8,040.56	8,555.39	2,559.48	3,554.33
เนื้อปลาสด แช่เย็น แช่แข็ง	6,523.52	7,245.84	2,106.95	2,673.35
เครื่องเทศและสมุนไพร	6,013.85	8,973.99	3,340.79	2,412.27
สินค้าปศุสัตว์อื่น ๆ	25,321.06	15,377.42	7,220.66	2,185.80
สินค้ากลีกรวมอื่น ๆ	4,942.23	6,098.40	1,929.62	2,024.53
พลาสติก แช่เย็น แช่แข็ง	5,670.56	5,422.54	1,555.11	2,020.31
ข้าวโพด	2,211.35	3,554.34	1,050.67	1,673.80
รวม 15 รายการ	627,015.47	788,505.57	236,602.47	265,538.16
อื่น ๆ	29,159.80	31,326.41	9,706.69	9,940.16
รวมทั้งสิ้น	656,175.27	819,831.98	246,309.16	275,478.32

ที่มา : ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์

โดยความร่วมมือจากกรมศุลกากร : 2565

ตารางที่ 1.3 ตลาดส่งออกสินค้าเกษตรกรรม (ถั่วลิสง, กล้วย, ฝรั่ง) 15 อันดับแรกของไทย

สินค้า	มูลค่า : ล้านบาท			
	2563	2564	2564 (ม.ค. - เม.ย.)	2565 (ม.ค. - เม.ย.)
จีน	212,487.84	342,806.89	95,408.05	100,492.69
ญี่ปุ่น	92,518.13	99,782.55	34,270.19	37,203.18
สหรัฐอเมริกา	46,705.25	49,910.64	13,895.20	18,684.26
มาเลเซีย	31,384.40	41,268.81	14,719.41	16,654.25
เกาหลีใต้	15,341.37	20,281.85	6,190.73	8,809.92
สหราชอาณาจักร	19,754.99	18,283.32	5,782.33	8,345.02
เนเธอร์แลนด์	11,312.20	13,844.15	4,577.43	5,616.62
อิรัก	321.52	3,669.07	1,039.37	5,337.94
ฮ่องกง	25,650.60	20,709.47	7,098.95	4,520.97
ไต้หวัน	9,968.16	11,648.57	3,668.85	4,453.31
อินโดนีเซีย	9,199.84	9,519.36	2,276.25	4,376.55
เวียดนาม	22,883.83	16,990.43	6,003.34	3,694.71
แคนาดา	7,656.97	8,353.75	2,369.48	3,308.09
สิงคโปร์	10,304.82	8,792.30	2,766.78	3,110.98
อินเดีย	4,297.06	8,604.19	2,505.13	2,949.16
รวม 15 รายการ	519,786.97	674,465.33	202,661.47	227,557.66
อื่น ๆ	136,388.29	145,366.65	43,647.69	47,920.66
รวมทั้งสิ้น	656,175.27	819,831.98	246,309.16	275,478.32

ที่มา : ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์

โดยความร่วมมือจากกรมศุลกากร : 2565

ตารางที่ 1.4 มูลค่าการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมเกษตร 15 อันดับแรกของไทย

สินค้า	มูลค่า : ล้านบาท			
	2563	2564	2564 (ม.ค. - เม.ย.)	2565 (ม.ค. - เม.ย.)
อาหารทะเลกระป๋องและแปรรูป	121,394.49	109,954.85	34,334.92	39,906.60
น้ำตาลทราย	55,879.68	48,499.25	14,004.93	37,852.84
อาหารสัตว์เลี้ยง	62,286.76	77,808.19	23,447.28	32,167.15
ผลิตภัณฑ์ข้าวสาลีและอาหารสำเร็จรูปอื่น ๆ	69,094.89	73,811.88	22,725.75	26,855.45
ผลไม้กระป๋องและแปรรูป	51,291.46	58,638.55	18,100.38	22,030.86
ไขมันและน้ำมันจากพืชและสัตว์	15,635.97	44,237.85	7,563.22	22,014.65
เครื่องดื่ม	59,886.11	60,567.54	20,777.34	21,355.07
สินค้าอุตสาหกรรมเกษตรอื่น ๆ	43,081.24	47,368.01	13,530.77	18,422.44
สิ่งปรุงรสอาหาร	26,393.90	29,896.42	8,962.57	10,858.79
ผักกระป๋อง และผักแปรรูป	15,158.15	14,737.37	4,581.59	5,011.43
ผลิตภัณฑ์ข้าว	10,867.44	11,080.35	3,485.22	3,719.16
นมและผลิตภัณฑ์นม	8,916.03	9,360.85	2,994.89	3,241.82
เนื้อสัตว์และของปรุงแต่งที่ทำจากเนื้อสัตว์	8,273.12	8,350.42	2,706.88	2,968.28
หมากฝรั่งและขนมที่ไม่มีโกโก้ผสม	4,596.10	5,256.15	1,471.32	1,802.65
ไอศกรีม	2,756.42	3,536.32	1,070.27	1,341.07
รวม 15 รายการ	555,511.77	603,104.01	179,757.32	249,548.25
อื่น ๆ	5,503.32	4,124.45	1,428.37	1,533.80
รวมทั้งสิ้น	561,015.08	607,228.46	181,185.69	251,082.05

ที่มา : ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์

โดยความร่วมมือจากกรมศุลกากร : 2565

ตารางที่ 1.5 ตลาดส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมเกษตร 15 อันดับแรกของไทย

สินค้า	มูลค่า : ล้านบาท			
	2563	2564	2564 (ม.ค. - เม.ย.)	2565 (ม.ค. - เม.ย.)
สหรัฐอเมริกา	94,111.51	97,331.37	29,668.98	38,597.90
อินโดนีเซีย	27,164.92	23,913.10	6,242.94	21,274.74
ญี่ปุ่น	53,144.71	54,065.35	16,864.01	18,938.72
กัมพูชา	36,016.92	39,699.32	12,955.40	15,690.54
จีน	35,369.35	38,513.70	10,696.81	15,601.92
อินเดีย	8,116.28	25,216.28	3,361.14	15,079.31
มาเลเซีย	20,769.99	30,573.29	8,520.11	12,612.57
เมียนมา	27,754.36	31,363.82	9,529.97	12,414.86
เวียดนาม	37,832.60	31,408.97	10,361.93	10,121.29
ออสเตรเลีย	23,386.32	23,843.55	7,688.20	9,347.63
ลาว	16,102.16	19,094.07	6,058.13	8,503.47
เกาหลีใต้	12,190.74	14,099.29	4,550.70	7,813.76
ฟิลิปปินส์	17,158.71	17,513.58	5,415.99	5,933.71
สิงคโปร์	11,793.03	13,471.10	4,390.69	4,261.38
แคนาดา	11,217.32	11,345.51	3,856.99	3,895.24
รวม 15 รายการ	432,128.93	471,452.30	140,161.99	200,087.04
อื่น ๆ	128,886.16	135,776.16	41,023.70	50,995.01
รวมทั้งสิ้น	561,015.08	607,228.46	181,185.69	251,082.05

ที่มา : ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์

โดยความร่วมมือจากกรมศุลกากร : 2565

3. การส่งเสริมการเกษตรที่มีคุณภาพ จะช่วยปรับปรุงและเสริมสร้างประสิทธิภาพ และสมรรถภาพของเกษตรกรในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพ การส่งเสริมที่ดีสามารถช่วยให้เกษตรกรเกิดความรู้ ความเข้าใจ มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพ เพิ่มทักษะ สมรรถภาพ และความสามารถและประสิทธิภาพในการผลิตของเกษตรกร เป็นการสร้างแรงเสริมกระตุ้นเตือนให้เกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเรียนรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัวตลอดไป

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การส่งเสริมการเกษตรมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย และนับวันยิ่งจะมีความสำคัญในมิติการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทยมากขึ้นในการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอาชีพการเกษตรซึ่งเป็นพื้นฐานของการดำรงชีพของประชาชนชาวไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตร

การส่งเสริมการเกษตรเป็นงานที่กว้างขวางมากจนอาจจะทำให้การดำเนินงานของแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องเกิดความสับสนถึงขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตรที่ควรจะเป็น ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันและดำเนินงานไปได้อย่างถูกต้อง จึงมีการกำหนดขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตรได้ดังนี้ (ปรับปรุงจาก จินดา ขลิบทอง, 2538)

1. พัฒนาประสิทธิภาพและคุณภาพการผลิตทางการเกษตร เป็นการดำเนินการด้านการส่งเสริม ด้านการพัฒนา และการเพิ่มประสิทธิภาพ และมุ่งเน้นคุณภาพของผลิตผลทางการเกษตร โดยการแนะนำให้เกษตรกรใช้ปัจจัยการผลิตอัน ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน และวิทยาการที่มีหรือจะหาเพิ่มเติมมาได้ รวมทั้งทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีและที่จะหาได้ในท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพ บังเกิดผลต่อการผลิตมากที่สุด ซึ่งผลก็คือกำไรหรือรายได้จากการประกอบการผลิต

2. การพัฒนาทรัพยากรการผลิต เนื่องจากความไม่สมบูรณ์ตามธรรมชาติ ความเสื่อมอันเกิดจากการผลิตหรือความไม่เหมาะสมอย่างอื่น เช่น พื้นที่ดินและคุณภาพของดิน ต้องมีการปรับปรุงการพัฒนาแหล่งหรือระบบน้ำหรือการผลิต การพัฒนาฝีมือแรงงาน การเสาะหาเทคโนโลยีทางเกษตรที่เหมาะสม เพื่อปรับปรุงระบบเกษตรกรรม ฯลฯ หากการส่งเสริมการเกษตรได้เข้าไปมีบทบาทในส่วนลึกของกิจกรรมดังกล่าว โดยสนับสนุนให้มีการพัฒนาและใช้ทรัพยากร ปัจจัยการผลิตอย่างถูกต้องและประหยัด และให้ความรู้เกี่ยวกับการสงวนทรัพยากรไว้ให้ใช้ได้ยาวนาน มีการบำรุงรักษา

3. การจัดการกับผลผลิตและการจัดหาทรัพยากรการผลิตที่จำเป็น ตลอดจนการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตอันรวมไปถึงการดำเนินการในเรื่องการเตรียมแหล่งระบายสินค้า หรือจัดหาตลาด เพื่อการขยายผลผลิต

รวมทั้งการอำนวยความสะดวกด้านจัดซื้อ และจัดจำหน่าย และการรวมกลุ่มของเกษตรกร เพื่อเป็นประโยชน์ในด้านการจัดการกับผลผลิตต่อไป ขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตรในบทบาทนี้ค่อนข้างยาก แต่ผลที่ได้ย่อมเป็นที่พอใจของเกษตรกร เพราะภาระหน้าที่ส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูปของการจัดให้มีการประสานกันทั้งทางด้านรัฐและเอกชน เพื่อให้ร่วมมือในการจัดบริการปัจจัยการผลิตให้พอเพียง และให้ตรงกับเวลาที่ผู้ผลิตต้องการ

4. การจัดระบบเกษตรกรรวมและที่อยู่อาศัย ให้ใช้พื้นที่ประกอบการให้เหมาะสมกับระบบการเพาะปลูก มีความสามารถในการเลือก การตัดสินใจเกี่ยวกับการลงทุนที่ดี ตลอดจนการจัดการบ้านเรือน การวางแผนครอบครัว การใช้แรงงานภายในครอบครัว ซึ่งจะมีผลต่อการผลิตทางการเกษตร

5. การพัฒนาคุณภาพบุคลากรด้านการเกษตร ให้เกิดผลทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ ตัวเกษตรกร และสมาชิกในครอบครัวเกษตรกร

5.1 ตัวเกษตรกร โดยการพัฒนาความเป็นผู้นำ เสริมสร้างลักษณะเป็นผู้นำ บุคลิกภาพ การทำงานกลุ่ม การปรับตัวเข้ากับสังคม

5.2 แม่บ้านเกษตรกร พัฒนาความรู้ ทักษะทางด้านกิจการบ้านเรือน หรือการเคหกิจ อันจะทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย มีรายได้เสริม และอบรมเลี้ยงดูบุตรให้เจริญวัยในทางที่ถูกต้อง

5.3 บุตรของเกษตรกร หรือยุวเกษตรกร ส่งเสริมด้านกิจกรรมเกษตรให้มีความรู้ความสามารถในการช่วยเหลืองานในไร่นา การสืบทอดกิจการเกษตร การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพเกษตร

6. การพัฒนาสถาบันเกษตรกร ให้เกิดความแข็งแกร่งในการร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์ในการผลิต การตลาด การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากร เพื่อให้การประกอบอาชีพเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้อุดมการณ์ของการส่งเสริมการเกษตร คือ มีความสามารถในการช่วยตนเองได้มากและร่วมปฏิบัติงานกับผู้อื่นได้ดี

จากขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตรดังกล่าวจะเห็นว่า การส่งเสริมการเกษตรมีขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนเป้าหมาย ความรู้ นวัตกรรม และเทคโนโลยีที่จะนำไปส่งเสริม และระบบการถ่ายทอดความรู้ นวัตกรรมและเทคโนโลยี คือ

1. กลุ่มคนเป้าหมาย ได้แก่ เกษตรกรและประชาชนทั่วไป แต่เน้นการให้บริการแก่ชาวชนบท เพราะเกษตรกรรวมทั้งผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น สมาชิกในครอบครัว พ่อค้ารับซื้อผลผลิตเกษตร ผู้จำหน่ายปัจจัยการผลิต เป็นต้น

2. ความรู้ นวัตกรรม และเทคโนโลยีที่จะนำไปส่งเสริม เกี่ยวข้องกับความรู้ทางการเกษตร เคหกิจเกษตร การตลาด การจัดการ การบริหาร และอื่น ๆ ซึ่งเป็นที่กว้างยากแก่การพิจารณา จึงอาจพิจารณาจากหน่วยงานที่รับผิดชอบเป็นหลัก

3. ระบบการสื่อสารถ่ายทอดความรู้ นวัตกรรม และเทคโนโลยี ที่มีประสิทธิภาพจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรไปสู่ตัวเกษตรกรและชุมชน

ผลที่ได้รับ คือ การใช้ทรัพยากร ปัจจัยการผลิตอย่างคุ้มค่า ได้ผลกำไรจากการประกอบการ มีการร่วมมือร่วมใจกันประกอบการ และมีการเปลี่ยนแปลงฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของเกษตรกรและชุมชนกลุ่มเป้าหมาย

ในด้านของการบริหารงานและปฏิบัติหน้าที่ในการส่งเสริมการเกษตร หน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบคือ กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งได้รับการสถาปนาเป็นกรมเมื่อ วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2510 โดยรวมงานส่งเสริมการเกษตรของสำนักงานปลัดกระทรวงกรมกสิกรรมและกรมการข้าวเข้าด้วยกัน มีวัตถุประสงค์ เพื่อจัดบริการแก่เกษตรกร โดยมีภารกิจและหน้าที่ดังนี้

1. ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร
2. ฝึกอบรมเกษตรกรและให้บริการทางการเกษตร
3. พัฒนา ส่งเสริม และประสานการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต และการจัดการผลผลิตพืช ประมง และปศุสัตว์แก่เกษตรกร
4. ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนด เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตรหรือตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

โดยจะเห็นได้ว่ากรมส่งเสริมการเกษตร ได้มีการกำหนดภารกิจและหน้าที่หลัก ๆ ไว้ด้วยกัน 4 ประการดังกล่าว ที่สอดคล้องและครอบคลุมกับขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตรใน 6 ด้านดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

นอกจากนั้น ประสิทธิภาพ ประครองศรี และคณะ (2552) ได้กล่าวถึงขอบเขตและความรับผิดชอบของงานส่งเสริมการเกษตร ซึ่งโดยทั่วไปงานส่งเสริมการเกษตรมีขอบเขตและความรับผิดชอบ ดังนี้

1. การเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตทางการเกษตรและพัฒนาคุณภาพของผลผลิต
2. การตลาดและการใช้ประโยชน์จากผลผลิตการแปรรูปเพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าของผลิตผล
3. จัดการให้บริการความรู้ ข้อมูลข่าวสารและปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในการผลิต การตลาดผลิตผลและปัจจัยการผลิต การแปรรูปผลิตผล
4. การอนุรักษ์ พัฒนา และประยุกต์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยการผลิตอย่างฉลาด เพื่อให้สามารถนำทรัพยากรเหล่านั้นไปใช้สนองความต้องการอย่างได้ผลดีต่อเนื่องและยั่งยืน

5. การจัดการไร่และบ้านเรือนโดยเฉพาะการวางแผนการผลิต ที่อยู่อาศัย เคหกิจ รวมถึงการแปรรูปถนอมอาหาร สุขอนามัยในครอบครัว

6. การพัฒนาและสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของเยาวชน เช่น บุคลิกภาพ ความเป็นผู้นำ การรวมกลุ่มการผลิต การบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะ เป็นต้น

7. การพัฒนาความเป็นผู้นำของเกษตรกรทั้งด้านความคิดและการปฏิบัติ

8. การปรับปรุงสภาพชุมชนและพัฒนาทรัพยากรให้เป็นสถานที่ที่น่าอยู่อย่างสงบสุข

9. การดำเนินกิจกรรมสาธารณประโยชน์และการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาสังคม

สรุปได้ว่า การส่งเสริมการเกษตรมีขอบเขตการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพและคุณภาพการผลิตทางการเกษตร การพัฒนาทรัพยากรการผลิต การจัดการกับผลผลิต และการจัดหาทรัพยากรการผลิตที่จำเป็น การจัดระบบเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย การพัฒนาคุณภาพบุคลากรด้านการเกษตร การพัฒนาสถาบันเกษตรกร นอกจากนี้การส่งเสริมการเกษตรยังมีขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนเป้าหมาย ความรู้ นวัตกรรม และเทคโนโลยีที่จะนำไปส่งเสริม และระบบการถ่ายทอดความรู้ นวัตกรรม และเทคโนโลยีอีกด้วย

ลักษณะงานของการส่งเสริมการเกษตร

จากความหมาย ขอบเขต และความรับผิดชอบของการส่งเสริมการเกษตร สามารถแยกลักษณะงานของการส่งเสริมการเกษตร ดังนี้ (จินดา ขลิบทอง, 2538)

1. งานของการส่งเสริมการเกษตรเป็นระบบการให้การศึกษา ให้ความรู้แก่เกษตรกรแบบไม่ผ่านทาง การ โดยจัดตามความต้องการของเกษตรกร

2. งานของการส่งเสริมการเกษตรเน้นที่การเรียนรู้และการปฏิบัติได้ด้วยตนเอง (learning by doing) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองและการสั่งสมของปัญญาเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพเกษตร โดยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมและการปฏิบัติ

3. กลุ่มผู้เรียนของงานส่งเสริมการเกษตร ได้แก่ เกษตรกร ครอบครัวเกษตรกร (แม่บ้านเกษตรกรและบุตรหลานเกษตรกร) ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องกับอาชีพเกษตรต่าง ๆ โดยเน้นให้เกิดการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มจักรสาน กลุ่มผู้ปลูกอ้อย หรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น

4. หน่วยงานหรือสถาบันที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรหรือเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่จำเป็นต้องเป็นหน่วยงานหรือสถาบันของรัฐ โดยเน้นที่ให้มีการคิด การริเริ่มจากคนในชุมชนด้วยการกระตุ้นจากภายนอก

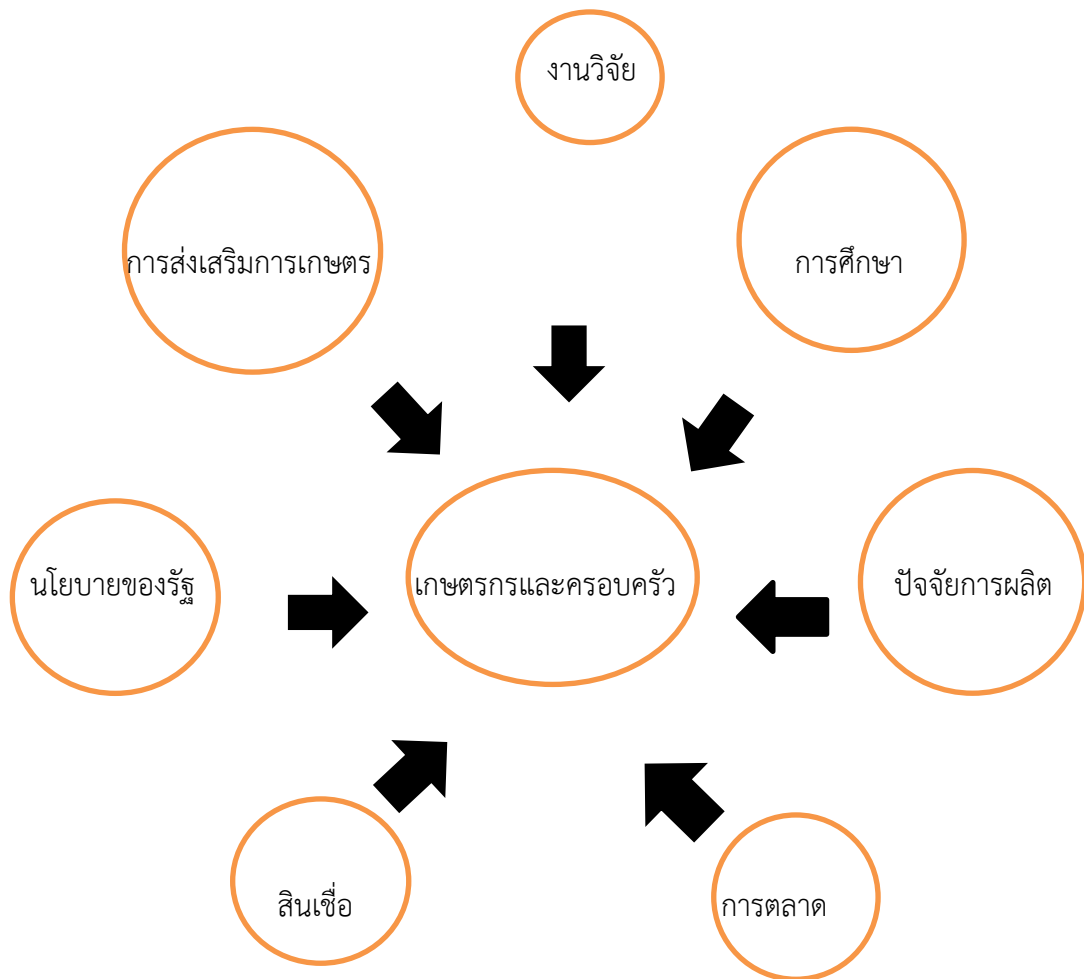
บทบาทของการส่งเสริมการเกษตร

จินดา ขลิบทอง (2538) ความสำคัญของการเกษตรที่มีต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่เป็นประเทศเกษตรกรรม มีเหตุผลประกอบหลายประการ คือ

1. การเกษตรเป็นอาชีพหลักของประชากรส่วนใหญ่
2. การเกษตรเป็นแหล่งอาหารสำคัญสำหรับเลี้ยงประชากร และเป็นการสร้างตลาดสำหรับบริโภคภายในประเทศให้เพิ่มขึ้นจากการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร
3. การเกษตรเป็นแหล่งเงินตราต่างประเทศโดยเป็นสินค้าออกที่สำคัญ
4. เป็นวัตถุดิบในการพัฒนาการอุตสาหกรรมทั้งในแง่ของผลิตผลเกษตรและแรงงานที่มาจากภาค

เกษตร

ในการทำการเกษตร มีปัจจัยหลายปัจจัยด้วยกันที่มีส่วนสนับสนุนผลักดันให้เกิดการพัฒนาในทางที่ดีขึ้น หมายถึง ผลผลิตเพิ่มขึ้น ประสิทธิภาพการผลิตดีขึ้นกว่าเดิม เกษตรกรมีรายได้มากขึ้น และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ได้แก่ การได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนจากนโยบายของรัฐ การให้บริการงานส่งเสริมการเกษตร งานวิจัย การศึกษา ปัจจัยการผลิต สินเชื่อ และตลาด อันเป็นพื้นฐานสนับสนุนให้การพัฒนาอื่น ๆ มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 1.1 แสดงปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร

ที่มา : จินดา ขลิบทอง (2538)

จากภาพที่ 1.1 สรุปได้ว่า การส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทสำคัญที่จะช่วยให้เกษตรกรและครอบครัวได้รับปัจจัยหรือนำปัจจัยต่าง ๆ มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกรคือ

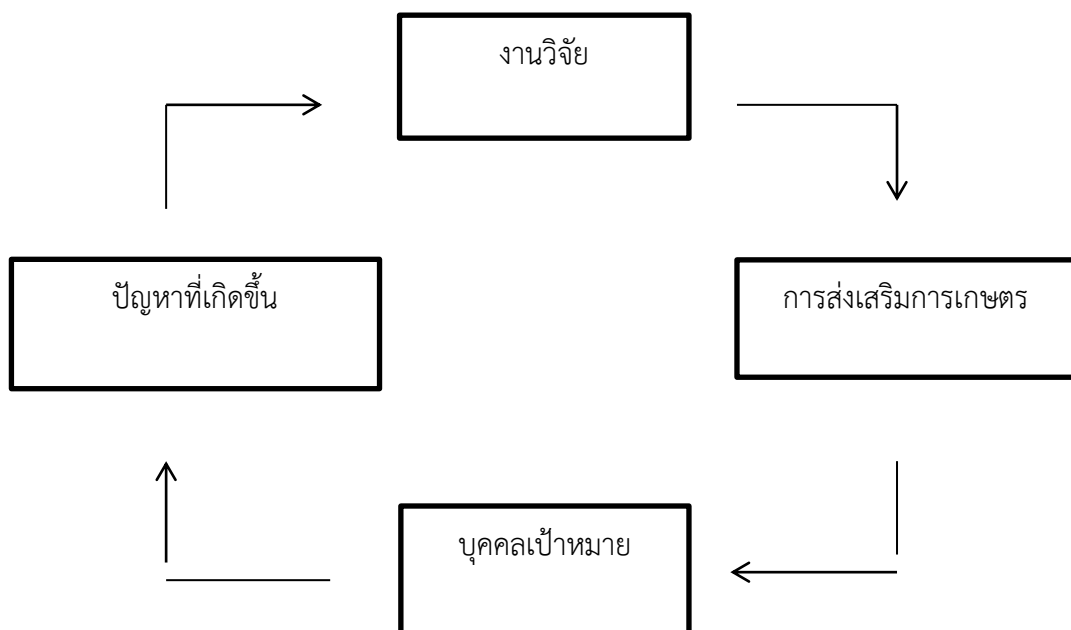
1. นโยบายของรัฐ การส่งเสริมการเกษตรจะมีบทบาทในการนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติให้เป็นไปตามที่ได้กำหนดไว้ เพราะการดำเนินการส่งเสริมการเกษตรนั้นต้องมาจากนโยบายที่ชัดเจนในการยกระดับมาตรฐานและประสิทธิภาพการผลิต หากการดำเนินตามนโยบายเกิดปัญหาหรือมีอุปสรรคก็ย่อมไม่เป็นตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของนโยบายที่วางไว้

2. งานวิจัย บทบาทของการส่งเสริมการเกษตรในด้านนี้คือ การนำผลงานวิจัยที่ได้ไปเผยแพร่สู่บุคคลเป้าหมายตามความเหมาะสมและ/หรือนำปัญหาที่เกิดขึ้นจากบุคคลเป้าหมายในการทำการเกษตรไปสู่งานวิจัย

โดยงานวิจัยที่จะเกิดขึ้นอาจจะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่คนในชุมชนคิดริเริ่มและได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร หรือจากหน่วยงานที่ทำงานในชุมชน

ทั้งนี้บทบาทของการส่งเสริมการเกษตรในด้านงานวิจัย มี 3 ประการใหญ่ ๆ คือ

1. การเลือกพื้นที่เป้าหมายและบุคคลเป้าหมายให้สอดคล้องเหมาะสมกับงานวิจัยนั้น
2. การวางแผนและออกแบบปรับปรุงงานวิจัยให้เหมาะสม โดยการแยกกลุ่มบุคคลเป้าหมาย จัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้เหมาะสม กำหนดวิธีการที่จะใช้เผยแพร่ และวิธีการดำเนินงาน
3. การดำเนินการเผยแพร่ผลงานวิจัยไปสู่บุคคลเป้าหมายและศึกษาปัญหาต่าง ๆ ของบุคคลเป้าหมาย เพื่อพัฒนางานวิจัยต่อไป

ภาพที่ 1.2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของการส่งเสริมการเกษตรกับงานวิจัยบุคคลเป้าหมายและนำปัญหาที่เกิดขึ้นจากบุคคลเป้าหมายในการทำการเกษตรไปสู่งานวิจัย

ที่มา : **ที่มา : จินดา ขลิบทอง (2538)**

3. การศึกษา การส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทในการให้การศึกษาแบบนอกระบบ เพื่อช่วยให้บุคคลเป้าหมายที่ขาดโอกาส ได้มีโอกาสในการพัฒนาอาชีพของตน ได้เรียนรู้ และรับทราบเรื่องราวต่าง ๆ ที่จะก่อประโยชน์ต่อการเกษตรเป็นการยกระดับการศึกษาของประชากรในอีกรูปแบบหนึ่ง

4. ปัจจัยการผลิต หมายถึง ที่ดิน แรงงาน และทุน การส่งเสริมการเกษตรจะมีบทบาทในการที่จะทำให้มีการใช้ปัจจัยการผลิตนี้อย่างมีประสิทธิภาพ และรู้จักพัฒนาอยู่ตลอดเวลา เพื่อเป็นการอนุรักษ์ปัจจัยการผลิตเหล่านี้ไว้

5. สินเชื่อ มิได้หมายความว่าเฉพาะถึงเงินที่เกษตรกรสามารถกู้มาได้เท่านั้น แต่จะหมายรวมถึงเครดิตที่เกษตรกรได้รับจากสถาบันหรือแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในอันที่จะได้มาซึ่งตัวเงิน การส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทอย่างมากในการสร้างให้เกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายมีเครดิต หรือเกิดการยอมรับจากสถาบันการเงิน เช่น การเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิต การเพิ่มผลผลิต การจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ การให้ความรู้และคำแนะนำในเรื่องของสินเชื่อ เป็นต้น

6. การตลาด เป็นหัวใจสำคัญในการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลผลิตทางการเกษตรซึ่งเสียหายได้ง่าย ถึงแม้ว่าการส่งเสริมการเกษตรจะมีได้มีบทบาทเกี่ยวกับการตลาดโดยตรง แต่ก็มีส่วนสำคัญในการที่จะให้ข้อมูลการตลาด หรือการจัดการด้านการตลาดแก่เกษตรกรเพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจการผลิตใด

การส่งเสริมการเกษตรยังคงต้องประสบกับข้อจำกัดและปัญหาต่าง ๆ อันเป็นอุปสรรคให้ประสิทธิภาพของการเกษตรลดลง ดังนี้

1. ขาดการนำเทคโนโลยีหรือวิทยาการที่เหมาะสมไปสู่เกษตรกร
2. ขาดการเชื่อมโยงที่มีประสิทธิภาพระหว่างหน่วยงานส่งเสริมการเกษตรและหน่วยงานวิจัยทางการเกษตร
3. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ขาดความชำนาญในการปฏิบัติต่อวิทยาการใหม่ที่น่าไปส่งเสริม
4. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ขาดความรู้เกี่ยวกับวิชาการที่ส่งเสริมและขาดทักษะในการติดต่อสื่อสาร
5. ความไม่พร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องมือ อุปกรณ์สื่อต่าง ๆ ที่ใช้ในการส่งเสริม
6. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรหรือผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีภาระงานมากเกินไป

ดังนั้นในการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร จึงควรศึกษาบทบาทของการดำเนินงานให้่องแท้และพยายามขจัดปัญหาดังกล่าวข้างต้นให้หมดไป หรือให้น้อยลงก็จะทำให้การเกษตรมีความเจริญรุ่งเรืองได้

ปรัชญาของการส่งเสริมการเกษตร

มีผู้ให้ความหมายคำว่า ปรัชญา (Philosophy) ดังนี้

Runes (Runes, 1945 และ Runes, 2009) ให้ความหมายของปรัชญาตามรากศัพท์ที่มาจากภาษากรีก 2 คำ ได้แก่ “Philos ซึ่งแปลว่า Love” และ “Sophia ซึ่งแปลว่า Wisdom” มีความหมายรวมใน

ภาษาอังกฤษ คือ “Philosophy is love of wisdom love to pursuit knowledge” หรือ “seeking of wisdom and the wisdom sought” และมีความหมายรวมในภาษาไทย “ปรัชญา หมายถึง ความรักในความรู้ หรือรักในการที่จะแสวงหาปัญญา”

ปรีดี พนมยงค์ (2531) ให้ความหมายของ ปรัชญา ไว้ว่า หลักนำในการคิดการปฏิบัติ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ให้ความหมายว่า ปรัชญา คือ วิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง

นอกจากนี้ยังมีความหมายของคำว่า ปรัชญา อีกหลายแง่มุม ดังนี้

1. ปรัชญา คือ การคิดตรึกตรองด้วยเหตุผลอย่างกว้างขวาง ลึกซึ้ง และทะลุปรุโปร่ง เกี่ยวกับปัญหาหนึ่งปัญหาใด จนได้ความเข้าใจถึงสภาพแท้จริงของสิ่งที่เป็นปัญหานั้น และความหมายที่สัมพันธ์กับโลกและชีวิต

2. ปรัชญา เป็นความพยายามที่จะให้พบความจริงที่ลึกซึ้งของสิ่งที่สงสัยหรืออยากรู้ให้กระจ่างแจ้งจากแง่มุมต่าง ๆ หลายแง่มุม เมื่อสิ่งนั้นเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับการดำเนินชีวิตตั้งงามของเรา ทั้งในชีวิตส่วนตัวและชีวิตสังคม

3. ปรัชญา หมายถึง การคิด วิเคราะห์ วิจาร์ณ เพื่อที่จะแปลความหมายของสิ่งที่สงสัยหรืออยากรู้ให้กระจ่างแจ้ง ได้ถูกต้องตามความจริงของมันแท้ ๆ และตามที่มันเป็นส่วนหนึ่งของสัจจะหรือความจริงทั้งหมดเกี่ยวกับโลกและชีวิต

สรุปความหมายคำว่า ปรัชญา คือ หลักนำหรือหลักยึดในการคิดการปฏิบัติ

ปรัชญาการส่งเสริมการเกษตร

ปรัชญาของการส่งเสริมการเกษตร จะกำหนดให้มีขึ้นได้ก็โดยอาศัยสภาพความเป็นจริงจากสถานภาพของผู้รับบริการคือ ประชาชนที่มีความเป็นอยู่ตามธรรมดาวิสัยและเมื่อทำการส่งเสริมให้ประชาชนมีสถานภาพอีกอย่างหนึ่ง ที่คิดและคาดว่าควรจะเป็นคือ มีความเป็นอยู่ดีขึ้นหรือเจริญขึ้น สาเหตุที่ทำให้สถานภาพของประชาชนต้องเปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้เกิดจากการส่งเสริม หรือการศึกษาระบบหนึ่ง ฉะนั้นหลักยึดในการคิดการปฏิบัติของการส่งเสริมคือ การเปลี่ยนแปลง ซึ่งถือกันว่าเป็นการเปลี่ยนพฤติกรรม หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นมีการตอบสนองโดยมีความรู้สึก กิริยา และอาการซึ่งจะแสดงออกทางความคิดและการกระทำ ฉะนั้นจึงเกิดขึ้นได้หลายลักษณะในตัวบุคคลเดียวกัน เช่น

- การเปลี่ยนแปลงจากความไม่รู้หรือรู้น้อย ให้มีความรู้หรือมีความรู้มากขึ้น
- การเปลี่ยนแปลงจากความไม่มีประสบการณ์หรือมีน้อย ให้เกิดประสบการณ์หรือมีประสบการณ์

มากขึ้น

- การเปลี่ยนแปลงจากความไม่มีฝีมือหรือทักษะให้มีฝีมือหรือทักษะมากขึ้น
- การเปลี่ยนแปลงจากเจตคติหรือท่าทีเฉยเมยหรือไม่ดี ให้มีเจตคติดีและยอมรับในสิ่งที่เป็นประโยชน์

ใหม่ ๆ เป็นต้น

ในการส่งเสริมการเกษตร บุคคลเป้าหมาย คือ เกษตรกร ดังนั้นปรัชญาการส่งเสริมการเกษตรจึงได้แก่ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกรโดยมีพื้นฐานอยู่บนการให้รู้จักช่วยเหลือตนเอง และเนื่องจากการส่งเสริมการเกษตรมีขอบเขตของงานที่นอกจากจะมุ่งพัฒนาการผลิตทางการเกษตรแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับการเสริมประสิทธิภาพของผู้ประกอบการคือ ตัวเกษตรกรและครอบครัวให้เข้าสู่มาตรฐานการดำรงชีวิตที่ดี มีคุณภาพด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า **ปรัชญาของการส่งเสริมการเกษตร คือ การจัดการความรู้ทางเกษตรแก่เกษตรกร ครอบครัว และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้นโดยการช่วยเหลือตนเอง เปิดโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมและใช้ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านปรับใช้เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมของเกษตรกร** ทั้งนี้โดยมีความเชื่อภายใต้ปรัชญาหรือหลักยึดในการคิด 6 ประการ ดังนี้

1. งานส่งเสริมการเกษตรต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานที่เชื่อว่าคนมีความสามารถ ฉลาด และมีความต้องการในการรับข่าวสาร เพื่อนำไปใช้เป็นประโยชน์แก่ตนและสังคม
2. งานส่งเสริมการเกษตร ต้องเริ่มจากคนและจากสิ่งที่คนนั้นมี
3. งานส่งเสริมการเกษตร เป็นการทำงานกับผู้คนด้วยการพัฒนาผู้นำเพื่อให้เป็นสื่อกลางในการนำความรู้ไปสู่ชุมชน
4. การให้การศึกษาเป็นบริการของงานส่งเสริมการเกษตรโดยไม่จำกัดพื้นที่เป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็นในไร่นา บ้านเรือนเกษตรกร หรือในชุมชนชนบท
5. หลักสูตรของการศึกษาในการส่งเสริมการเกษตรอยู่บนพื้นฐานของบุคคลเป้าหมายและเน้นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ เปิดโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมและใช้ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านปรับใช้เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมของเกษตรกร
6. การจัดการต้องอยู่บนพื้นฐานของการช่วยตนเอง ทั้งนี้เพื่อเป็นการขจัดการสร้างนิสัยคอยรับความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือรับการสงเคราะห์อยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตามในบางกรณีก็อาจจำเป็นที่จะต้องมีการ “ให้” เกิดขึ้นได้

นอกจากนั้น ดิเรก ฤกษ์หรัย (2524) กล่าวว่า การ “ให้” นั้นต้องตั้งอยู่บนรากฐานต่อไปนี้

1. “ให้” เพื่อเป็นการเริ่มต้นของการช่วยตนเอง เป็นการฝึกเกษตรกรให้ดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายอันปลาย
2. “ให้” ในกรณีของการสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น การสร้างถนนชนบท การสร้างคลองส่งน้ำ การสร้างบ่อน้ำกิน เป็นต้น

3. “ให้” ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ชีวิต เช่น น้ำท่วม พายุ ก็มีการแจกเมล็ดพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ข้าวสารเป็นครั้งคราว เป็นต้น

ดังนั้นในการดำเนินการส่งเสริมการเกษตร จึงควรตระหนักในเรื่องนี้เพื่อมิให้เกิดความคลาดเคลื่อนตามปรัชญาของการส่งเสริมการเกษตรที่ได้กล่าวไว้ ดังสุภาษิตจีนบทหนึ่งที่ว่า

...“ถ้าท่านให้ปลาแก่ชาวนา เขาจะกินปลาหมดภายในหนึ่งวัน

แต่ถ้าท่านสอนให้เขาจับปลา เลี้ยงปลา เขาจะมีปลากินตลอดชีวิต”... หรือคำในภาษาอังกฤษที่ว่า

...“Given a man a fish he will eat for one day

Teach him to fish, he will have a fish with all his life”...

วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตร

ความหมายของวัตถุประสงค์

จินดา ขลิบทอง (2538) ให้ความหมายของวัตถุประสงค์ (objective) ว่า “คือจุดมุ่งหมายที่กำหนดขึ้นเพื่อให้ทำหน้าที่ 2 ประการ คือ เป็นเครื่องนำทางการปฏิบัติงานของหน่วยงาน หรือของกิจการให้เป็นกระบวนการไปสู่จุดหมายที่ต้องการของหน่วยงานนั้น และทำหน้าที่เป็นเครื่องชี้โดยแสดงออกให้เห็นจุดหมายหรือผลงานที่คาดหวังว่าจะพึงให้เกิดขึ้น” โดยวัตถุประสงค์นั้นอาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ๆ ดังนี้

ประเภทของวัตถุประสงค์

1. วัตถุประสงค์ทั่วไป หมายถึง การกำหนดวัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตรอย่างกว้าง ๆ ครอบคลุมทั้งหน่วยงานหรือกิจการ เช่น การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร มีประสิทธิภาพในการเพิ่มผลผลิตเพิ่มรายได้ และมีอำนาจในการซื้อการขายดีขึ้น ซึ่งจะมองเห็นจะวัดผลได้โดยยาก ขณะเดียวกันวิธีการควบคุมหรือติดตามการปฏิบัติให้สอดคล้องกับแนวทางที่จะไปสู่จุดหมายของวัตถุประสงค์นั้น ก็จะเป็นไปโดยยากด้วย

2. วัตถุประสงค์เฉพาะ หมายถึง การกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างชัดเจน เฉพาะเจาะจง เช่น การส่งเสริมการทำสวนครัว มีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนได้มีพืชอาหารไว้บริโภคในครัวเรือนอย่างสม่ำเสมอ ทั้งเป็นการประหยัดรายจ่ายเพิ่มรายได้ ฯลฯ ซึ่งมีลักษณะเป็นกิจกรรมเฉพาะสามารถมองเห็นและวัดผลได้ง่าย ขณะเดียวกันการควบคุมหรือติดตามการปฏิบัติงานเพื่อจุดหมายแห่งวัตถุประสงค์ ก็เป็นไปได้โดยสะดวกด้วย

วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตร

วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตรเน้นที่ “การพัฒนาคน” (development of people) อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองตนเองของเกษตรกร อันเป็นผลให้เกิดภาวะ

ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้การพัฒนาปรับปรุงผลผลิตการเกษตรยังทำให้เกิดผลกำไรสูงสุดแก่เกษตรกรอีกด้วย สิ่งเหล่านี้เปรียบเสมือนดัชนี (index) หรือวิธีการ (means) ในการที่จะให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ (วรัทัศน์ อินทร์คัมพร, 2546)

การส่งเสริมเป็นระบบให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยไม่จำกัดเพศ วัย และระดับความรู้ ความเป็นอยู่ และทุกกลุ่มในสังคม เพื่อช่วยคนให้ช่วยตนเอง โดยการให้การศึกษาความรู้เพื่อสร้างประสบการณ์ให้ประชาชนพัฒนาให้เร็วขึ้น หรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองให้เหมาะสม สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วจนสามารถแก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพให้เจริญก้าวหน้า เพื่อให้สังคมของชาติมีการอยู่ดีกินดี เพื่อความสมบูรณ์พูนสุขของบุคคลในสังคม โดยเน้นหนักให้เกิดการปฏิบัติเพื่อการประกอบอาชีพ

ทั้งนี้การส่งเสริมการเกษตรมีเป้าหมาย (goal) ในการที่จะพัฒนาเกษตรกรและครอบครัวให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีศักยภาพในการผลิตทางการเกษตร สร้างงาน สร้างอาชีพ และสามารถเพิ่มรายได้จากการประกอบอาชีพได้

สภาวะปัญหาที่ประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศกำลังพัฒนาประสบอยู่เสมอก็คือ

1. ความยากจน และภาวะความอดอยากด้านอาหารของประชากร
2. สุขภาพอนามัยและโรคภัยไข้เจ็บ
3. การไม่รู้หนังสือและการขาดโอกาสในการศึกษา
4. ความเฉื่อยชาไม่กระตือรือร้นในการประกอบอาชีพ

การปฏิบัติงานส่งเสริม จึงจำเป็นต้องเข้าไปถึงปัญหาที่แท้จริงของประชาชน และช่วยให้เขาช่วยตนเองได้ จึงได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ทั่วไป ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานของการส่งเสริมการเกษตรเพื่อต้องการให้เกษตรกรมีความรู้ ประสบการณ์ และทักษะกลับไปใช้การผลิตผลทางเกษตร ให้เกิดการพัฒนาทางด้านอาชีพทางเกษตร และการดำรงชีพอย่างมีเสถียรภาพ แต่ในทางปฏิบัติจริงนั้น อาจต้องจำแนกออกไปตามแผนงานย่อยขนาดต่าง ๆ เพื่อทางฝ่ายผู้ปฏิบัติจะได้สร้างวิธีปฏิบัติให้เหมาะสมกันไปตามวัตถุประสงค์นั้น ๆ

1. วัตถุประสงค์ทั่วไปของการส่งเสริมการเกษตร

ประสิทธิ์ ประคองศรี และคณะ (2552) ได้ระบุว่าการส่งเสริมการเกษตรมีวัตถุประสงค์หลักหรือวัตถุประสงค์ทั่วไป ดังนี้

1. เพื่อให้บริการเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีที่จำเป็นในการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลเป้าหมายที่เป็นตัวเกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร เยาวชนเกษตรกร และผู้สนใจทั่วไปในการพัฒนาด้วยตนเอง เพื่อตนเอง ในด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะการปฏิบัติ ทศนคติที่นิยมชมชอบ นิสัยที่ดีในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและด้านคุณภาพชีวิตที่ดี

2. เพื่อพัฒนามาตรฐานความเป็นอยู่ของครอบครัวของบุคคลเป้าหมายและของประเทศชาติในด้านอาหาร เศรษฐกิจในครัวเรือน รายได้ ความสัมพันธ์ในครัวเรือน และด้านประสิทธิภาพในการผลิต

3. เพื่อพัฒนาชุมชนเกษตรให้เจริญก้าวหน้าในด้านจิตใจ สังคม วัฒนธรรม สันทนาการและชีวิตชุมชนชนบท ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน การมีอำนาจต่อรอง การเข้าถึงการบริการจากรัฐ และด้านสภาพแวดล้อมของชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้

4. เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและกำไรสุทธิด้านการเกษตรอย่างยั่งยืน โดยใช้เทคนิควิธีการผลิตที่เหมาะสม ในด้านพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ การเตรียมดิน การเพาะปลูก การบำรุงดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวและการจัดการผลผลิต การตลาด ปัจจัยการผลิตและผลผลิต และด้านการใช้ปัจจัยการผลิต

5. เพื่อให้เกษตรกรได้รับข่าวสารข้อมูลและการบริการสนับสนุนที่จำเป็นและเพียงพอต่อการผลิตด้านการเกษตร ในด้านวิชาการเทคโนโลยี ด้านการตลาด ด้านการแปรรูป แหล่งสินเชื่อ เงินทุน โรค แมลงศัตรูพืช และด้านอื่น ๆ

6. เพื่อให้เกษตรกรรู้จักการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาด ในด้านทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ และด้านทรัพยากรสัตว์ป่า

ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ทั่วไปของการส่งเสริมการเกษตร สรุปได้ดังนี้

1. เพื่อกระตุ้นและสนับสนุนให้เกษตรกรมีความสามารถในการผลิตทางเกษตร เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและทำเป็นอาชีพได้มีประสิทธิภาพ

2. เพื่อแนะนำส่งเสริมให้เกษตรกรเข้าใจถึงกระบวนการพัฒนาการผลิตที่สมบูรณ์แบบ โดยมีการจัดให้มีการร่วมมือและประสานกับสถาบันของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องและเกื้อกูลกัน อันจะอำนวยประโยชน์ต่อการพัฒนาการผลิตและรายได้

3. เพื่อช่วยเหลือให้เกษตรกรได้เข้าใจสถานะต่าง ๆ เกี่ยวกับตัวเอง รู้จักปัญหา ความต้องการที่แท้จริง อันจะยังผลให้มีการพัฒนาการผลิตได้ผลตรงตามต้องการ

4. เพื่อจัดสร้างบรรยากาศให้เกษตรกรมีโอกาสในทางพัฒนาปัญญา หรือความรู้ ความสามารถ เพื่อรู้จักปฏิบัติตนให้มีค่าทางเศรษฐกิจ และสังคม มีวิธีการทำงาน ศิลปะปฏิบัติตนในการครองชีพและสังคม

5. เพื่อช่วยให้สมาชิกในครอบครัวเกษตรกรมีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้น โดยรู้จักจัดการใช้แรงงาน และทรัพยากรสินได้ผลสูงสุด เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

6. เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นอยู่และอาชีพ ความมีอิสระและพึ่งตนเอง มีความรักต่อถิ่นที่อยู่และประเทศชาติ อันจะสร้างความเชื่อมั่นให้กับตนเอง

2. วัตถุประสงค์เฉพาะของการส่งเสริมการเกษตร

กำหนดให้มีวัตถุประสงค์เฉพาะของการส่งเสริมการเกษตร ดังนี้

1. เพื่อการผลิตอาหารให้เพียงพอแก่การบริโภคภายในประเทศ และมีเหลือส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศเพื่อนำเงินเข้าประเทศ
2. เพื่อเร่งรัดให้มีการเพิ่มผลผลิต พืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งเป็นสินค้าออกเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินตราต่างประเทศ เพราะประเทศเราเป็นประเทศเกษตรกรรม
3. เพื่อพัฒนาการเกษตรของประเทศ รวมทั้งการปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพของเกษตรกร เกษตรกรสามารถช่วยตัวเองได้ โดยทางบริการส่งเสริมการเกษตร
4. เพื่อถ่ายทอดวิชาการ เทคนิคใหม่ ๆ ทางการเกษตรที่ได้ค้นคว้า วิจัย ทดลองได้ผลแล้ว ไปยังเกษตรกรให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้จริงจัง
5. เพื่อดำเนินการในลักษณะสถาบันในการพัฒนาการเกษตรของประเทศอย่างมีระบบ ในการส่งเสริมสนับสนุนการทำกรเกษตร
6. เพื่อสร้างงานให้พลเมืองในชนบทได้พัฒนา ยกมาตรฐานความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เป็นการพัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจแก่ประชาชนในชนบท
7. อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์ทางเกษตร เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ สัตว์ในไร่รนา ฯลฯ
8. เพื่อก่อให้เกิดตลาดการเกษตร เกิดแหล่งเงินทุน การลงทุน ประชาชนมีกำลังซื้อสินค้าอุตสาหกรรม รัฐมีรายได้จากภาษีอากร
9. มีเป้าหมายหรือโครงการที่จะช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยเป็นพิเศษ

วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตร ขึ้นอยู่กับความสำคัญของปัญหาในสถานการณ์นั้น ๆ แต่อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ของการทำงานแต่ละอย่างนั้นจะได้รับความสำเร็จตามนั้น แคไหน เพียงไร ขึ้นอยู่กับเกษตรกรหรือผู้เกี่ยวข้อง หากวัตถุประสงค์นั้นไม่กำหนดในลักษณะที่จะแสดงให้เห็นที่ประจักษ์ว่าจะได้รับประโยชน์มากน้อยอย่างไร อาจไม่ได้รับผลเท่าที่ควรจะได้ เพราะวัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตร จะถือว่าดีได้นั้นจะต้องเป็นที่ยอมรับโดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และจะต้องมีความชัดเจนในการนำไปปฏิบัติได้

หลักการของงานส่งเสริมการเกษตร

หลักการส่งเสริมการเกษตรมีความสำคัญในการที่ช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องในการส่งเสริมการเกษตรได้มีกรอบหรือแบบฉบับที่ควรยึดถือปฏิบัติไปเป็นแนวทางเพื่อให้งานส่งเสริมการเกษตรนั้นสามารถดำเนินงานบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกรและบุคคลเป้าหมาย แม้ว่า

ปฏิบัติในรายละเอียดอาจมีความแตกต่างกันไปบ้างตามสภาพภูมิสังคมของเกษตรกรและกลุ่มเป้าหมาย แต่ก็ยังอยู่ในขอบเขตหรือแนวทางตามหลักการส่งเสริมการเกษตรที่ได้วางไว้ ซึ่งจะช่วยให้ผู้ที่ปฏิบัติงานด้านการส่งเสริมการเกษตรไม่หลงทางและไม่เสียเวลาในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมาย หลักการของงานส่งเสริมการเกษตร เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องในงานส่งเสริมการเกษตรยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติดังนี้ (ปรับปรุงจาก ดิเรก ฤกษ์ห่วย, 2524)

1. การส่งเสริมการเกษตรควรเน้นกระบวนการให้การศึกษา งานส่งเสริมการเกษตรเป็นงานสนับสนุน และช่วยเหลือให้บุคคลเกิดการเรียนรู้จากการศึกษา เพื่อนำความรู้ในวิชาการแผนใหม่ไปปรับปรุงแก้ไขการประกอบอาชีพเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด การให้การศึกษาเป็นการนำการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ดีที่สุดในการส่งเสริมการเกษตร เนื่องจากเป็นการเปลี่ยนแปลงความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ ค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรม ความชำนาญ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเน้นการเปลี่ยนแปลงที่บังเกิดผลในเรื่องการประกอบอาชีพและความเป็นอยู่ ซึ่งจะต้องกระทำโดยยึดหลักของการเรียนรู้โดยการกระทำด้วยตนเอง (learning by doing)

2. ยึดหลักการส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสาน การพัฒนาการเกษตรแบบผสมผสาน (integrated agricultural development) เป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องกระทำเพื่อการทำงานร่วมกันของหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องที่ไปสู่เกษตรกร โดยให้มีการผสมผสานในแนวตั้งของหน่วยงานแต่ละหน่วยรวมทั้งองค์กรตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด จนถึงระดับชาติ

3. พื้นที่เป้าหมายการส่งเสริมการเกษตรควรเน้นพื้นที่ด้อยพัฒนา ในการส่งเสริมการเกษตรควรกำหนดพื้นที่ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ หมู่บ้านที่พัฒนาแล้ว หมู่บ้านที่กำลังพัฒนา และหมู่บ้านด้อยพัฒนา ซึ่งจะต้องเน้นที่หมู่บ้านด้อยพัฒนาและหมู่บ้านกำลังพัฒนา แต่ไม่ได้หมายความว่าละเลยหมู่บ้านที่เจริญแล้ว ต้องคำนึงถึงการประสานประโยชน์ด้วย ในทางปฏิบัติอาจเลือกท้องที่ด้อยพัฒนาที่มีความพร้อมที่สุดในการยอมรับการเปลี่ยนแปลงเป็นหมู่บ้านแกนนำโดยมีหมู่บ้านข้างเคียงเป็นหมู่บ้านแนวร่วม ส่วนหมู่บ้านที่กำลังพัฒนาและพัฒนาแล้วควรเน้นการรวมกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ระบบเครือข่าย หรือวิสาหกิจชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น

4. บุคคลเป้าหมายหลักของการส่งเสริมการเกษตรเป็นเกษตรกรที่มีที่ทำกินขนาดเล็ก (Small Farmers) หรือเกษตรกรระดับรากหญ้า (Grass - Roots) ซึ่งแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็ว กลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงปานกลาง และกลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงช้า โดยดำเนินการให้กลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็วเป็นแกนนำ โดยมีกลุ่มอื่น ๆ เป็นแนวร่วม ขณะเดียวกันก็ได้หมายความว่า จะตัดขาดจากเกษตรกรที่มีฐานะดี ต้องคำนึงถึงหลักการประสานผลประโยชน์ในชุมชนด้วย

5. สิ่งที่จะนำไปส่งเสริมควรเป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์อย่างแท้จริงแก่กลุ่มบุคคลเป้าหมาย โดยคำนึงถึงแง่ของเศรษฐศาสตร์และการจัดการด้วย เกษตรกรส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะยอมรับสิ่งที่นำไปส่งเสริมต่อเมื่อสิ่งนั้นมีลักษณะที่ได้ผลดี มีกำไร เห็นผลชัดเจน วิธีการไม่ยุ่งยากและสอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และสิ่งที่บุคคลเป้าหมายปฏิบัติอยู่

6. การส่งเสริมการเกษตรต้องเริ่มจากการแก้ปัญหาหรือความต้องการร่วม ความสนใจร่วมที่มีอยู่ในขณะนั้น การเริ่มต้นกิจกรรมหรือโครงการจากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนควรพิจารณาถึงทรัพยากรที่มีในชุมชน ปัญหาความต้องการ ความสนใจร่วมของคนในชุมชน ชีตความสามารถ ความพร้อมและเต็มใจที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชน การระบุปัญหาที่แท้จริง (real needs) ควรให้เกษตรกรเป็นผู้ระบุด้วยตนเอง ยกเว้นกรณีทีเกษตรกรไม่สามารถระบุปัญหาความต้องการของตนเองได้อันเนื่องจากขาดประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจ หรืออยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย เช่น ขาดแคลนแหล่งน้ำ ดินเสื่อม ทำให้เกษตรกรสภาพสิ้นหวัง ถึงจะเป็นหน้าที่ของนักส่งเสริมในการชี้แนะปัญหาและกระตุ้นให้เกษตรกรเกิดความต้องการที่เหมาะสม

7. การดำเนินการต่าง ๆ ในชุมชน ควรเน้นการมีส่วนร่วมกับองค์กรภาคประชาชน องค์กรประชาน นั้นมีทั้งองค์กรที่เป็นทางการ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบล สภาตำบล และคณะกรรมการหมู่บ้าน และองค์กรของกลุ่มประชาชนระดับรากหญ้า ซึ่งอาจเป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มสนใจ หรือกลุ่มอื่น ๆ ที่รวมตัวกันขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์ร่วมของชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ธนาคารข้าว เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความรู้สึกว่ามีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของในกิจการต่าง ๆ อันจะเป็นการก่อให้เกิดแรงดึงดูดของการให้ความสนใจและความร่วมมือของบุคคลเป้าหมายในชุมชนนั้น

8. การวางแผนงานในระดับท้องถิ่น ควรยึดหลักการให้เกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินโครงการ คือ เป็นการดำเนินโครงการโดยอาศัยข้อมูลและความร่วมมือจากระดับล่าง (bottom up approach) เพื่อให้โครงการนั้นสามารถปฏิบัติได้ในท้องถิ่น และตอบสนองความต้องการของบุคคลเป้าหมายได้ตรงประเด็น แม้มีบางกรณีในระยะเริ่มโครงการแบบสั่งการจากเบื้องบน (top down approach) ซึ่งก็ย้งจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากบุคคลเป้าหมายในการสร้างความเข้าใจต่อโครงการและการร่วมมือกำหนดรายละเอียดโครงการ ตลอดจนการมีส่วนร่วมปรึกษาหารือเพื่อแก้ไขปัญหาและปรับปรุงโครงการ

9. ควรชักจูงให้บุคคลเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ ซึ่งจะมีผลให้การทำงานมีประสิทธิภาพสูงและทำให้เกิดความรู้สึกในการร่วมเป็นเจ้าของผลงานนั้น ๆ หากผลงานนั้น ๆ เป็นของชุมชน จะมีผลตามมาในด้านการประสานประโยชน์ซึ่งกันและกัน ตลอดจนช่วยเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วย

10. โครงการหรือกิจกรรมของงานส่งเสริม ควรคำนึงถึงศรัทธา ความเชื่อ และขนบธรรมเนียม ประเพณีของบุคคลเป้าหมายและชุมชนให้มาก ก่อนนำการเปลี่ยนแปลง การสร้างศรัทธาเป็นสิ่งที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องกระทำให้บังเกิดผล เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการนำการเปลี่ยนแปลงและจะต้องรู้ว่าจะนำการเปลี่ยนแปลงอย่างไร นอกจากนี้ยังต้องมีคุณลักษณะ 5 ร่วม คือ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมใจ กับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้คนในท้องถิ่น เชื่อถือเลื่อมใสเป็นพรรคพวกอย่างแท้จริง ตลอดจนมีคุณสมบัติอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น การมีความตรงต่อเวลา ซื่อสัตย์ มีความคิดริเริ่ม รับผิดชอบในหน้าที่ มีความยุติธรรม เสียสละ มีอุดมการณ์ทำงานเพื่อชุมชน มีความจริงใจและจริงใจ เป็นต้น ในส่วนของการให้ความเคารพเชื่อถือนั้นต้องห้ามทางศาสนา นักส่งเสริมจะต้องมีพฤติกรรมที่ไม่ขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อถือของหมู่บ้าน เมื่อเข้าไปในชุมชนจะต้องศึกษาและทำความเข้าใจกับขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม นิสัยใจคอของเกษตรกรในชุมชน เพื่อที่จะเข้ากันได้และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชาวบ้าน และที่สำคัญควรนำความเชื่อและศรัทธานั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการนำการเปลี่ยนแปลงโดยใช้กลวิธีต่าง ๆ ที่ทำให้ชาวบ้านเห็นประโยชน์ร่วมของการนำการเปลี่ยนแปลง

11. เน้นการทำงานในรูปของกลุ่มหรือสถาบัน การทำงานในรูปของกลุ่มเป็นสิ่งที่นำไปสู่การมีภาวะ “ความสามารถช่วยเหลือตนเองได้” และการทำงานในรูปของกลุ่มจะบังเกิดผลต่อส่วนรวมและต่อสมาชิกในหลาย ๆ เรื่อง เช่น ทำให้สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ความรู้ ความชำนาญต่อกันอย่างใกล้ชิด เป็นการปลูกฝังให้สมาชิกมีการร่วมกันในด้านการผลิตโดยใช้เครื่องมือร่วมกัน และด้านอื่น ๆ ในอันที่จะเป็นการลดต้นทุนในการผลิตให้มากที่สุด และจำหน่ายให้ได้กำไรมากที่สุด เป็นช่องทางให้สามารถทำการต่อรองในเรื่องต่าง ๆ ตามที่เห็นปัญหาและความต้องการของสมาชิก เป็นต้น

12. การสร้างและพัฒนาผู้นำชุมชน เพื่อให้ผู้นำเป็นผู้ช่วยเหลือหรือเป็นแกนกลางในการรวมกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่ม การส่งเสริมการเกษตรจะเข้าไปถึงบุคคลเป้าหมายทุกคนนั้นเป็นไปได้ยาก แต่ถ้าอาศัยผู้นำชุมชนไม่ว่าจะเป็นผู้นำแบบทางการหรือไม่เป็นทางการ ก็มักจะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความนึกคิดของชาวบ้าน และชาวบ้านจำนวนไม่น้อยมีลักษณะชอบเอาอย่างผู้นำ ฉะนั้นหากนักส่งเสริมรู้จักคัดเลือกจะใช้ผู้นำให้ถูกกาลเทศะ จะช่วยให้งานส่งเสริมการเกษตรบรรลุเป้าหมายได้ดีขึ้น

13. กระตุ้นให้บุคคลเป้าหมายเกิดความรู้สึกริเริ่มเปลี่ยนแปลงหรือเกิดภาวะไม่สมดุลทางจิตใจ ภาวะไม่สมดุลทางจิตใจ เป็นภาวะทางจิตใจที่บุคคลเกิดความกังวลใจ ไม่พอใจในสภาพที่เผชิญอยู่ในขณะนั้น การสร้างภาวะไม่สมดุลทางจิตใจ เป็นการดำเนินการขั้นต้นในการทำให้เกษตรกรตื่นตัว และสร้างความพร้อมเพื่อรับการเปลี่ยนแปลงในบางท้องที่ที่ห่างไกลความเจริญ และมีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม ประชาชนในท้องที่นั้นอาจเคยชินกับสภาพที่เขาเป็นอยู่ เพราะคิดว่าเขาไม่มีหนทางที่จะทำให้ดีขึ้นไปกว่านั้นอีกแล้ว ซึ่งไม่ใช่

เป็นเพราะว่าเขาพึงพอใจในสภาพที่ต่ำกว่ามาตรฐานเช่นนั้น นักส่งเสริมต้องกระตุ้นชี้แนะ เปรียบเทียบให้เห็นถึง สภาพความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เขาเป็นอยู่ในปัจจุบันกับสิ่งที่เขาควรจะเป็นและแนะนำแนวทางที่สามารถ ปฏิบัติได้ในการที่จะทำให้บุคคลเป้าหมายก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลง

14. ความสำเร็จของงานส่งเสริมการเกษตรควรเน้นที่การทำให้บุคคลเป้าหมายสามารถช่วยเหลือตนเองได้ โดยการชี้แนะให้บุคคลเป้าหมายพยายามช่วยเหลือตนเอง ในการส่งเสริมให้บุคคลเป้าหมาย เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าจะต้องถือหลักที่ว่า “สอนให้เกษตรกรรู้จักช่วยตนเอง” ทั้งนี้เพราะบุคคลเป้าหมายมีมากมาย การที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งจะบริการปัจจัยให้บุคคลเป้าหมาย ทุกคนอยู่ตลอดเวลา ย่อมเป็นไปได้และไม่ควรทำ ดังสุภาษิตจีนที่ว่า “อย่าให้ปลาแก่ชาวบ้าน แต่จงสอนให้ เขาจับปลา เพื่อที่เขาจะมีปลาไว้กินตลอดไป” แต่มีหลายกรณีที่ต้องมีการให้ความช่วยเหลือ ถ้าการให้ นั้นต้องตั้งอยู่บนรากฐานต่อไปนี้ คือ ให้เพื่อเป็นการเริ่มต้นของการช่วยเหลือตนเอง เป็นการฝึกเกษตรกรให้ ดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้นปลาย ให้ในกรณีของการสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น สร้างถนนชนบท คลองส่งน้ำ บ่อน้ำกิน เป็นต้น ให้ในกรณีที่เกษตรกรประสบภัยพิบัติ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง เกิดโรคหรือแมลง ระบาด โดยอาจจะมีการแจกข้าวสาร สารเคมีป้องกันกำจัดพืชเป็นครั้งคราว เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการให้บริการ โดยตรงนั้นอาจเกิดประโยชน์แก่บุคคลเป้าหมายในระยะสั้น แต่การสอนให้ทราบวิธีที่จะให้ได้มาซึ่งปัจจัยที่ ต้องการนั้นจะเกิดประโยชน์มากกว่าและยืนยาวกว่า และบุคคลเป้าหมายสามารถช่วยเหลือตนเองและ เห็นคุณค่าของสิ่งที่ตนเองหามาได้

15. ควรกระตุ้นให้บุคคลเป้าหมายรักษาพฤติกรรมที่ปฏิบัติได้ดีแล้วนั้นไว้ได้ต่อเนื่องจนกว่าจะมี พฤติกรรมใหม่ที่ดีกว่าเข้ามาแทนที่ งานส่งเสริมการเกษตร แม้ว่าจะสามารถทำให้บุคคลเป้าหมายเปลี่ยนแปลง เจตคติและยอมรับไปปฏิบัติแล้วก็ตาม ผู้ที่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้นอาจกลับไปใช้พฤติกรรมอย่างเดิมก็ได้ หากนักส่งเสริมไม่คอยกระตุ้นให้รักษาไว้ การสอนให้เกษตรกรรู้จักสังเกต รู้จักคิด การให้ข่าวสารที่ใกล้เคียงกับ ปัจจุบันอย่างสม่ำเสมอตลอดจนการสร้างกิจกรรมที่มีความต่อเนื่องตลอดเวลา เป็นการสร้างสถานการณ์ที่มี การเคลื่อนไหวอันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับงานส่งเสริมการเกษตรที่จะคอยกระตุ้นให้เกษตรกรมีการตื่นตัวอยู่เสมอ

16. ยึดหลักการประสานและการมีส่วนร่วมพัฒนาพื้นที่ร่วมกับองค์กรปกครองท้องถิ่น ทั้งนี้เนื่องจาก ตามแผนปฏิบัติการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 119 ตอนพิเศษ 23 ง วันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2545 (ตามรัฐธรรมนูญการปกครองแห่งพระราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540) มีผลผูกพันให้กรมส่งเสริมการเกษตรรวมถึงส่วนราชการ 50 กรม 14 กระทรวง ต้องถ่ายโอน ภารกิจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรวม 245 ภารกิจ โดยกรมส่งเสริมการเกษตรจะต้องดำเนินการถ่ายโอน ภารกิจของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลให้กับองค์การบริหารส่วนตำบล ในการ นี้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรควรต้องมีการทำงานแบบบูรณาการ การประสานงานแบบมีส่วนร่วมให้มากขึ้น

เพื่อสร้างความเข้าใจ ขอบเขตความรับผิดชอบในภารกิจต่าง ๆ ที่ถ่ายโอน ซึ่งจะหมายรวมถึงการสนับสนุนงบประมาณ ตลอดจนความช่วยเหลือในด้านทรัพยากรต่าง ๆ จากเดิมที่กรมส่งเสริมการเกษตรมีอยู่อย่างจำกัด เพื่อวางแผนพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ที่รับผิดชอบต่อไป

17. หลักการที่สำคัญคือ การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรจะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม เงื่อนไข สถานการณ์ และกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมหรือชุมชน และตั้งอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ไม่มีสูตรสำเร็จในการส่งเสริมการเกษตรใดที่สามารถกระทำที่บังเกิดผลสำเร็จได้ทุกท้องที่ ทุกเวลา และทุกสถานการณ์ เมื่อนำวิธีการอย่างหนึ่งไปใช้แล้วบังเกิดผลสำเร็จในท้องที่หนึ่ง ไม่จำเป็นว่าจะต้องให้ผลสำเร็จในอีกท้องที่หนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม หลักการต่าง ๆ ที่นักส่งเสริมเรียนรู้และมีประสบการณ์จะทำให้นักส่งเสริมมีข้อมูลอันเป็นรากฐานของการเกิดปัญหาที่จะนำการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น รวดเร็วขึ้น และบังเกิดผลแก่กลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้น ๆ ขณะที่โครงการ แผนงาน และกิจกรรมต่าง ๆ ของงานส่งเสริมการเกษตรควรที่จะพิจารณาถึงความเหมาะสมในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ภายในพื้นที่และควรที่จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติของโครงการ แผนงาน และกิจกรรม มนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

บทที่ 2

ปัญหาการส่งเสริมการเกษตรและแนวทางแก้ไข

ปัญหาการส่งเสริมการเกษตร

การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร ตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมาดำเนินงานโดยหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2511 ได้มีการจัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตรขึ้น ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รวมงานลักษณะงานส่งเสริมการเกษตรจากหน่วยงานต่าง ๆ ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มารวมไว้ กรมส่งเสริมการเกษตรมีหน่วยงานในระดับภูมิภาคกระจายอยู่ทั่วทั้งประเทศ ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานเกษตรอำเภอ มีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำอยู่ทุกตำบล แต่ก็ยังมีปัญหาอุปสรรคอยู่หลายประการที่ทำให้การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ปัญหาการส่งเสริมการเกษตรมีพอสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร ครอบครัว กลุ่ม องค์กรเกษตรกร และชุมชน

1.1 ปัญหาความรู้ความสามารถของเกษตรกรในการผลิตและจัดการสินค้าเกษตร เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพเกษตรอยู่ในปัจจุบัน เป็นเกษตรกรรายย่อยไม่มีเงินทุนเพียงพอในการพัฒนาการผลิตและจัดการสินค้าเกษตรของตนเองให้มีประสิทธิภาพ มีความปลอดภัย และได้มาตรฐานตามความต้องการของตลาดที่มีความหลากหลายมากขึ้น เกษตรกรยังขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อนำมาพัฒนาอาชีพของตน การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเพื่อการพัฒนา เนื่องจากเกษตรกรส่วนมากมีความรู้ต่ำ อายุมาก มีภาระหนี้สิน รายได้น้อยแต่ค่าใช้จ่ายสูง ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ไม่สามารถวางแผนการผลิตของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่สามารถวิเคราะห์และคาดการณ์ทางการตลาดได้

1.2 ปัญหาศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กรเกษตรกรและชุมชน ในการดำเนินกิจการขององค์กรและการสร้างเครือข่ายในสภาวะปัจจุบันมีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคการเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการมากขึ้น เนื่องจากในภาคการเกษตรมีความเสี่ยงในด้านผลตอบแทนและรายได้ ทำให้ภาคเกษตรขาดบุคลากรที่มีลักษณะผู้นำมีความรู้ความสามารถในการกระตุ้นชักจูงให้เกิดการรวมกลุ่ม บริหารจัดการกลุ่มให้สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างมีประสิทธิภาพ ในอดีตที่ผ่านมาภาครัฐได้ฝากความหวังไว้กับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่ปฏิบัติหน้าที่กระจายอยู่ทั่วทุกตำบล แต่ตามสภาพความเป็นจริงเป็นไปได้ที่เจ้าหน้าที่เพียงคนเดียวจะสามารถนำพาเกษตรกรทั้งตำบลรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ฟังพาท้าทายกันอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีภาระงานที่ได้รับ

มอบหมายอื่นนอกเหนือจากภาระหน้าที่ด้านการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรเป็นจำนวนมากจากหน่วยงานอื่นในระดับท้องถิ่น

1.3 ปัญหาการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและบริการทางการเกษตรที่รวดเร็วทั่วถึง ทันสมัย และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาอาชีพการเกษตร เนื่องจากเกษตรกรในระดับรากหญ้ามีการศึกษาน้อยมาก รายได้ต่ำ ขาดศักยภาพ ความรู้ความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านการประกอบอาชีพ อีกทั้งโดยรวมแล้วภาครัฐขาดระบบฐานข้อมูลและการเชื่อมโยงฐานข้อมูลที่มีประสิทธิภาพโดยเฉพาะในภาคการเกษตร การขาดโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารดังกล่าวทำให้ไม่สามารถบริหารจัดการวางแผนกระบวนการผลิตของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.4 ขาดกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันและการสร้างเครือข่ายของเกษตรกร การดำเนินการผลิตของเกษตรกรในอดีตที่ผ่านมาเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำ ขาดการเรียนรู้ร่วมกันในด้านเทคนิควิธีการประกอบอาชีพ การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างกันและการสร้างเครือข่าย ทำให้การพัฒนาการประกอบอาชีพการเกษตรเป็นไปอย่างช้า ๆ

1.5 เกษตรกรที่ประกอบอาชีพการเกษตรในปัจจุบันมีอายุมาก เนื่องจากประเทศไทยมีแนวโน้มที่จะพัฒนาไปสู่อุตสาหกรรมมากขึ้น คนหนุ่มสาวอพยพจากชนบทสู่เมืองใหญ่ทั้งในและนอกราชอาณาจักร งานไม่มั่นคงกลับสู่ไร่นาประกอบอาชีพการเกษตร การรับรู้เทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นไปได้ช้า ขาดความกระตือรือร้น และศักยภาพที่จะแสวงหาความรู้ใหม่เพื่อพัฒนาอาชีพของตน

1.6 ผลกระทบจากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาทำให้ประชาชนในชนบทที่ประกอบอาชีพการเกษตรมีค่านิยมที่ผิดคอยแต่รอรับความช่วยเหลือจากภาครัฐแต่ฝ่ายเดียว ไม่มีแนวคิดที่จะรวมกลุ่มกันเพื่อการพึ่งพาตนเอง

1.7 การประกอบอาชีพการเกษตรของเกษตรกรในปัจจุบันขาดผู้สืบทอด เพราะลูกหลานคนรุ่นใหม่ถือว่าการประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอาชีพต้องทำงานหนักเสี่ยงกับการขาดทุน ทำให้เกษตรกรที่ประกอบอาชีพอยู่ในปัจจุบันขาดกำลังใจที่จะพัฒนาอาชีพของตนเพื่อลูกหลาน

1.8 เกษตรกรยังขาดความรู้และประสบการณ์ที่จะบริหารจัดการทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ขาดความรู้เกี่ยวกับการปรับปรุงบำรุงดิน การใช้ประโยชน์จากวัสดุเหลือใช้มาลดต้นทุนการผลิต การบริหารจัดการไร่นา

1.9 ขาดการรวมกลุ่มเพื่อการบริหารจัดการด้านการตลาด และเพื่อใช้ปัจจัยการผลิตร่วมกัน เช่น หมู่บ้านของเกษตรกรที่ประกอบอาชีพการทำนา ก็จะมีรถไถสำหรับไว้ใช้แต่ละบ้าน ซึ่งเป็นการสิ้นเปลืองเพราะจะใช้งานเฉพาะในไร่นาของเกษตรกรเองเท่านั้น เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลการทำนาก็จะถูกจอดทิ้งไว้ ทั้งนี้รวมถึงเครื่องจักรกลการเกษตรอื่น ๆ อีกด้วย

1.10 ปัญหาสังคมบริโภคนิยมที่สื่อสารมวลชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งโทรทัศน์มีบทบาทต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรเป็นอย่างมาก สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อที่เข้าถึงเกษตรกรได้มากที่สุดจะมีการกระตุ้นตลอดเวลาให้เกษตรกรบริโภคทรัพยากรอย่างไรเหตุผล เพื่อผลตอบแทนคือผลกำไรจากการโฆษณาสินค้าอย่างขาดความรับผิดชอบต่อสังคม

1.11 ปัญหาของชุมชน ได้แก่ ปัญหาอบายมุข ปัญหาความขัดแย้งของคนในชุมชน ปัญหาที่ดินทำกิน เป็นอุปสรรคสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของงานส่งเสริมการเกษตร

2. ปัญหาการผลิตและการตลาดสินค้าการเกษตร

มีปัญหาที่มีผลกระทบเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรดังนี้

2.1 ปัญหาปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ได้แก่ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช อาหารสัตว์มีราคาแพง เกษตรกรต้องแบกรับภาระต้นทุนการผลิตสูง ทำให้เกษตรกรบางรายต้องเลิกกิจการของตนเองในที่สุด

2.2 ระบบการตลาดสินค้าเกษตรเป็นระบบการตลาดเสรี บางครั้งเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรต้องตกอยู่ในสถานะที่ผลิตสินค้าเกษตรจนล้นตลาด ทำให้ราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ ระบบการผลิตพืชบางชนิดยังพึ่งพาระบบการตลาดต่างประเทศ

2.3 ปัญหาแรงงานภาคเกษตรอยู่ในสถานะที่ขาดแคลน เนื่องจากทิศทางการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมามีแนวโน้มเปลี่ยนทิศทางการนำประเทศไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการมากขึ้น การขยายตัวดังกล่าวทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานออกจากภาคเกษตร ทำให้เกษตรกรผู้ประกอบการขนาดกลางบางรายต้องจ้างแรงงานต่างด้าวทำให้เกิดปัญหาสังคม

2.4 ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ปัญหาดินขาดความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากดินขาดอินทรีย์วัตถุ การกัดเซาะพังทลายของหน้าดิน ปัญหานี้เป็นปัญหาที่มีความสำคัญซึ่งต้องได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย

2.5 ปัญหาการถือครองที่ดินทำกินของเกษตรกร จะพบได้โดยทั่วไปในปัจจุบันเกษตรกรที่ประกอบอาชีพการเกษตรไม่ใช่เจ้าของที่ดินแต่เป็นผู้เช่า มีความรู้สึกว่าเป็นที่ดินของตนเองทำกินอยู่ไม่ใช่ที่ดินของตนเอง มุ่งการผลิตที่ทำให้เกิดผลกำไรแต่เพียงอย่างเดียว มีการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชปริมาณมาก โดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่เกิดขึ้นทำให้ดินเสื่อมโทรม

2.6 ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เหมาะสม เช่น พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มีแหล่งน้ำกลับถูกทิ้งให้รกร้างว่างเปล่า หรือถูกเปลี่ยนไปเป็นสนามกอล์ฟ โรงงานอุตสาหกรรม หรือบ้าน ที่พักอาศัยเพื่อบริการนักท่องเที่ยว

2.7 ปัญหาที่เป็นผลกระทบจากความผันผวนของภาวะเศรษฐกิจโลก จะเห็นได้จากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2550 ที่เรียกว่า วิกฤตซับไพร์ มีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจเกือบทั่วโลก ธุรกิจห้างร้านในสหรัฐอเมริกาปิดกิจการลง ทำให้คนตกงานกำลังซื้อลดลง สภาวะการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อ การส่งออกสินค้าทั้งภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม เพราะสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศคู่ค้าที่สำคัญประเทศหนึ่งของไทย ทำให้โรงงานอุตสาหกรรมบางแห่งที่ส่งสินค้าไปจำหน่ายในสหรัฐอเมริกาต้องปิดกิจการลง เกิดการว่างงานขึ้น แรงงานกลับคืนถิ่น บางรายประกอบอาชีพการเกษตร แต่ยังขาดความรู้และประสบการณ์ด้านการประกอบอาชีพการเกษตรทำให้ต้องประสบกับการขาดทุน

2.8 ปัญหาผลกระทบวิกฤตพลังงาน ปัจจุบันทั่วโลกเห็นความสำคัญของวิกฤตพลังงาน เชื้อเพลิงชีวภาพจะเป็นทางออกที่ดีสำหรับปัญหาราคาน้ำมันที่เพิ่มขึ้นและยังเป็นเชื้อเพลิงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเชื้อเพลิงชีวภาพจำเป็นต้องดำเนินการบนพื้นฐานของการผลิตที่ยั่งยืน (Sustainable Production) เนื่องจากการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพอาจสร้างผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน เช่น การทำลายพื้นที่ป่าไม้จากการเพิ่มพื้นที่ปลูกพืชพลังงาน การกำจัดกากของเสีย รวมทั้งการบริหารจัดการพื้นที่เพาะปลูกในระยะยาว สมดุลของการปลูกพืชอาหารและพืชพลังงานโดยใช้นโยบายจัดแบ่งพื้นที่ (Zoning) สำหรับปลูกพืชประเภทต่าง ๆ

2.9 ปัญหาภัยธรรมชาติ ภัยธรรมชาติที่เกิดจากความแปรปรวนของสภาพแวดล้อมนับทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยฝนแล้ง น้ำท่วมซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อการประกอบอาชีพการเกษตรของเกษตรกร จึงมีความจำเป็นที่ภาครัฐจะต้องให้ความช่วยเหลือในลักษณะของการสงเคราะห์ในกรณีเกิดสถานการณ์ฉุกเฉิน

3. ปัญหาการทำงานส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาครัฐ

3.1 ปัญหาการขาดการประสานความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐที่ทำงานด้านการส่งเสริมการเกษตรทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ ทั้งกับหน่วยงานภาครัฐด้วยกันเองและกับหน่วยงานภาคเอกชน ทำให้เกิดปัญหาการทำงานเหลื่อมล้ำซ้ำซ้อน บางครั้งทำให้เกิดความเข้าใจผิดระหว่างหน่วยงานในระดับพื้นที่

3.2 ความเชื่อมโยงมากขึ้นตอนของระบบราชการ เป็นอุปสรรคสำคัญของการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร

3.3 เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีภาระงานมาก ทั้งงานประจำที่รับผิดชอบทั้งตำบลหรือบางคนรับผิดชอบ 2 – 3 ตำบล และยังมียางจรเสริม เช่น งานตามนโยบายรัฐมนตรี ทั้งยังขาดทักษะในการสอนและการถ่ายทอดความรู้ เพราะไม่ได้รับการฝึกอบรมอย่างจริงจังในเรื่องการถ่ายทอดความรู้ ขาดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานเพราะเจ้าหน้าที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมเพื่อการพัฒนาความรู้ทักษะประสบการณ์ที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง มีภาระหนี้สินที่เกิดจากค่าตอบแทนที่ได้รับต่ำแต่ค่าใช้จ่ายสูง

3.4 ข้อจำกัดด้านงบประมาณ ในสถานการณ์ปัจจุบันถือได้ว่างบประมาณที่ภาครัฐจัดสรรให้แก่หน่วยงานยังไม่เพียงพอสำหรับการทำงานส่งเสริมการเกษตร การจัดสรรงบประมาณบางส่วนยังไม่สอดคล้องกับระยะเวลาและกิจกรรมที่จะดำเนินการเท่าที่ควร

3.5 การสร้างเครือข่าย ประชาชนด้านการส่งเสริมการเกษตรยังขาดประสิทธิภาพเมื่อเทียบกับการสร้างเครือข่ายด้านอื่น เช่น ด้านการสาธารณสุข

3.6 บทบาทของนักการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ มีผลกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่ของนักส่งเสริมภาครัฐ เพราะบางครั้งต้องทำงานสนองนักการเมือง

3.7 ระบบการนิเทศติดตามการทำงานส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาครัฐยังขาดประสิทธิภาพ

3.8 นโยบายภาครัฐต่องานส่งเสริมการเกษตร ยังไม่ชัดเจน จริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาการส่งเสริมการเกษตรที่มุ่งให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเอง การกำหนดนโยบายในแนวประชานิยมเป็นอุปสรรคสำคัญต่องานส่งเสริมการเกษตร และการพัฒนาการเกษตร

3.9 นักส่งเสริมการเกษตรไม่ให้ความสำคัญกับการทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในเชิงบูรณาการทั้งระบบงานส่งเสริมการเกษตร และการพัฒนาการเกษตร

3.10 การวางแผนและดำเนินการพัฒนาการเกษตรมักเป็นไปตามกรอบนโยบายของหน่วยงาน และเป็นบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เกษตรกรไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ บางครั้งไม่สอดคล้องกับการแก้ปัญหาการพัฒนาการเกษตร

3.11 การทำงานด้านการส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาครัฐยังขาดความต่อเนื่อง เมื่อสิ้นสุดระยะเวลาดำเนินงานตามโครงการ หมดงบประมาณก็สิ้นสุดการดำเนินงานไม่ได้คำนึงถึงความยั่งยืนของอาชีพ

3.12 ที่ผ่านมามองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การบริหารส่วนตำบล ยังมีบทบาทน้อยมากต่องานส่งเสริมการเกษตรทั้ง ๆ ที่เป็นบทบาทหน้าที่โดยตรงที่จะพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่เห็นความสำคัญของการพัฒนาการเกษตร

3.13 ขาดการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางการส่งเสริมการเกษตร เพื่อหาแนวทางวิธีการส่งเสริมเนื้อหา รูปแบบที่ดีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น และเกษตรกรที่มีสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมโดยเฉพาะในเขตชนบทยากจน ทั้งนี้เนื่องจากนักวิจัยทางการส่งเสริมการเกษตรมีน้อย ขาดแรงจูงใจ ผลงานวิจัยไม่นำไปใช้ประโยชน์

4. ปัญหาการทำงานส่งเสริมการเกษตรขององค์กรภาคเอกชน

4.1 หน่วยงานภาคเอกชนที่มุ่งผลกำไร บางครั้งทำให้เกษตรกรเสียเปรียบในการประกอบการ จะปล่อยให้เกษตรกรรับสภาพความเสี่ยงเอง

4.2 ภาคเอกชนมักไม่ได้รับความไว้วางใจจากเกษตรกรเพราะเกษตรกรอาจรู้สึกว่าการกระทำดังกล่าวถูกเอาเปรียบ

4.3 ภาคเอกชนบางองค์กรยังขาดความรู้และประสบการณ์ด้านการประกอบอาชีพการเกษตรอย่างแท้จริง รับรู้มาผิด ๆ แล้วยังไปถ่ายทอดให้เกษตรกรทำให้เกิดผลเสียหาย

4.4 ขาดการประสานงานอย่างมีประสิทธิภาพกับหน่วยงานภาครัฐที่ทำหน้าที่ส่งเสริมโดยตรง

4.5 ภาคเอกชนที่เป็นสื่อสารมวลชน มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมการเกษตรเพราะเกษตรกรจะได้รับรู้ข่าวสารจากสื่อสารมวลชนในวงกว้าง บางครั้งข้อมูลข่าวสารมีความคลาดเคลื่อนในเชิงวิชาการและความเป็นจริง ในประเด็นนี้ควรมีหน่วยงานภาครัฐกลั่นกรองข้อมูลข่าวสาร เพราะถ้าเกษตรกรได้รับข้อมูลผิด ๆ จะทำให้เกิดผลเสียหายต่อการประกอบอาชีพ

4.6 การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรของภาคเอกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบ Contact Farming เกษตรกรบางรายยังขาดความซื่อสัตย์ในการประกอบอาชีพ ไม่ดำเนินการตามสัญญาที่ให้ไว้กับบริษัทเอกชนที่ร่วมลงทุน ทำให้โครงการส่งเสริมการเกษตรบางโครงการต้องล้มเลิกไปทั้ง ๆ ที่เป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาอาชีพของเกษตรกร เช่น โครงการส่งเสริมการปลูกอ้อยโดยโรงงานน้ำตาลให้ทุนแก่เกษตรกรไปดำเนินการก่อนแต่เมื่อได้ผลผลิตแล้วเกษตรกรกลับไม่ยอมจำหน่ายผลผลิตให้แก่โรงงาน และยังสามารถนำผลผลิตไปจำหน่ายแก่โรงงานอื่น

4.7 บริษัทเอกชนที่ทำธุรกิจขายตรงผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร บางครั้งมีการโฆษณาเกินความเป็นจริง ทำให้เกษตรกรเกิดความสับสน หลงเชื่อทำให้เสียโอกาสในการได้ผลผลิตตามที่ควรจะเป็น

แนวทางแก้ไขปัญหาการส่งเสริมการเกษตร

ปัญหาการส่งเสริมการเกษตรเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศ เพราะอาชีพการเกษตรเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ เพราะภาคเกษตรเป็นภาคการผลิตปัจจัยสี่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของอาหารซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในปัจจัยสี่ที่เกี่ยวข้องกับทุกคน ประเทศต้องมีความมั่นคงทางอาหาร งานส่งเสริมการเกษตรจึงเป็นงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการบูรณาการความร่วมมือกันทุกฝ่าย ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนอย่างเป็นระบบร่วมกัน โดยให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา

เกษตรกร นักส่งเสริมการเกษตร และองค์กรที่ทำงานด้านการส่งเสริมการเกษตรควรร่วมมือกันแก้ไขปัญหาดังนี้

1. เกษตรกรและองค์กรเกษตรกร

จากสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เกษตรกรและองค์กรเกษตรกร ควรได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง ดังนี้

1.1 ด้านเศรษฐกิจ

1.1.1 เกษตรกรต้องรู้จักใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นในการเพิ่มมูลค่าสินค้า

1.1.2 ติดตามสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับตนเองและสังคม เพื่อให้รู้จักปรับตัว และบริหารความเสี่ยง

1.1.3 รวมกลุ่มกันเป็นวิสาหกิจชุมชน เชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อสร้างความเข้มแข็ง

1.1.4 ร่วมมือกันสร้างงาน สร้างอาชีพในชุมชนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการบริหารจัดการด้านการผลิต การจัดการทุนและการตลาด

1.2 ด้านการผลิตสินค้าเกษตร

1.2.1 พัฒนาการผลิตสินค้าที่มุ่งเจาะตลาดเฉพาะกลุ่มที่มีความหลากหลายเฉพาะเจาะจง การผลิตตามคำสั่งซื้อ สินค้าราคาสูง เน้นธรรมชาติ สุขภาพ เกษตรอินทรีย์

1.2.2 พัฒนาศักยภาพการผลิตพืชทดแทนพลังงาน

1.2.3 ควรร่วมมือกับภาคเอกชนในการผลิตตามแนวทาง Contact Farming

1.2.4 การสร้างตราสินค้า (Brand) ให้เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค ผลิตสินค้าที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน มีการตรวจรับรอง

1.2.5 เพิ่มขีดความสามารถในการวิเคราะห์และคาดการณ์ด้านการตลาด

1.3 ด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม

1.3.1 เกษตรกรต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมและระบบการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีสูง

1.3.2 พัฒนาตนเองให้มีศักยภาพในการผลิต รูปแบบรับจ้างผลิตรับจ้างเลี้ยง

1.3.3 พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตได้ด้วยตนเอง ติดตามความเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตแล้วนำมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม

1.3.4 พัฒนาศักยภาพตนเองให้เข้าถึงเครือข่ายเทคโนโลยีและสารสนเทศ

1.4 ด้านสังคม

1.4.1 ดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

1.4.2 ลด ละ เลิกอบายมุข อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้องค์กรล้มเหลว

1.4.3 ดำรงตนอย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรีเป็นที่ยอมรับของสังคม สร้างค่านิยมการพึ่งพาตนเอง

1.4.4 ร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์องค์กรแห่งความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

1.5 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.5.1 ร่วมมือกันผลิตสินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าลดการใช้

พลังงาน

1.5.2 ปรับระบบการผลิตและวิถีชีวิตให้อยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงและภัยธรรมชาติที่

เกิดขึ้น

2. นักส่งเสริมการเกษตรและองค์กรที่ทำงานด้านการส่งเสริมการเกษตร

2.1 ด้านเศรษฐกิจ

2.1.1 พัฒนาขีดความสามารถของเกษตรกรให้มีศักยภาพในการแข่งขัน

2.1.2 พัฒนาให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีค่านิยมในการพึ่งพาตนเองทาง

เศรษฐกิจ

2.1.3 ส่งเสริมและพัฒนาให้ครอบคลุมทั้งกระบวนการผลิตตั้งแต่เกษตรกร กระบวนการผลิตตัว

สินค้า การตลาดและโลจิสติกส์

2.2 ด้านสินค้าเกษตร

2.2.1 พัฒนาองค์ความรู้และส่งเสริมเกษตรกรด้านการตลาดและโลจิสติกส์

2.2.2 สร้างระบบฐานข้อมูลทางการเกษตรที่ทันสมัยให้เกษตรกรสามารถใช้ข้อมูลในการผลิตได้

ตรงตามมาตรฐาน ความนิยมของตลาดและผู้บริโภค

2.2.3 สนับสนุนให้เกษตรกรผลิตสินค้าที่มีเอกลักษณ์ มีมาตรฐานเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้า สนับสนุน

การสร้างตราสินค้า

2.3 ด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม

2.3.1 พัฒนาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศให้มีประสิทธิภาพ

2.3.2 มุ่งองค์ความรู้และฐานข้อมูลอย่างทันสมัยเพียงพอต่อการส่งเสริม และการให้บริการแก่

เกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3.3 นำนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการส่งเสริม และพัฒนาเกษตรกร องค์กร

เกษตรกร

2.4 ด้านสังคม

2.4.1 พัฒนาเกษตรกรให้ดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2.4.2 เข้าถึงเกษตรกรและให้บริการครอบคลุมทุกครัวเรือน

2.4.3 พัฒนาเทคนิควิธีการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมในการพัฒนากลุ่มเกษตรกรที่สูงวัยและ
อายุน้อย

2.5 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.5.1 พัฒนาระบบพยากรณ์และการเตือนภัยทั้งด้านการผลิต ศัตรูพืช และภัยธรรมชาติ

2.5.2 พัฒนาระบบประกันภัยพืชผลทางการเกษตร

2.5.3 ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.6 ด้านการทำงานร่วมกับองค์กรอื่น (พันธมิตร)

ปรับระบบวิธีการทำงานในพื้นที่ ด้วยการสร้างพันธมิตรเครือข่าย การทำงานบูรณาการให้เกิด
ประโยชน์สูงสุดแก่เกษตรกร

2.7 ด้านโครงสร้างองค์กร

2.7.1 พัฒนาโครงสร้างองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

2.7.2 ปรับระบบวิธีการทำงาน ให้องค์กรมีขนาดเล็กลงมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น มีความยืดหยุ่น
ในการปฏิบัติงาน สามารถปรับตัวได้อย่างรวดเร็ว

2.7.3 สร้างพันธมิตรและเครือข่ายการทำงาน

2.8 ด้านบุคลากรในองค์กร

2.8.1 พัฒนาให้บุคลากรในองค์กรเป็นผู้ที่มีองค์ความรู้ในงานดี (Knowledge Worker)

2.8.2 สร้างและสรรหาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเพื่อทดแทนกำลังคนทีลดลง

2.8.3 บุคลากรในองค์กร มีความสุขในการทำงาน มีความภูมิใจ ได้รับการยอมรับจากเกษตรกร
และสังคม

2.8.4 ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วัฒนธรรมและค่านิยมในการทำงาน ดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจ
พอเพียง

บทที่ 3

กลุ่มเป้าหมายในการส่งเสริมการเกษตร

เกษตรกรเป้าหมายในการส่งเสริมการเกษตร

เกษตรกรทั่วไป

ประเภทของเกษตรกร

เกษตรกรเป็นผู้ประกอบการเกษตรซึ่งถือเป็นอาชีพสำคัญอาชีพหนึ่งในประเทศไทย เพราะมีการประกอบการมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และถ่ายทอดสู่ลูกหลานสืบต่อกันมา แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการอพยพย้ายถิ่นไปประกอบอาชีพอื่นบ้างก็ตาม แต่ก็ยังคงมีผู้รับการสืบทอดอาชีพการเกษตร และมีผู้ประกอบการอาชีพอื่นหันมาประกอบอาชีพการเกษตรเมื่อประสบกับภาวะเศรษฐกิจล้มเหลว หรือเป็นงานอดิเรกในบั้นปลายของชีวิต ดังนั้นจึงมีการแบ่งเกษตรกรหรือผู้ประกอบการเกษตรเป็นประเภทตามลักษณะระบบเกษตรเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. เกษตรเพื่อยังชีพหรือเกษตรพอกินพอใช้ มักจะเป็นแบบเกษตรผสมผสาน วนเกษตร หรือเกษตรกรรมทางเลือก เป็นการผลิตที่เน้นคุณค่าทางโภชนาการของอาหาร ซึ่งถ้ามีการจัดการที่ดีเหมาะสม อาจะกลายเป็นเกษตรมั่งมีศรีสุขพอสมควรกับสภาพ เกษตรกรประเภทนี้ค่อนข้างมีความหลากหลาย เน้นการผสมผสานระหว่างความต้องการของร่างกายและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน

2. เกษตรเชิงธุรกิจหรือเกษตรเชิงการค้า เป็นการผลิตในปริมาณมาก ใช้เทคโนโลยีและการลงทุนสูง ใช้แรงงานจำนวนมากหรือมีการใช้เครื่องจักรกลการเกษตรในการประกอบการ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ธุรกิจของครอบครัว ใช้แรงงานในครอบครัวหรือครัวเรือน และมีการจ้างแรงงานเพิ่มเติม รวมทั้งมีที่ปรึกษาจากภายนอก

2.2 บริษัทในประเทศและบริษัทข้ามชาติ ดำเนินการแบบครบวงจรตั้งแต่การผลิต อุตสาหกรรมแปรรูป และการตลาด

หน่วยงานของรัฐควรจะไปดำเนินการส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกรในระบบการเกษตรประเภทที่ 1 โดยให้ความสนใจและเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนเกษตรกรให้มากที่สุด รวมทั้งพยายามผลักดันเกษตรกร 2 ประเภทดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ในประเด็นสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรมีโอกาสอยู่ในกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพื่อการพัฒนาอย่างได้ผล

หลักการส่งเสริมการเกษตรที่สำคัญประการหนึ่ง คือ เกษตรกรที่เป็นเป้าหมายของการส่งเสริมการเกษตร คือ บุคคลเป้าหมายที่เป็นรายย่อย (small farmers) หรือเกษตรกรระดับรากหญ้า (grass – root farmers) แต่ไม่ได้หมายความว่าตัดขาดจากเกษตรกรที่มีฐานะดี หากต้องคำนึงถึงหลักในการประสาน

ประโยชน์ในชุมชน การดำเนินการเน้นหนักบุคคลเป้าหมายที่เป็นเกษตรกรทั่วไประดับรากหญ้า เพราะต้องการให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนแคบเข้า เนื่องจากเกษตรกรฐานะดีมีความสามารถช่วยเหลือตนเองได้อยู่แล้ว หลักการดำเนินการส่งเสริมการเกษตรให้ประสบผลสำเร็จกับเกษตรกรทั่วไปซึ่งส่วนใหญ่มีฐานะยากจน จึงต้องพิจารณาการยอมรับการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกร ซึ่งมักจะได้รับอิทธิพลหรือรับคำแนะนำจากเพื่อนบ้านมากกว่าจากนักส่งเสริม

ประเภทของเกษตรกรตามการยอมรับ

การแบ่งเกษตรกรตามการยอมรับการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็ว
2. กลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงปานกลาง
3. กลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงช้า โดยดำเนินการให้กลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็วเป็น “แกนนำ”

และกลุ่มอื่น ๆ เป็น “แนวร่วม”

นอกจากนี้ยังมีการแบ่งกลุ่มเป้าหมายในลักษณะความซ้ำเร็วของการยอมรับเทคโนโลยี โดยทั่วไปแบ่งเป็น 5 จำพวก ได้แก่

1. พวกหัวไวใจสู้ (innovators) คิดเป็นร้อยละ 2.5
2. พวกรอดูที่ทำ (early adopters) คิดเป็นร้อยละ 13.5
3. พวกเบิ่งตาลังเล (early majority) คิดเป็นร้อยละ 34.0
4. พวกหันเหหัวดี้อ (late majority) คิดเป็นร้อยละ 34.0
5. พวกงอมมือจับเจ้า หรือไม่เอาไหนเลย (late adopters หรือ laggards) คิดเป็นร้อยละ 16.0

จากการแบ่งกลุ่มเป้าหมายข้างต้นให้กำหนดในลักษณะกว้าง ๆ เพื่อนำไปพิจารณาว่าเกษตรกรทั่วไปที่นักส่งเสริมการเกษตรพบเห็นหรือจะไปทำงานด้วยนั้น เป็นผู้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็วหรือผู้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงช้า แต่มีใจจะถูกต้องทั้งหมด เพราะยังมีปัจจัยหลายประการเข้ามาเกี่ยวข้องในแต่ละสถานการณ์ ดังนั้นนักส่งเสริมการเกษตรจึงอาจนำไปใช้เป็นแนวทางจำแนกได้อย่างกว้าง ๆ ว่า ถ้าต้องการติดต่อกับผู้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็วหรือช้าควรติดต่อกับเกษตรกรลักษณะใด

ตารางที่ 2.1 ลักษณะทั่วไปของเกษตรกรเป้าหมายที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็วและช้า

ลักษณะ	ผู้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็ว	ผู้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงช้า
1. ผู้ที่มีบทบาทในการให้ข่าวสารหรือกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด	นักส่งเสริม หรือสื่อมวลชน	เพื่อนบ้านมากกว่าต้นตออื่น

2. การเดินทางเข้าไปในเมือง การดูงานแสดง	บ่อยครั้งกว่า	น้อยครั้งกว่า
3. การใช้สื่อมวลชน เช่น วิทยุหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวกับความรู้ทางการเกษตร	ใช้มากกว่าโดยเฉพาะการอ่าน	ใช้น้อยกว่า
4. ทักษะคิด ความนึกคิด และค่านิยมโดยทั่วไป	ทันสมัย	คงรักษาแบบเก่ามาก
5. เนื้อหาในการเพาะปลูกหรือขนาดในการประกอบการ	มากกว่า	น้อยกว่า
6. รายได้ การศึกษา	สูงกว่า	ต่ำกว่า
7. อายุ	มักน้อยกว่า	มักสูงกว่า
8. ความคิดริเริ่มในการประกอบการ	มีมากกว่า	มีน้อยกว่า
9. การเข้าประชุมเมื่อนักส่งเสริมเชิญ	เข้าบ่อยกว่า	เข้าน้อยกว่า
10. การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ	โดยศึกษาข้อมูล	โดยได้รับอิทธิพลจากเพื่อนบ้านมากกว่า
11. ความมีอิทธิพลในชุมชน	มีอิทธิพลมากกว่า	มักเป็นผู้ตาม

ที่มา : Katz 1969 : Castillo 1975 อ้างถึงใน พรชุลี นิลวิเศษ 2557

ความต้องการของเกษตรกรเป้าหมาย

เกษตรกรเป้าหมายมีความต้องการเหมือนมนุษย์ทั่ว ๆ ไป ดังนั้นนักส่งเสริมการเกษตรจะต้องตระหนักทำความเข้าใจถึงความต้องการด้านต่าง ๆ ของเกษตรกรเป้าหมายก่อน เพื่อจะได้ดำเนินการถ่ายทอดให้ซึมซาบลงไปในชีวิตจิตใจของเขา มิใช่เพียงปฏิบัติงานให้ลุล่วงไปตามภารกิจของตนเอง โดยไม่สนใจหรือใส่ใจว่าเกษตรกรเป้าหมายจะใส่ใจ เข้าใจ และปฏิบัติตามต่อเนื่องเพียงใด

ความต้องการของเกษตรกรสอดคล้องกับทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ กล่าวคือ

มาสโลว์ (Maslow) เชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์เป็นจำนวนมาก สามารถอธิบายโดยใช้แนวโน้มของบุคคลในการค้นหาเป้าหมายที่จะทำให้ชีวิตของเขาได้รับความต้องการ ความปรารถนา และได้รับสิ่งที่มีความหมายต่อตนเองเป็นความจริงที่จะกล่าวว่าการะบวนการของแรงจูงใจเป็นหัวใจของทฤษฎีบุคลิกภาพของมาสโลว์ โดยเขาเชื่อว่ามนุษย์เป็น “สัตว์ที่มีความต้องการ” (wanting animal) และเป็นการยากที่มนุษย์จะไปถึงขั้นของความพึงพอใจอย่างสมบูรณ์ ในทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ เมื่อบุคคลปรารถนาที่จะได้รับความพึงพอใจและเมื่อบุคคลได้รับความพึงพอใจในสิ่งหนึ่งแล้ว ก็ยังคงเรียกร้องความพึงพอใจสิ่งอื่น ๆ ต่อไป ซึ่งถือเป็นคุณลักษณะของมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความต้องการจะได้รับสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ

มาสโลว์กล่าวว่า ความปรารถนาของมนุษย์นั้นติดตัวมาแต่กำเนิดและความปรารถนาเหล่านี้จะเรียงลำดับขั้นของความปรารถนา ตั้งแต่ขั้นแรกไปสู่ความปรารถนาขั้นสูงขึ้นไปเป็นลำดับ

จากลำดับชั้นความต้องการของมนุษย์ (The need – hierarchy conception of human motivation) มาสโลว์ เรียงลำดับความต้องการของมนุษย์จากขั้นต้นไปสู่ความต้องการขั้นต่อไปไว้เป็นลำดับ ดังนี้

1. ความต้องการทางด้านร่างกาย (physiological needs หรือ survival needs)

ความต้องการทางด้านร่างกาย เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่มีอำนาจมากที่สุดและสังเกตเห็นได้ชัดที่สุดจากความต้องการทั้งหมดเป็นความต้องการที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำดื่ม ออกซิเจน การพักผ่อนนอนหลับ ความต้องการทางเพศ ความต้องการความอบอุ่น ตลอดจนความต้องการที่จะกระตุ้นอวัยวะรับสัมผัส แรงขับของร่างกายเหล่านี้จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับความอยู่รอดของร่างกาย เกษตรกรก็มีความต้องการทางด้านร่างกายเพื่อความอยู่รอดดังกล่าวเช่นเดียวกันด้วย ความพึงพอใจที่ได้รับในขั้นนี้จะกระตุ้นให้เกิดความต้องการในขั้นที่สูงกว่า และถ้าบุคคลใดประสบความล้มเหลวที่จะสนองความต้องการพื้นฐานนี้ก็จะไม่ได้รับการกระตุ้นให้เกิดความต้องการในระดับที่สูงขึ้น ถ้าความต้องการอย่างหนึ่งยังไม่ได้รับความพึงพอใจ บุคคลก็จะอยู่ภายใต้ความต้องการนั้นตลอดไป ซึ่งทำให้ความต้องการอื่น ๆ ไม่ปรากฏหรือกลายเป็นความต้องการระดับรองลงไป เช่น ผู้ที่อดอยากหิวโหยเป็นเวลานานจะไม่สามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีประโยชน์ต่อโลกได้ บุคคลเช่นนี้จะหมกมุ่นอยู่กับการจัดหาบางสิ่งบางอย่างเพื่อให้มีอาหารไว้รับประทาน มาสโลว์อธิบายต่อไปว่าบุคคลเหล่านี้จะมีความรู้สึกเป็นสุขอย่างเต็มที่เมื่อมีอาหารเพียงพอสำหรับเขาและจะไม่ต้องต้องการสิ่งอื่นใดอีก ชีวิตของเขากล่าวได้ว่าเป็นเรื่องของการรับประทาน สิ่งอื่น ๆ นอกจากนี้จะไม่มี ความสำคัญไม่ว่าจะเป็นเสรีภาพ ความรัก ความรู้สึกต่อชุมชน การได้รับการยอมรับ และปรัชญาชีวิต บุคคลเช่นนี้มีชีวิตอยู่เพื่อที่จะรับประทานเพียงอย่างเดียวเท่านั้น นั่นคือมนุษย์มีความต้องการทางด้านร่างกายเหนือความต้องการอื่น ๆ และแรงผลักดันของความต้องการนี้เกิดขึ้นกับบุคคลก่อนความต้องการอื่น ๆ

2. ความต้องการความปลอดภัย (safety needs)

ความต้องการความปลอดภัย เมื่อความต้องการทางด้านร่างกายได้รับความพึงพอใจแล้ว บุคคลจะพัฒนาการไปสู่ขั้นใหม่ต่อไป ซึ่งขั้นนี้เรียกว่า ความต้องการความปลอดภัยหรือความรู้สึกมั่นคง (safety or security) บุคคลทั้งหลายจะไฝหหาความปลอดภัยด้วยกันทั้งสิ้น ศาสนา และปรัชญาที่มนุษย์ยึดถือทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคง เพราะทำให้บุคคลได้จัดระบบของตัวเองให้มีเหตุผล และวิถีทางที่ทำให้บุคคลรู้สึก “ปลอดภัย” ความต้องการความปลอดภัยในเรื่องอื่น ๆ จะเกี่ยวข้องกับการเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ อาทิ น้ำท่วม แผ่นดินไหว ความแห้งแล้ง ความสับสนไม่เป็นระเบียบของสังคม และเหตุการณ์อื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกับสภาพเหล่านี้ เกษตรกรส่วนใหญ่มีความต้องการความปลอดภัยจากโรคแมลงศัตรูพืชและสัตว์รบกวน ตลอดจนภัยธรรมชาติต่าง ๆ

3. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (belongingness and love needs)

ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ ความต้องการนี้จะเกิดขึ้นเมื่อความต้องการทางด้านร่างกายและความต้องการความปลอดภัยได้รับการตอบสนองแล้ว เกษตรกรต้องการได้รับความรักและความเป็นเจ้าของโดยการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวหรือกับผู้อื่น สมาชิกภายในกลุ่มจะเป็นเป้าหมายสำคัญ คือ เกษตรกรจะรู้สึกเจ็บปวดมากเมื่อถูกทอดทิ้งไม่มีใครยอมรับ หรือถูกตัดออกจากสังคม ไม่มีเพื่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจำนวนเพื่อน ๆ ญาติพี่น้อง สามีหรือภรรยาหรือลูก ๆ ได้ลดน้อยลงไป มาสโลว์เชื่อว่าความรักไม่ใช่สัญลักษณ์เรื่องเพศ เขาอธิบายว่าความรักที่แท้จริงจะเกี่ยวข้องกับความรู้สึกที่ดี ความสัมพันธ์ของความรักระหว่างคน 2 คน จะรวมถึงความรู้สึกนับถือซึ่งกันและกัน การยกย่องและความไว้วางใจกัน นอกจากนี้มาสโลว์ยังย้ำว่าความต้องการความรักของคนจะเป็นความรักที่เป็นไปในลักษณะทั้งการรู้จักให้ความรักต่อผู้อื่นและรู้จักที่จะรับความรักจากผู้อื่น การได้รับความรักและได้รับการยอมรับจากผู้อื่นเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า บุคคลที่ขาดความรักก็จะรู้สึกว่าชีวิตไร้ค่า มีความรู้สึกอ้างว้างและเคียดแค้น กล่าวโดยสรุปมาสโลว์มีความเห็นว่าบุคคลต้องการความรักและความรู้สึกเป็นเจ้าของ และการขาดสิ่งนี้มักจะเป็นสาเหตุให้เกิดความคับข้องใจและทำให้เกิดปัญหาการปรับตัวไม่ได้ และความยินดีในพฤติกรรมหรือความเจ็บป่วยทางด้านจิตใจในลักษณะต่าง ๆ

4. ความต้องการได้รับความนับถือยกย่อง (esteem needs)

ความต้องการได้รับความนับถือยกย่อง เมื่อความต้องการได้รับความรักและการให้ความรักแก่ผู้อื่นเป็นไปอย่างมีเหตุผล และทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจแล้ว พลังผลักดันในขั้นที่ 3 ก็จะลดลง และมีความต้องการในขั้นต่อไปมาแทนที่ คือ เกษตรกรต้องการที่จะได้รับความนับถือยกย่องออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ความต้องการนับถือตนเอง (self - respect) และความต้องการได้รับการยกย่องนับถือจากผู้อื่น (esteem from others) ดังนี้

4.1 ความต้องการนับถือตนเอง คือ ความต้องการมีอำนาจ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความแข็งแรง มีความสามารถในตนเอง มีผลสัมฤทธิ์ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น และมีความเป็นอิสระ ทุกคนต้องการที่จะรู้สึกว่าเขามีคุณค่า และมีความสามารถที่จะประสบความสำเร็จในงานภารกิจต่าง ๆ และมีชีวิตที่เด่นดัง

4.2 ความต้องการได้รับการยกย่องนับถือจากผู้อื่น คือ ความต้องการมีเกียรติยศ การได้รับการยกย่อง ได้รับการยอมรับ ได้รับความสนใจ มีสถานภาพ มีชื่อเสียงเป็นที่กล่าวขาน และเป็นที่ยอมรับยินดี มีความต้องการที่จะได้รับความยกย่องชมเชยในสิ่งที่เขากระทำ ซึ่งทำให้รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าว่าความสามารถของเขาได้รับการยอมรับจากผู้อื่น

บุคคลจะแสวงหาความต้องการได้รับการยกย่องก็เมื่อภายหลังจาก ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของได้รับการตอบสนองความพึงพอใจของเขาแล้ว และมาสโลว์กล่าวว่าสิ่งที่เป็นไปได้ที่บุคคลจะ

ย้อนกลับจากระดับขั้นความต้องการในขั้นที่ 4 กลับไปสู่ระดับขั้นที่ 3 อีก ถ้าความต้องการระดับขั้นที่ 3 ซึ่งบุคคลได้รับไว้แล้วนั้นถูกกระทบกระเทือนหรือสูญสลายไปทันทีทันใด

ความพึงพอใจของความต้องการยกย่องโดยทั่ว ๆ ไป เป็นความรู้สึกและทัศนคติของความเชื่อมั่นในตนเอง ความรู้สึกว่าคุณค่า การมีพลังกำลัง การมีความสามารถ และความรู้สึกว่ามีชีวิตอยู่อย่างมีประโยชน์และเป็นบุคคลที่มีความจำเป็นต่อโลก ในทางตรงกันข้ามการขาดความรู้สึกต่าง ๆ ดังกล่าว ย่อมนำไปสู่ความรู้สึกและทัศนคติของปมด้อย และความรู้สึกไม่พอเพียง เกิดความรู้สึกอ่อนแอและช่วยเหลือตนเองไม่ได้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็น การรับรู้ตนเองในทางนิเสธ (negative) หรือตรงกันข้าม ซึ่งอาจก่อให้เกิดความรู้สึกขลาดกลัว และรู้สึกว่าตนเองไม่มีประโยชน์และสิ้นหวังในสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของชีวิต และประเมินตนเองต่ำกว่าชีวิตความเป็นอยู่ กับการได้รับการยกย่อง และยอมรับจากผู้อื่นอย่างจริงจังมากกว่าการมีชื่อเสียงจากสถานภาพหรือการได้รับการประจบประแจง การได้รับความนับถือยกย่องเป็นผลมาจากความเพียรพยายามของบุคคล และความต้องการนี้อาจเกิดอันตรายขึ้นได้ ถ้าบุคคลนั้นต้องการคำชมเชยจากผู้อื่นมากกว่าการยอมรับความจริง และเป็นที่ยอมรับกันว่าการได้รับความนับถือยกย่องมีพื้นฐานจากการกระทำของบุคคลมากกว่าการควบคุมจากภายนอก

5. ความต้องการที่จะเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง (self – actualization needs)

ความต้องการที่จะเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง เป็นลำดับขั้นสุดท้าย ถ้าความต้องการลำดับขั้นก่อน ๆ ได้ทำให้เกิดความพึงพอใจอย่างมีประสิทธิภาพ ความต้องการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงก็จะเกิดขึ้น มาสโลว์อธิบายความต้องการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงว่าเป็นความปรารถนาในทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งบุคคลสามารถจะ ได้รับอย่างเหมาะสม บุคคลที่ประสบผลสำเร็จในขั้นสูงสุดนี้จะใช้พลังอย่างเต็มที่ในสิ่งที่ท้าทายความสามารถ และศักยภาพของเขา และมีความปรารถนาที่จะปรับปรุงตนเอง พลังแรงขับของเขาจะกระทำพฤติกรรมตรงกับความสามารถของตน กล่าวโดยสรุปการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงเป็นความต้องการอย่างหนึ่งของบุคคลที่จะบรรลุถึงจุดสูงสุดของศักยภาพ ถ้าบุคคลเหล่านี้ได้บรรลุถึงเป้าหมายที่ตนตั้งไว้ก็เชื่อได้ว่าเขาเหล่านั้นเป็นผู้ที่รู้จักตนเองอย่างแท้จริง

ความต้องการที่จะเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงจะดำเนินไปอย่างง่ายหรือเป็นไปโดยอัตโนมัติ โดยความเป็นจริงแล้ว มาสโลว์เชื่อว่าบุคคลมักจะกลัวตัวเองในสิ่งเหล่านี้ “ด้านที่ดีที่สุดของเรา ความสามารถพิเศษของเรา สิ่งที่ดีงามที่สุดของเรา พลังความสามารถ ความคิดสร้างสรรค์”

ความต้องการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงมิได้มีแต่เฉพาะในศิลปินเท่านั้น เกษตรกรก็สามารถจะมีความเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงได้ ถ้าทุกคนสามารถทำในสิ่งที่ตนต้องการให้ดีที่สุด รูปแบบเฉพาะของการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงจะมีความแตกต่างกันอย่างกว้างขวางจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง ตั้งแต่การไม่ต้องการอะไร

แล้ว การสิ้นสุด การหลุดพ้น เป็นต้น นั่นคือระดับความต้องการที่แสดงความแตกต่างระหว่างบุคคลอย่าง ยิ่งใหญ่ที่สุด

สำหรับการวิเคราะห์ความเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง มาสโลว์กล่าวว่า “อะไรที่มนุษย์สามารถจะเป็นได้ เขาจะต้องเป็นในสิ่งนั้น” ทำไมทุก ๆ คนจึงไม่สัมผัสผลในการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง ตามความคิดของ มาสโลว์ ส่วนมากมนุษย์แม้จะไม่ใช้ทั้งหมดที่ต้องการแสวงหาเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ภายในตน มาสโลว์ สรุปว่าการรู้ถึงศักยภาพของตนนั้นมาจากพลังตามธรรมชาติและจากความจำเป็นบังคับ ส่วนบุคคลที่มี พรสวรรค์มีจำนวนน้อยมากเพียง ร้อยละ 1 ของประชากรที่มาสโลว์ประมาณไว้ มาสโลว์เชื่อว่าการนำศักยภาพ ของตนออกมาใช้เป็นสิ่งที่ยากมาก บุคคลมักไม่รู้ว่า ตนเองมีความสามารถและไม่ทราบว่าศักยภาพนั้นจะได้รับ การส่งเสริมได้อย่างไร มนุษย์ส่วนใหญ่ยังคงไม่มั่นใจในตัวเองหรือไม่มั่นใจในความสามารถของตน จึงทำให้ หมดโอกาสเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง และยังมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มาบดบังพัฒนาการทางด้านความ ต้องการของบุคคลประการสุดท้ายมาสโลว์ สรุปว่าการไม่เข้าใจตนเองอย่างแท้จริงเกิดจากความพยายามที่ไม่ ถูกต้องของการแสวงหาความมั่นคงปลอดภัย เช่น การที่บุคคลสร้างความรู้สึกให้ผู้อื่นเกิดความพึงพอใจตนโดย พยายามหลีกเลี่ยงหรือขจัดข้อผิดพลาดต่าง ๆ ของตน บุคคลเช่นนี้จึงมีแนวโน้มที่จะพิทักษ์ความมั่นคง ปลอดภัยของตน โดยแสดงพฤติกรรมในอดีตที่เคยประสบผลสำเร็จ แสวงหาความอบอุ่น และสร้างมนุษย สัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งลักษณะเช่นนี้ย่อมขัดขวางวิถีทางที่จะเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง

ลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์ มีการเรียงลำดับชั้นความต้องการที่อยู่ในขั้นต่ำสุดจะต้องได้รับความ พึงพอใจเสียก่อนบุคคลจึงจะสามารถผ่านพ้นไปสู่ความต้องการที่อยู่ในขั้นสูงขึ้นตามลำดับ

เกษตรกรผู้นำ

โดยเหตุที่ทุกคนมีศักยภาพที่จะเป็นผู้นำโดยตัวของตัวเองตามธรรมชาติอยู่แล้ว และถ้ามีโอกาสได้รับ เลือกให้เป็นผู้นำตามสถานการณ์ ประกอบกับได้รับการพัฒนาความเป็นผู้นำ จะทำให้มีโอกาสเป็นผู้นำตาม โครงสร้างได้ต่อไป ซึ่งในชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีผู้นำท้องถิ่น (local leader) 3 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

1. ผู้นำที่เป็นทางการ (formal leader) ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครูใหญ่ ฯลฯ ถือเป็นผู้นำโครงสร้าง ของหน่วยงาน
2. ผู้นำที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจหรือเป็นชนชั้นสูง (elite leader) ได้แก่ ผู้มีฐานะทางการเงินดี หรือผู้ มีวงศ์ตระกูลดี จัดเป็นผู้นำตามธรรมชาติ
3. ผู้นำที่เป็นชาวบ้านระดับรากหญ้า (grass – roots leader) คือ ชาวบ้านธรรมดาที่มีโอกาสเป็น หัวหน้าในบางเรื่องตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น หรือผู้ที่ชาวบ้านด้วยกันลงความเห็นว่าเป็นตัวแทนของพวกเขาได้ เพราะเป็นผู้มีฐานะเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน จึงทราบปัญหาความต้องการที่แท้จริงของพวกเขา ซึ่งถือเป็นผู้นำ ตามสถานการณ์

ดังนั้นเกษตรกรผู้นำตามสถานการณ์ที่นักส่งเสริมการเกษตรจะสร้างขึ้นมาให้เป็นผู้นำตามโครงสร้างต่อไป คือ ผู้นำที่เป็นเกษตรกรชาวบ้าน โดยผ่านความเห็นชอบเบื้องต้นจากการเลือกของมวลชนในชุมชนเป็นพื้นฐาน ที่เรียกว่า ระบบสังคมมิติ (sociometry) จากนั้นนักส่งเสริมการเกษตรต้องมีการสร้างเสริมและพัฒนาความเป็นผู้นำด้วยวิธีการต่าง ๆ แก่เกษตรกรผู้นำเหล่านี้ นอกจากนี้ควรมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนผู้ได้รับเลือกเป็นผู้นำ เพื่อให้ทุกคนที่เป็นเกษตรกรรายย่อยมีโอกาสที่จะพัฒนาบุคลิกภาพความเป็นผู้นำและเป็นผู้นำตามโครงสร้างต่อไป

การสร้างภาวะความเป็นผู้นำ

เมื่อมีการคัดเลือกผู้นำที่เป็นตัวแทนของเกษตรกรด้วยวิธีดังที่กล่าวมาแล้ว นักส่งเสริมการเกษตรควรมีการสร้างภาวะความเป็นผู้นำให้กับเกษตรกรผู้นำเหล่านี้ ซึ่งมีหลายวิธีการ แต่วิธีการหนึ่งที่ได้รับการยอมรับกัน คือ การจัดดำเนินการฝึกอบรมเกษตรกรผู้นำเหล่านี้เพื่อยกระดับความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถ และความเชื่อมั่นในตนเองให้สามารถเป็นผู้นำที่ดี มีขั้นตอนในการดำเนินงานดังนี้

1. จัดกลุ่มของผู้นำที่คัดเลือกมาจากหลายหมู่บ้านให้คละกัน ปลุกเร้าให้ตื่นตัวถึงปัญหาของท้องถิ่น สามารถพัฒนาได้ ถ่ายทอดให้ทราบโลกทัศน์ที่กว้างขวางออกไป ชักนำให้รู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม ฝึกการทำงานจิตวิทยาของกลุ่ม และดึงให้เข้ามาสู่กระบวนการในการคิด และวางแผนพัฒนาร่วมกันอย่างจริงจัง ปลุกเร้าให้เกิดความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง มีความภูมิใจตนเองและท้องถิ่น มีจิตสำนึกในกฎของการเป็นผู้นำ โดยความเห็นชอบจากประชาชน แล้วจัดตั้งองค์กรอย่างไม่เป็นทางการขึ้น มีการเลือกประธานและกรรมการประจำกลุ่ม และมอบหมายภารกิจให้ผู้นำแต่ละคนไปปฏิบัติ

2. การย้าและส่งเสริมความเป็นผู้นำ ในระยะแรกผู้นำจะไม่สู้มั่นใจที่จะก้าวต่อไปข้างหน้าแม้จะมีเจ้าหน้าที่ที่เข้มแข็งเข้าไปทำหน้าที่ที่เลี้ยงในกระบวนการตัดสินใจอย่างใกล้ชิดก็ตาม จึงจำเป็นต้องให้การฝึกอบรมให้เกิดความมั่นใจและเพิ่มพูนสมรรถภาพของการนำเป็นระยะ ๆ การฝึกอบรมดังกล่าวกระทำเป็นหลายรูปแบบ เช่น พบปะเพื่อปรึกษาหารือ และอภิปรายปัญหาการทำงานเป็นกลุ่ม การปฏิบัติงานตามโครงการที่ได้รับร่วมกันเป็นกลุ่ม และมีการนำผลงานของแต่ละกลุ่มมาเสนอต่อที่ประชุมใหญ่ เพื่อกระตุ้นให้เกิดบรรยากาศของการแข่งขันเชิงสร้างสรรค์ระหว่างกลุ่ม กระบวนการเหล่านี้กระทำอย่างต่อเนื่อง และกระทำในหมู่บ้านหรือตำบลของผู้นำเหล่านั้นเอง โดยมีวิทยากรจากภายนอกเข้าไปมีบทบาทร่วมในฐานะที่ปรึกษาเท่านั้น

3. ชั้นของความสำเร้จ เมื่อกลุ่มผู้นำสามารถปฏิบัติตามโครงการพัฒนาที่จัดให้มีส่วนร่วมกันสำเร้จเป็นที่ยอมรับของประชาชน จะเกิดการรวมศูนย์ของพลังประชาชนเข้าสู่แกนนำของผู้นำ และพลังอันนี้จะเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้นำเชื่อมั่นตนเองยิ่งขึ้น และจะมีผลผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวของกลุ่ม โดยมีกิจกรรมในอัตราที่เพิ่มขึ้น และด้วยความร่วมมือของประชาชนในชุมชนแผ่กว้างออกไปอีก

4. การฝึกให้เกิดการต่อเนื่อง ส่วนใหญ่ผู้นำที่คัดเลือกมามีอายุเป็นส่วนใหญ่ มีผลให้การทำงานของ กลุ่มซ้ำ หรือบางแห่งไม่มั่นคงในแนวทาง เพราะยังถูกความรู้สึก ความเชื่อ ค่านิยมเก่า ๆ เหนียวรั้งอยู่ การ แก้ไขกระทำได้โดยขอรับรองให้กลุ่มผู้นำเหล่านี้ คัดเลือกหนุ่มสาวอีกรุ่นหนึ่งมาฝึกแบบเดิมกับรุ่นแรก และมอบให้ ทำหน้าที่ในฐานะผู้ช่วยผู้นำโดยทำงานประสานกับผู้นำเดิม

หลักสำคัญ 10 ประการ ที่ควรรยึดถือในการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาคนหรือผู้นำ ประกอบด้วย

1. มนุษย์แต่ละคนมีลักษณะพิเศษเฉพาะด้านแตกต่างกับผู้อื่น และยังเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และในขณะเดียวกันแบบของผู้นำยังแตกต่างกันตามชนิดของงานและสมาชิกในกลุ่ม ดังนั้นการฝึกอบรมเพื่อ พัฒนาความเป็นผู้นำ ถ้าจะใช้มาตรฐานที่คล้าย ๆ กัน ก็ต้องคำนึงถึงความแตกต่างของสถานการณ์และ สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่ฝึกเป็นผู้นำด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้หลักสูตรที่เหมาะสมอาจจะต้องแก้ไขในส่วนที่ นำจะเปลี่ยนแปลง

2. บุคคลแต่ละคนมีหน้าที่ในการพัฒนาตนเอง จะต้องดำเนินการสร้างจิตสำนึกให้ผู้นำที่ฝึกขึ้นมา นี้ เกิดความรู้สึกว่า แม้ว่าองค์กรที่ทำหน้าที่ฝึกมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการช่วยพัฒนาบุคคลที่อยู่ในความดูแลของ องค์กร แต่ผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมมีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องพัฒนาตนเอง เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมและต่อ ตนเองด้วยในที่สุด

3. ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องค้นหาบุคคลที่มีลักษณะตามอุดมการณ์มาฝึกอบรม เพราะการเป็นผู้นำที่ ดีไม่จำเป็นต้องมีลักษณะพิเศษที่เกิดมากับตัวเสมอไป และที่สำคัญที่สุดแต่ละคนสามารถได้รับการพัฒนาให้ เป็นผู้นำที่ดีได้ จะพบว่าผู้นำที่มีลักษณะที่ต่างกัน เช่น บางคนสุขุม เจ้าความคิด บางคนก้าวร้าวเร่ร่อน และอื่น ๆ ผู้นำที่ทำงานได้ดีมีทุกลักษณะที่กล่าวมาแล้ว โดยไม่จำเป็นต้องหล่อพิมพ์ออกมาพิมพ์เดียวหรือใกล้เคียงกัน

4. การเป็นผู้นำหรือผู้บริหารนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่ปฏิบัติงานฝีมือดี เช่น เกษตรกรที่ประสบ ผลสำเร็จในการทำนา ไม่จำเป็นว่าเมื่อมาฝึกฝนให้เป็นผู้ว่า จะต้องทำงานในหน้าที่ผู้นำได้ดีกว่าคนที่ไม่ประสบ ผลสำเร็จในการทำนาเท่าเกษตรกรผู้นั้น

5. การพัฒนาบุคคลให้เป็นผู้นำ อย่างเน้นหนักในเรื่องของการมีตำแหน่งในกลุ่ม มากกว่าที่จะเน้นหนัก ในเรื่องของการทำงานเพื่อชุมชน

6. ต้องเปิดโอกาสให้มีการพัฒนาไม่จำกัด เพราะบุคคลอาจจะล้มเหลวในชีวิตเบื้องต้น แต่อาจจะ ประสบผลสำเร็จภายหลังก็ได้

7. ควรพัฒนาโดยเริ่มจากประสบการณ์ในการทำงานประจำวันของเขา คือ ถ้าเป็นชาวนาก็หาทาง พัฒนาตามรูปแบบที่จะปลูกฝังให้เขาเป็นผู้นำชาวนาที่ดี

8. ควรเปิดโอกาสให้ผู้ที่ถูกฝึกมาเป็นผู้นำ มีโอกาสวินิจฉัยสั่งการผลัดเปลี่ยนกันไปโดยทั่วถึง

9. ผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้นำต้องได้รับการสร้างให้เกิดจิตสำนึกในการที่จะสนใจจะพัฒนาหนุ่มสาว

ในชุมชนให้เป็นผู้นำที่สามารถได้เช่นเดียวกับตนเองต่อไปด้วย เพื่อที่จะกระทำหน้าที่สืบทอดตามเจตนารมณ์ของชุมชนต่อไป

10. การฝึกอบรมความเป็นผู้นำต้องเน้นสัดส่วนทั้งการพัฒนาทางด้านวัตถุ การพัฒนาจิตใจ และจริยธรรมให้สมดุลกัน ในอันที่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

เกษตรกรผู้นำในหน่วยงาน

หน่วยงานในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เล็งเห็นความสำคัญของเกษตรกรผู้นำในการเป็นตัวแทนของหน่วยงานในระดับพื้นที่ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มีนโยบายสนับสนุนให้มีอาสาสมัครเกษตรกรทำหน้าที่เสมือนเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานนั้น ๆ ในการให้บริการแก่เกษตรกร และดำเนินงานอื่น ๆ ตามที่หน่วยงานนั้น ๆ มอบหมายได้เป็นอย่างดี มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล เป็นที่น่าพึงพอใจและด้วยความรวดเร็ว โดยอาจจะได้รับหรือไม่ได้รับค่าตอบแทนขึ้นกับข้อตกลงของหน่วยงาน แต่อย่างน้อยก็ได้รับการยกย่องนับถือจากเกษตรกรในชุมชนนั้น

1. อาสาสมัครเกษตรกร

1.1 ความหมาย อาสาสมัครเกษตรกร หมายถึง เกษตรกรหรือบุคคลที่ได้รับคัดเลือกหรือสมัครใจเข้าเป็นอาสาสมัครภายใต้หลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนด เพื่อเป็นเครือข่ายในการช่วยเหลือการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งงานของชุมชนซึ่งเกี่ยวข้องกับการเกษตรหรือสหกรณ์ เรียกโดยย่อว่า “อกษ”

1.2 ความเป็นมา โดยเหตุที่เจ้าหน้าที่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่มีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรกรที่มีอยู่ทั่วประเทศ ดังนั้นส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจ สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงมีการรับสมัครและคัดเลือกตัวแทนเกษตรกรในท้องถิ่น ตามความชำนาญเฉพาะสาขา เพื่อเป็นอาสาสมัครเกษตรกรช่วยเหลือการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และให้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ความรู้ถ่ายทอดเทคโนโลยีและประชาสัมพันธ์งานนโยบายของส่วนราชการ ในรูปแบบของอาสาสมัครเกษตรกรประเภทต่าง ๆ โดยแต่ละหน่วยงานมีการบริหารงานสิ่งตอบแทนและสิ่งจูงใจแตกต่างกันไป ต่อมานโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ต้องการให้อาสาสมัครเกษตรกรเกิดการบูรณาการ มีความเข้าใจและเกื้อหนุนช่วยเหลือกัน อันจะก่อให้เกิดการเชื่อมโยงในการทำงานที่เป็นเอกภาพ จึงมีการออกระเบียบกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ว่าด้วยการบริหารงานอาสาสมัครเกษตรกรและอาสาสมัครยุวเกษตรกร พ.ศ. 2548 ซึ่งต่อมาได้มีการปรับปรุงแก้ไขระเบียบดังกล่าวเป็นระเบียบกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ว่าด้วยการบริหารงานอาสาสมัครเกษตรกร พ.ศ. 2551 เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและสามารถขับเคลื่อนการปฏิบัติงานอาสาสมัครเกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

1.3 วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ของการบริหารงานอาสาสมัครเกษตรกร มีดังนี้

1.3.1 เพื่อให้มีตัวแทนของอาสาสมัครเกษตรทำหน้าที่ประสานเชื่อมโยงระหว่างกระทรวงเกษตรและสหกรณ์กับอาสาสมัครเกษตรในระดับต่าง ๆ ตามระเบียบกำหนด

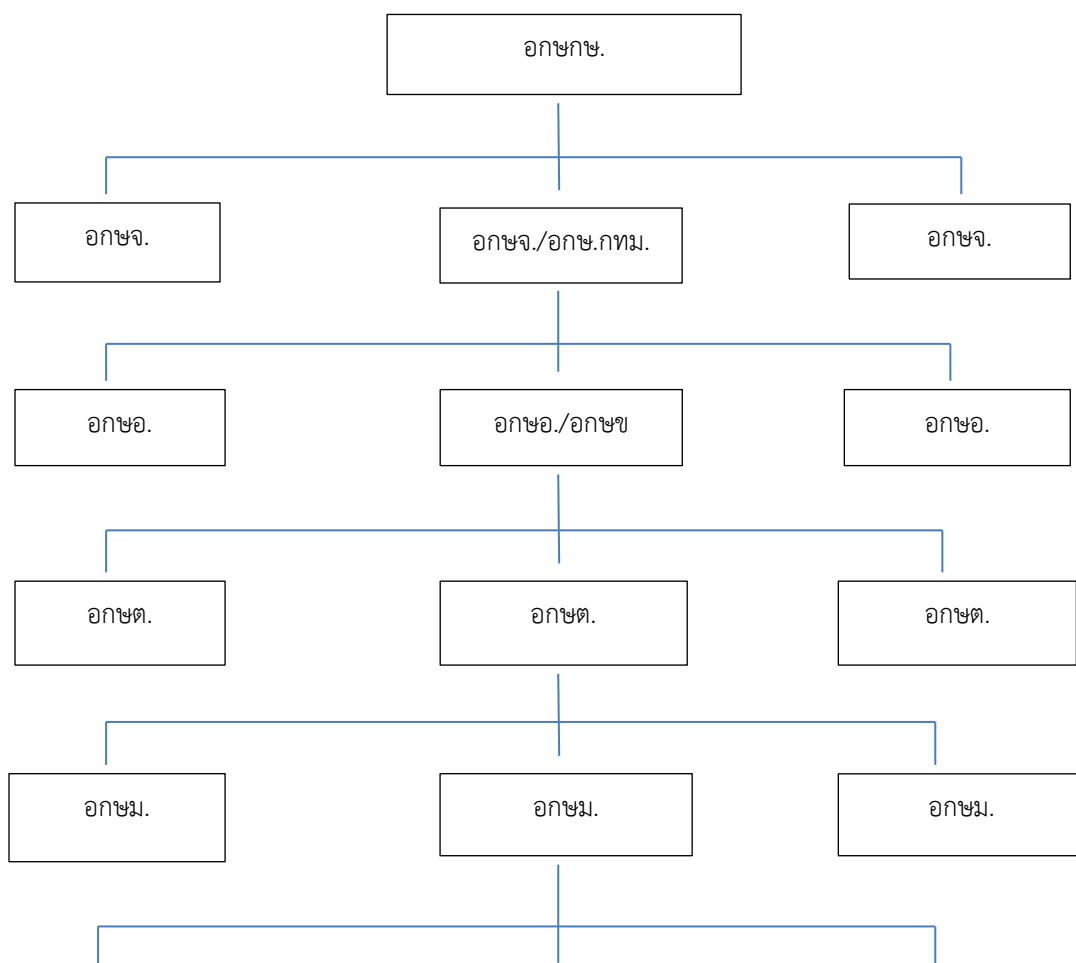
1.3.2 เพื่อให้มีระบบการสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของอาสาสมัครเกษตรในทุกกระดับ ให้สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปถ่ายทอด แนะนำ ช่วยเหลือเกษตรกรในท้องถิ่น และช่วยเหลือการปฏิบัติงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ด้านต่าง ๆ ได้

1.3.3 เพื่อสร้างระบบเครือข่ายการประสานงาน การพัฒนาทักษะ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรหรือสหกรณ์ ให้แก่อาสาสมัครเกษตร

1.3.4 เพื่อสร้างระบบการบริหารงานของอาสาสมัครเกษตร ภายใต้หน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันและมีเอกภาพ

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ต้องการให้อาสาสมัครเกษตรเป็นตัวแทนของเกษตรกรทุกสาขาในชุมชน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหา และดำเนินกิจกรรมทางด้านการเกษตรต่าง ๆ ของท้องถิ่นร่วมกัน เช่น การถ่ายทอดความรู้ การประชาสัมพันธ์ การให้บริการ เป็นต้น รวมทั้งเป็นผู้ประสานงานในการสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกร หรือเกษตรกรกับภาครัฐ

1.4 โครงสร้าง

อกษ.

อกษ.

อกษ.

อกษกษ.	=	อาสาสมัครเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
อกษจ.	=	อาสาสมัครเกษตรจังหวัด
อกษ.กทม.	=	อาสาสมัครเกษตรกรุงเทพมหานคร
อกษอ.	=	อาสาสมัครเกษตรอำเภอ
อกษข.	=	อาสาสมัครเกษตรเขต
อกษต.	=	อาสาสมัครเกษตรตำบล
อกษม.	=	อาสาสมัครเกษตรหมู่บ้าน
อกษ.	=	อาสาสมัครเกษตร

ภาพที่ 2.1 โครงสร้างของอาสาสมัครเกษตร

ที่มา : พรชูลี นิลวิเศษ 2557

1.5 อำนาจหน้าที่

1.5.1 อาสาสมัครเกษตร มีหน้าที่ดังนี้

- 1) ประชาสัมพันธ์งานหรือโครงการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้ประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม รวมทั้งให้ข้อมูลและแจ้งเตือนภัยธรรมชาติแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 2) ประสานงาน ช่วยเหลือ และให้ข้อเสนอแนะแก่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาของเกษตรกรในหมู่บ้านหรือชุมชนนั้น
- 3) ถ่ายทอดความรู้ ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาด้านการเกษตร และเป็นวิทยากรเกษตรหรือสหกรณ์
- 4) ปฏิบัติงานใด ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรและชุมชน หรือตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ขอความช่วยเหลือ

1.5.2 คณะกรรมการอาสาสมัครเกษตรทุกระดับ มีอำนาจหน้าที่ภายในพื้นที่ที่รับผิดชอบ ดังนี้

- 1) เป็นเครือข่ายในการประชาสัมพันธ์งานหรือโครงการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนในพื้นที่เข้าร่วมกิจกรรม รวมทั้งประชาสัมพันธ์ข้อมูลการแจ้งเตือนภัยธรรมชาติ
- 2) เป็นเครือข่ายประสานงาน ติดตาม และสนับสนุนการดำเนินงานของอาสาสมัครเกษตรในพื้นที่ของตนกับคณะกรรมการอาสาสมัคร ทั้งในระดับเหนือขึ้นไปและระดับล่างลงไปในระดับ

3) เป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมการให้บริการด้านเกษตร การถ่ายทอดแลกเปลี่ยน พัฒนา ความรู้ประสบการณ์ระหว่างอาสาสมัครเกษตรพื้นที่ต่าง ๆ ให้มีความเข้มแข็ง

4) เป็นศูนย์ประสานงานระหว่างเกษตรกร กับหน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนองค์กรภาคเอกชนในการแก้ปัญหาให้แก่เกษตรกรในพื้นที่

5) ร่วมจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1.6 แนวทางการทำงาน แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

1.6.1 การปฏิบัติงานเป็นรายบุคคล เป็นการปฏิบัติงานตามความชำนาญเฉพาะด้านของ อาสาสมัครเกษตรแต่ละคนที่จะให้คำปรึกษาแก่เกษตรกรในพื้นที่รับผิดชอบตามความชำนาญหรือเชี่ยวชาญที่ ตนเองมี เช่น หมอดินอาสา สามารถแนะนำความรู้เกี่ยวกับการปรับปรุงบำรุงดินแก่เกษตรกร หรือปศุสัตว์ อาสา แนะนำการดูแลสุขภาพสัตว์เลี้ยง การผสมเทียมสัตว์ เป็นต้น การปฏิบัติงานรายบุคคลมีข้อดีคือ มีความคล่องตัว สูง แต่เข้าถึงเป้าหมายได้น้อยและต้องใช้เวลามาก

1.6.2 การปฏิบัติงานในรูปคณะกรรมการ กำหนดให้มีการคัดเลือกและแต่งตั้งคณะกรรมการ อาสาสมัครเกษตรระดับต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ที่กล่าวมาแล้ว

1.7 ประโยชน์ที่จะได้รับ

1.7.1 สิทธิประโยชน์ตามระเบียบกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ว่าด้วยการบริหารงาน อาสาสมัครเกษตร

- 1) มีบัตรประจำตัว
- 2) ได้รับโอกาสเข้าร่วมโครงการและกิจกรรมของกระทรวง
- 3) ได้รับโอกาสในการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้าน การพัฒนาการเกษตร การพัฒนาสหกรณ์ การทัศนศึกษาดูงานตามที่ตั้งขึ้น
- 4) อาสาสมัครที่มีผลงานดีเด่น ซึ่งผ่านการคัดเลือก จะได้รับการประดับเครื่องหมาย หรือประกาศเกียรติคุณ หรือเงินสนับสนุนกิจกรรมตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด
- 5) ได้รับการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการตามหลักการสหกรณ์ ตาม หลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนด
- 6) ได้รับสิทธิประโยชน์อื่นใดเพิ่มเติมตามที่กำหนด

1.7.2 สิทธิประโยชน์และสิ่งตอบแทนตามภารกิจที่ช่วยปฏิบัติงาน

1) สิทธิพิเศษของอาสาสมัครเกษตรและบุคลากรในการเข้ารับการศึกษาดูงาน ในหน่วยงานต่าง ๆ สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

2) การสนับสนุนปัจจัยการผลิต เครื่องมือ/อุปกรณ์การเกษตร

3) สิทธิการเบิกค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางราชการจัดขึ้น

4) การจัดตั้งกองทุนอาสาสมัครเกษตรกรในระดับตำบล

5) ค่าตอบแทนในการปฏิบัติงานช่วยเหลือหน่วยงานในสังกัดกระทรวง ได้แก่

(1) ค่าจัดเก็บข้อมูลทางบัญชี

(2) ค่าสำรวจข้อมูลปริมาณการผลิตสินค้าเกษตรทั้ง พืช ประมง และปศุสัตว์

(3) ค่าจัดเก็บและรายงานข้อมูลเกี่ยวกับภาวะการผลิตทางการเกษตร เพื่อการ

พยากรณ์และเตือนภัยล่วงหน้า ราคาสินค้าเกษตร ณ ไร่นา และ ณ ตลาดกลางที่สำคัญของจังหวัด

(4) ค่าปฏิบัติงานอื่น ๆ ที่หน่วยงานมอบหมายให้ดำเนินการจ่ายค่าตอบแทนเป็นรายวัน/ครั้ง

(5) ค่าตรวจประเมินแปลงที่เข้าสู่ GAP เบื้องต้น

(6) ค่าตรวจวิเคราะห์ตัวอย่างดินให้กับเกษตรกร

(7) ค่าตรวจสวนยางพาราสงเคราะห์แทนพนักงาน

(8) ค่าปฏิบัติงานในสาขางานต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นตามสถานการณ์ความจำเป็น

ค่าตอบแทนในการปฏิบัติงานช่วยเหลือหน่วยงานดังกล่าวจะกำหนดขึ้นไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับระดับความยาก – ง่าย ของแต่ละชิ้นงาน โดยคำนึงถึงการใช้ความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานแต่ละอย่างด้วย

1.8 การสมัครเป็นอาสาสมัครเกษตรกร เกษตรกรหรือผู้ที่สนใจสามารถสมัครเป็นอาสาสมัครเกษตรกรประเภทใดประเภทหนึ่งเพียงประเภทเดียวตามความชำนาญและความสนใจ ณ สำนักงานเกษตรจังหวัดหรือสำนักงานเกษตรอำเภอในพื้นที่ที่มีภูมิลำเนา

1.9 คุณสมบัติของอาสาสมัครเกษตรกร

1.9.1 มีความสมัครใจและมีความรู้เฉพาะด้านสาขาที่สมัคร

1.9.2 มีหน่วยงานรองรับความสามารถ

1.9.3 ต้องมีความเสียสละ มีสุขภาพแข็งแรง

1.9.4 มีภูมิลำเนาในพื้นที่ที่สมัคร

1.9.5 มีความรู้อ่านออก/เขียนได้

1.9.6 มีความสนใจและกระตือรือร้นในงานด้านการพัฒนาการเกษตร

1.9.7 เป็นที่ยอมรับและได้รับการคัดเลือกจากชุมชน

1.9.8 สามารถติดต่อประสานงานและสื่อสารปัญหาต่าง ๆ ระหว่างเจ้าหน้าที่กับเกษตรกร

ภายในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี

1.9.9 สามารถถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารความรู้และเทคโนโลยีที่ได้รับสู่เกษตรกรภายในพื้นที่ได้

1.10 ประเภทของอาสาสมัครเกษตรกร อาสาสมัครเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนไว้แล้วในปี พ.ศ. 2552 จำแนกเป็นประเภทตามสาขาที่มีความชำนาญ จำนวน 14 ประเภท ได้แก่ ครูบัญชีอาสา หมอдинอาสา ประมงอาสา อาสาสำรวจข้อมูลเกษตรกร อาสาพัฒนายางพารา อาสาสมัครปฏิรูปที่ดิน GAPอาสา อาสาปศุสัตว์ ยุวชนลกร อาสาสมัครสหกรณ์ ยุวเกษตรกร อาสาสมัครเกษตรกรอินทรีย์ เกษตรผู้นำหรือเกษตรกรหมู่บ้าน และอื่น ๆ

2. เกษตรหมู่บ้าน

2.1 ความหมาย เกษตรหมู่บ้าน คือ ผู้นำเกษตรกรในหมู่บ้าน/ชุมชนที่สมัครใจทำงานเพื่อส่วนร่วมให้กับเกษตรกรในหมู่บ้าน/ชุมชน โดยได้รับการคัดเลือกตามกระบวนการสรรหาของกรมส่งเสริมการเกษตรผ่านเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล เกษตรอำเภอ และเกษตรจังหวัด

2.2 ความเป็นมา กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนดให้มีการคัดเลือกเกษตรกรหมู่บ้านจากเกษตรกรผู้นำที่มีในแต่ละหมู่บ้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเกษตรกรตำบลในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรและร่วมวางแผนการพัฒนาการเกษตรของหมู่บ้าน แม้ว่าในเวลาต่อมาจะมีการปรับเปลี่ยนระบบส่งเสริมการเกษตรหลายครั้ง แต่มีบางจังหวัดคงใช้เกษตรกรหมู่บ้านเป็นกลไกในการขับเคลื่อนงานส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2552 กรมส่งเสริมการเกษตรมีนโยบายนำเกษตรกรหมู่บ้าน เพื่อมาทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเกษตรกรตำบลในงานส่งเสริมการเกษตร โดยดำเนินการคัดเลือกเกษตรกรหมู่บ้านตามกระบวนการสรรหาของกรมส่งเสริมการเกษตร และจะมีการฝึกอบรมให้ความรู้ พร้อมมอบใบประกาศเกียรติบัตร รวมทั้งการกำหนดสิทธิประโยชน์บางประการ โดยคาดหวังว่าเกษตรกรหมู่บ้านจะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาการเกษตรให้เป็นอาชีพที่มีความมั่นคงและยั่งยืนสืบไป

2.3 บทบาทหน้าที่

2.3.1 ร่วมวางแผนและกำหนดแนวทางการพัฒนาการเกษตรของหมู่บ้าน เพื่อผลักดันเป็นแผนพัฒนาหมู่บ้าน โดยปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล (เกษตรตำบล) และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.3.2 ชักชวนกระตุ้นให้เกษตรกรหรือกลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ช่วยกันทำกิจกรรมในการพัฒนาการเกษตรในหมู่บ้าน ตลอดจนมีโอกาสร่วมกันทำงานตามแผนงานที่กำหนดไว้

2.3.3 แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ข่าวสาร และความรู้กับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบลเป็นประจำ

2.3.4 ช่วยกระจายข่าว ความรู้ และข้อมูลที่จำเป็นของทางราชการที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบลไปยังเกษตรกรรายอื่น ๆ และกระตุ้นให้เกษตรกรรายอื่น ๆ นำไปปฏิบัติ

2.3.5 เป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตร และประสบการณ์ให้กับเกษตรกรในหมู่บ้าน

2.3.6 ช่วยสำรวจ/เก็บข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการทำงานด้านส่งเสริมการเกษตร

2.3.7 ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบลในการสนับสนุนการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรภายในหมู่บ้าน

2.3.8 ช่วยแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรหรือด้านอื่น ๆ ที่สามารถช่วยแก้ไขได้ หากไม่สามารถแก้ไขได้ ต้องแจ้งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบลทราบเพื่อประสานงานหาทางแก้ไขต่อไป

2.4 ผลประโยชน์ที่จะได้รับ

2.4.1 ได้รับโอกาสในการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ด้านการพัฒนาการเกษตร การทัศนศึกษา เพื่อเผยแพร่แก่เกษตรกรทั่วไป

2.4.2 ได้รับโอกาสเข้าร่วมโครงการส่งเสริมการเกษตร เช่น การจัดทำแปลงส่งเสริม แปลงทดสอบ หรือกิจกรรมอื่น ๆ

2.4.3 ได้รับเกียรติบัตรยกย่องการเป็นเกษตรกรหมู่บ้าน

2.5 เหตุผลที่ต้องมีเกษตรกรหมู่บ้าน

2.5.1 แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างเกษตรกรในหมู่บ้านและเกษตรตำบลในพื้นที่

2.5.2 เผยแพร่ความรู้ให้กับเกษตรกรในหมู่บ้าน/ชุมชน

2.5.3 ช่วยสำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลที่จำเป็นด้านส่งเสริมการเกษตรในหมู่บ้าน/ชุมชน ให้กับสำนักงานเกษตรอำเภอ และสำนักงานเกษตรจังหวัด

2.5.4 ช่วยปฏิบัติงานด้านส่งเสริมการเกษตรในระดับหมู่บ้าน/ชุมชน ร่วมกับเกษตรตำบล

2.6 สถานที่พบเกษตรกรหมู่บ้านได้ เมื่อเกษตรกรในหมู่บ้าน/ชุมชน ต้องการขอคำปรึกษา หรือต้องการทราบความรู้ทางด้านวิชาการเกษตร หรือสถานการณ์ข่าวสารการเกษตรที่ทันสมัย สามารถไปขอคำแนะนำได้จากเกษตรกรหมู่บ้าน ณ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล และบ้านพักอาศัยของเกษตรกรหมู่บ้าน

2.7 คุณสมบัติของเกษตรกรหมู่บ้าน

2.7.1 เป็นผู้ประกอบอาชีพการเกษตร

2.7.2 มีภูมิลำเนาในหมู่บ้านนั้น

2.7.3 เป็นผู้ที่มีลักษณะเป็นผู้นำ มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความคิดริเริ่ม สนใจต่อเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม มีความมั่นใจในตนเอง ยินดีเสียสละเพื่อส่วนรวม

2.7.4 เป็นผู้ที่ได้รับการสนับสนุนและยอมรับจากเกษตรกรในหมู่บ้านนั้น และเป็นตัวอย่างที่ดีในการจูงใจเกษตรกรอื่น ๆ ให้ปฏิบัติตาม

2.7.5 เป็นผู้สนใจวิชาการแผนใหม่ หรือมีความชำนาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และยอมรับเอา

มาทดลองปฏิบัติในไร่นาของตน เพื่อเป็นตัวอย่งให้เพื่อนเกษตรกรได้ศึกษาดูงาน

2.7.6 เคยเป็นวิทยากรให้กับกรมส่งเสริมการเกษตร เช่น วิทยากรเกษตรศูนย์เรียนรู้ การเกษตรพอเพียง วิทยากรเกษตรของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล หรือมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้กับเกษตรกรในพื้นที่

2.8 การสิ้นสุดคุณสมบัติการเป็นเกษตรกรหมู่บ้าน การสิ้นสุดเมื่อเลิกประกอบอาชีพการเกษตร ย้ายภูมิลำเนาไปท้องถิ่นอื่น หรือตาย

3. หมอдинอาสา

3.1 ความหมาย หมอдинอาสา หมายถึง เกษตรกรที่อาสาเข้าร่วมทำงานกับเจ้าหน้าที่ ในการให้ความรู้และบริการงานพัฒนาที่ดินในพื้นที่

3.2 ความเป็นมา กรมพัฒนาที่ดินจัดตั้งอาสาสมัครเกษตรกรในพื้นที่ เรียกว่า หมอдинอาสา ขึ้นมาช่วยงาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา จนถึงปี พ.ศ. 2550 มีหมอдинอาสาประจำหมู่บ้านอยู่ทั่วประเทศ จำนวน 75,701 ราย เพื่อเป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดินในหมู่บ้าน ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานด้านการพัฒนาที่ดิน และเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ระหว่างเกษตรกรในหมู่บ้าน รวมทั้งร่วมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของกรมพัฒนาที่ดิน เช่น การจัดทำแปลงสาธิต การปลูกและขยายพันธุ์หญ้าแฝก การผลิตเมล็ดพันธุ์พืชคลุมดินและปรับปรุงดิน การเก็บตัวอย่างดิน เป็นต้น

3.3 ประเภท แบ่งเป็น 4 ประเภท ดังนี้

3.3.1 หมอдинอาสาประจำหมู่บ้าน คือ เกษตรกรที่สนใจในงานพัฒนาที่ดินและอาสาที่จะเป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดินประจำหมู่บ้าน ซึ่งได้รับการคัดเลือกหรือแต่งตั้งให้เป็นหมอдинอาสา หมู่บ้านละ 1 คน และเป็นสมาชิกในเครือข่ายหมอдинอาสาประจำตำบล

3.3.2 หมอдинอาสาประจำตำบล

3.3.3 หมอдинอาสาประจำอำเภอ

3.3.4 หมอдинอาสาประจำจังหวัด

หมอдинอาสาประจำตำบล อำเภอ และจังหวัด ในแต่ละระดับ คือ หมอдинอาสาที่ได้รับการคัดเลือกจากหมอдинอาสาด้วยกันในระดับที่ต่ำลงไปหนึ่งระดับ หรือแต่งตั้งโดยเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน เพื่อเป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดิน เป็นแกนนำบริหารเครือข่ายหมอдинอาสา และปฏิบัติงานร่วมกับสมาชิกหมอдинอาสาในระดับนั้น ๆ

3.4 คุณสมบัติ

3.4.1 คุณสมบัติของหมอдинอาสาประจำหมู่บ้าน

1) ไม่จำกัดเพศ อายุไม่ต่ำกว่า 20 ปี หรือบรรลุนิติภาวะแล้ว

- 2) มีความสมัครใจ และเหมาะสมที่จะทำงานเป็นหมอดินอาสา
- 3) มีความรู้อ่านออกเขียนได้
- 4) มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่หมู่บ้าน
- 5) มีความสนใจในงานพัฒนาที่ดิน
- 6) มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง
- 7) เคยผ่านการฝึกอบรมความรู้ด้านการพัฒนาที่ดินจากกรมพัฒนาที่ดิน

ในการคัดเลือกหมอดินอาสาไม่จำเป็นต้องมีคุณสมบัติครบทุกข้อ แต่ให้อยู่ในดุลยพินิจของผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการคัดเลือก

3.4.2 คุณสมบัติของหมอดินอาสาประจำตำบล

- 1) เป็นหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน
- 2) จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หากพื้นที่ใดมีปัญหา คุณสมบัติข้อนี้ให้อยู่ในดุลยพินิจของผู้ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการคัดเลือก
- 3) มีความกระตือรือร้นและสนใจงานในด้านการพัฒนาที่ดินและพัฒนาการเกษตร
- 4) เป็นที่ยอมรับและได้รับการคัดเลือกจากหมอดินอาสาภายในตำบล ให้เป็นหมอดินอาสาประจำตำบล
- 5) สามารถติดต่อประสานงานสื่อสารปัญหาต่าง ๆ ระหว่างเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดินกับเกษตรกรภายในพื้นที่ และระหว่างศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล หรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้เป็นแบบอย่าง
- 6) สามารถถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ความรู้และเทคโนโลยีที่ได้รับจากสถานีพัฒนาที่ดินไปใช้เองและถ่ายทอดสู่เกษตรกรภายในพื้นที่ได้
- 7) ให้หมอดินอาสาประจำตำบล มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี

3.5 เครือข่ายหมอดินอาสา กรมพัฒนาที่ดินมีนโยบายในการพัฒนาจัดตั้งเครือข่ายหมอดินอาสา โดยมุ่งหวังให้เครือข่ายหมอดินอาสาในระดับต่าง ๆ มีส่วนผลักดันเพื่อให้การดำเนินงานไปสู่เป้าหมาย ดังนี้

3.5.1 มีความเข้าใจในปัญหาและมีสำนึกในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรดินของท้องถิ่น ร่วมกันรับรู้เข้าใจในทิศทางและจุดมุ่งหมาย ร่วมกันระหว่างสมาชิกกลุ่มเครือข่ายที่จะดำเนินการสนับสนุนรองรับการดำเนินงานของกรมพัฒนาที่ดินและเครือข่าย

3.5.2 การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่ายในการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมมือกระทำอย่างแข็งขันในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เครือข่ายดำเนินการร่วมกันอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

3.5.3 ให้เครือข่ายของหมอดินอาสา มีเป้าหมายการทำงาน การจัดสรรหน้าที่ระหว่างสมาชิก

เครือข่าย การจัดโครงสร้างการทำงานอย่างชัดเจน

3.5.4 ให้เครือข่ายหมอดินอาสาในระดับต่าง ๆ แต่ละแห่ง มีการติดต่อสื่อสาร พบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างหมอดินอาสาประจำตำบลและอำเภออื่น ๆ

3.6 บทบาทภารกิจของหมอดินอาสาประจำตำบล

3.6.1 เป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดินประจำตำบล และเป็นแกนนำเครือข่ายหมอดินอาสาในตำบล ตลอดจนเป็นสมาชิกเครือข่ายหมอดินอาสาประจำตำบล

3.6.2 เป็นผู้ประสานงานด้านการพัฒนาที่ดินระหว่างเกษตรกรในตำบล หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน หมอดินอาสาประจำอำเภอ และเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน

3.6.3 เป็นแกนนำเครือข่ายหมอดินอาสาประจำตำบล ประสานงานเชื่อมต่อระหว่างหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านกับหมอดินอาสาประจำอำเภอ และสถานีพัฒนาที่ดิน รวมทั้งหน่วยงานองค์กรอื่น ๆ ภายในตำบล

3.6.4 เป็นผู้ให้คำแนะนำ เผยแพร่ความรู้ และประชุมสัมพันธ์์เกี่ยวกับงานด้านพัฒนาที่ดิน ข่าวสาร ความรู้ด้านเทคโนโลยีการเกษตรใหม่ ๆ และข่าวสารการเคลื่อนไหวกิจกรรมภายในเครือข่ายหมอดินอาสา ตลอดจนการรับบริการวัสดุการเกษตร พันธุ์พืชเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ การปรับปรุงบำรุงดิน หรือพบปะสมาชิกเครือข่ายหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน เพื่อร่วมทำกิจกรรมของเครือข่ายต่อไป

3.6.5 เป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดินประจำศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล และช่วยกรมพัฒนาที่ดินดำเนินงานด้านการถ่ายทอดข้อมูลดิน รับฟังปัญหา สืบหาข้อมูล สอบถามความต้องการของเกษตรกรในตำบล นำข้อมูลวิเคราะห์ร่วมกับส่วนราชการ องค์กรที่เกี่ยวข้อง จัดทำแผนพัฒนาที่ดินระดับตำบลหรือแผนพัฒนาการเกษตรเบื้องต้น นำเสนอแผนดังกล่าวผ่านศูนย์บริการ หรือองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เมื่อได้รับอนุมัติแผนและงบประมาณแล้วนำแผนไปปฏิบัติและถ่ายทอดต่อเกษตรกรภายในตำบล

3.6.6 ถ่ายทอดความรู้เป็นวิทยากรเสริมด้านการพัฒนาที่ดิน หรือถ่ายทอดประสบการณ์ความสำเร็จในสาขาวิชาชีพด้านการเกษตรที่ตนเองทำ แก่หน่วยงานอื่นที่ติดต่อมา เช่น โรงเรียน กรมส่งเสริมการเกษตร อบต. เกษตรกร และผู้ที่สนใจ

3.6.7 ร่วมกับเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดิน สถานีพัฒนาที่ดิน ปฏิบัติงานคลินิกดินเคลื่อนที่ โดยให้บริการแก่หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านและเกษตรกรในพื้นที่ ในด้านการถ่ายทอดความรู้เรื่องดินและการพัฒนาดิน การอ่านและการใช้ประโยชน์แผนที่ดินในการปลูกพืชให้เหมาะสมกับสภาพดิน การบริการตรวจวิเคราะห์ดินเพื่อหาค่าไนโตรเจน ฟอสฟอรัส โพแทสเซียม และค่าความเป็นกรดต่างของดินจากการใช้เครื่องมือชุดวิเคราะห์ดินอย่างง่าย (soil test kit) ที่ได้จากกรมพัฒนาที่ดิน

3.6.8 รับผิดชอบบริหารและจัดการศูนย์บริการงานพัฒนาที่ดินประจำตำบล ได้แก่

1) จุดเรียนรู้งานพัฒนาที่ดินในตำบล คือ แปลงสาธิตการพัฒนาที่ดินประจำตำบลเพื่อใช้เป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้

2) การให้บริการข้อมูลข่าวสาร ความรู้ด้านการพัฒนาที่ดิน การสนับสนุน แจกจ่าย ปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เช่น สารเร่ง พด.1 พด.2 เมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด ปุ๋ยคอกปุ๋ยหมัก และกล้าหญ้าแฝก ตามที่หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านและเกษตรกรในพื้นที่ได้ยื่นความต้องการตามแบบฟอร์ม

3.7 ผลประโยชน์และสิ่งตอบแทนที่หมอดินอาสาประจำตำบลจะได้รับ

3.7.1 การอบรมเพิ่มความรู้ใหม่ ๆ เป็นระยะ ๆ และการรับเอกสารจดหมายข่าวหมอดินทุก 2 เดือน

3.7.2 การได้รับเกียรติยศและอุปกรณ์เครื่องมือที่กรมพัฒนาที่ดินจัดหาให้ ตลอดจนถึงศักดิ์ศรี การยอมรับจากเกษตรกรในหมู่บ้านในฐานะที่ทำงานพัฒนาและความเจริญมาสู่ตำบล

3.7.3 การได้รับการยกย่องเชิดชู ในกรณีที่มีผลงานช่วยเหลือทางราชการอย่างดีเด่นที่ผ่านการคัดเลือกแล้ว จะได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณยกย่องเชิดชู ซึ่งจะมีการคัดเลือกในระดับอำเภอ จังหวัด ภาค เพื่อรับรางวัลจากกรมพัฒนาที่ดินและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องทุกปี

3.7.4 การได้รับการฝึกอบรมเพิ่มเติม ด้านการพัฒนาที่ดินและการพัฒนาการเกษตรมากกว่าหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน และได้รับแต่งตั้งเป็นวิทยากรเสริมด้านการพัฒนาที่ดินในพื้นที่

3.7.5 การได้รับค่าตอบแทนจากการเก็บตัวอย่างดินมาวิเคราะห์ เพื่อหาค่าธาตุอาหาร ไนโตรเจน ฟอสฟอรัส โพแทสเซียม และค่าความเป็นกรดเป็นด่างของดิน

3.7.6 การได้รับค่าเบี้ยเลี้ยงและยานพาหนะ เมื่อออกปฏิบัติงานคลินิกดินเคลื่อนที่ร่วมกับหน่วยพัฒนาที่ดิน

3.7.7 ในกรณีที่มีแปลงสาธิตในพื้นที่ของหมอดิน จะได้รับการจ้างเป็นค่าแรงงานรายวัน เพื่อดำเนินการดูแลรักษาแปลงสาธิตนั้น ๆ

3.7.8 การได้รับค่าใช้จ่ายในการติดต่อสื่อสารกับหมอดินอาสาในเครือข่าย

3.7.9 การได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายหรือวัสดุอุปกรณ์ในการถ่ายทอดความรู้และประชาสัมพันธ์

3.7.10 การได้รับค่าตอบแทนเมื่อปฏิบัติหน้าที่เป็นวิทยากรในการฝึกอบรมที่หน่วยงานของรัฐจัดขึ้น เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร โรงเรียนต่าง ๆ

สถาบันเป้าหมายในการส่งเสริมการเกษตร

สถาบันเป้าหมายในการส่งเสริมการเกษตรมีหลายประเภท ซึ่งหากแบ่งประเภทตามความสามารถในการดำเนินธุรกิจได้ตามกฎหมายหรือมีฐานะเป็นนิติบุคคล ได้แก่ สหกรณ์การเกษตรและกลุ่มเกษตรกร ส่วนสถาบันที่ไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล ได้แก่ กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และกลุ่มยุวเกษตรกร

1. สหกรณ์การเกษตร

ความเป็นมา

การดำเนินงานสหกรณ์ในประเทศไทยยึดหลักการและแนวคิดจากการจัดตั้งสหกรณ์ของประเทศอังกฤษเป็นครั้งแรกของโลก เมื่อ ค.ศ. 1845 (พ.ศ. 2388) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้ที่มีกำลังอ่อนแอทางเศรษฐกิจและสังคมให้บรรลุเป้าหมายแห่งชีวิตได้ทัดเทียมกับผู้อื่น แรงบันดาลใจที่ทำให้ประเทศไทยนำหลักการของสหกรณ์เข้ามาใช้มีสาเหตุจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ประเทศที่กำลังพัฒนาหลายประเทศต่างหันมาส่งเสริมการดำเนินงานสหกรณ์ เพราะเห็นว่าหลักการสหกรณ์สามารถจะพัฒนาประเทศได้ การส่งเสริมสหกรณ์ในประเทศไทยเริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมากขึ้น ตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 ประกาศเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2516 แบ่งสหกรณ์ออกเป็น 2 ชนิด ได้แก่ สหกรณ์จำกัด ซึ่งสมาชิกมีความรับผิดชอบจำกัดเพียงไม่เกินจำนวนเงินค่าหุ้นที่ยังใช้ไม่ครบมูลค่าหุ้นที่ตนถือ และสหกรณ์ไม่จำกัด ซึ่งสมาชิกทุกคนมีความรับผิดชอบร่วมกันเพื่อหนี้ทั้งปวงของสหกรณ์โดยไม่จำกัด

สำหรับสหกรณ์ที่ได้รับการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ดังกล่าว ประกอบด้วย สหกรณ์ 6 ประเภท แยกตามลักษณะของธุรกิจที่ดำเนินการ คือ 1. สหกรณ์การเกษตร 2. สหกรณ์ประมง 3. สหกรณ์นิคม 4. สหกรณ์ร้านค้า 5. สหกรณ์บริการ และ 6. สหกรณ์ออมทรัพย์ ลำดับที่ 1 – 3 จัดเป็นสหกรณ์ที่เกี่ยวกับการเกษตร ส่วนลำดับที่ 4 – 6 จัดเป็นสหกรณ์ที่ไม่เกี่ยวกับการเกษตร

ความหมาย คุณสมบัติของสมาชิก และโครงสร้าง

ความหมาย สหกรณ์การเกษตร คือ สหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นในหมู่ของผู้มีอาชีพการเกษตรหรือเกษตรกร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจจากการประกอบอาชีพการเกษตรให้มีรายได้สูงและมีความมั่นคง

คุณสมบัติสมาชิก คุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตร มีดังนี้

1. เป็นเกษตรกร บรรลุนิติภาวะ และมีสัญชาติไทย
2. ตั้งบ้านเรือนและประกอบอาชีพเกษตรอยู่ในท้องที่ดำเนินงานของสหกรณ์
3. มีที่ดินประกอบการเกษตรขนาดพอสมควร รวมทั้งต้องมีรายได้จากการเกษตรเพียงพอที่จะชำระหนี้ตามข้อผูกพันที่มีต่อสหกรณ์ได้

4. มีความซื่อสัตย์สุจริต มีชื่อเสียงดี มีความขยันในงานอาชีพ และเป็นผู้มีความประหยัด
5. ไม่เป็นคนทุพพลภาพ วิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือน
6. ไม่เป็นผู้มีหนี้สินล้นพ้นตัวหรือเป็นบุคคลล้มละลายตามคำสั่งศาล
7. ไม่เคยถูกให้ออกจากสหกรณ์ใด ๆ เพราะมีความผิดมาก่อน เว้นแต่พ้นกำหนดสองปีนับแต่วันที่

ถูกให้ออก

เกษตรกรที่มีคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้นสามารถสมัครเป็นสมาชิกของสหกรณ์การเกษตร ได้ดังนี้

1. ในท้องที่ซึ่งไม่มีสหกรณ์การเกษตรมาก่อน เกษตรกรอาจรวมตัวกันจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรได้ โดยติดต่อขอคำแนะนำจากสหกรณ์อำเภอหรือสหกรณ์จังหวัด เพื่อทราบขั้นตอนการจัดตั้งตามระเบียบของ นายทะเบียนสหกรณ์

2. ในท้องที่ซึ่งมีสหกรณ์การเกษตรอยู่แล้ว เกษตรกรผู้มีความประสงค์จะสมัครเข้าเป็นสมาชิก จะต้องยื่นใบสมัครที่ประธานกลุ่มใกล้บ้านตนเพื่อให้ที่ประชุมกลุ่มพิจารณา เมื่อที่ประชุมกลุ่มให้การรับรองการเข้าเป็นสมาชิกโดยมีคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าสองในสามของผู้เข้าร่วมประชุม ประธานกลุ่มจึงจะเสนอในสมัครต่อไปให้คณะกรรมการดำเนินการพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง และเมื่อได้ผ่านการยอมรับของคณะกรรมการแล้ว สหกรณ์จะแจ้งผู้สมัครให้ไปชำระค่าหุ้น ค่าธรรมเนียมแรกเข้า พร้อมทั้งลงลายมือชื่อในทะเบียนสหกรณ์ภายใน ระยะเวลาที่กำหนด ค่าธรรมเนียมแรกเข้าถือเป็นรายได้ของสหกรณ์ สมาชิกจะเรียกคืนไม่ได้ สำหรับเงินค่าหุ้น สหกรณ์จะจ่ายคืนเมื่อสมาชิกลาออก ในระหว่างที่ดำรงสมาชิกภาพอยู่ในสหกรณ์ สมาชิกจะได้ผลตอบแทนจากเงินค่าหุ้นเป็นรายปีหากสหกรณ์มีกำไร ซึ่งเรียกว่า เงินปันผล ความเป็นสมาชิกหรือสมาชิกภาพในสหกรณ์ จะขาดลงเมื่อสมาชิกผู้นั้น ตาย ลาออก ถูกให้ออก ขาดคุณสมบัติตามข้อบังคับ หรือโอนหุ้นที่ถืออยู่ไปหมดแล้ว

โครงสร้างของสหกรณ์การเกษตร โครงสร้างการจัดรูปของสหกรณ์การเกษตร ประกอบด้วย

1. สมาชิก มีสมาชิกแรกตั้งประมาณ 150 คน เพื่อจะได้มีเงินทุนดำเนินงานเพียงพอในการดำเนิน ธุรกิจต่าง ๆ ผู้ที่เข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรมีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับ
2. กลุ่มสมาชิก ดำเนินการเกี่ยวกับกลุ่มตามจำนวนความมากน้อย ผู้สมัครเข้าเป็นสมาชิกจะต้องเลือกเข้าสังกัดกลุ่มสมาชิกที่มีอยู่เดิม หรือจะตั้งขึ้นใหม่ตามที่อยู่ใกล้เคียงกันและมีลักษณะงานเกษตรทำนอง เดียวกัน และยื่นใบสมัครตามแบบที่กำหนดไว้ต่อประธานกลุ่มและเลขานุการ
3. ที่ประชุมใหญ่ บรรดาสมาชิกหรือผู้แทนสมาชิก เมื่อที่ประชุมกลุ่มพิจารณาคุณสมบัติของผู้สมัคร แล้วเห็นสมควรและลงมติรับรองด้วยคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าสองในสามของจำนวนผู้ที่เข้าประชุม แล้วจึงเสนอให้คณะกรรมการดำเนินการพิจารณาต่อไป
4. คณะกรรมการดำเนินการ เมื่อคณะกรรมการได้รับแจ้งและสอบสวนพิจารณาแล้วเห็นว่าผู้สมัคร

ซึ่งที่ประชุมกลุ่มรับรองแล้วนั้น มีคุณสมบัติถูกต้องและเข้าใจความในข้อบังคับของสหกรณ์โดย ก็ให้รับผู้สมัครนั้นเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์ได้ แล้วแจ้งให้ผู้สมัครนั้นชำระค่าหุ้นเต็มมูลค่าอย่างน้อย 1 หุ้น เมื่อผู้สมัครได้ชำระค่าหุ้นดังกล่าว จึงถือว่าเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์ในสังกัดกลุ่มสมาชิกที่รับรองนั้น

5. ผู้จัดการ เป็นผู้ที่คณะกรรมการดำเนินการพิจารณาจัดจ้างให้เข้าดำเนินงานให้สหกรณ์ตามนโยบายที่กำหนดไว้ เพื่อให้งานของสหกรณ์ประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าหมายวัตถุประสงค์ของสหกรณ์ คณะกรรมการดำเนินการและผู้จัดการมีความเกี่ยวพันกันอย่างมากในการปฏิบัติงานของสหกรณ์ เนื่องจากต้องปฏิบัติงานร่วมกันและมุ่งในวัตถุประสงค์เดียวกัน ผู้จัดการสหกรณ์จึงจำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ในการบริหารงานทั่ว ๆ ไป จะต้องรู้ขั้นตอนการบริหารงานของพนักงานแผนกต่าง ๆ และต้องเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ มีศิลปะที่จะทำให้ทุกคนปฏิบัติงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

การดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตร เพื่อความเป็นปึกแผ่นในกระบวนการสหกรณ์ และเพื่อให้มีการเชื่อมโยงสนับสนุนซึ่งกันและกัน จึงได้มีการจัดระบบโครงสร้างแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่

1. สหกรณ์ระดับท้องถิ่นหรือสหกรณ์ขั้นปฐม เป็นสหกรณ์ที่ดำเนินงานอเนกประสงค์ ครอบคลุมพื้นที่ระดับอำเภอ โดยให้บริการแก่สมาชิกในด้านต่าง ๆ คือ ด้านการให้เงินกู้แก่สมาชิก ด้านการรับฝากเงินจากสมาชิก ด้านการรวบรวมผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์จากสมาชิก ด้านการจัดหาสิ่งของที่จำเป็นมาจำหน่าย ด้านการบริการและบำรุงที่ดิน ด้านการส่งเสริมการเกษตร และด้านการให้การศึกษาอบรม

2. สหกรณ์ระดับจังหวัด เป็นสหกรณ์ที่ดำเนินงานเพื่อส่งเสริมอำนวยความสะดวกและสนับสนุนกิจกรรมสหกรณ์สมาชิกด้านต่าง ๆ เช่น การบรรจุหีบห่อ การแปรรูป การเก็บรักษา การขนส่ง ฯลฯ เกิดขึ้นจากการรวมสหกรณ์ท้องถิ่นอย่างน้อย 3 สหกรณ์เข้าด้วยกัน เช่น สหกรณ์ระดับอำเภอในจังหวัดเดียวกัน หรือจังหวัดใกล้เคียงที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเรียกชื่ออื่นได้อีกเป็นสหกรณ์ขั้นมัธยมหรือชุมชนสหกรณ์ระดับจังหวัด

3. สหกรณ์ระดับชาติหรือชุมนุมสหกรณ์ระดับชาติ เป็นระดับของสหกรณ์ที่มีหน้าที่บริการและทำธุรกิจด้านการตลาด รวบรวมผลผลิตของสมาชิก จัดจำหน่ายทั้งภายในประเทศและส่งจำหน่ายต่างประเทศ จัดหาสินค้าอันเป็นปัจจัยการผลิตทางการเกษตรมาจำหน่ายให้สหกรณ์สมาชิก รวมทั้งดำเนินการเรื่องคลังสินค้า

ข้อแตกต่างของสหกรณ์และชุมนุมสหกรณ์ คือ สหกรณ์การเกษตรมีสมาชิกเป็นเกษตรกร ในขณะที่ชุมนุมสหกรณ์มีสมาชิกเป็นสหกรณ์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าชุมนุมสหกรณ์ทำหน้าที่เป็นตัวแทนติดต่อธุรกิจด้านการซื้อการขายให้กับสหกรณ์ต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิก

การแบ่งสหกรณ์การเกษตรออกเป็น 3 ระดับ มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างระบบการผลิต การตลาด และการจำหน่ายของสหกรณ์ขึ้นเอง ซึ่งจะเป็ระบบที่ทำให้เกษตรกรทั่วประเทศสามารถฝึกกำลังประกอบ

อาชีพมั่นคงมีรายได้ที่เป็นธรรม และมีความเป็นอยู่สูงขึ้น ในระบบดังกล่าวจะมีอุปสรรคที่จำเป็นของสหกรณ์เอง เช่น อุปสรรคเกี่ยวกับการขนส่ง การแปรรูป การอุตสาหกรรม และคลังสินค้า เป็นต้น

แต่เพื่อเสริมสร้างให้ฐานของสหกรณ์การเกษตรได้แข็งแกร่งมั่นคงขึ้น สหกรณ์การเกษตรรูปแบบใหม่จึงเน้นในเรื่อง 1. ส่งเสริมให้สหกรณ์ระดับท้องถิ่นมีสาขาตามตำบลต่าง ๆ และมีกลุ่มสมาชิกตามหมู่บ้านต่าง ๆ และหมู่บ้านของสหกรณ์เอง 2. ให้มีการติดต่อดำเนินธุรกิจต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่นด้วยกันมากยิ่งขึ้น เช่น ระหว่างสาขาของสหกรณ์ในตำบลต่าง ๆ หรือกลุ่มสมาชิกด้วยกัน หรือติดต่อกับพ่อค้าในท้องถิ่นนั้น ๆ เอง ไม่ต้องการให้มุ่งเข้าสู่เมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ ๆ เท่านั้น

การดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรเป็นแบบอเนกประสงค์ เพื่อสนองความต้องการของสมาชิกได้อย่างครบวงจรคือ ตั้งแต่การผลิตจนถึงขายผลผลิต ซึ่งอาจสรุปวัตถุประสงค์เฉพาะของสหกรณ์การเกษตร ได้ดังนี้

1. เพื่อให้บริการด้านสินเชื่อการเกษตร
2. เพื่อจัดซื้อปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย สารเคมี ฯลฯ มาจำหน่ายให้แก่สมาชิก
3. เพื่อรวบรวมผลผลิตจากสมาชิกไว้รอจำหน่ายเมื่อมีราคาสูงพอ
4. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตรแก่สมาชิก

ตามหลักการแล้วสหกรณ์การเกษตรเป็นสถาบันของเกษตรกรที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสนองแผนการผลิตทางการเกษตรของชาติ ทั้งนี้เพราะการดำเนินงานสหกรณ์การเกษตรจะทำให้สามารถควบคุมการเพิ่มหรือลดปริมาณการผลิตได้ สหกรณ์การเกษตรในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังไม่เข้มแข็งพอที่จะเป็นที่พึ่งพาของเกษตรกรตามหลักการของสหกรณ์อย่างแท้จริงได้ เนื่องจากยังมีปัญหาอุปสรรคหลายประการ ได้แก่

1. สหกรณ์การเกษตรประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นเกษตรกร ซึ่งส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและเสียเปรียบพ่อค้าคนกลางตลอดมา จึงเป็นการยากที่จะทำให้ประสบผลในเวลาอันสั้น
2. สมาชิกไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสหกรณ์ ส่วนใหญ่จะหวังเพียงกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำเท่านั้น
3. สหกรณ์การเกษตรขาดคณะผู้ทำงานที่มีความสามารถ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีประสบการณ์ในการผลิตและมีความถนัดในเชิงธุรกิจอยู่ด้วยกัน
4. ลักษณะการทำงานการเกษตรของสมาชิกต้องพึ่งพาธรรมชาติและใช้เทคโนโลยีต่ำ จึงทำให้สถานการณ์ของสหกรณ์ไม่มั่นคง ต้องแปรผันไปตามลักษณะประกอบการโดยอาศัยธรรมชาติดังกล่าวด้วย

สรุปลักษณะสำคัญของสหกรณ์การเกษตร คือ ผู้จัดตั้งไม่น้อยกว่า 10 คน มีสมาชิกไม่น้อยกว่า 150 คน ไม่จำกัดประเภทอาชีพการเกษตรของสมาชิก จัดตั้งในระดับอำเภอ คณะกรรมการมีจำนวน 7 - 15 คน และดำรงตำแหน่งคราวละ 3 ปี

2. กลุ่มเกษตรกร

ความเป็นมา

เนื่องจากการดำเนินงานสหกรณ์ระยะแรกแพร่หลายอยู่ในวงแคบ มีลักษณะการดำเนินงานแบบ
อเนกประสงค์ ซึ่งสมาชิกอาจเป็นเกษตรกรหรือไม่เป็นเกษตรกรก็ได้ ทางราชการจึงดำริให้มีการส่งเสริมการ
ดำเนินงานของสถาบันเกษตรกรขึ้นเป็นกรณีเฉพาะ โดยส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มชาวนาขึ้นเมื่อวันที่ 28
กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2498 และต่อมาส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มชาวนาดังกล่าวแพร่ขยายออกไปทั่วประเทศ ต่อมา
เมื่อมีการจัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตรขึ้นเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2510 จึงได้เปลี่ยนชื่อกลุ่มชาวนาเป็นกลุ่ม
เกษตรกร เพื่อให้ครอบคลุมอาชีพการเกษตรได้ทุกสาขา

กลุ่มเกษตรกรแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามสาขาอาชีพ ได้แก่ ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงไหม
เพาะเห็ด ปลูกกล้วยไม้ ทำประมง เลี้ยงสัตว์น้ำ เลี้ยงผึ้ง และเลี้ยงครั่ง การจัดตั้งและการดำเนินการกลุ่ม
เกษตรกรเป็นไปตามระเบียบข้อบังคับของกลุ่มเกษตรกร ซึ่งออกตามความในประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 140
- 141 โดยมีหน่วยราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุน ได้แก่ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมประมง กรม
ปศุสัตว์ และกรมป่าไม้ สนับสนุนประเภทอาชีพของกลุ่มเกษตรกรตามสายงาน สำหรับการสนับสนุนด้านการ
บริหารและการจัดการที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายมีหน่วยราชการที่ให้การสนับสนุน ได้แก่ กรมส่งเสริมสหกรณ์
กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ และกรมการปกครอง โดยมีการสนับสนุนของส่วนราชการ ดังนี้

1. กรมการปกครอง ส่งเสริมการจัดตั้งและควบคุมการดำเนินงานต่าง ๆ ให้เป็นไปตามข้อบังคับ
ระเบียบกฎหมาย
2. การส่งเสริมการเกษตร ให้การสนับสนุนกลุ่มเกษตรกร ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงไหม เพาะเห็ด
และปลูกกล้วยไม้ และดำเนินการจัดประชุมอบรมผู้แทนกลุ่มเกษตรกรทุกอาชีพ ตลอดจนเป็นหน่วยหลักใน
การประสานงานกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3. กรมประมง ให้การสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรทำประมงและเลี้ยงสัตว์น้ำ
4. กรมปศุสัตว์ ให้การสนับสนุนงานกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์
5. กรมป่าไม้ ให้การสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงผึ้งและเลี้ยงครั่ง
6. กรมส่งเสริมสหกรณ์ ให้ความร่วมมือแนะนำงานด้านสินเชื่อ การซื้อ การขาย และการฝึกอบรม
กลุ่มเกษตรกร
7. กรมตรวจสอบบัญชีสหกรณ์ ให้การสนับสนุนโดยจัดวางระบบบัญชีและแต่งตั้งผู้สอบบัญชีกลุ่ม

เกษตรกรนับแต่มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นทางการครั้งแรกใน พ.ศ. 2515 จำนวน 12 กลุ่ม และจำนวนเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2546 มีจำนวน 6,872 กลุ่ม จำนวนสมาชิก 744,446 คน ซึ่งกลุ่มเกษตรกรดังกล่าวได้รับการดูแลและสนับสนุนจากกรมส่งเสริมสหกรณ์แทนกรมส่งเสริมการเกษตร อันเนื่องมาจากการปรับโครงสร้างส่วนราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกรมส่งเสริมการเกษตรดูแลรับผิดชอบกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

ความหมาย ขอบเขต และโครงสร้าง

ความหมาย กลุ่มเกษตรกร เป็นการรวมตัวกันระหว่างเกษตรกรในกรณีที่ยังไม่อาจจัดตั้งเป็นสหกรณ์ได้ การรวมตัวนี้เป็นการรวมตัวเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพ และดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางการเกษตร

ขอบเขต ขอบเขตของการร่วมมือช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพเกษตรกรซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ทั่วไปของการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร ครอบคลุมถึงการดำเนินงานต่อไปนี้

1. รวบรวมผลผลิตและผลิตภัณฑ์ของสมาชิกมาจัดจำหน่ายหรือแปรรูปจำหน่าย
2. จัดหาสิ่งของที่สมาชิกต้องการมาจำหน่าย
3. ส่งเสริมและเผยแพร่วิชาการแก่สมาชิก
4. จัดให้มีงานเก็บรักษาผลผลิตและประกอบกิจการขนส่งตามความจำเป็น
5. ให้สินเชื่อแก่สมาชิก
6. จัดให้มีเครื่องมือเครื่องจักรกลเกษตรเพื่อบริการสมาชิก
7. ส่งเสริมความร่วมมือ การช่วยตนเอง และการประหยัดในหมู่สมาชิก
8. ให้กู้ยืมเงินเพื่อใช้ดอกผลที่ได้เป็นทุนดำเนินงานของกลุ่ม
9. ร่วมทุนประกอบการกับกลุ่มเกษตรกรอื่น
10. ดำเนินการที่เกี่ยวข้องด้านอื่น ๆ

โครงสร้างของกลุ่มเกษตรกร โครงสร้างของกลุ่มเกษตรกรและการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

1. ที่ประชุมใหญ่ เป็นอำนาจสูงสุดของกลุ่มเกษตรกร พิจารณาให้ความเห็นชอบหรือกำหนดนโยบายการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร ตลอดจนวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเกษตรกร
2. ผู้ตรวจสอบกิจการ เป็นตัวแทนของสมาชิกในการตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร และรายงานผลการตรวจสอบให้ที่ประชุมและนายทะเบียนทราบ
3. คณะกรรมการ เป็นผู้ดำเนินงานทั้งปวงของกลุ่มเกษตรกร โดยให้เป็นไปตามกฎหมายข้อบังคับ

ระเบียบ นโยบาย และมติของที่ประชุมใหญ่ เพื่อบังเกิดผลดีแก่กลุ่มเกษตรกร และเป็นตัวแทนของกลุ่มเกษตรกรในกิจการอันเกี่ยวกับบุคคลภายนอก

4. ผู้จัดการ จัดการทั่วไปเกี่ยวกับกิจการประจำของกลุ่มเกษตรกร โดยปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ที่คณะกรรมการมอบหมาย หรืออยู่ภายใต้การบริหารและการควบคุมของคณะกรรมการ

5. หน่วยเกษตรกร ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือในกิจการบางอย่างแก่คณะกรรมการและผู้จัดการ

6. สมาชิก ควบคุมการดำเนินกิจการของกลุ่มเกษตรกรด้วยการลงมติผ่านที่ประชุมใหญ่หรือที่ประชุมหน่วยและให้ความร่วมมือแก่กลุ่มเกษตรกร โดยปฏิบัติตามข้อบังคับระเบียบและมติของที่ประชุม

7. นายทะเบียนกลุ่มเกษตรกร อนุมัติจดทะเบียนจัดตั้งหรือเลิกกลุ่มเกษตรกร ควบคุมตรวจตราและแนะนำให้กลุ่มเกษตรกรปฏิบัติตามกฎหมายและข้อบังคับ รวมทั้งสั่งการหรือดำเนินการอื่นที่เห็นสมควร นายทะเบียนกลุ่มเกษตรกรประจำจังหวัด ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด สำหรับนายทะเบียนกลุ่มเกษตรกรในเขตกรุงเทพมหานคร ได้แก่ นายทะเบียนสหกรณ์

8. เกษตรอำเภอ/ประมงอำเภอ/ปศุสัตว์อำเภอ (ในฐานะพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมกลุ่มเกษตรกร) ตรวจสอบควบคุมส่งเสริมและแนะนำในการดำเนินกิจการ และวิธีปฏิบัติงานต่าง ๆ แก่กลุ่มเกษตรกร และรายงานผลการตรวจสอบให้นายทะเบียนกลุ่มเกษตรกรเพื่อพิจารณาสั่งการหรือดำเนินการต่อไป รวมทั้งให้ความรู้ด้านวิชาการแก่กลุ่มเกษตรกร แต่ในปัจจุบันสหกรณ์อำเภอทำหน้าที่ให้การสนับสนุนดังกล่าวเป็นหลัก หน่วยงานอื่นเพียงให้การสนับสนุนทางวิชาการที่เกี่ยวข้องเท่านั้น

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรโดยทั่วไป พบว่า เกษตรกรมีการประสานงานที่ดี ภายในกลุ่มมีอิสระในการทำงาน รู้จักดำเนินงานเป็นขั้นตอนและมีความหวัง มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนในการปฏิบัติงานร่วมกัน จุดอ่อน ได้แก่ การจัดการไม่มีประสิทธิภาพ ขาดแคลนเงินทุน มีการทุจริตเกิดขึ้นในกลุ่ม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ค่อยให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

สรุปลักษณะสำคัญของกลุ่มเกษตรกร คือ ผู้จัดตั้งไม่น้อยกว่า 7 คน มีสมาชิกไม่น้อยกว่า 30 คน จำกัดประเภทอาชีพ จัดตั้งในระดับตำบล คณะกรรมการมีจำนวน 5 คน และคณะกรรมการดำรงตำแหน่งคราวละ 1 ปี

3. กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตรมีภารกิจสำคัญในด้านส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันพัฒนาความรู้ความสามารถทางการเกษตรที่ก่อให้เกิดการพัฒนาอาชีพการเกษตร เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ในอันที่จะส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ พึ่งพาตนเองได้ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้นเมื่อต้นปี พ.ศ. 2548 กรมส่งเสริมการเกษตรจึงกำหนดแนวทางการดำเนินงาน

กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรขึ้น และมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคนำไปดำเนินงานส่งเสริมและสนับสนุนสถาบันเกษตรกร กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรที่ตั้งขึ้นและมีองค์ประกอบตามหลักเกณฑ์สามารถขอใบรับรองการจัดตั้งกลุ่ม ผ่านนักวิชาการเกษตรประจำตำบลที่กลุ่มตั้งอยู่ โดยจะมีนายอำเภอและเกษตรอำเภอเป็นผู้ออกใบรับรอง ซึ่งกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรที่ได้รับใบรับรองการจัดตั้งกลุ่มแล้วจะเป็นฐานข้อมูลสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปวางแผนและพัฒนาสถาบันเกษตรกรต่อไป

ความหมาย

กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นเฉพาะกิจ ตามฤดูกาลตามธรรมชาติ ยังไม่มีกฎเกณฑ์ระเบียบที่แน่นอน การรวมตัวยังไม่เหนียวแน่น อาจเป็นระยะสั้น ๆ เฉพาะกิจ หรือเฉพาะฤดูกาล

กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรเป็นการรวมตัวของเกษตรกรเป็นกลุ่ม เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการผลิต การแปรรูป การตลาด ตลอดจนเป็นแหล่งรับและเผยแพร่ความรู้และข้อมูลข่าวสารการเกษตร ให้เป็นไปตามภารกิจของกรมส่งเสริมการเกษตร

ดังนั้นกรมส่งเสริมการเกษตรจึงสนับสนุนให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มขึ้นในระดับหมู่บ้านหรือตำบล โดยความสมัครใจ เพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ 4 ประการ ได้แก่

1. เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบกิจกรรมด้านการเกษตร
2. เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรร่วมกันแก้ไขปัญหาการผลิต การแปรรูป และการตลาด
3. เพื่อเป็นศูนย์กลางรับความรู้ในการถ่ายทอดวิชาการไปสู่เกษตรกร
4. เพื่อนำกระบวนการกลุ่มมาใช้ในการพัฒนาเกษตรกรให้มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพและสามารถพึ่งพาตนเองได้

โครงสร้าง

การตั้งชื่อกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรขึ้นต้นด้วยคำว่า “กลุ่ม” แล้วตามด้วยชื่อกิจกรรม หรือวัตถุประสงค์ของกลุ่ม เช่น กลุ่มปลูกพืชหมุนเวียน กลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่น เป็นต้น โดยมีการจัดโครงสร้างกลุ่มเป็นโครงสร้างง่าย ๆ ที่กลุ่มสามารถปฏิบัติได้จริง ประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ สมาชิก และคณะกรรมการ

สมาชิกของกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

1. คุณสมบัติของสมาชิกกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร มีดังนี้
 - 1.1 ประกอบอาชีพหรือกิจกรรมด้านการเกษตรในตำบลเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน
 - 1.2 มีปัญหาหรือความต้องการคล้ายคลึงกัน
 - 1.3 มีความสนใจ และเข้าร่วมในกิจกรรมของกลุ่มด้วยความสมัครใจ

2. การเข้าเป็นสมาชิกและออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรดำเนินการดังนี้
 - 2.1 เกษตรกรผู้สนใจยื่นความประสงค์ในการสมัครหรือลาออกต่อประธานหรือเลขานุการกลุ่ม
 - 2.2 ประธานหรือเลขานุการกลุ่ม พิจารณาการสมัครหรือลาออกเสนอต่อคณะกรรมการ
 - 2.3 คณะกรรมการพิจารณาอนุมัติ และแจ้งให้ที่ประชุมรับทราบ
3. บทบาทหน้าที่ของสมาชิก
 - 3.1 เข้าร่วมการประชุมและแสดงข้อคิดเห็น
 - 3.2 ให้ความร่วมมือและสนับสนุนในการดำเนินงานต่าง ๆ ของกลุ่ม
 - 3.3 นำความรู้ที่ได้รับไปปรับปรุงอาชีพเป็นตัวอย่างแก่บุคคลอื่น
 - 3.4 ร่วมกำหนดและปฏิบัติตามระเบียบของกลุ่ม

คณะกรรมการของกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

1. องค์ประกอบของคณะกรรมการกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร พิจารณาตามหน้าที่และความเหมาะสมของกิจกรรม ซึ่งอาจประกอบด้วย กรรมการอย่างน้อย 3 คน เพื่อเป็นประธาน เลขานุการ เภรัญญิก และอาจมีตำแหน่งอื่น ๆ ตามมติที่ประชุมกลุ่ม
2. การคัดเลือกคณะกรรมการ ให้คัดเลือกโดยใช้หลักประชาธิปไตย ให้สมาชิกเป็นผู้คัดเลือก รวมทั้งควรกำหนดวาระการเป็นกรรมการ เช่น คราวละ 2 ปี หรือเป็นไปตามมติที่ประชุมสมาชิกกำหนด
3. บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการมีดังนี้
 - 3.1 ร่างระเบียบ กฎ ข้อบังคับกลุ่ม โดยความเห็นชอบของสมาชิกกลุ่ม
 - 3.2 จัดให้สมาชิกมาประชุม แสดงความคิดเห็นและวางแผนร่วมกันเกี่ยวกับกิจกรรมของกลุ่ม
 - 3.3 จัดให้มีบริการแก่สมาชิกในด้านต่าง ๆ เช่น ปัจจัยการผลิต โครงการ ข้อมูล ข่าวสาร
 - 3.4 ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการแต่ละตำแหน่ง
 - 4.1 บทบาทหน้าที่ของประธาน คือ เป็นประธานในที่ประชุม จัดทำแผนดำเนินงานของกลุ่ม ร่วมกับคณะกรรมการโดยความเห็นชอบของสมาชิก กระจายข่าวสารไปสู่สมาชิก ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องและปฏิบัติตามมติที่ประชุม
 - 4.2 บทบาทหน้าที่ของเลขานุการ คือ จัดทำรายงานการประชุมและจดบันทึกต่าง ๆ ติดต่อประสานงานกับคณะกรรมการและสมาชิก และปฏิบัติตามที่ประธานและที่ประชุมกลุ่มมอบหมาย
 - 4.3 บทบาทหน้าที่ของเหรัญญิก คือ จัดทำบัญชีการรับ - จ่ายเงินของกลุ่ม เก็บรักษาเงินของกลุ่ม และปฏิบัติงานอื่น ๆ ตามที่ประชุมมอบหมาย

การดำเนินงานของกลุ่ม

กรมส่งเสริมการเกษตรสนับสนุนกลุ่มให้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

1. มีแผนงานกิจกรรมการแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรของกลุ่ม โดยให้การสนับสนุนเวทีการดำเนินงานร่วมกันของกลุ่มในการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการด้านการเกษตร และจัดทำแผนการดำเนินงานของกลุ่ม

2. มีการสะสมทุนของกลุ่ม โดยสนับสนุนให้กลุ่มเกิดการสะสมทุนเพื่อใช้เป็นแหล่งทรัพยากรหลักในการดำเนินธุรกิจของกลุ่ม เช่น การออกหุ้น รับบริจาค จัดหาแหล่งเงินทุน การอุดหนุน เป็นต้น

3. มีการพัฒนาความสามารถของสมาชิก โดยสนับสนุนให้กลุ่มจัดกิจกรรมการศึกษาดูงาน จัดประชุม อบรมหรือจัดหาวิทยากรมาให้ความรู้แก่สมาชิก

4. การประชุมของกลุ่ม

4.1 ให้มีการประชุมสมาชิกอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอตามความเหมาะสม เพื่อรับทราบรายรับ – รายจ่าย และสถานการณ์การเงินของกลุ่ม อภิปรายปัญหาอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมอาชีพการเกษตร วางแผนการดำเนินงานของกลุ่ม คัดเลือกกรรมการดำเนินงาน รับทราบการรับสมาชิกใหม่และออกจากกลุ่มและติดตามผลการดำเนินงานของกลุ่ม

4.2 กรณีที่กลุ่มมีขนาดใหญ่ อาจแบ่งการประชุมออกเป็น 2 ระดับ คือ การประชุมคณะกรรมการ และการประชุมสมาชิก

4. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

ความเป็นมา

เนื่องจากการรวมงานของกองส่งเสริมและเผยแพร่ กรมการข้าว และกรมกสิกรรมเข้าด้วยกัน เป็นกรมส่งเสริมการเกษตรใน พ.ศ. 2510 งานส่งเสริมคหกรรมศาสตร์แต่เดิมซึ่งดำเนินการเฉพาะในกลุ่มชาวนาก็ได้ขยายวงกว้างขึ้น ดังนั้นใน พ.ศ. 2512 งานส่งเสริมคหกรรมศาสตร์จึงขยายการส่งเสริมเข้าไปในหน่วยยุวกสิกร แม่บ้านเกษตรกร และแม่บ้านชาวนา โดยเจ้าหน้าที่ออกไปให้การอบรมตามกลุ่มในระยะสั้น กลุ่มละ 5 – 7 วัน แล้วเคลื่อนย้ายไปให้การอบรมในกลุ่มใหม่ หมุนเวียนกันไปในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ สำหรับสมาชิกที่ผ่านการอบรมแล้วในบางท้องถิ่นที่มีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นและมีการจัดตั้ง “กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร” เป็นครั้งแรกที่หมู่บ้านป่าคา อำเภอต๋อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2515

งานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเป็นงานหนึ่งภายใต้แผนงานพัฒนาสถาบันเกษตรกรของกรมส่งเสริมการเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. สนับสนุนให้สตรีเกษตรกรรวมตัวกันเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรและใช้กระบวนการกลุ่มในการแก้ไขปัญหาและปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวและการประกอบอาชีพ

2. ให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่จัดตั้งขึ้นแล้วสามารถเป็นแกนกลางและเป็นกำลังสำคัญในการกระจาย

ความรู้ด้านการเกษตรและเคหกิจเกษตรไปสู่ครอบครัวอื่น อันจะส่งผลถึงการพัฒนาการเกษตรโดยส่วนรวมต่อไป

3. ให้สตรีเกษตรสามารถค้นหาปัญหาที่แท้จริงของตนเองและชุมชน และสามารถจัดทำหรือเลือกโครงการในการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะก่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต

4. ให้สตรีเกษตรได้รับความรู้ด้านการเกษตร เคหกิจเกษตร ธุรกิจเกษตร และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติในครอบครัวและการประกอบอาชีพ

5. ให้สตรีเกษตรสามารถนำทรัพยากรและผลผลิตที่มีในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเพิ่มพูนรายได้

ความหมาย ประเภท และโครงสร้าง

ความหมาย กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร คือ ภรรยาหรือบุตรหลานของเกษตรกรที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป และพ้นจากการเป็นสมาชิกยุวกะทรกร จำนวนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป รวมตัวกันขึ้นในด้านความคิด กำลังกาย กำลังทรัพยากรและจิตใจ เพื่อร่วมกันทำงาน ช่วยกันแก้ไขปัญหา และปรับปรุงสภาพชีวิตของครอบครัวเกษตรกรในด้านอาชีพเกษตรกรรม และความเป็นอยู่ ให้มีรายได้ดี สุขภาพอนามัยสมบูรณ์ มีความมั่นคงของชีวิตครอบครัว อันเป็นกำลังสำคัญในการช่วยพัฒนาด้านเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนของเกษตรกรให้ดียิ่งขึ้น ส่งผลสืบเนื่องช่วยให้เศรษฐกิจของชาติดีขึ้น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่จัดตั้งขึ้นนี้เป็นกลุ่มระดับหมู่บ้าน ไม่ได้เป็นนิติบุคคลเหมือนกลุ่มเกษตรกร แต่ขึ้นทะเบียนไว้กับกรมส่งเสริมการเกษตร เพื่อเป็นกลุ่มเป้าหมายของกรมส่งเสริมการเกษตร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรระดับหมู่บ้านนี้สามารถขยายตัวในระดับสูงขึ้นได้

ประเภทของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร แบ่งตามนโยบายในการจัดตั้ง ดังนี้

1. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในกลุ่มเกษตรกรที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลแล้ว เป็นอันดับแรก
2. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในหมู่บ้านที่มีกลุ่มยุวกะทรกรอยู่แล้ว เป็นอันดับ 2
3. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทั่ว ๆ ไปในหมู่บ้านที่ต้องการจะรวมตัวกันขึ้น เป็นอันดับ 3

หากแบ่งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรตามกิจกรรมจะได้เป็น 2 แบบ คือ

1. การหัตถกรรมเกษตร เช่น การจักสาน การทอผ้า การประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง
2. การแปรรูปผลผลิตเกษตร เช่น การถนอมอาหาร การดอง การกวน การบรรจุขวด

โครงสร้างของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ประกอบด้วย คณะกรรมการ สมาชิก และที่ปรึกษากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร คือ สมาชิกจำนวน 5 คน ซึ่งได้รับการคัดเลือกจากสมาชิกแม่บ้านเกษตรกรในกลุ่มนั้น ๆ ให้เป็นตัวแทนในการดำเนินงานของกลุ่ม จะอยู่ในตำแหน่งคราวละ 1 ปี จะมี

การเลือกตั้งคณะกรรมการของกลุ่มทุก ๆ ต้นปี คณะกรรมการทั้ง 5 ตำแหน่ง ได้แก่ ประธาน รองประธาน เลขานุการ เภรณญิก และประชาสัมพันธ์

ที่ปรึกษากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร คือ บุคคลในท้องถิ่น อาจเป็นหญิงหรือชายก็ได้ที่รับผิดชอบในการให้คำแนะนำปรึกษา ให้ความช่วยเหลือ และสนับสนุนเกี่ยวกับการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทั้งหมด แก่คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรประสบผลสำเร็จ

ที่ปรึกษากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร แบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ

1. ที่ปรึกษาด้านบริหารและวิชาการ คือ บุคคลในท้องถิ่นที่สามารถให้คำแนะนำปรึกษาต่าง ๆ เกี่ยวกับการบริหารและวิชาการ ที่ปรึกษาประเภทนี้อาจประกอบด้วยบุคคล 2 ประเภท คือ เจ้าหน้าที่วิชาการของหน่วยงานรัฐบาลที่ปฏิบัติงานอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ และบุคคลอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่เจ้าหน้าที่ทางด้านวิชาการของรัฐบาล ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ เกษตรกรผู้นำ ประธานกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

2. ที่ปรึกษาจิตติมศักดิ์ คือ บุคคลที่ไม่มีที่פקอาศัยในท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร แต่สนใจและมีความประสงค์จะสนับสนุนงานแม่บ้านเกษตรกร ที่ปรึกษาประเภทนี้ ได้แก่ นายอำเภอ พ่อค้า คหบดี เป็นต้น

ปัญหาของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จำแนกได้ดังนี้

1. มีเงินทุนในการดำเนินงานน้อยและขาดอุปกรณ์ในการดำเนินงานกิจกรรม
2. วัตถุดิบไม่เพียงพอต่อการผลิต
3. ขาดความรู้และทักษะในการทำผลิตภัณฑ์ เช่น การออกแบบ
4. ขาดการติดตามและควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์ที่จำหน่าย ทำให้ผลิตภัณฑ์ไม่มีคุณภาพหรือไม่ได้มาตรฐานตามความต้องการของตลาด
5. ขาดความรู้ด้านการจัดการตลาด ทำให้ไม่มีตลาดของสินค้าที่มีคุณภาพดีได้มาตรฐาน หรือมีตลาดแต่ไม่สามารถผลิตได้ทันตามความต้องการของตลาด
6. ขาดการประชาสัมพันธ์
7. กิจกรรมกระทำไม่ต่อเนื่อง

สรุปลักษณะสำคัญของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร คือ ผู้จัดตั้งไม่น้อยกว่า 15 คน สมาชิกไม่น้อยกว่า 30 คน สมาชิกจะต้องเป็นภรรยาหรือบุตรหลานของเกษตรกร จัดตั้งในระดับหมู่บ้าน คณะกรรมการมีจำนวน 5 คน ดำรงตำแหน่งคราวละ 1 ปี

5. กลุ่มยุวเกษตรกร

ความเป็นมา

การส่งเสริมยุวเกษตรกร เริ่มต้นจากการส่งเสริมสวนครัวและเลี้ยงสัตว์แก่เยาวชนที่โรงเรียนพรหมานุเคราะห์ โดยนายพนม สมิตานนท์ เป็นผู้ร่างโครงการเสนอคณะกรรมการฟื้นฟูศิลปกรรมนิคมบางปะกง คณะกรรมการพิจารณาให้มีการดำเนินงานขึ้นใน พ.ศ. 2496 โดยมอบหมายให้กรมกสิกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นผู้รับผิดชอบงาน ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “หน่วยยุวกสิกร” ใน พ.ศ. 2510 มีประกาศพระราชกฤษฎีกาการจัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตรขึ้นในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การส่งเสริมจัดตั้งหน่วยยุวกสิกรจึงโอนมาอยู่ในหน้าที่ของฝ่ายยุวเกษตรกร กองพัฒนาการบริหารงานเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร และเปลี่ยนชื่อจาก “หน่วยยุวกสิกร” เป็น “กลุ่มยุวเกษตรกร” งานยุวเกษตรกรเป็นงานพัฒนาเยาวชนในชนบทที่เป็นบุตรหลานของเกษตรกร โดยวิธีการให้การศึกษาแบบนอกระบบ ซึ่งเน้นหนักเกี่ยวกับเรื่องวิชาการเกษตร แผนใหม่และเคหกิจการเกษตร เพื่อให้เยาวชนมีใจรักอาชีพเกษตรกรรมและมีความรู้พื้นฐาน เพื่อเตรียมตัวเป็นเกษตรกรชั้นนำในอนาคต การใช้วิชาการและเทคโนโลยีใหม่ ๆ จึงมีความจำเป็นต่องานเกษตรเป็นอย่างมาก เกษตรกรจำเป็นต้องได้รับการถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมและถูกต้อง ดังนั้นการเตรียมตัวและสร้างพื้นฐานทางการเกษตรให้แก่เยาวชนจึงมีความจำเป็นเร่งด่วนด้วยวิธีการ “การดำเนินงานยุวเกษตรกร”

การดำเนินงานยุวเกษตรกรมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่ออบรมให้เยาวชนเรียนรู้และฝึกตนเองโดยการปฏิบัติจริง ให้สามารถประกอบการเกษตรเป็นอาชีพได้และเป็นเกษตรกรชั้นนำที่จะดำเนินอาชีพการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต
2. เพื่อเตรียมตัวให้เยาวชนพร้อมที่จะรับวิธีการทำการเกษตรแผนใหม่ เพื่อผลในการพัฒนาการเกษตร และยกระดับการครองชีพของครอบครัวเกษตรกรให้สูงขึ้น
3. เพื่อพัฒนาเยาวชนทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยการกำหนดหลักการดำเนินงานยุวเกษตรกร และสอดแทรกการดำเนินงานแบบประชาธิปไตยไว้ในวิธีดำเนินงาน และส่งเสริมให้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์
4. เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนมีการพัฒนาทางความคิดและพละนาถ โดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับสมาชิกยุวเกษตรกรตามความเหมาะสม ตามภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบัน
5. ส่งเสริมให้เยาวชนมีความสามัคคีและรู้จักการเสียสละเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น และรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ

ความหมาย ประเภท และโครงสร้าง

ความหมาย กลุ่มยุวเกษตรกร หมายถึง กลุ่มเยาวชนชาย - หญิง ที่มีอายุระหว่าง 10 - 25 ปี จำนวนตั้งแต่ 15 - 30 คน มีความสนใจเกี่ยวกับการเกษตรและเคหกิจเกษตร รวมตัวกันจัดตั้งเป็น “กลุ่มยุวเกษตรกร” โดยบุคคลในท้องถิ่นอาสาสมัครเป็นที่ปรึกษายุวเกษตรกรประจำท้องถิ่น ในอัตราที่ปรึกษา 1 คน ต่อสมาชิกยุวเกษตรกร 10 คน

ประเภทกลุ่มยูวเกษตรกรแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. กลุ่มยูวเกษตรกรนอกโรงเรียน เป็นกลุ่มยูวเกษตรกรที่สมาชิกทั้งหมดพ้นจากการเป็นนักเรียนแล้ว กลุ่มยูวเกษตรกรประเภทนี้แบ่งออกได้เป็น

1.1 กลุ่มยูวเกษตรกรนอกโรงเรียนในสถาบันเกษตรกร เป็นกลุ่มยูวเกษตรกรที่จัดตั้งในเขตท้องที่หรือตำบลที่มีการจัดตั้งสถาบันเกษตรกรที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลแล้ว

1.2 กลุ่มยูวเกษตรกรนอกโรงเรียนนอกสถาบันเกษตรกร เป็นกลุ่มยูวเกษตรกรที่จัดตั้งในเขตท้องที่หรือตำบลที่ยังไม่มีการจัดตั้งสถาบันเกษตรกรขึ้น

2. กลุ่มยูวเกษตรกรในโรงเรียน เป็นกลุ่มยูวเกษตรกรที่สมาชิกทั้งหมดเป็นนักเรียนที่กำลังเรียน กลุ่มยูวเกษตรกรประเภทนี้ส่วนใหญ่จัดตั้งอยู่ในโรงเรียน

3. กลุ่มยูวเกษตรกรผสม เป็นกลุ่มยูวเกษตรกรที่ประกอบด้วยสมาชิกทั้งที่เป็นนักเรียนและที่พ้นจากการเป็นนักเรียนแล้ว กลุ่มยูวเกษตรกรประเภทนี้อาจจะจัดตั้งในท้องที่หรือตำบลที่มีการจัดตั้งสถาบันเกษตรกรแล้วและอาจจะจัดตั้งในท้องที่หรือตำบลที่ยังไม่มีการจัดตั้งสถาบันเกษตรกรก็ได้

โครงสร้างกลุ่มยูวเกษตรกร แต่ละประเภทประกอบด้วย

1. สมาชิก
2. คณะกรรมการสภายูวเกษตรกร
3. ที่ปรึกษายูวเกษตรกรประจำท้องถิ่น

สมาชิกยูวเกษตรกร แบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ

1. สมาชิกสามัญ
2. สมาชิกกิตติมศักดิ์

คุณสมบัติของสมาชิกสามัญ

1. ต้องเป็นเยาวชนชายหรือหญิง อายุ 10 – 25 ปี เป็นโสด มีความสนใจในงานเกษตรหรือเคหกิจเกษตร

2. สมัครเข้าเป็นสมาชิกด้วยความเต็มใจ ไม่มีการบังคับ ได้รับความเห็นชอบจากบิดา มารดา หรือผู้ปกครอง

3. เข้าใจในวัตถุประสงค์และเห็นชอบในหลักวิธีดำเนินงานของกลุ่มยูวเกษตรกรทุกประการโดยตลอด และยินดีปฏิบัติตามหลักวิธีดำเนินงานและข้อบังคับกลุ่มยูวเกษตรกร

คุณสมบัติของสมาชิกกิตติมศักดิ์

1. เป็นเยาวชนชายหรือหญิง อายุ 10 – 25 ปี
2. เป็นผู้ที่มีความสนใจและเข้าใจในวัตถุประสงค์และเห็นชอบในหลักวิธีดำเนินงานของกลุ่มยูว

เกษตรกรโดยตลอด และยินดีปฏิบัติตามหลักวิธีดำเนินงาน และข้อบังคับของกลุ่มยุวเกษตรกรในส่วนที่เกี่ยวข้องทุกประการตามโอกาสอันควร

3. เป็นผู้ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการสภายุวเกษตรกรและที่ประชุมกลุ่มยุวเกษตรกร

4. เป็นผู้ที่มีส่วนช่วยเหลือสนับสนุนงานต่าง ๆ ของกลุ่มยุวเกษตรกร

หน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกสามัญ สมาชิกยุวเกษตรกรทุกคนจะต้องมีหน้าที่ความรับผิดชอบ ดังนี้

1. ทำงานของตนซึ่งแยกจากผู้ปกครองให้เสร็จอย่างน้อยปีละ 1 โครงการ

2. ปฏิบัติและรับผิดชอบงานของตนเองอย่างเต็มความสามารถ เว้นแต่เกิดเจ็บป่วยหรือไม่มาสามารถปฏิบัติงานได้ด้วยเหตุใดก็ตาม อาจมอบให้ผู้ปกครองหรือผู้อื่นปฏิบัติงานแทนได้เป็นครั้งคราว

3. ปรับปรุงงานตามคำแนะนำของที่ปรึกษายุวเกษตรกรประจำท้องถิ่นหรือเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงาน เพื่อให้งานเจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ

4. บันทึกการปฏิบัติงานลงในสมุดบันทึกแต่ละประเภทให้เรียบร้อย พร้อมทั้งให้ที่ปรึกษายุวเกษตรกรประจำท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่ตรวจได้ตลอดเวลา

5. ร่วมประชุมประจำเดือนทุกครั้ง และร่วมในการเลือกตั้งคณะกรรมการสภายุวเกษตรกร ตลอดจนถึงต้องคัดเลือกที่ปรึกษายุวเกษตรกรประจำท้องถิ่นของกลุ่ม

6. ให้ความช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกและคณะกรรมการสภายุวเกษตรกรในการดำเนินงานตามโอกาสอันควร

7. ช่วยเผยแพร่งานยุวเกษตรกรให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รู้จัก ตลอดจนชักชวนให้เพื่อนเยาวชนเข้ามาร่วมเป็นสมาชิกให้มากยิ่งขึ้น

หน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกกิตติมศักดิ์ สมาชิกกิตติมศักดิ์มีหน้าที่ความรับผิดชอบ ดังนี้

1. ให้ความสนับสนุนช่วยเหลือการดำเนินงานของกลุ่มยุวเกษตรกรที่ตนสังกัด

2. ร่วมประชุมประจำเดือนของกลุ่มตามโอกาสอันควร

3. ช่วยเผยแพร่งานยุวเกษตรกรให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนชักชวนแนะนำให้เยาวชนในท้องถิ่นสมัครเข้าเป็นสมาชิกยุวเกษตรกร

คณะกรรมการสภายุวเกษตรกร มีจำนวน 5 คน เคยได้รับเลือกตั้งจากสมาชิกในกลุ่มยุวเกษตรกรนั้น เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการดำเนินงานของกลุ่มยุวเกษตรกร คณะกรรมการสภายุวเกษตรกรนี้จะอยู่ในตำแหน่งได้คราวละ 1 ปี และให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการสภายุวเกษตรกรชุดใหม่ทุก ๆ ต้นปีการดำเนินงาน (เดือนพฤษภาคม) คณะกรรมการประกอบด้วยประธาน รองประธาน เลขานุการ เภรัญญิก และปฏิคม

ที่ปรึกษาเยาวชนเกษตรกร หมายถึง บุคคลในท้องถิ่นที่สนใจในงานเยาวชนเกษตรกร จะเป็นชายหรือหญิงก็ได้ เป็นอาสาสมัครเพื่อทำหน้าที่ควบคุม แนะนำคณะกรรมการสภาเยาวชนเกษตรกรและสมาชิกให้ปฏิบัติงานตาม โครงการที่กำหนดไว้ ตลอดจนช่วยเหลือแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

การคัดเลือกที่ปรึกษาเยาวชนเกษตรกร กระทำได้หลายวิธี เช่น สมาชิกเยาวชนเกษตรกรคัดเลือกหรือ ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งที่ปรึกษาตนเอง โดยมีผู้ปกครองหรือเจ้าหน้าที่คอยแนะนำให้ความเห็น หรือเจ้าหน้าที่ ดำเนินงานเยาวชนเกษตรกรเป็นผู้พิจารณาคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมแล้วเชิญมาเป็นที่ปรึกษา หรืออาจจะมอบให้ ผู้ปกครองของสมาชิกร่วมกันพิจารณาคัดเลือกที่ปรึกษาให้ก็ได้

งานและกิจกรรมของสมาชิกเยาวชนเกษตรกร

งานของสมาชิกเยาวชนเกษตรกร หมายถึง งานที่สมาชิกเยาวชนเกษตรกรทุกคนจะต้องเลือกปฏิบัติ โดยอาจ แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. งานเกี่ยวกับการเกษตร เช่น การเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ การปลูกพืชไร่ การปลูกผัก การเพาะเห็ดฟาง และการปลูกพืชอื่น ๆ
2. งานเกี่ยวกับเคหกิจเกษตร เช่น การถนอมอาหาร การแปรรูปอาหาร การประกอบอาหาร การตัด เย็บเสื้อผ้า การเย็บปักถักร้อย และรวมไปถึงการจัดการบ้านเรือนด้วย

การที่กำหนดให้สมาชิกเยาวชนเกษตรกรทุกคนจะต้องเลือกปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งตามความสนใจ และสมัครใจของตนเองนั้น ก็เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสหาความรู้ ความชำนาญ ประสบการณ์จากการปฏิบัติจริง อันอาจจะเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพในวันข้างหน้า

ประเภทงานของสมาชิกเยาวชนเกษตรกร อาจแบ่งออกได้เป็น

1. งานส่วนบุคคล คือ งานที่สมาชิกทุกคนสนใจเลือกทำตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยแยกเป็น สัดส่วนจากผู้ปกครอง อาจจะทำที่บ้านหรือที่หนึ่งใดตามความเหมาะสม งานส่วนบุคคลนี้จะช่วยฝึกสมาชิก ให้รู้จักรับผิดชอบมีความคิดริเริ่ม เรียนรู้ในวิชาการด้วยการทำจริง เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพในวัน ข้างหน้า นอกจากนี้ยังช่วยให้สมาชิกใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ภูมิใจในผลงานของตนเอง บางครั้งอาจมีรายได้ ด้วย

2. งานรวม คือ งานที่สมาชิกทั้งกลุ่มหรือแบ่งเป็นกลุ่มย่อยร่วมกันปฏิบัติและรับผิดชอบ สถานที่ ดำเนินการอาจจะเป็นที่บ้านของสมาชิกคนใดคนหนึ่ง ที่สาธารณประโยชน์ในหมู่บ้าน การที่กำหนดให้สมาชิก ได้ร่วมกันปฏิบัติงานนี้เพราะมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกเรียนรู้การทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ มีความสมัคร สมานสามัคคีในหมู่สมาชิกด้วยกัน ผลหรือรายได้ที่เกิดจากงานรวมอาจพิจารณาแบ่งปันกันในหมู่สมาชิกที่ร่วม ปฏิบัติงาน หรืออาจรวบรวมเป็นเงินรายได้ของกลุ่มเพื่อใช้ประโยชน์ด้านสวัสดิการ สันทนาการ บำเพ็ญ สาธารณประโยชน์และอื่น ๆ

กิจกรรมของสมาชิกยูวเกษตรกร เป็นสิ่งที่ปฏิบัติเพิ่มเติมจากงานของสมาชิกยูวเกษตรกร เพื่อช่วยกระตุ้นเตือนให้สมาชิกยูวเกษตรกรสนใจปฏิบัติงานอย่างตั้งใจและสม่ำเสมอ เช่น การชุมนุมยูวเกษตรกร ค่ายยูวเกษตรกร การแข่งขันทายสิ่งของการเกษตรและเคหกิจเกษตร การแข่งขันตอบปัญหา การแข่งขันสาธิต การประกวดผลงาน การประกวดเรียงความ การทัศนศึกษา การทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ การสหนาการ การแลกเปลี่ยนเยาวชนกับต่างประเทศ เป็นต้น

การจัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เพื่อให้สมาชิกยูวเกษตรกรมีโอกาสเรียนรู้ หาประสบการณ์เพิ่มเติม แสดงความสามารถการเป็นผู้นำที่ได้รับการฝึกอบรม ฉะนั้นในการจัดทำโครงการประจำปีของกลุ่มยูวเกษตรกรควรจะบรรจุกิจกรรมเข้าในโครงการ แต่ต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับงานที่สมาชิกส่วนใหญ่ปฏิบัติด้วย

ปัญหาของการดำเนินงานกลุ่มยูวเกษตรกร สรุปได้ดังนี้

1. การดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ยังต้องพึ่งเจ้าหน้าที่
2. สมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินงานไม่ครบทุกคน
3. ไม่มีแผนงานหรือโครงการในการดำเนินงานปีต่อ ๆ ไป
4. ขาดการประชาสัมพันธ์ และผู้นำท้องถิ่นไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของงานกลุ่มเพียงพอ
5. สมาชิกมีความรู้ไม่เพียงพอในการดำเนินงาน
6. กิจกรรมส่วนตัวของสมาชิก ยังไม่สามารถแยกจากครอบครัวหรือผู้ปกครองได้เด่นชัด
7. งานด้านเคหกิจเกษตรยังมีน้อยในกลุ่ม

ลักษณะสำคัญของกลุ่มยูวเกษตรกร คือ ผู้จัดตั้งไม่น้อยกว่า 15 คน สมาชิกไม่จำกัดจำนวนเมื่อจะยกเลิก ไม่จำกัดประเภทอาชีพทางการเกษตร จัดตั้งในระดับตำบล คณะกรรมการมีจำนวน 5 คน และคณะกรรมการดำรงตำแหน่งคราวละ 1 ปี

บทที่ 4

หน้าที่และบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร

หน้าที่ของนักส่งเสริมการเกษตร

หน้าที่ หมายถึง กิจที่บุคคลควรทำ ต้องทำด้วยความรับผิดชอบ ซึ่งแตกต่างกันไปตามบทบาทของบุคคล

หน้าที่ของนักส่งเสริมการเกษตร

นักส่งเสริมการเกษตรควรทำหน้าที่ ดังนี้

1. ส่งเสริมและถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต

การจัดการผลผลิตของเกษตรกร และธุรกิจเกษตรกรแก่เกษตรกร ฝึกอบรมเกษตรกร ด้วยการอำนวยความสะดวก การให้บริการ และเผยแพร่วิชาการ หรือความรู้เกี่ยวกับการเกษตรด้านการผลิตอย่างครบวงจร ตั้งแต่การผลิต การแปรรูป การพัฒนาคุณภาพมาตรฐานสินค้าเกษตร และการตลาดให้ถึงตัวเกษตรกรโดยแพร่หลายให้ทั่วถึง เพื่อช่วยให้เกษตรกรสามารถเพิ่มผลผลิตด้านการเกษตรให้มีปริมาณและคุณภาพตรงตามความต้องการของตลาด เพื่อให้มีตลาดสำหรับจำหน่ายผลผลิต ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรมีรายได้ มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น

2. ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรให้เกิดการรวมกลุ่ม

เพื่อพัฒนาอาชีพทางการเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนนั้น ๆ ทั้งในรูปแบบองค์กรการเกษตร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย เพื่อเป็นแหล่งรับและเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตร เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ หรือวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

3. ส่งเสริมและพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

รวมทั้งประสานการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต การจัดการผลผลิตพืช ประมง และปศุสัตว์แก่เกษตรกร

4. ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรให้คิดเป็นทำเป็น

โดยให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการเกษตรด้วยตนเอง โดยส่งเสริมสนับสนุนการจัดทำแผนชุมชนที่ใช้กลไกของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล การจัดเวทีชุมชน เพื่อให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง

5. เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ และให้บริการข้อมูลสารสนเทศแก่เกษตรกร

เพื่อประกอบการตัดสินใจในการดำเนินการประกอบอาชีพของเกษตรกร

นักส่งเสริมการเกษตร มีหน้าที่นำการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมส่วนบุคคลเป้าหมาย ซึ่งหมายถึงเกษตรกร ให้เกิดการพัฒนาดีขึ้นกว่าเดิม คือ เกษตรกรเกิดการพัฒนาอาชีพการเกษตร โดยเพิ่มขีดความสามารถในการเรียนรู้สถานการณ์ของตนเอง วิเคราะห์หาปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่พบอยู่ เพื่อสามารถนำมากำหนดแนวทางในการพัฒนา ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง สามารถบริหารจัดการระบบการผลิต จัดการทรัพยากรในการผลิตและจัดการผลผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งนักส่งเสริมการเกษตร จะต้องทำหน้าที่ในการส่งเสริมและถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตพืช การจัดการผลผลิตของเกษตรกร และธุรกิจเกษตรแก่เกษตรกร ส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรให้เกิดการรวมกลุ่มส่งเสริมและพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรให้คิดเป็นทำเป็น เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และให้บริการข้อมูลสารสนเทศแก่เกษตรกร

บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร

บทบาท หมายถึง การที่บุคคลแสดงออกต่อกันตามบรรทัดฐานหรือความคาดหวังของสังคม หรือเป็นการทำหน้าที่ของบุคคลหนึ่ง ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่จะต้องแสดงตราบใดที่ยังอยู่ใน “บท” นั้น ตามสิทธิและหน้าที่ของตน ตามสถานภาพที่ตนเป็นอยู่

บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร

นักส่งเสริมการเกษตรจะต้องมีบทบาทในการพัฒนาการเกษตรและชุมชน ดังนี้

1. บทบาทผู้ถ่ายทอดความรู้

บุญธรรม จิตต์อนันต์ อ่างโดยสุภัญญา อธิปอนันต์ และสำราญ สารบรรณ (2557) กล่าวว่างานส่งเสริมการเกษตรเป็นการให้การศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการทำงานติดต่อพบปะกับบุคคลเป้าหมายประจำ ทำหน้าที่เสมือนครู โดยถ่ายทอดความรู้และให้คำแนะนำแก่เกษตรกร ตลอดจนสมาชิกของครอบครัวเกษตรกร งานส่งเสริมการเกษตรจึงเป็นการให้การศึกษาในระบบที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในอาชีพการเกษตร คือ แนะนำในด้านการผลิตพืช การเลี้ยงสัตว์ การประมง และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมทั้งช่วยแก้ปัญหาด้านวิชาการในเรื่องดังกล่าว รวมทั้งปัญหาพื้นฐานทั่ว ๆ ไป และต้องปลูกฝังอุดมการณ์ และทัศนคติที่ถูกต้องให้แก่เกษตรกรและสมาชิกในครอบครัวของชุมชน

นักส่งเสริมการเกษตรเมื่อแสดงบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ต้องเตรียมตัว คือ ศึกษาและสำรวจข้อมูลด้านการเกษตร รวมทั้งด้านอื่นที่เกี่ยวข้องในพื้นที่รับผิดชอบ เช่น ศึกษาพัฒนาการด้านการเกษตร เทคนิค ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการเกษตรในงานที่รับผิดชอบ เป็นต้น โดยนักส่งเสริมการเกษตรแต่ละคนควรมีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง สามารถเป็นวิทยากรได้ด้วยตนเอง เมื่อพร้อมจะเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้

แก่เกษตรกร ในขณะที่เดียวกันถ้าเรื่องใดที่เกษตรกรหรือชุมชนมีความสนใจ สามารถเชิญผู้เกี่ยวข้องทั้งจาก ภายในหน่วยงานหรือภายนอกหน่วยงานมาเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้แก่เกษตรกร หากนักส่งเสริม การเกษตรไม่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นโดยตรง นอกจากนี้นักส่งเสริมการเกษตรควรมีการวางแผนพัฒนา ความรู้ ความสามารถ และทัศนคติของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย เช่น การวางแผนฝึกอบรม ส่งเสริมเผยแพร่ ความรู้ และมีการติดตามงาน โดยให้คำแนะนำช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และประเมินผลมีการบันทึก และจัดทำเป็นรายงานให้ผู้เกี่ยวข้องทราบเพื่อปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงาน

การเป็นวิทยากรที่สามารถถ่ายทอดความรู้ที่ดี นักส่งเสริมการเกษตรต้องมีการเตรียมการโดย การศึกษาสภาพการณ์ในชุมชนแต่ละแห่งซึ่งมีความแตกต่างกันไป ทั้งสภาพการณ์ในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม วิถี ชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงค่านิยมหรือความคิด ซึ่งมีอยู่มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่ท้องถิ่น การนำความรู้หรือวิธีการ ใหม่ ๆ เข้าไปส่งเสริมเผยแพร่โดยที่ยังไม่ได้ศึกษาศักยภาพ ทักษะด้านทรัพยากรของชุมชนเป็นสิ่งที่ทำให้การ ส่งเสริมไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นหน้าที่ของนักส่งเสริมการเกษตรที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การ เป็นตัวเร่งหรือกระตุ้นเพื่อช่วยให้เกษตรกรวิเคราะห์ปัญหาของตนเอง โดยให้เกษตรกรหรือชุมชนได้มีส่วนร่วม ในการค้นหาแนวทางแก้ปัญหาด้วยตนเอง วิธีการนั้นนอกจากจะทำให้เจ้าหน้าที่ทราบปัญหาที่แท้จริงของ เกษตรกรหรือชุมชนแล้ว สามารถช่วยเหลือหรือให้คำแนะนำได้อย่างเหมาะสมและตรงกับความต้องการของ ชุมชน เมื่อได้ข้อมูลแล้วจึงนำมาเขียนแผนการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ และอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการ ถ่ายทอด เพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อหาการฝึกอบรมและผู้เข้ารับการฝึกอบรม เมื่อเจ้าหน้าที่ดำเนินการฝึกอบรม วิทยากรจะต้องคอยกระตุ้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็น เพื่อไม่ให้ บรรยากาศตึงเครียดหรือน่าเบื่อหน่าย และผู้เข้ารับการอบรมสนใจเรียนรู้ตลอดเวลา นอกจากนี้มนุษยสัมพันธ์ ของวิทยากรก็เป็นสิ่งที่จำเป็นเช่นกัน เพราะถ้าวิทยากรเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีเป็นกันเองกับผู้เข้ารับการ อบรม ทำให้ผู้รับการอบรมรู้สึกประทับใจ บทบาทหน้าที่ของวิทยากรอีกอย่างหนึ่ง คือ เมื่อสิ้นสุดการฝึกอบรม แล้วควรมีการประเมินการฝึกอบรมอาจจะด้วยการสังเกต การใช้แบบสอบถามหลังจากการฝึกอบรม เพื่อ ตรวจสอบว่าผู้เข้ารับการอบรมนำสิ่งที่ได้จากการอบรมไปใช้ได้มากน้อยแค่ไหนและเพื่อปรับปรุงการฝึกอบรม ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มขึ้น

2. บทบาทวิทยากรกระบวนการ

ในปัจจุบันนักส่งเสริมการเกษตรที่ทำงานร่วมกับชุมชนต้องสร้างความน่าเชื่อถือศรัทธาแก่ชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานร่วมกับชุมชนเป็นไปได้อย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ บทบาทที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การเป็นวิทยากรกระบวนการ

บำเพ็ญ เขียวหวาน อ่างโดยสุกัญญา อธิปอนันต์ และสำราญ สาราบรรณ (2557) กล่าวถึง คุณสมบัติของบุคคลที่เป็นวิทยากรกระบวนการได้ดีควรมีทักษะด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) ทักษะในการฟังและการจับประเด็น มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้พูดพูดได้อย่างอิสระ เพื่อให้ผู้พูดให้ข่าวสารเท่าที่จะทำได้ และระบุปัญหาที่สำคัญทั้งหมด รวมทั้งเข้าใจและตระหนักถึงปัญหา สิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติคือ พูดแทรก โต้แย้ง และด่วนตัดสินใจ สรุปผลทันที

2) ทักษะการจับประเด็น อาจใช้อุปกรณ์เสริม เพื่อให้ผู้ฟังเรื่องได้ดีและครบถ้วน จดบันทึกสาระสำคัญ ถามในกรณีที่ไม่เข้าใจ ตรวจสอบความเข้าใจ แล้วจัดเป็นหมวดหมู่

3) ทักษะในการถาม ถามเพื่อเรียนรู้ ควรกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน ไม่เป็นนามธรรมมากเกินไป และไม่ย้อนไปมา การตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ ควรตั้งในประเด็นต่อไปนี้ เดิมเคยเป็นอยู่อย่างไร เป็นเช่นนั้นเพราะอะไร ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไร และแนวโน้มข้างหน้าเป็นอย่างไร

4) ทักษะในการตัดบท ในกรณีที่มีการตัดบทควรทำอย่างนุ่มนวล เช่น ใช้อารมณ์ขัน ใช้วิธีการสรุปความหรือเปิดโอกาสให้คนอื่นพูดบ้าง เป็นต้น

5) ทักษะในการทวนความ เพื่อไม่ให้หันเหออกนอกเรื่อง กระตุ้นให้เกิดความต่อเนื่อง เพื่อให้ความรู้สึกลอยในออกมา และทำให้เกิดความไว้วางใจมากขึ้น

6) ทักษะในการสื่อสารกับตนเอง ควรจับอารมณ์ของตนเอง ทบทวน คิด และคุยกับตนเอง จริยา วิไลวรรณ อ่างโดยสุกัญญา อธิปอนันต์ และสำราญ สารบรรณ (2557) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่สามารถทำหน้าที่ของวิทยากรกระบวนการได้ดี ดังนี้

- 1) เป็นผู้ที่มีจิตอาสาที่จะทำประโยชน์ต่อส่วนรวม มีเป้าหมายชัดเจนในการทำงาน
- 2) มีใจเปิดกว้าง เป็นประชาธิปไตย รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น พร้อมรับมุมมองที่แตกต่างไปจากตนเอง ปล่อยวางเป็น ไม่ยึดติด
- 3) มีความเป็นตัวของตัวเอง มีอิสระทางความคิด และมีความพร้อม สามารถจัดการชีวิตตัวเองได้ ยืดหยุ่น สามารถปรับตัวได้ มีความรับผิดชอบต่อความคิด ความรู้สึก และการกระทำของตนเองอย่างเต็มที่
- 4) เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องธรรมชาติของมนุษย์ รู้จักและเข้าใจตัวเอง ยอมรับความแตกต่างของบุคคลที่หลากหลาย ให้เกียรติและเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รัก จริงใจ และเมตตาผู้อื่น
- 5) เป็นผู้ที่มีความเข้าใจ ความเป็นพลวัต มองสิ่งต่าง ๆ เป็นองค์รวม มีความเชื่อมโยงกัน
- 6) เป็นผู้มองโลกในเชิงบวก มีสติ มีสมาธิดี อารมณ์มั่นคง มีความนิ่งพอมือเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ
- 7) มีบุคลิกภาพเป็นกันเอง เรียบง่าย เป็นธรรมชาติ
- 8) มีทักษะการสื่อสารได้อย่างแจ่มชัด สามารถรับรู้ และเข้าใจความหมายของคำพูด หรือท่าทางตลอดจนสะท้อนความคิดเห็นของคนได้ดี
- 9) มีทักษะการฟัง พร้อมทั้งจะฟังผู้อื่นด้วยใจที่เปิดกว้าง และเป็นกลาง ฟังอย่างลึกซึ้ง สามารถจับ

ประเด็นและสรุปความได้ถูกต้อง

- 10) เป็นนักสังเกตที่มีความละเอียดอ่อน สามารถรับรู้อารมณ์ความรู้สึกของคนได้ดี
- 11) มีทักษะในการจัดการขั้นพื้นฐาน มีความสามารถในการคลี่คลายแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดี
- 12) เป็นคนใฝ่รู้ พร้อมจะเรียนรู้ พัฒนาตนเองอยู่เสมอ เชื่อว่าความรู้มีอยู่ทุกหนแห่งไม่เพียงแต่ในตำราเท่านั้น
- 13) มีความกล้าหาญ กล้าคิดนอกกรอบ กล้าตัดสินใจ และกล้าที่จะเปลี่ยนแปลง
- 14) มีความเป็นกลาง ไม่มีอคติ ถือคติว่า “เราไม่ใช่พวกใคร ทุก ๆ ฝ่ายล้วนเป็นพวกเรา”
- 15) สามารถเป็นแบบอย่างที่ดี มีความน่านับถือ น่าศรัทธา

นักส่งเสริมการเกษตรที่จะลงไปทำงานกับชุมชนต้องพัฒนาตนเองให้สามารถจัดกระบวนการการเรียนรู้ มีบทบาทเป็นผู้จัดการความรู้ ด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนมาปรับใช้ในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข เป็นการชักนำให้เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง เกษตรกรกับนักส่งเสริมการเกษตรและเครือข่าย รวมทั้งสามารถค้นหาความรู้จากภายในชุมชนและภายนอกชุมชนมาพัฒนาอาชีพการเกษตรได้เป็นอย่างดี เป็นการสร้างความรู้และยกระดับความรู้จากประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน

3. บทบาทที่ปรึกษา

นักส่งเสริมการเกษตรมีหน้าที่ให้คำปรึกษาหารือ ให้คำแนะนำ หรือข้อเสนอแนะ เพื่อการปฏิบัติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ตนมีประสบการณ์ มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานอยู่ในท้องถิ่นมักถูกคาดหวังว่าเป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตร หรือเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้อง การให้คำปรึกษาอาจให้เป็นรายบุคคล หรือให้คำปรึกษาหารือทางวิชาการแก่กลุ่มเกษตรกรหรือชุมชน โดยในส่วนที่นักส่งเสริมการเกษตรสามารถให้คำปรึกษาเองได้ สามารถที่จะให้คำปรึกษาได้ทันที ในกรณีที่ไม่สามารถให้คำปรึกษาเองได้ สามารถให้ความช่วยเหลือ โดยการนำไปถามผู้รู้เพื่อตอบคำถามเหล่านั้นแก่เกษตรกร

4. บทบาทผู้ประสานงาน

การเป็นผู้ประสานงาน หมายถึง การทำให้การทำงานหรือกิจกรรมของกลุ่มบุคคลเป็นไปด้วยความสอดคล้องราบรื่น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เข้าใจซึ่งกันและกัน และมุ่งไปสู่วัตถุประสงค์เดียวกัน

นักส่งเสริมการเกษตร เป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ และชุมชน โดยมีรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการขึ้นอยู่กับภารกิจ ระดับประสานงาน และระยะเวลาความเร่งด่วน หน่วยงานที่ประสานงานมีทั้งภาคประชาชนในระดับพื้นที่ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล คณะกรรมการจัดเวทีชุมชน หรือผู้นำชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรม

ปศุสัตว์ กรมประมง กรมพัฒนาที่ดิน สาธารณสุขจังหวัด การพัฒนาชุมชน และกรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นต้น การประสานงานการทำงานเพื่อบูรณาการพัฒนากิจกรรมที่สามารถแก้ไขปัญหาที่ตรงกับความ ต้องการของเกษตรกรได้อย่างแท้จริง

รูปแบบการประสานงานของนักส่งเสริมการเกษตร มีหลายรูปแบบด้วยกัน คือ ประสานงานด้าน วิชาการ การประสานงานแผนงาน โครงการและกิจกรรม รวมทั้งการประสานงานให้บริการเร่งด่วน มีดังนี้

4.1 การประสานงานด้านวิชาการ นักส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างหน่วยงานที่ ทำหน้าที่วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีกับกลุ่มเกษตรกร โดยเป็นผู้ประสานงาน ช่วยให้เกิดการถ่ายทอดและ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างทั้งสองฝ่าย รวมทั้งการประสานงานกับวิทยากรเกษตรกร ณ จุดสาธิต เพื่อ ถ่ายทอดเทคโนโลยีแก่เกษตรกร

4.2 การประสานงานแผนงาน โครงการ และกิจกรรม โดยการประสานงานกับเกษตรอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล หรือหน่วยงานที่เป็นเจ้าของภารกิจโดยตรง เพื่อขอการสนับสนุนด้านวิชาการ วัสดุ อุปกรณ์ วิทยากร หรืองบประมาณที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล และแผนพัฒนา การเกษตรระดับจังหวัด นอกจากนี้นักส่งเสริมการเกษตรยังมีการประสานงานเพื่อให้บริการเร่งด่วนแก่ เกษตรกรในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านโรคระบาดสัตว์ ศัตรูพืช ภัยธรรมชาติ ปัญหาราคาผลผลิตการเกษตร สามารถ ประสานงานแบบไม่เป็นทางการด้วยทางโทรศัพท์กับหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง ตลอดจนการประสานงาน แบบเป็นทางการในการแก้ไขปัญหาของเกษตรกรในพื้นที่ รวมทั้งสามารถประสานงานกับหน่วยปฏิบัติการ เคลื่อนที่ให้เข้ามาแก้ไขช่วยเหลือเกษตรกรในพื้นที่

5. บทบาทนักวิจัยและพัฒนา

นักส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทเป็นนักวิจัย เนื่องจากการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตรยุคใหม่ เปลี่ยนแปลงจากเดิม จากการทำเป็นตัวกลางรับความรู้แล้ว จากสถาบันวิจัยทางการเกษตร สถาบันอุดมศึกษา ไปถ่ายทอดให้เกษตรกร แต่เนื่องจากความรู้สำเร็จรูปที่ได้รับมานั้นอาจไม่เหมาะสมกับบริบทของเกษตรกรใน แต่ละพื้นที่จึงจำเป็นต้องปรับประยุกต์วิชาการให้ได้อย่างเหมาะสม หรือให้การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร บรรลุผลสำเร็จได้ ดังนั้นนอกจากจะรับความรู้จากสถาบันการศึกษา หรือแหล่งความรู้ต่าง ๆ นั้น นักส่งเสริม การเกษตรจำเป็นที่จะต้องสร้างความรู้ด้วยตัวเองหรือร่วมกับผู้ใช้ประโยชน์เอง คือ เกษตรกร ดำเนินการวิจัย โดยที่นักส่งเสริมการเกษตรและเกษตรกร ร่วมวิเคราะห์ปัญหาในงานการเกษตร วิเคราะห์หาสาเหตุ ค้นคว้าหา ข้อมูล ค้นหาคำตอบด้วยการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปผล ทำให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้ และนำไปใช้ทำให้อาชีพการเกษตรได้รับการแก้ไขปัญหาและได้รับการพัฒนาที่ตรงกับความ ต้องการของ เกษตรกรทันที ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรได้รับการพัฒนาวิธีคิด วิเคราะห์ เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง จาก เครื่องมือดังกล่าวส่งผลให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด

6. บทบาทนักประชาสัมพันธ์

นักส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทเป็นนักประชาสัมพันธ์ ทั้งนี้การประชาสัมพันธ์มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการเสริมสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีระหว่างหน่วยงานและเกษตรกร เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติงานให้บรรลุผลและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม การประชาสัมพันธ์ในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นกลวิธีสำคัญในการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร เพราะการประชาสัมพันธ์เป็นเสมือนทัพหน้าของการส่งเสริมการเกษตรที่จะเข้าไปกระตุ้นให้เกษตรกรเกิดความสนใจใคร่รู้ และต้องการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความสำคัญของการประชาสัมพันธ์ในงานส่งเสริมการเกษตร มีดังนี้

6.1 การเผยแพร่ข่าวสารและความรู้ เป็นการกระจายข่าวสารต่าง ๆ หรือเรื่องราวอย่างใดอย่างหนึ่งขององค์กรไปสู่กลุ่มเกษตรกร เพื่อให้รับทราบและเกิดความรู้ความเข้าใจตามวัตถุประสงค์ของผู้เผยแพร่

6.2 การจูงใจ เป็นการให้ความรู้และการทำความเข้าใจ โน้มน้าวจิตใจผู้ถูกจูงใจให้คล้อยตาม เปลี่ยนเจตคติ และตัดสินใจปฏิบัติตามด้วยตัวของเขาเอง เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจทั้งสองฝ่ายเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการทำงาน

6.3 การกระตุ้นเตือน เป็นการเตือนให้กลุ่มประชาชนเป้าหมายของการประชาสัมพันธ์ประพฤติปฏิบัติตามสิ่งต่าง ๆ ที่เขาต้องการหรือควรปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตนเองและส่วนรวม เช่น การไปเยี่ยมเยียน การสอบถามถึงการดำเนินงาน การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

6.4 การป้องกันแก้ไขความเข้าใจผิด หมายถึง การเข้าใจผิดในด้านวิชาการหรือข้อเท็จจริง ซึ่งจะทำให้เกิดความเสียหายในด้านเกิดความไม่เชื่อถือ ไม่ไว้วางใจ หรือไม่ให้การสนับสนุนร่วมมือด้วยประการใดก็ตาม ดังนั้นการป้องกันความเข้าใจผิดต้องทำก่อนที่จะมีความเข้าใจผิด และถ้าเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดำเนินการแก้ไขให้เป็นความเข้าใจที่ถูกต้องโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้

6.5 การเสนอข่าวด่วน เมื่อมีเหตุการณ์เร่งด่วน เช่น เกิดโรคติดต่อหรือโรคระบาดที่ร้ายแรง รัฐจำเป็นต้องมีการประชาสัมพันธ์โดยรีบด่วน เพื่อให้เกษตรกรทราบ รวมทั้งจะได้ป้องกันและควบคุมการแพร่กระจายของโรคได้อย่างทันเหตุการณ์

6.6 การเตรียมเกษตรกรก่อนรับการส่งเสริมและเป็นตัวเร่งให้รับการส่งเสริม บทบาทของการประชาสัมพันธ์ในกระบวนการยอมรับ เริ่มต้นจากการเผยแพร่ข่าวสารและความรู้ เพื่อให้เกษตรกรรับทราบ และเห็นความสำคัญของข่าวสารและความรู้ที่ประชาสัมพันธ์ เมื่อเกษตรกรเห็นคุณค่าจะเกิดความสนใจซึ่งเป็นการเร่งเร้าให้เกษตรกรต้องการรายละเอียดเพิ่มเติม จากนั้นเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่จะออกไปส่งเสริมเยี่ยมเยียน ให้คำแนะนำเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มจนเกษตรกรยอมรับความรู้

7. บทบาทนักจัดการองค์กร

การรวมกลุ่มเกษตรกรถือได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นในกระบวนการส่งเสริมการเกษตรให้ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากหากไม่มีกลุ่มเกษตรกรแล้วอำนาจต่อรองทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของเกษตรกรก็จะมีอำนาจต่อรองในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้การรวมกลุ่มยังเป็นการสร้างกระบวนการทัศน์หรือการเปิดมุมมองใหม่ของคน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทักษะการทำงาน และการสร้างความคิดที่จะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติมากขึ้น นักส่งเสริมการเกษตรต้องมีบทบาทเป็นนักจัดการองค์กร ส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกร หรือเสริมสร้างองค์กรเกษตรกรขึ้นมา ในช่วงแรกอาจจะเป็นไปเพื่อการแลกเปลี่ยน เพิ่มพูนความรู้หรือประสบการณ์ระหว่างบุคคลที่เข้าร่วมกลุ่ม ต่อมาเสริมสร้างการรวมกลุ่มจัดเป็นปัจจัยที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง เพื่อสร้างพลังต่อรองกับภายนอก ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อกลุ่มมีการพัฒนาขีดความสามารถในระดับหนึ่งและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง กระบวนการในการรวมกลุ่มของเกษตรกร หรือเสริมสร้างองค์กรเกษตรกร สรุปได้ดังนี้

7.1 การปลูกจิตสำนึก คือ การที่จะทำให้สมาชิกของกลุ่มเกิดความตระหนักว่ามีปัญหาที่เผชิญอยู่ และสมาชิกมีความประสงค์ที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ให้หมดไปตามกำลังและความสามารถ ซึ่งถ้าสมาชิกมีจิตสำนึกในเรื่องของการที่จะแก้ไขปัญหา ก็จะนำมาสู่การรวมตัว

7.2 การรวมพลัง จะเกิดขึ้นหลังจากสมาชิกได้มีคุณสมบัติดังที่กล่าวมาข้างต้น เกิดความตระหนักอยากแก้ไขปัญหา จึงได้มีการพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนหรือตกลงที่จะดำเนินการบางอย่างร่วมกัน ซึ่งความเป็นกลุ่มก็จะเริ่มเกิดหลังจากที่สมาชิกได้มีการตัดสินใจร่วมกันว่าจะทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ในขั้นตอนนี้ อาจจะมีการเลือกผู้แทน มาทำหน้าที่ในการประสานความคิด ทำหน้าที่ดำเนินการติดต่อในนามของกลุ่มและผู้แทนนั้นอาจจะเป็นผู้ที่จะทำให้สมาชิกทำกิจกรรมในทิศทางที่ได้ตกลงกันได้

7.3 การส่งเสริมความรู้ด้านเทคโนโลยี ซึ่งจำเป็นในการประยุกต์ใช้ที่จะปรับหรือแก้ไขปัญหาของตนเอง กระบวนการทางเทคโนโลยีนี้อาจจะเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน สมาชิกที่มาร่วมต่างก็ได้ความรู้มากขึ้นและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ตัวอย่างที่พบเห็นได้บ่อย ๆ คือ การรวมตัวของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มทำนา กลุ่มปลูกทุเรียน กลุ่มปลูกมังคุด กลุ่มเลี้ยงแพะ กลุ่มเลี้ยงแกะ เป็นต้น กระบวนการนี้นอกจากสมาชิกจะมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันก็อาจจะสามารถเพิ่มความรู้ทางเทคโนโลยี โดยเชิญผู้ที่มีความรู้เหนือกว่า ซึ่งอาจเป็นคนในหมู่บ้านนั้นหรือหมู่บ้านใกล้เคียงมาเป็นผู้ให้ความรู้ หรือถ้าจำเป็นก็อาจเชิญวิทยากรที่มาจากหน่วยงานภายนอกก็ได้

7.4 การบริหารจัดการ กระบวนการบริหารจัดการ มีเนื้อหาที่ค่อนข้างกว้าง การบริหารจัดการที่ดีในกลุ่ม ประกอบด้วย การทำบัญชีเพื่อสร้างหลักฐานให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจ การบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ หรือข้อตกลงต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้น เช่น บันทึกรายงานการประชุม บันทึกข้อตกลง บันทึกระเบียบที่ได้ตกลงไว้ การกำหนดกฎระเบียบ โดยสมาชิกเป็นผู้กำหนด การประสานงานภายใน เป็นการส่ง

ข่าวสารให้หมู่สมาชิกเข้าใจและเห็นว่าการกระจายผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นไปอย่างยุติธรรม การประสานงานในระหว่างผู้แทนกลุ่ม เพื่อเข้าใจบทบาทและติดตามการทำงานตามระบบ ขั้นตอนของกลุ่ม การระดมทรัพยากร ทั้งภายในและภายนอก

7.5 การสนับสนุน ในกรณีที่กลุ่มได้ผ่านทั้ง 4 ขั้นตอนข้างต้นมาแล้ว สำหรับบุคคลภายนอกที่มีบทบาทในการส่งเสริมในการพัฒนาของกลุ่มนี้ ก็น่าจะหาวิธีการสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นวัสดุอุปกรณ์หรือปัจจัยต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งการเงิน เพื่อที่จะให้กลุ่มนั้นได้มีศักยภาพสูงขึ้น หากจะรอแต่ทรัพยากรภายในแต่อย่างเดียว การแก้ไขปัญหาที่น่าจะเป็นไปอย่างล่าช้าอาจไม่ทันการณ์ อย่างไรก็ตามการสนับสนุนใด ๆ นั้นต้องตระหนักว่ากลุ่มจะต้องผ่าน 4 ขั้นข้างต้นมาก่อน ซึ่งก็เท่ากับว่ากลุ่มได้เตรียมระบบหรือกลไกบางอย่างในการที่จะรับการสนับสนุนจากภายนอก และสามารถนำไปใช้ประโยชน์โดยไม่ทำลายอุดมการณ์ในการช่วยเหลือตนเอง

บทบาทนักส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน

บทบาทนักส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาครัฐ

สิ่งที่นักส่งเสริมการเกษตรต้องใช้ความพยายามทำให้เกิดขึ้น คือ การช่วยเหลือให้เกษตรกรมีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพการเกษตร ช่วยเหลือตัวเองได้ สามารถบริหารจัดการระบบการผลิตจัดการทรัพยากรในการผลิต และจัดการผลผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ประเด็นสำคัญในการทำงานส่งเสริมการเกษตร คือ ปฏิสัมพันธ์ที่ีระหว่างนักส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกรเป้าหมายซึ่งมีอิทธิพลต่อความสำเร็จของงานส่งเสริมการเกษตรอย่างมาก นักส่งเสริมการเกษตรเป็นบุคคลจากภายนอกชุมชนที่ลงไปทำงานอยู่ในชุมชน

การอาศัยอยู่ในชุมชนของเกษตรกร ส่วนใหญ่เป็นการอยู่อาศัยกันอย่างถาวรมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย ด้วยเหตุนี้จึงมีพฤติกรรมและทัศนคติที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน และบุคคลในชุมชนก็มักปฏิบัติตาม ๆ กันมาด้วยความเคยชินโดยส่วนใหญ่ไม่มีแนวคิดที่จะเปลี่ยนแปลงระบบวิถีความเป็นอยู่และการใช้ที่ดินทางการเกษตร

นักส่งเสริมการเกษตรในฐานะบุคคลภายนอกที่ได้มาปฏิบัติหน้าที่ในระยะเวลาหนึ่งในชุมชนจึงยังไม่ใช่มหาชิกของชุมชน และยังรวมกันอย่างสนิทสนมกลมกลืนไม่ได้ ความสัมพันธ์ระหว่างนักส่งเสริมการเกษตรต่อบุคคลและครอบครัวของชุมชนอาจยังไม่กระจ่างชัด แต่นักส่งเสริมการเกษตรทุกคนมีโอกาที่จะได้ทำงานให้เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลในชุมชนได้ ขึ้นอยู่กับโอกาสและความสามารถเขาว่าจะต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจร่วมกับชุมชนโดยทั่วไปให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ รวมถึงรู้จักวิธีที่จะสร้างความคุ้นเคยและสัมพันธ์ไมตรีเพื่อให้เข้ากับบุคคลในชุมชนที่เขาทำงานด้วย

เนื่องจากนักส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาครัฐมีฐานะเป็นข้าราชการ ชาวชนบทส่วนมากจึงเข้าใจว่าบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรคงจะเป็นเหมือนเจ้าหน้าที่ของรัฐกลุ่มอื่น ๆ เช่น สรรพากรหรือตำรวจ ซึ่งมักจะใช้อำนาจที่ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลมาควบคุม บังคับใช้ชาวชนบททำตามที่รัฐกำหนดไว้ จึงเป็นสิ่งดีที่จะทำให้ชาวชนบทยอมรับว่านักส่งเสริมการเกษตรมีหน้าที่เหมือนครู เพราะบทบาทอย่างครูนั่นเป็นรูปแบบที่นักส่งเสริมการเกษตรจะต้องเลียนแบบมากกว่าบทบาทของตำรวจ การมีบทบาทเช่นครูนั่นก็ยังไม่เพียงพอที่จะทำงานส่งเสริมให้สำเร็จไปด้วยดีได้

บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรที่ดีจะต้องไม่เป็นเพียงรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเท่านั้น แต่จะต้องประกอบด้วยหลาย ๆ รูปแบบเข้าด้วยกัน บางโอกาสอาจต้องใช้บทบาทไม่เหมือนกันกับบุคคลกลุ่มต่าง ๆ แต่บางทีอาจจะต้องแสดงบทบาทมากกว่าหนึ่งอย่างกับบุคคลคนเดียวกันแต่ต่างเวลากัน เพื่อให้งานส่งเสริมการเกษตรบรรลุวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันได้

หลักการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรหน่วยงานภาครัฐ

ภารกิจของหน่วยงานภาครัฐโดยทั่วไปต้องให้บริการกับประชาชนทุกคน ไม่สามารถเลือกลูกค้าหรือเจาะจงลูกค้าได้ นักส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานรัฐต้องดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกรทุกราย และครอบคลุมทุกพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ในเมืองและชนบท เกษตรกรที่มีฐานะยากจนและร่ำรวย โดยหลักการส่งเสริมการเกษตรนักส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีหน้าที่นำการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสู่บุคคลเป้าหมาย ซึ่งหมายถึงเกษตรกรให้ดีขึ้น ช่วยให้เกิดการพัฒนาไปจากเดิม เพื่อให้เกษตรกรมีการพัฒนาอาชีพการเกษตร เพิ่มขีดความสามารถในการเรียนรู้สถานการณ์ของตนเอง วิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุที่นำมากำหนดแนวทางในการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง สามารถบริหารจัดการระบบการผลิตจัดการทรัพยากรในการผลิต และจัดการผลผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เป้าหมายในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรของรัฐอยู่ที่การให้บริการทางการเกษตร เพื่อพัฒนาให้เกษตรกรและชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่ได้มองที่ผลตอบแทนที่องค์กรจะได้รับ แต่เป็นการบริการของรัฐที่จัดให้แก่เกษตรกรและชุมชน การทำงานมุ่งกระบวนการพัฒนาที่เอาชุมชนเป็นตัวตั้ง

จากการที่นักส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาครัฐมีสถานะเป็นข้าราชการ ในการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรของนักส่งเสริมการเกษตรในสถานะเจ้าหน้าที่ของรัฐ คือ การนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติ จะเห็นได้ว่าการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาครัฐจะต้องนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติควบคู่กับการทำงาน เพื่อตอบสนองความต้องการของเกษตรกรและชุมชน นักส่งเสริมการเกษตรต้องสร้างความสมดุลระหว่างความต้องการของเกษตรกรและชุมชนกับนโยบายที่ต้องปฏิบัติ ในอดีตที่ผ่านมาอาจจะมีปัญหาบ้างในการปฏิบัติงานของนักส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาครัฐ แต่ในปัจจุบันและแนวโน้มการพัฒนาในอนาคตมีการกระจายอำนาจสู่ระดับท้องถิ่นมากขึ้น เกษตรกรและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ

พัฒนาการเกษตรมากขึ้น เริ่มตั้งแต่กระบวนการจัดทำแผนชุมชน ทำให้เกษตรกรได้มีโอกาสร่วมคิด ร่วมหาหนทางในการแก้ปัญหาของตนเอง โดยมีหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคมอื่น ๆ และผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมให้การสนับสนุนที่ตรงกับความต้องการของเกษตรกรและชุมชน

สรุปแนวความคิดและหลักการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรหน่วยงานภาครัฐ มีดังนี้

1. ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยบูรณาการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องทุกกระทรวง ภาคเอกชน และภาคประชาชนโดยทำความตกลงกันในการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาการเกษตร
2. ยึดหลักการเคารพในศักดิ์ศรี ศักยภาพของเกษตรกรและชุมชนว่ามีศักยภาพในการพัฒนาทั้งในด้านความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภาวะผู้นำในการพัฒนาอาชีพการเกษตรที่สอดคล้องกับภูมิสังคมและบริบทของตนเอง
3. ยึดหลักการมีส่วนร่วม ของเกษตรกรทุกขั้นตอนของการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร
4. ติดตาม นิเทศ ช่วยแก้ไขปัญหาคาดำเนิน ของเกษตรกรอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ บำรุงขวัญ และกำลังใจแก่ประชาชนโดยเหมาะสม
5. สร้างเครือข่ายการดำเนินงาน โดยร่วมมือกับภาครัฐ องค์กรภาคประชาชนที่มีจิตสำนึก มีธรรมาภิบาลที่ดี จัดรูปแบบการทำงานที่แต่ละภาคส่วนมีความสามารถ มีประสบการณ์ มีความชำนาญ ผนึกกำลังกันสร้างความก้าวหน้าให้การเกษตร

ถ้าพิจารณาถึงหน่วยงานภาครัฐที่ปฏิบัติงานในการพัฒนาชนบทและทำหน้าที่ในบทบาทของ “นักส่งเสริมการเกษตร” มีหลายหน่วยงาน เช่น กรมพัฒนาชุมชน สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นต้น และมีหน่วยงานที่ถือได้ว่าเป็นหน่วยงานหลักในส่วนของภาครัฐที่มีบทบาทหลักในการส่งเสริมการเกษตร คือ กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นอกจากนี้ภายในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก็ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการเกษตรอีก เช่น กรมประมงทำหน้าที่ในการส่งเสริมอาชีพประมง กรมปศุสัตว์ทำหน้าที่ในการส่งเสริมปศุสัตว์ ซึ่งแต่ละหน่วยงานก็มีหน้าที่รับผิดชอบแตกต่างกันออกไป ในส่วนของงานส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มอบให้บุคคลที่มีตำแหน่ง “นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร” ของสำนักงานเกษตรอำเภอ สังกัดกรมส่งเสริมการเกษตร หรือในนาม “เกษตรตำบล” เป็นตัวแทนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีหน้าที่ในการส่งเสริมการผลิตพืช สัตว์ ประมง แก้ไขปัญหาของเกษตรกร โดยบูรณาการทำงาน เพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีและส่งเสริมการเกษตรตามภารกิจของหน่วยงานต่าง ๆ ผ่านกลไกของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่มีการจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นกลไกของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการเกษตรของพื้นที่ตนเอง โดยมีกรมการบริการศูนย์บริการและถ่ายทอด

เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่มาจากผู้แทนของชุมชน และเกษตรตำบลทำหน้าที่เป็นเลขานุการ ดำเนินการบริหารจัดการในด้านต่าง ๆ เช่น ข้อมูลการเกษตร แผนพัฒนาการเกษตร การเรียนรู้และการ ถ่ายทอดเทคโนโลยีการบริการทางการเกษตรและอื่น ๆ

บทบาทนักส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาคเอกชน

องค์กรหรือหน่วยงานภาคเอกชนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการเกษตรและจะเพิ่ม ความสำคัญมากขึ้น องค์กรภาคเอกชน แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. หน่วยงานภาคธุรกิจ
2. องค์กรนอกภาครัฐ

การส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาคธุรกิจ

หน่วยงานภาคธุรกิจดำเนินการส่งเสริมการเกษตรในลักษณะของธุรกิจเอกชน โดยมีเป้าหมายการ ดำเนินงานเพื่อให้มีกำไร สามารถดำเนินธุรกิจและเติบโตได้ ซึ่งจะมีขนาดของธุรกิจทั้งที่เป็นขนาดใหญ่ ดำเนินการในรูปของบริษัทธุรกิจเกษตรที่มีการดำเนินการครบวงจร คือ ธุรกิจด้านปัจจัยการผลิต ธุรกิจด้าน การแปรรูป ธุรกิจด้านการตลาด ซึ่งในกระบวนการผลิตขององค์กรเหล่านี้ จะมีเจ้าหน้าที่ของบริษัท ทำหน้าที่ และมีบทบาทเป็นนักส่งเสริมการเกษตร ดำเนินการตั้งแต่การรวมกลุ่มเกษตรกร ประสานกับแหล่งเงินทุน ส่งเสริมและเผยแพร่วิชาการเกษตรหรือเสนอทางเลือกในการผลิตแก่เกษตรกร สนับสนุนปัจจัยการผลิต รับผิดชอบ ผลผลิต และประสานการทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ตัวอย่างองค์กรเอกชนรูปแบบนี้ ได้แก่ บริษัทเครือ เจริญโภคภัณฑ์ เป็นต้น และมีเอกชนที่ทำธุรกิจจำหน่ายปัจจัยการผลิตทางการเกษตรให้กับเกษตรกร ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ พันธุ์สัตว์ ปุ๋ย สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เครื่องจักรกลการเกษตร เอกชนเหล่านี้นอกจากการจำหน่าย ปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ยังทำหน้าที่ในการส่งเสริมแนะนำวิชาการเกษตรแก่เกษตรกรด้วย เพื่อ วัตถุประสงค์ให้เกษตรกรนำปัจจัยการผลิตไปใช้ได้ถูกต้อง แต่ในอดีตลักษณะการส่งเสริมของเอกชนมี เป้าหมายในการขายสินค้าเป็นหลัก มักจะเน้นในการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อให้เกษตรกรซื้อสินค้า ธุรกิจเอกชนที่ มีลักษณะนี้มักอยู่ได้ไม่นาน ไม่สามารถเจริญเติบโตได้ ซึ่งในปัจจุบันแนวคิดของธุรกิจเอกชนได้มีการ ปรับเปลี่ยนไปมาก เช่น บริษัทในเครือเจริญโภคภัณฑ์ มีปรัชญาในการดำเนินธุรกิจ คือ “เกษตรกรอยู่ได้ บริษัทอยู่ได้ เกษตรกรอยู่ไม่ได้ บริษัทอยู่ไม่ได้เช่นกัน”

เป้าหมายการดำเนินงานขององค์กรภาคธุรกิจ คือ ให้มีกำไรสามารถดำเนินธุรกิจและเติบโตได้ ฉะนั้นในการดำเนินกิจการขององค์กรเหล่านี้ต้องมีการวิเคราะห์ในด้านความเป็นไปได้ของธุรกิจและ ผลตอบแทนที่จะได้รับ ทำให้ขอบเขตในการส่งเสริมการเกษตรขององค์กรภาคธุรกิจ มีเป้าหมายในการ ดำเนินงานชัดเจนมีการบริหารจัดการอย่างมืออาชีพ มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการดำเนินการ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

หลักการดำเนินงานของนักส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาครัฐกิจ สรุปแนวความคิดและหลักการ
ทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรองค์การภาครัฐกิจ มีดังนี้

1. ยึดหลักการส่งเสริมการเกษตรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ให้เกษตรกรมีทางเลือกในการประกอบอาชีพหลักและอาชีพเสริม เพื่อให้มีรายได้เพียงพอตลอดทั้งปี
2. ยึดหลักการส่งเสริมการเกษตรแบบครบวงจรบนหลักการเพิ่มประสิทธิภาพ โดยส่งเสริมและแนะนำให้เกษตรกรใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสมเพื่อลดต้นทุนการผลิตให้สามารถแข่งขันในตลาดได้ โดยร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมตั้งแต่การเพาะปลูก การปรับปรุงโครงสร้างดิน เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน ลดการใช้สารเคมี ส่งผลให้เกษตรกรมีความปลอดภัย สุขภาพดี รวมทั้งช่วยรักษาสภาพแวดล้อม การดูแลคุณภาพผลผลิต ตั้งแต่การคัดเลือกสายพันธุ์ดีและต้านทานโรค การดูแลผลผลิตทุกขั้นตอนจนกระทั่งเก็บเกี่ยวและรักษาคุณภาพหลังการเก็บเกี่ยว ตามระบบเกษตรที่เหมาะสมของกรมวิชาการเกษตรและมาตรฐานสุขอนามัยสากล จนถึงหลักการเก็บเกี่ยวให้แก่เกษตรกร รวมทั้งการคำนึงถึงการสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการพัฒนาเทคนิคการผลิต การแปรรูป การตลาด และการส่งออก และการให้ความสำคัญกับการคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ การคุ้มครองจากการละเมิดลิขสิทธิ์และการแข่งขันอย่างไม่เป็นธรรม
3. ส่งเสริมการพัฒนางานวิจัยด้านการเกษตร โดยต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปส่งเสริมเผยแพร่แก่เกษตรกรอย่างเป็นระบบ การนำแนวคิดที่ตีมาเสนอให้ทำการทดลองวิจัยกระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ที่เคยได้ผลมาในที่อื่น ๆ โดยประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ

การส่งเสริมการเกษตรขององค์การนอกภาครัฐ

องค์การนอกภาครัฐหรืออีกชื่อคือ องค์การพัฒนาเอกชน (Non – Government Organization : NGOs) หรือบางครั้งเรียกสั้น ๆ ว่า เอ็นจีโอ หรือที่เรียกว่า องค์การสาธารณประโยชน์ เป็นองค์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อทำงานเพื่อส่วนรวมในประเด็นเฉพาะบางประเด็นหรือหลายประเด็น เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาชุมชนเมือง การพัฒนาเด็ก การพัฒนาสตรี สิทธิเด็ก สิทธิสตรี อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สุขภาพ การทำงานเกี่ยวกับโรคเอดส์ เป็นต้น คนทำงานในองค์การเหล่านี้ปกติเป็นคนที่ต้องการเห็นยุติธรรมในสังคม หรือต้องการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และสังคม ส่วนใหญ่เคยร่วมกิจกรรมเพื่อสังคมมาตั้งแต่เด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษา บางคนทำงานเต็มเวลา และเป็นอาชีพหรือทำตลอดชีวิต บางคนมีอาชีพหลักอยู่แล้วมาร่วมงานแบบอาสาสมัคร เช่น อาจารย์ ครู แพทย์ นักกฎหมาย นักธุรกิจ เป็นต้น

องค์การนอกภาครัฐมักจะทำงานในเรื่องและประเด็นที่หน่วยงานของรัฐมักจะทำได้ยาก เนื่องจากข้อจำกัดของระบบ สถาบัน รวมทั้งเป็นงานที่ต้องทำด้วยชีวิตจิตใจ ด้วยความเสียสละ เช่น งานช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน เด็กที่ถูกละเมิด ผู้ด้อยโอกาส ผู้ติดเชื้อเอชไอวี ผู้อพยพ แรงงานต่างชาติ ฯลฯ องค์การเหล่านี้ส่วนใหญ่

จดทะเบียนเป็นสมาคม มูลนิธิแล้วแต่กฎหมายในแต่ละประเทศ ในบางประเทศหลายกลุ่มไม่ได้จดทะเบียนก็ดำเนินงานได้ ทำงานเล็ก ๆ เป็นโครงการพัฒนาหรือโครงการเฉพาะประเด็น องค์กรเหล่านี้เป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร (non - profit organization) องค์กรนอกภาครัฐในปัจจุบันมีอยู่ทุกประเทศ ประเทศยิ่งพัฒนาก็ยิ่งมีองค์กรเหล่านี้มาก ซึ่งเป็นเครื่องหมายของการมีส่วนร่วมในการดำเนินการทางสังคมเศรษฐกิจและการเมือง เป็นกลไกของการเมืองภาคประชาชนเพื่อคานอำนาจรัฐและภาคธุรกิจ เพื่อธรรมาภิบาล (good governance) ความโปร่งใสตรวจสอบได้และกระจายอำนาจ องค์กรนอกภาครัฐรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในประเทศและระหว่างประเทศส่วนใหญ่รวมตัวกันตามประเด็นเฉพาะต่าง ๆ เช่น สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม เด็ก สตรี เป็นต้น เมื่อมีเรื่องที่ต้องการแรงสนับสนุนก็จะร่วมกันรณรงค์พร้อมเพรียงกันทั่วโลก กัดดันรัฐบาลหรือองค์กรเกี่ยวข้องในรูปแบบต่าง ๆ บางครั้งก็ไปช่วยเหลือโดยตรงในประเทศนั้น ๆ เช่น กรณีสิ่งแวดล้อม

สำหรับในประเทศไทยเป็นที่ยอมรับในหมู่องค์กรพัฒนาเอกชนว่า มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดชัยนาท จัดตั้งในปี พ.ศ. 2510 โดย ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยในขณะนั้น เป็นต้นแบบสำคัญของการทำงานพัฒนาในลักษณะผสมผสาน เพราะเป็นการพัฒนาทั้งทางด้านเกษตร สาธารณสุข การศึกษา ด้านเศรษฐกิจและสังคม หลังจากนั้นก็มีองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นได้ดำเนินการไปในแนวทางเดียวกัน เช่น สภาคหาลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาชุมชน สหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย ธนาคารข้าว ธนาคารควาย มูลนิธิข้าวขวัญ และมูลนิธิพัฒนาชีวิตชนบท เป็นต้น องค์กรเหล่านี้มีจุดร่วมกันอยู่หลายประการในแนวคิดและทิศทางการดำเนินงาน

หลักการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรองค์กรนอกภาครัฐ สรุปแนวคิดและหลักการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรองค์กรนอกภาครัฐ มีดังนี้

1. มีจิตสำนึก ว่าเป็นสิทธิและภาระหน้าที่ความรับผิดชอบที่มีต่อสังคมในการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศ และตระหนักดีว่าภารกิจของรัฐนั้นกว้างขวาง เพราะต้องรับผิดชอบในการพัฒนาที่ครอบคลุมนานาปัญหาและในทุกพื้นที่ของประเทศ ด้วยข้อจำกัดของทรัพยากรและกลไกระบบราชการ จึงทำให้การพัฒนาประเทศไม่เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร ฉะนั้นการที่รัฐมีเจตจำนงที่จะระดมทรัพยากรจากภาคเอกชนมาช่วยนั้นย่อมเป็นนโยบายอันเหมาะสม

2. มีความชัดเจน ในแนวคิดที่ว่าจะต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศทุก ๆ ด้าน ทั้งนี้โดยการพัฒนาคนและการรวมกลุ่มเป็นกลวิธีหลัก เพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยตนเองและช่วยสังคมได้ในที่สุด สำหรับความแตกต่างในกิจกรรมที่ทำนั้นเป็นเพียงความแตกต่างในด้านวิธีการและเครื่องมือที่ใช้เท่านั้น

3. มุ่งสร้างความเป็นธรรมในสังคม โดยให้ความสำคัญสูงแก่กลุ่มที่เสียเปรียบหรือด้อยโอกาสในด้านต่าง ๆ ให้มีทางเลือกและทางออกในการดำรงชีวิตของตนได้ตามสมควร

4. แสวงหาและให้ความสำคัญ แก่แนวทางพัฒนาที่คำนึงถึงเงื่อนไขสถานะแวดล้อม ทั้งทางเศรษฐกิจ

สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยีอันเหมาะสมแก่ท้องถิ่นหรือชุมชนนั้น ๆ ไม่ใช่คำนึงถึงแต่เพียงเป้าหมายผลผลิต ส่วนรวมของประเทศเป็นหลัก

5. มีเป้าหมาย คือ ประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ ไม่ใช่มุ่งพัฒนาองค์การของตนเองหรือมุ่ง ปริมาณงานที่ไม่คำนึงคุณภาพหรือผลประโยชน์ว่าจะตกถึงประชาชนกลุ่มเป้าหมายมากน้อยเพียงไร

6. ต้องการความเป็นอิสระในการกำหนดนโยบายและปฏิบัติงาน โดยยึดมั่นในประโยชน์ส่วนรวมของ ประเทศชาติและไม่ยอมตกอยู่ภายใต้อิทธิพลกลุ่มผลประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น

7. ต้องการความเป็นอิสระในการเผยแพร่และเสนอปัญหา บนพื้นฐานแห่งการสร้างสรรค์ต่อ สาธารณชนและประสงค์จะให้ทางราชการยอมรับว่าเป็นเรื่องจำเป็นและเป็นการขอขบธรรมในสังคมระบอบ ประชาธิปไตย

จากบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานเอกชนทั้ง 2 ลักษณะ จะเห็นได้ว่าถึงแม้ว่าหน้าที่ รับผิดชอบขององค์การมีความแตกต่างกันออกไป แต่ในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาเกษตรกรให้มีการพัฒนา อาชีพการเกษตรที่มั่นคง สามารถบริหารจัดการระบบการผลิต จัดการทรัพยากรในการผลิต และจัดการ ผลผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลและพึ่งพาตนเองได้ บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร ภาคเอกชนทำหน้าที่ในการส่งเสริมการเกษตรมุ่งเน้นในการถ่ายทอดความรู้และสร้างการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร โดยต้องทำหน้าที่ทั้งการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีการเกษตร การส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกร การให้บริการและให้คำปรึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาของเกษตรกร รวมถึงบทบาทในการประสานงานเพื่อให้ เกษตรกรได้รับบริการหรือแก้ไขปัญหาตรงกับความต้องการ แต่อาจมีความแตกต่างในแง่ของภาคธุรกิจ บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร เป็นไปในลักษณะการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีการเกษตร โดยมี สิ่งจูงใจต่าง ๆ โน้มน้าวให้เกษตรกรสนใจ ร่วมและรับเอาความรู้ไปปฏิบัติในไร่นาเพื่อนำไปสู่วัตถุประสงค์ของ บริษัท คือ เกษตรกรสามารถประกอบการได้ผลผลิต และบริษัทมีผลกำไรจากการขายปัจจัยการผลิต

บทที่ 5

วิธีการส่งเสริมการเกษตร

ความหมายของวิธีการส่งเสริมการเกษตร

บุญธรรม จิตต์อนันต์ (2536) ให้ความหมายของวิธีการส่งเสริม (extension teaching method) หมายถึง วิธีการที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมติดต่อกับบุคคลเป้าหมาย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสอน ให้ความรู้ แจ่มข่าวดูแล แนะนำจูงใจให้ปฏิบัติ หรือรับฟังปัญหาข้อคิดเห็นต่าง ๆ

ดังนั้นวิธีการส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension Method) หมายถึง กระบวนการนำความรู้ วิธีการ และเทคโนโลยีไปสู่เกษตรกร เป็นลักษณะของการถ่ายทอด ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็นการสอน การสาธิต หรือฝึกอบรม โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้เกษตรกรเกิดการรับรู้ ความสนใจ ไตร่ตรอง ทดลองทำ และนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีปัจจัยเงื่อนไขประกอบของแต่ละวิธีการ หรือจะเรียกว่าเทคนิควิธีก็ได้ และยังมีปัจจัยของผู้ถ่ายทอดด้วย จึงจะสามารถวัดประสิทธิภาพของแต่ละวิธีได้

หลักการเลือกใช่วิธีการส่งเสริมการเกษตร

ดิเรก ฤกษ์ห่วย (2520) อ้างโดย พงษ์ศักดิ์ อังสิทธิ์ (2545) เสนอหลักการเลือกใช่วิธีการต่าง ๆ ในการส่งเสริมการเกษตรไว้หลายประการ ดังนี้

1. ด้านข่าวสารความรู้ ต้องทำความเข้าใจว่าข่าวสารความรู้ชนิดใดที่ควรจะถ่ายทอดผ่านวิธีการหรือสื่อกลางอะไรจึงจะทำให้เกิดผลสูงสุด และถึงกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด
2. การใช้วิธีผสมผสาน ในการเพิ่มประสิทธิภาพการส่งเสริมการเกษตรให้เกิดผลสูงสุด การใช้วิธีการส่งเสริมการเกษตรมากกว่า 2 วิธีขึ้นไป โดยผสมผสานกันจะสามารถเพิ่มประสิทธิภาพได้มากกว่าการใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่ง
3. การรับรู้ของบุคคลเป้าหมาย การใช้วิธีการที่บุคคลเป้าหมายสามารถได้ยินได้เห็น และมีโอกาสสัมผัสย่อมได้ดีกว่าการได้ยิน ได้เห็น และการสัมผัสแต่เพียงอย่างเดียว
4. การกำหนดงบประมาณในการดำเนิน การเลือกใช่วิธีการส่งเสริมการเกษตรวิธีใดให้มีประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์ของการส่งเสริม นั้น ต้องสอดคล้องกับงบประมาณที่ได้รับหรืองบประมาณที่ใช้ในการดำเนินงาน เช่น การส่งเสริมการเกษตรแบบกลุ่มย่อมจะสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรได้จำนวนมากกว่า และประหยัดค่าใช้จ่ายมากกว่าการส่งเสริมแบบรายบุคคล เป็นต้น
5. ระยะเวลาในการดำเนินการ วิธีการส่งเสริมการเกษตรในแต่ละวิธีย่อมมีระยะเวลาที่แตกต่างกันไปตามกระบวนการและวัตถุประสงค์ในการส่งเสริม โดยหากนักส่งเสริมต้องการให้เกษตรกรมีทักษะความสามารถในการผลิตย่อมต้องใช้ระยะเวลาที่มากกว่าการให้ความรู้โดยบรรยายอย่างเดียว

6. ขนาดและความหนาแน่นของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย ขนาดและความหนาแน่นของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย ย่อมมีผลในการเลือกวิธีการส่งเสริมการเกษตร เช่น การส่งเสริมการเกษตรแบบมวลชน ย่อมให้ข้อมูลข่าวสารแก่เกษตรกรได้ในขนาดและจำนวนที่มากกว่าการส่งเสริมแบบอื่น เป็นต้น

7. การเลือกใช้เทคโนโลยี ในปัจจุบันความก้าวหน้าของเทคโนโลยีมีอย่างมาก การเลือกวิธีการส่งเสริมจึงต้องมีการพิจารณาตามการพัฒนาของเทคโนโลยี เช่น การส่งเสริมโดยผ่านสื่ออินเทอร์เน็ตเป็นการส่งเสริมเพื่อการสื่อสารให้เกษตรกรมีความรู้ทางด้านการเกษตรที่ราคาถูกและสามารถเข้าถึงได้อย่างรวดเร็ว แต่อย่างไรก็ตามนักส่งเสริมและเกษตรกรยังต้องพิจารณาถึงความถูกต้องของข้อมูลข่าวสารเพื่อคัดกรองสื่อความรู้ในระบบนี้ให้ถูกต้องด้วย

วิธีการส่งเสริมการเกษตร

1. วิธีการส่งเสริมการเกษตรโดยอิงบุคคลหรือผู้รับสารเป็นเกณฑ์

วิธีการส่งเสริมการเกษตรโดยอิงบุคคลหรือผู้รับสารเป็นเกณฑ์ แบ่งได้ดังนี้

1. วิธีการส่งเสริมการเกษตรแบบรายบุคคล หรือแบบบุคคลต่อบุคคล (Individual Method)

บุคคลตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า บุคคล หมายถึง คนซึ่งสามารถมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย เรียกว่า บุคคลธรรมดา สำหรับกลุ่มบุคคลหรือองค์กรซึ่งกฎหมายบัญญัติให้เป็นบุคคลนั้นเป็นอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่บุคคลธรรมดา ดังนั้นบุคคลในที่นี้จึงหมายถึง บุคคลธรรมดาทั่วไป ในการส่งเสริมการเกษตรแบบรายบุคคลจึงเป็นการส่งเสริมที่มีเป้าหมายเป็นบุคคลธรรมดาที่นักส่งเสริมมีวัตถุประสงค์ในการถ่ายทอดความรู้ทางด้านการเกษตรเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีต่อไป

ในการจำแนกบุคคลเป้าหมาย นักส่งเสริมการเกษตรจะต้องทราบพื้นฐานต่าง ๆ ที่สำคัญของเป้าหมาย เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ จำนวนที่ดินที่ถือครอง เป็นต้น เพื่อทำการวิเคราะห์ว่าบุคคลเป้าหมายที่จะทำการส่งเสริมอยู่ในบุคคลใดในกลุ่มของผู้ยอมรับ

ลักษณะการส่งเสริมการเกษตรแบบรายบุคคล

การส่งเสริมการเกษตรแบบรายบุคคล เป็นการติดต่อเผยแพร่ข่าวสารความรู้แก่เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายเป็นแบบครั้งหนึ่งเพียงบุคคลเดียว การส่งเสริมการเกษตรในลักษณะนี้จะสามารถทำให้นักส่งเสริมการเกษตรมีความใกล้ชิดกับเกษตรกร สามารถทราบถึงปัญหาของเกษตรกร ซึ่งหากเป้าหมายเป็นผู้นำท้องถิ่นหรือผู้ที่เกษตรกรเชื่อถือและนิยมปฏิบัติตามการส่งเสริมการเกษตรในลักษณะนี้จะได้ประโยชน์มาก อย่างไรก็ตามการส่งเสริมการเกษตรในลักษณะนี้จะสามารถทำการส่งเสริมได้น้อยราย ดังนั้นนักส่งเสริมควรพิจารณาการสร้างเครือข่ายหรือสร้างผู้นำให้เกิดขึ้นจากการส่งเสริมการเกษตรในรูปแบบนี้

การส่งเสริมการเกษตรแบบรายบุคคล มีวิธีการส่งเสริมที่นิยม ดังนี้

1. การเยี่ยมเยียนที่บ้านหรือไร่ (Farm and Home Visiting)

เป็นการส่งเสริมโดยนักส่งเสริมเดินทางไปพบปะเยี่ยมเยียนบุคคลเป้าหมายที่บ้านและไร่ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ เช่น

- 1.1 สร้างความคุ้นเคยกับเกษตรกรและครอบครัวเกษตรกร
- 1.2 สังเกตและศึกษาปัญหาต่าง ๆ ของครอบครัวและหมู่บ้าน เพื่อนำข้อมูลไปวางแผนการส่งเสริม
- 1.3 ตอบปัญหาและให้ความรู้ทางเกษตรหรือทางอื่น
- 1.4 ติดตามงานที่แนะนำให้ปฏิบัติและให้ความช่วยเหลือแก้ไขปรับปรุงหากมีปัญหา
- 1.5 เพื่อวางแผนการสาธิตผลหรือทำแปลงทดลองทางการเกษตร

หลักหรือข้อแนะนำในการเยี่ยม มีดังนี้

1) การวางแผนการเยี่ยม โดยควรมีการนัดหมายล่วงหน้า และเลือกเวลาที่เหมาะสม กำหนดวัตถุประสงค์การเยี่ยมให้ชัดเจน ทบทวนการเยี่ยมครั้งก่อน เตรียมเอกสาร สารที่จำเป็น กำหนดแผนการเยี่ยม เพื่อประหยัดการเดินทาง และจำเป็นต้องใช้เทคนิคอะไร

2) การเยี่ยม ในการเยี่ยมเยียนนักส่งเสริมควรตรงต่อเวลาที่ได้นัดหมาย และเมื่อพบปะทักทายด้วยบรรยากาศที่เป็นกันเองต่อเกษตรกรและครอบครัว โดยพยายามให้เกษตรกรคุยหรืออธิบายให้ฟังเกี่ยวกับปัญหาและแนวความคิดในการแก้ไข ให้ทางเลือกเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหา และให้ความรู้ข่าวสารต่าง ๆ โดยใช้ภาษาง่าย ๆ เหมาะสมกับเกษตรกร

3) บันทึกการเยี่ยม เป็นบันทึกสภาวะการณ์ วัตถุประสงค์ของการเยี่ยม สิ่งที่ได้ทำสำเร็จไปแล้ว สิ่งที่ต้องติดตาม

4) การติดตามข้อมูล เป็นการบันทึกข้อมูลในแบบฟอร์มหรือสมุดบันทึกในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเป็นการเตรียมการเยี่ยมเพื่อติดตามผล

วิธีการส่งเสริมโดยการเยี่ยมเยียนที่บ้านหรือฟาร์มจะได้ผลดี แต่ก็มีข้อจำกัดในด้านการสิ้นเปลืองเวลางบประมาณ และยังกระทำไม่ได้จำกัด และมักจะต้องกระทำซ้ำเพื่อติดตามและเก็บข้อมูลเป็นระยะ

2. เกษตรกรมาติดต่อที่สำนักงาน (Office Call)

เป็นการให้บริการแก่เกษตรกรที่มาติดต่อที่สำนักงานเพื่อทำความรู้จักคุ้นเคยกับนักส่งเสริม รับบริการด้านต่าง ๆ สอบถามปัญหา ขอคำแนะนำ เอกสารต่าง ๆ หรือในกรณีที่สำนักงานนั้นเป็นห้องทดลองหรือห้องปฏิบัติการ เกษตรกรอาจขอคำแนะนำในการแก้ปัญหาจากนักส่งเสริมที่ปฏิบัติงานนั้นอยู่ก็ได้ ข้อดีของการส่งเสริมการเกษตรวิธีนี้คือ ประหยัดเวลาของนักส่งเสริมมากกว่าการเดินทางไปเยี่ยมเยียน แต่นักส่งเสริมจะไม่พบเห็นสภาพที่แท้จริงในไร่ของเกษตรกร

3. การติดต่อทางจดหมาย (Personal Letters)

เป็นการส่งเสริมการเกษตรแบบรายบุคคลชนิดหนึ่งที่ยึดกระทำกันในกลุ่มของเกษตรกร ถึงแม้จะใช้เวลานานในการส่งและตอบจดหมาย โดยเกษตรกรที่มีข้อความ คำสั่ง หรือต้องการรับบริการข้อมูลข่าวสาร คำแนะนำ เขียนจดหมายสอบถามแก่นักส่งเสริม หรือนักวิชาการตามสถาบันต่าง ๆ ที่ให้ความรู้ ซึ่งเกษตรกรอาจเขียนไปตามสำนักงาน หรือสถานีวิทยุกระจายเสียง สถานีวิทยุโทรทัศน์ ตามช่องทางที่เกษตรกรสนใจและให้ความเชื่อถือว่าจะสามารถตอบสนองความต้องการของเกษตรกรได้ และนักส่งเสริมควรตอบจดหมายของเกษตรกรให้เร็วที่สุด ข้อดีของวิธีการนี้ คือ เกษตรกรสามารถเก็บเอกสารหรือคำแนะนำของนักส่งเสริมไว้ใช้ประโยชน์ในโอกาสต่อไปได้ แต่มีข้อจำกัดในความสามารถตอบจดหมายของนักส่งเสริมทั้งการค้นหาข้อมูลที่ตรงกับความต้องการของเกษตรกร อย่างไรก็ตามในกรณีที่เกษตรกรและนักส่งเสริมมีความรู้และความพร้อมทางด้านเทคโนโลยี อาจใช้วิธีการติดต่อสื่อสารผ่านทางไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งมีความรวดเร็วและประหยัดค่าใช้จ่าย

4. การติดต่อทางโทรศัพท์ (Telephone Calls)

เป็นการส่งเสริมแบบรายบุคคลที่มีความสะดวกมากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันการติดตั้งโทรศัพท์ทั้งในส่วนโทรศัพท์ประจำสำนักงาน โทรศัพท์ประจำบ้าน หรือโทรศัพท์เคลื่อนที่ที่มีให้บริการที่สะดวกมากขึ้น เกษตรกรสามารถใช้โทรศัพท์ในการสอบถามปัญหา รับบริการข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ จากนักส่งเสริม หรือนักวิชาการที่เกษตรกรให้ความสนใจ เช่น การติดต่อทางโทรศัพท์ที่สำนักงาน รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ หรือบุคคลที่เกษตรกรเชื่อถือ ข้อดีของการติดต่อทางโทรศัพท์คือ สะดวก รวดเร็ว ประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และยังสามารถสอบถามอธิบายปัญหาข้อสงสัยได้ สำหรับข้อจำกัด คือ ระบบโทรศัพท์อาจยังไม่ครอบคลุมพื้นที่ที่อยู่ห่างไกล ทำให้ไม่สามารถติดต่อทางโทรศัพท์ได้

5. การติดต่อทางบริการข้อความสั้นจากโทรศัพท์เคลื่อนที่ (Short Message Service : SMS)

นอกจากการใช้โทรศัพท์ในการสนทนาเพื่อสอบถามข้อมูลต่าง ๆ โดยเกษตรกรแล้ว จากการพัฒนาระบบการสื่อสารโดยโทรศัพท์เคลื่อนที่ ได้มีการให้บริการเสริมจากโทรศัพท์เคลื่อนที่เป็นบริการส่งข้อความสั้นผ่านระบบโทรศัพท์เคลื่อนที่ โดยสามารถนำมาใช้ในการส่งเสริมการเกษตรได้ โดยให้บริการความรู้ ข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตรแก่เกษตรกรผ่านทางเครือข่ายโทรศัพท์เคลื่อนที่ ลักษณะการใช้งานจะคล้ายกับการส่งอีเมล แต่จะสามารถส่งข้อความได้ไม่เกิน 160 ตัว อักษรผ่านทางโทรศัพท์มือถือ ซึ่งในปัจจุบันมีความสะดวกมาก และมีหน่วยงานที่ให้บริการในด้านนี้ เช่น มูลนิธิรักบ้านเกิด ได้ให้บริการข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตรแก่ผู้สนใจทั่วไปสมัครรับบริการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยมีบริการข้อมูลทั้งในด้านข่าวและการทำนา (SMS เกษตรทุ่งรวงทอง) การทำไร่ทำสวน (SMS เกษตรสวนเงินไร่ทอง) และการทำปศุสัตว์ (SMS ปศุสัตว์เศรษฐกิจ) เป็นต้น

6. บริการส่งข้อความสื่อผสมผ่านเครือข่ายโทรศัพท์เคลื่อนที่ (Multimedia Messaging Service : MMS)

เป็นเทคโนโลยีที่ทำให้โทรศัพท์เคลื่อนที่สามารถรับส่งข้อมูลได้หลากหลายรูปแบบ พัฒนาจากการส่ง SMS ซึ่งส่งไปเพียงอักษรอย่างเดียว โดยมีการพัฒนาส่ง SMS ที่เป็นข้อความพร้อมเสียงไปด้วยกัน โดยเรียกว่า EMS (Enhanced Message Service) และได้พัฒนาเป็น MMS ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่เปิดกว้างให้ผู้ใช้สร้างข้อความที่ประกอบด้วย ภาพ เสียง รวมทั้งข้อความที่ต้องการส่งออกไปพร้อม ๆ กันผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ ที่รองรับการใช้งาน MMS ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการส่งเสริมการตลาดได้ โดยเป็นการสื่อสารส่งภาพ เสียง หรือข้อความ ที่เกษตรกรหรือนักส่งเสริมต้องการติดต่อถ่ายทอดความรู้ ข้อมูล ข่าวสารถึงกัน โดยมีข้อดี คือ สามารถเห็นได้ทั้งภาพและเสียง ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจได้มากขึ้น ข้อจำกัดคือ การเสียค่าใช้จ่ายที่มากขึ้นทั้งในตัวของโทรศัพท์และค่าบริการของเครือข่าย

7. ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์หรือจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e – Mail)

เป็นการส่งข้อความหรือข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลอื่น ๆ ผ่านทางคอมพิวเตอร์และระบบเครือข่ายเหมือนกับการส่งจดหมาย แต่อยู่ในรูปแบบของสัญญาณข้อมูลที่เป็นอิเล็กทรอนิกส์ โดยเปลี่ยนการนำส่งจดหมายจากบุรุษไปรษณีย์มากเป็นโปรแกรม เข้ามาสู่ Mail Box ที่ถูกจัดสรรใน Server ของผู้รับปลายทางทันที ในการใช้ e – Mail เพื่อส่งข้อมูลข่าวสาร นักส่งเสริมหรือเกษตรกรสามารถจัดเก็บข้อมูลในรูปแบบของแฟ้มข้อมูลคอมพิวเตอร์ได้ทุกประเภท เช่น ข้อมูลประเภทข้อความ ข้อมูลรูปภาพ ข้อมูลเสียง และสามารถส่งแฟ้มข้อมูลเอกสารแนบไปพร้อมกับข้อมูลต่าง ๆ ได้อีกด้วย ข้อดีของวิธีการส่งเสริมในลักษณะนี้คือนักส่งเสริมสามารถผลิตสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบทความทางการเกษตร รูปภาพ ภาพวิดีโอ เพื่อสื่อให้เกษตรกรมีความเข้าใจ โดยบันทึกเป็นไฟล์คอมพิวเตอร์แนบส่งไปให้เกษตรกรได้อย่างรวดเร็ว

8. ศูนย์บริการข้อมูลด้านการเกษตร (Call Center)

โดยใช้กิจกรรมด้านระบบการสื่อสารเป็นสื่อในการให้บริการความรู้ด้านการเกษตร เช่น การใช้โทรศัพท์ โทรสาร เว็บไซต์ ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ ติดต่อเข้าสู่ศูนย์บริการข้อมูล ซึ่งมีนักส่งเสริมหรือเจ้าหน้าที่เป็นผู้ให้ความรู้หรือตอบปัญหา โดยการค้นหาข้อมูล ข่าวสาร สารสนเทศ ที่จัดเก็บไว้ในระบบฐานข้อมูลต่าง ๆ ข้อดีของการส่งเสริมในรูปแบบนี้ คือ ง่ายต่อการติดต่อของเกษตรกร เนื่องจากสามารถติดต่อได้โดยตรงไม่ต้องเลือกประเภทของปัญหา ซึ่งศูนย์บริการข้อมูลนี้จะเป็นผู้จัดหาและให้บริการในทุกด้าน โดยการส่งเสริมการตลาดแบบนี้มีข้อจำกัดในการพัฒนาระบบข้อมูล ข่าวสาร และระบบเทคโนโลยีสารสนเทศให้มีความทันสมัยและตอบสนองความต้องการของเกษตรกรให้ได้ในทุกด้าน

2. วิธีการส่งเสริมการตลาดแบบกลุ่ม (Group Methods)

กลุ่ม หมายถึง การที่บุคคลตั้งแต่สองคนหรือมากกว่ามารวมตัวกันและมีปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเฉพาะอย่างที่ได้กำหนดไว้ โดยคุณลักษณะของกลุ่มที่สำคัญมี 4 ประการ ได้แก่ ต้องมีคนสองคนหรือมากกว่ามา มีปฏิสัมพันธ์กัน มีโครงสร้างกลุ่มที่คงที่ มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน และสมาชิกรับรู้ถึงการเป็นกลุ่มของตน

การส่งเสริมการเกษตรแบบกลุ่ม มีวิธีดังนี้

1. การประชุมกลุ่มเกี่ยวกับการส่งเสริม (Extension Group Meetings)

การประชุมกลุ่มเป็นการประชุมที่มีคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะจัดขึ้นเฉพาะกลุ่มอาชีพ กลุ่มคนทั่ว ๆ ไป ที่เกี่ยวข้องกับงานส่งเสริมการเกษตร เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

ข้อดีของการประชุมกลุ่ม

- 1) ประหยัดค่าใช้จ่าย
- 2) สามารถกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมเกิดความคิดใช้ดุลยพินิจในการแก้ไขปัญหา
- 3) กระบวนการกลุ่มจะช่วยเหลือในการกระตุ้นหรือจูงใจให้เกษตรกรยอมรับในนวัตกรรมหรือความรู้ใหม่

ข้อแนะนำในการประชุม

- 1) กำหนดวัตถุประสงค์การประชุมให้ชัดเจน
- 2) พิจารณารูปแบบการประชุมที่เหมาะสม เช่น แบบการบรรยาย แจ้งข่าวสาร การสอบถามปัญหา แบบผสม แบบเป็นทางการ หรือแบบไม่เป็นทางการ
- 3) กำหนดเวลาที่สะดวกต่อผู้มาร่วมประชุม โดยควรเลือกเวลาที่เกษตรกรว่างเว้นภารกิจจากการทำการเกษตร และมีความพร้อมในการเข้าร่วมประชุม
- 4) เลือกสถานที่ที่เหมาะสมกับผู้เข้าร่วมประชุม
- 5) เตรียมการต่าง ๆ ให้พร้อม เช่น กำหนดการนัดหมาย สถานที่ประชุม อุปกรณ์โสตทัศนูปกรณ์ เอกสารเผยแพร่ อาหาร เครื่องดื่ม
- 6) ดำเนินการประชุมตามวาระที่ได้กำหนดไว้
- 7) การติดตามผล

รูปแบบของการประชุมกลุ่มเกี่ยวกับการส่งเสริมการเกษตร (ปรับปรุงจาก รุจ ศิริสัญลักษณ์, 2549) ดังนี้

1. การบรรยายหรือปาฐกถา (Lecture) เป็นการถ่ายทอดความรู้จากผู้บรรยายไปสู่กลุ่มผู้ฟังโดยใช้

การพูดเป็นหลัก โดยบุคคลเป้าหมายมักเป็นกลุ่มซึ่งมาประชุมกันอยู่ในห้องบรรยายหรือสถานที่ที่จัดเตรียมไว้ การบรรยายใช้ได้กว้างขวางมากและใช้ประกอบการส่งเสริมได้แทบทุกวิธี สามารถใช้กับบุคคลเป้าหมายกลุ่มใหญ่และในเวลาจำกัด เป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้ได้มากโดยใช้เวลาน้อย มีส่วนให้ผู้ฟังเกิดความสนใจใฝ่หาความรู้เพิ่มเติม โดยการนำไปทดลองปฏิบัติได้เป็นอย่างดี การบรรยายมีจุดอ่อนอยู่ที่เป็นการสื่อสารทางเดียว (one way communication) โดยที่ผู้ฟังเป็นผู้รับเพียงอย่างเดียว เนื่องจากเวลามีจำกัดทำให้ไม่สามารถซักถามผู้บรรยายได้อย่างละเอียดถี่ถ้วน การบรรยายไม่ช่วยทำให้ผู้ฟังเกิดความชำนาญขึ้นมาได้เพราะไม่มีโอกาสฝึกทักษะและการบรรยายเพียงอย่างเดียวไม่มีประสิทธิภาพพอที่จะเปลี่ยนเจตคติผู้ฟังได้ทันที ในการบรรยายผู้บรรยายควรพิจารณาวัตถุประสงค์ว่าต้องการให้บุคคลเป้าหมายรู้เรื่องอะไร พร้อมกับศึกษากลุ่มเป้าหมายว่ามีลักษณะอย่างไรเพื่อที่จะได้วางแผนการบรรยายได้ถูกต้อง

2. การอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion) เป็นวิธีการส่งเสริมที่จัดขึ้นเพื่อให้กลุ่มบุคคลเป้าหมายได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลาย ๆ เรื่อง ภายใต้การชี้นำของนักส่งเสริม การจัดอภิปรายกลุ่มมีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มบุคคลเป้าหมายทำความเข้าใจปัญหาและหาหนทางแก้ไขปัญหาถูกต้อง การอภิปรายกลุ่มในงานส่งเสริมมีข้อดีคือ สามารถช่วยให้ผู้ร่วมอภิปรายมีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และความคิดเห็น เมื่อมีข้อสงสัยก็สามารถซักถามและอภิปรายให้กระจ่างชัดได้ หากผู้อภิปรายมาจากชุมชนเดียวกันก็สามารถนำไปสู่การวางแผนและปฏิบัติงานต่อเนื่องร่วมกัน โดยมีความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมร่วมกัน และก่อให้เกิดความมั่นใจแก่สมาชิกภายในกลุ่ม การอภิปรายมีข้อจำกัดคือ ในเรื่องผู้เข้าร่วมอภิปรายแต่ละครั้งจะต้องเป็นกลุ่มขนาดเล็ก และเนื่องจากการอภิปรายต้องพิจารณากันอย่างลึกซึ้ง จึงต้องกำหนดหัวข้อให้พอเหมาะสมกับเวลา และเนื่องจากการอภิปรายกลุ่มเป็นการประชุมที่เจาะจง ผู้ร่วมอภิปรายต้องมีการนัดหมายล่วงหน้า จึงไม่สามารถจัดอภิปรายในเรื่องที่เป็นปัจจุบันทันด่วนเพราะจะเตรียมการไม่ทัน การอภิปรายกลุ่มจะได้ผลดีเมื่อมีผู้นำการอภิปรายที่มีความสามารถและมีประสบการณ์ ดังนั้นนักส่งเสริมควรเลือกหัวข้ออภิปรายให้เป็นประโยชน์และถูกกาลเทศะ และต้องชี้นำการอภิปรายให้ดีที่สุดเพื่อที่จะดึงให้การอภิปรายไปสู่จุดหมายที่ต้องการ นักส่งเสริมอาจเลือกใช้วิธีการนำอภิปรายโดยการบรรยายสั้น ๆ การยกตัวอย่างเฉพาะกรณี หรือใช้ภาพยนตร์ เป็นต้น

3. การฝึกอบรม (Training) เป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้กันมากในงานส่งเสริมการเกษตร โดยนักส่งเสริมการเกษตรจะพิจารณาดำเนินการฝึกอบรมเกษตรกรให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความชำนาญเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จนเกษตรกรผู้เข้ารับการอบรมเกิดการเรียนรู้ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมไปตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมนั้น ๆ

4. การประชุมใหญ่ (Convention) เป็นการประชุมสำหรับเกษตรกรจำนวนมากที่มาจากกลุ่มในระดับ

ต่าง ๆ ซึ่งเป็นสมาชิกขององค์กรใหญ่ อาจเป็นระดับอำเภอ ระดับจังหวัด หรือระดับชาติ โดยมีจุดมุ่งหมาย อภิปราย พิจารณาเสนอความคิดเห็นต่าง ๆ ที่จะช่วยสนับสนุนให้องค์กรใหญ่มีความเข้มแข็งมากขึ้น เช่น การประชุมสมัชชาเกษตรกร การประชุมยุวเกษตรกร

5. การประชุมเฉพาะเรื่อง (Conference) เป็นการประชุมที่มีความเฉพาะเจาะจงเฉพาะเรื่อง ดังนั้นเกษตรกรผู้เข้าประชุมจึงเป็นกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะและมีความสนใจในเรื่องนั้น ๆ โดยมีจุดประสงค์เพื่อพิจารณาปัญหาาร่วมกัน โดยการประชุมแบบนี้จะมีชื่อการประชุมที่บ่งชี้ถึงเนื้อหาสาระการประชุมอย่างชัดเจน เช่น การประชุมข้าวโลก ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมประชุมจะเป็นผู้ที่สนใจและมีความใกล้ชิดกับการดำเนินการด้านข้าว เป็นต้น

6. การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เป็นวิธีการส่งเสริมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และมีส่วนเกี่ยวข้องตั้งแต่เริ่มแรก โดยทุกคนต้องมีงานทำและต้องทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มในแบบฝึกหัดที่ได้รับมอบหมายให้ทำ มักมีการแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อให้ทุกคนมีส่วนที่ต้องช่วยกันทำงาน เริ่มต้นข้อคิดเห็นที่ได้จากการปฏิบัตินั้นมาวิจารณ์ พิจารณาหาทางแก้ไขโดยปรึกษาหารือกันในที่ประชุม วิธีนี้เหมาะสำหรับการประชุมที่มีสมาชิกจำนวนน้อย ข้อดีของการประชุมเชิงปฏิบัติการคือ ช่วยให้ผู้ฟังเกิดความรู้และเกิดทักษะจากที่ได้ปฏิบัติจริงซึ่งอาจทำให้เกิดการยอมรับได้ทันที ข้อเสียอยู่ที่หากกลุ่มบุคคลเป้าหมายมีการศึกษาแตกต่างกันมาก ภายในกลุ่มจะทำให้ใช้เวลานานในการทำกิจกรรมกลุ่มหรือบางที่สมาชิกอาจจะคล้อยตามคนเก่งหรือเออออไปตามนั้นทั้ง ๆ ที่สมาชิกผู้นั้นไม่ได้เข้าใจขั้นตอนหรือประเด็นสำคัญของกิจกรรมเลย ดังนั้นนักส่งเสริมจึงควรระมัดระวังในเรื่องการเลือกแบบฝึกหัดให้สอดคล้องกับความรู้ความสามารถของสมาชิกกลุ่ม และจัดแบ่งกลุ่มสมาชิกโดยไม่ให้สมาชิกแต่ละคนมีความแตกต่างในด้านความรู้และประสบการณ์มากเกินไป

7. การเรียนระยะสั้น (Shot Course) เป็นการส่งเสริมที่จัดให้มีการเรียนบางวิชาในระยะเวลาอันสั้น 1 - 2 สัปดาห์ เป็นการเรียนแบบง่าย ๆ มีเนื้อหาวิชาที่สั้นกะทัดรัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนนำวิชาความรู้ที่ได้รับไปปรับปรุงงานให้ดีขึ้น หรือฟื้นฟูความรู้ที่มีอยู่ให้ทันสมัยหรือมีความชำนาญมากขึ้น ซึ่งการส่งเสริมในลักษณะนี้อาจทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นผู้เข้ารับการเรียนจึงควรเป็นกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะตามวัตถุประสงค์ของการส่งเสริม

8. การสัมมนา (Seminar) เป็นการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็น เพื่อหาข้อสรุปในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ผลของการสัมมนาถือว่าเป็นเพียงข้อเสนอแนะ ผู้ที่เกี่ยวข้องจะนำไปปฏิบัติตามหรือไม่ก็ได้ ดังนั้นการสัมมนาจึงหมายถึงการจัดการประชุมที่มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ภายใต้การนำของบุคคลที่เชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้น ๆ ผู้เข้าร่วมประชุมควรมีพื้นฐานหรือประสบการณ์ในสาขาวิชานั้น ๆ ซึ่งมักเป็นการประชุมแบบเป็นทางการเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้เข้าร่วมสัมมนา

9. การบรรยายเป็นชุด (Symposium) เป็นการอภิปรายที่เหมาะสมกับการประชุมทางวิชาการ ซึ่งจะ

ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญซึ่งอาจจะเป็นวิทยากรประมาณ 2 – 6 คน เป็นแบบทางการมาก ดังนั้นผู้อภิปรายจึงต้องมีการเตรียมตัวล่วงหน้ามาอย่างดี และต้องเตรียมความรู้ในส่วนของตนที่รับผิดชอบตอนใดตอนหนึ่งที่ตนได้รับมอบหมายซึ่งการบรรยายในการอภิปรายแบบนี้วิทยากรจะไม่ก้าวท้าวหรือซ้ำซ้อนกับหัวข้อของวิทยากรคนอื่น โดยวิทยากรแต่ละคนจะเสนอแนวคิดที่ตรงประเด็นเป้าหมายให้มากที่สุด ซึ่งใช้เวลาประมาณ 10 – 15 นาที โดยมีประธานเป็นผู้ดำเนินการประชุม โดยไม่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้บรรยายแต่อย่างใด

10. การอภิปรายเป็นคณะ (Panel Discussion) เป็นการประชุมแบบหนึ่งที่น่ามาประยุกต์ในการส่งเสริมได้ โดยมีคณะผู้บรรยายมีจำนวน 3 – 6 คน มาร่วมแสดงความคิดเห็น ผลัดกันบรรยายและตอบคำถาม โดยมีประธานเป็นผู้ดำเนินการให้บรรยาย การอภิปรายแบบนี้ประกอบด้วยบุคคลที่เข้าร่วมการอภิปราย 3 ฝ่าย คือ

1) ผู้ดำเนินการอภิปราย ทำหน้าที่เป็นประธานหรือเป็นผู้ประสานงานเชื่อมโยงคำอภิปรายของผู้อภิปรายทุกคนให้ติดต่อกัน ด้วยการเชิญให้ผู้ร่วมอภิปรายทุกคนที่จัดไว้ได้พูดตามลำดับและเวลาที่กำหนดไว้ ต่อจากนั้นจึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางให้ผู้ฟังได้มีโอกาสซักถาม รวมทั้งคอยสรุปประเด็นสำคัญและข้อซักถามหรือข้อเสนอแนะให้ที่ประชุมฟังด้วย

2) ผู้ร่วมอภิปราย ถือว่าเป็นวิทยากรหรือผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับหัวข้ออภิปรายนั้นมักจะเป็นผู้รับเชิญให้มาบรรยาย จำนวนผู้อภิปรายจะมีไม่มากนักอาจมี 2 หรือ 3 หรือ 4 คนต่อการอภิปรายครั้งหนึ่งแต่ไม่เกิน 6 คน ผู้อภิปรายทุกคนจะต้องมีหน้าที่เตรียมเนื้อหาที่จะมาบรรยาย และตอบข้อซักถามตามหัวข้อที่ได้รับการมอบหมาย

3) ผู้ฟังอภิปราย เป็นกลุ่มบุคคลเป้าหมายของการอภิปราย จะมีจำนวนเท่าใดก็ได้ ตั้งแต่กลุ่มขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่เป็นหลายร้อยคน

วัตถุประสงค์ของการอภิปรายเป็นคณะเพื่อให้บุคคลเป้าหมายได้รับความรู้และเทคนิคใหม่ ๆ ขณะเดียวกันก็ได้ทราบแนวความคิดจากผู้ทรงคุณวุฒิหลาย ๆ ท่าน ที่อาจมองปัญหาที่เกี่ยวข้องในแง่มุมต่าง ๆ ช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมการอภิปรายเกิดความสนใจเนื้อเรื่องตลอดเวลาและเข้าใจเนื้อเรื่องได้ชัดเจนมากขึ้น การอภิปรายเป็นคณะใช้ได้ดีกับกลุ่มบุคคลเป้าหมายทุกขนาดโดยเฉพาะกลุ่มบุคคลเป้าหมายมีมากหรือเป็นกลุ่มใหญ่ ข้อเสียของการอภิปรายเป็นคณะคือ ในด้านการจัดหาผู้ร่วมอภิปรายเพราะต้องกำหนดผู้ร่วมอภิปรายไว้ล่วงหน้า บางครั้งอาจหาผู้ร่วมอภิปรายได้ค่อนข้างยาก การจัดอภิปรายเป็นคณะในท้องถิ่นชนบทมักมีปัญหาผู้ร่วมอภิปรายที่รับเชิญอาจติดงานอื่นมาร่วมไม่ได้อย่างกะทันหันเสมอ ๆ จึงทำให้ผู้ฟังการอภิปรายผิดหวังอยู่บ่อย ๆ นักส่งเสริมพึงควรระวังในเรื่องนี้ให้ดีและเตรียมป้องกันหรือแก้ไขเหตุการณ์เช่นนี้ไว้ก่อนล่วงหน้าด้วย

เทคนิคการจัดประชุมทางการส่งเสริมการเกษตร

ในการจัดการประชุม นอกจากนักส่งเสริมจะทราบถึงรูปแบบของการประชุมแล้ว เทคนิคในการจัดประชุมย่อมมีความจำเป็น ซึ่งเทคนิคที่ใช้ในการประชุมส่วนใหญ่มีดังนี้

1. การอภิปราย (Discussion) เป็นเทคนิคที่ใช้กับการประชุมที่มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวนมาก โดยจะแบ่งผู้เข้าร่วมประชุมเป็นกลุ่มย่อย เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมในกลุ่มย่อยสามารถอภิปราย ปรัชญาหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในประเด็นต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายในลักษณะที่เป็นกันเอง และสมาชิกในกลุ่มย่อยสามารถแสดงความคิดเห็นได้มากขึ้น จากนั้นจึงนำประเด็นที่ได้จากกลุ่มต่าง ๆ มารวบรวมสรุปการอภิปรายต่อไป

2. การระดมสมอง (Brain Storming) เป็นเทคนิคการประชุมที่ใช้ในการประชุมร่วมกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เพื่อแสดงความคิดเห็น ประสบการณ์ ความรู้ความเข้าใจ หรือข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องหรือประเด็นใดประเด็นหนึ่ง โดยการระดมสมองมีหลักการสำคัญคือ การให้สมาชิกในที่ประชุม แสดงความเห็นหรือข้อเสนอแนะร่วมกันให้มากที่สุด ภายในเวลาที่กำหนดไว้สั้น ๆ โดยต้องไม่มีการขัดจังหวะ การสอบถาม หรืออภิปรายความเห็นหรือข้อเสนอแนะ ขณะที่สมาชิกเสนอขึ้น โดยมีแนวคิดสำคัญคือ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์จะเกิดขึ้นเมื่อมีการริเริ่ม การคิดต่อเนื่อง หรือการปรับจากความคิดที่มีมาก่อน ในการดำเนินการระดมสมองจะมี ผู้ดำเนินการ ซึ่งทำหน้าที่กระตุ้นและตอบรับความคิดเห็นหรือข้อเสนอต่าง ๆ ที่สมาชิกเสนอขึ้นมา เพื่อให้ได้รับความเห็นหรือข้อเสนอแนะจำนวนมาก และมีผู้จดบันทึกทำหน้าที่บันทึกความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะต่าง ๆ ไว้ทั้งหมดทุก ๆ ข้อเสนอ และรอจนหมดเวลาที่กำหนดไว้ จึงนำมาพิจารณา คัดเลือก ปรับหรือเสริมแต่งเป็นผลจากการระดมสมอง

3. การอภิปรายแบบตอบกลับ (Circular Response) เป็นการประชุมที่ควรใช้กับกลุ่มสมาชิกประมาณ 8 – 15 คน โดยจัดที่นั่งเป็นรูปวงกลม การประชุมจะเริ่มจากประธานกลุ่มเปิดการประชุม จากนั้นประธานจะเป็นผู้เสนอปัญหาเพื่อให้สมาชิกแสดงความคิดเห็นการแสดงความคิดเห็นของสมาชิกควรเรียงลำดับทีละคน โดยเริ่มจากคนที่อยู่ทางด้านขวามือของประธานและเรียงไปตามลำดับ และทำการจดบันทึกความคิดเห็นที่สมาชิกได้นำเสนอไว้

4. การแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) เป็นเทคนิคการประชุมที่ใช้จำลองเหตุการณ์จริงในการนำเสนอข่าวสารต่อที่ประชุม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้เข้าใจเนื้อหา เสมือนได้เห็นเหตุการณ์จริง จากนั้นจึงให้ผู้เข้าร่วมประชุมวิพากษ์วิจารณ์เสนอแนะความคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้น ๆ

5. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นเทคนิคการประชุม เพื่อเก็บข้อมูลหรือสื่อข้อมูลจากผู้เข้าร่วมสนทนาในประเด็นที่เฉพาะเจาะจง โดยมีผู้ดำเนินการสนทนาเป็นผู้คอยจุดประเด็นในการสนทนาเพื่อชักจูงให้กลุ่มเกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง โดยมีผู้เข้าร่วมสนทนาในแต่ละกลุ่มประมาณ 6 – 10 คน

นอกจากนี้ยังมีเทคนิคอื่นที่สามารถใช้ในการจัดประชุม เช่น เทคนิคแบบ Buzz Group เป็นเทคนิคการประชุมที่แบ่งผู้เข้าร่วมประชุมเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 2 คน และให้ทั้ง 2 คน สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น จากนั้นก็เสนอความคิดเห็นให้กับเลขาที่ประชุมเพื่อนำเสนอต่อไป เทคนิค Phillips 66 เป็นเทคนิคการประชุมที่จัดผู้เข้าร่วมประชุมเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 6 คน นั่งหันหน้าชนกันแถวละ 3 คน เลือกประธาน และเลขานุการ ให้เวลาแสดงความคิดเห็นคนละ 1 นาที รวมเป็นเวลา 6 นาที และใช้เวลาอีก 3 นาที เพื่อให้กลุ่มเลือกความคิดเห็นที่ดีที่สุดนำเสนอต่อที่ประชุม เป็นต้น

การจัดสถานที่และรูปแบบการจัดโต๊ะประชุม

ในการประชุมกลุ่มทางการส่งเสริมการเกษตรสถานที่การประชุมจะเป็นสถานที่ที่เกษตรกรมีความสะดวกในการเข้าร่วม เช่น ลานบ้าน ลานวัด ศาลา วัด โรงเรียน ห้องประชุม ฯลฯ การจัดสถานที่ในการประชุมมีความสำคัญต่อการดูแลการประชุม และการรับรู้ของเกษตรกร ดังนั้นนักส่งเสริมควรให้ความสำคัญต่อการจัดสถานที่ ทั้งรูปแบบการจัดและอุปกรณ์ประกอบการประชุม รูปแบบการจัดโต๊ะในห้องประชุมเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการประชุม มีดังนี้

1. การจัดที่นั่งแบบโรงภาพยนตร์ (Theater Style) ควรมีเนื้อที่อย่างน้อย 6 ตารางฟุต 1 ที่นั่ง เป็นแบบที่นิยมมากที่สุด การจัดที่นั่งแบบนี้จะจัดแบบมีโต๊ะหรือไม่มีก็ได้ตามความเหมาะสม
2. การจัดแบบตัวยู (U Shape Style) เหมาะสำหรับการประชุมซึ่งมีผู้เข้าร่วมสัมมนาไม่มาก แต่ได้ประสิทธิภาพดีที่สุด
3. การจัดแบบที่นั่งในห้องเรียน (Schoolroom Style) เป็นการจัดรูปแบบที่นั่งเหมือนในชั้นเรียน ภายในห้องสัมมนา ที่มีประสิทธิภาพ ผู้ฟังสามารถจดบันทึก และมีส่วนร่วมได้อย่างดี เหมาะสำหรับกลุ่มที่มีผู้สัมมนาเป็นจำนวนมาก
4. การจัดแบบโต๊ะกลม (Round Table Style) เป็นการจัดสัมมนาสบาย ๆ ที่สามารถเสิร์ฟอาหารว่างได้ระหว่างการสัมมนา และสามารถแบ่งผู้เข้าร่วมสัมมนาได้เป็นกลุ่ม
5. การจัดแบบรูปตัวที (T - Shape Style) เป็นการจัดเป็นรูปตัวทีที่มีประธานที่ประชุมนั่งอยู่หัวโต๊ะหรือยอดตัวที และผู้เข้าร่วมประชุมนั่งตามความยาวของโต๊ะ

2. การสาธิต (Demonstrations)

เป็นวิธีการส่งเสริมที่นิยมใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร เนื่องจากทำให้เกษตรกรหรือกลุ่มเป้าหมายได้มีความเข้าใจได้มากขึ้นกว่าการประชุมบรรยาย เนื่องจากได้สัมผัสจากของจริง สามารถจำแนกได้เป็น 3 รูปแบบ คือ การสาธิตวิธี การสาธิตผล และการจัดงานวันสาธิต โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การสาธิตวิธี (Method Demonstrations) การสาธิตวิธีมีวัตถุประสงค์เพื่อสอนวิธีการ หรือวิธี

ปฏิบัติในการปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นขั้นเป็นตอนตามลำดับ โดยเกษตรกรได้เห็นได้ฟัง และสามารถสอบถามได้ ซึ่งเป็นการสอนในเชิงปฏิบัติให้รู้ว่าทำอย่างไร ซึ่งในการปฏิบัติอาจมีระยะเวลาที่ไม่เท่ากัน โดยสามารถแบ่งได้เป็น การสาธิตวิธีในระยะเวลาสั้น คือ การสาธิตวิธีที่เสร็จสิ้นในเวลาที่ไม่นานนัก เช่น การสาธิตการตัดตา ต่อกิ่งต้นไม้ สามารถสาธิตให้เสร็จสิ้นภายในเวลาวันหรือสองวัน การสาธิตวิธีที่ใช้เวลานาน เช่น การสาธิตวิธีการปลูกผัก ซึ่งมีวิธีการหลายขั้นตอน นักส่งเสริมอาจต้องมีการนัดหมายเกษตรกรให้กลับมาชมการสาธิตเป็นครั้ง ๆ ตามขั้นตอนที่กำหนดไว้

ดังนั้นการสาธิตวิธีที่ให้ผลดี นักส่งเสริมต้องมีการเตรียมการล่วงหน้า หรือวางแผนไว้อย่างรัดกุม การเลือกเรื่องที่จะสาธิตมีผลต่อความสนใจของเกษตรกร อยู่ในความสนใจของท้องถิ่น เป็นเรื่องที่เป็นปัญหาหรือประโยชน์โดยตรงของเกษตรกร และการกำหนดวันและเวลาสาธิตต้องคำนึงถึงความสะดวกที่จะมาชมหรือเรียนรู้ โดยไม่เลือกช่วงเวลาวิกฤตในการประกอบอาชีพ และการปฏิบัติภารกิจของเกษตรกร

2.2 การสาธิตผล (Result Demonstrations) มีวัตถุประสงค์เพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าวิธีการที่ได้แนะนำให้แก่เกษตรกรนั้นสามารถกระทำได้และได้ผลเป็นอย่างไร เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือแก่เกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายให้สนใจ เพื่อหาความรู้และทักษะเพิ่มเติม โดยจะแสดงให้เห็นว่าวิธีการปฏิบัติใหม่ ๆ นั้นดีกว่าวิธีปฏิบัติที่บุคคลเป้าหมายเคยทำอยู่ สามารถกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัว และตัดสินใจเปลี่ยนวิธีปฏิบัติเสียใหม่ด้วยตนเอง

2.3 งานวันสาธิต (Demonstrations Day) การส่งเสริมการเกษตรแบบนี้เป็นการสาธิตประยุกต์โดยเอาวิธีการสาธิตวิธี และการสาธิตผลรวมเข้าด้วยกัน เพื่อให้บุคคลเป้าหมายได้เห็นทั้งวิธีปฏิบัติและเห็นผลปฏิบัติภายในวันเดียวกัน โดยการจัดแสดงวิธีการปฏิบัติหลายขั้นตอน พร้อมกับแสดงผลงานที่เกิดขึ้นไว้ด้วย และให้เกษตรกรผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเข้าชมกันเป็นกลุ่ม ข้อดีของการจัดงานวันสาธิตคือ สามารถทำให้กลุ่มบุคคลเป้าหมายได้เห็นผลของการปฏิบัติ พร้อมทั้งทราบขั้นตอนของการปฏิบัติอย่างชัดเจนในคราวเดียวกัน จึงทำให้เกิดความเชื่อมั่นได้มาก ข้อเสีย ในเรื่องของการเตรียมงาน ต้องใช้การวางแผนอย่างรัดกุม และต้องมีการปฏิบัติอย่างถูกขั้นตอนและกำหนดเวลาไม่สามารถทำได้หลายแห่งในเวลาเดียวกันค่าใช้จ่ายสูงและเปลืองแรงมาก จากการที่การจัดงานวันสาธิตมีกิจกรรมที่ต้องนำเสนอหลายกิจกรรม นักส่งเสริมจึงต้องมีการวางแผนที่ดี มีการสร้างทีมงานที่จะจัดงานวันสาธิต เรื่องที่จะสาธิต เกษตรกรบุคคลเป้าหมาย สถานที่ที่จัดงาน ช่วงเวลาของกิจกรรมที่จะสาธิต โดยกำหนดรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติแต่ละเรื่องที่จะแสดงในแต่ละจุด กำหนดเวลาที่ใช้ในแต่ละจุด และเวลาที่ใช้แสดงสาธิตจนครบทุกจุด โดยเนื้อหาสาระของการสาธิตนิยมใช้เวลาแต่ละรอบไม่เกิน 2 ชั่วโมง โดยมีผู้เข้าชมกลุ่มละไม่เกิน 25 คน

3. ทักษะศึกษา (Field Trip)

เป็นการนำกลุ่มบุคคลออกไปศึกษากิจกรรมต่าง ๆ นอกสถานที่ หรือฟาร์มที่ประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกษตรกรสนใจ โดยมีข้อเสนอแนะในการจัดทัศนศึกษาเพื่อให้ประสบความสำเร็จ ดังนี้

- 1) กำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน
- 2) กำหนดหัวข้อการศึกษาที่ชัดเจน
- 3) กำหนดการสรุปผลและติดตามให้ชัดเจน

การทัศนศึกษาในงานส่งเสริมการเกษตร จึงเป็นการจัดเกษตรกรเป้าหมายเป็นกลุ่มเพื่อพาไปดูกิจกรรมหรือเหตุการณ์ที่มีอยู่จริง ที่มีผู้ปฏิบัติหรือเป็นอยู่ในต่างสถานที่ เพื่อให้สิ่งที่เกิดขึ้นในสภาพที่แท้จริงเป็นส่วนช่วยสนับสนุนการตัดสินใจของเกษตรกรที่จะยอมรับไปปฏิบัติได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้ผู้เข้าร่วมเดินทางไปทัศนศึกษาได้รับความสนุกสนาน มีความสนทนสนม สัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกกลุ่ม ซึ่งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในความรู้และประสบการณ์ระหว่างกันด้วย วิธีการส่งเสริมแบบนี้มีข้อจำกัดที่ค่าใช้จ่ายในการเดินทางใช้งบประมาณสูง และความเสี่ยงอันตรายในการเดินทางได้โดยเฉพาะหากเดินทางไปดูสถานที่ที่อยู่ห่างไกล ดังนั้นการไปทัศนศึกษาจึงควรหาสถานที่ที่ใกล้เคียงและมีสภาพคล้ายคลึงกับชุมชนของเกษตรกรผู้เดินทางไปดูงาน และควรให้ความสำคัญของเวลาที่ใช้ในการศึกษาดูงานมากกว่าเวลาที่ใช้ในการเดินทาง

4. การจัดงานวันเกษตรกร (Field Days)

การจัดงานวันเกษตรกรเป็นการจัดงานในสถานที่ที่คนกลุ่มใหญ่สามารถรวมกันได้ เพื่อศึกษาหาความรู้ในด้านการเกษตร การชมนิทรรศการทางการเกษตรในด้านต่าง ๆ การสัมมนาทางวิชาการ การสาธิต และอาจมีกิจกรรมอื่น ๆ เพิ่มเติมขึ้นเพื่อการจูงใจและสร้างความสนใจให้แก่ผู้เข้าร่วมชมงาน เช่น การจัดงานวันเกษตรกรแห่งชาติ เป็นต้น

สรุปได้ว่าการส่งเสริมการเกษตรแบบกลุ่ม เป็นการส่งเสริมที่มีเป้าหมายในการบริการความรู้แก่เกษตรกรที่มีการรวมตัวกันอยู่แล้ว ซึ่งเกษตรกรเหล่านี้มักมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการรวมกลุ่ม ดังนั้นนักส่งเสริมจึงควรศึกษาความต้องการและแนวทางการรวมกลุ่มเกษตรกรเหล่านี้ จากนั้นจึงพิจารณาศึกษาวิธีการส่งเสริมการเกษตรที่มีความเหมาะสมแก่สมาชิกในกลุ่มและทำการส่งเสริมต่อไป

3. วิธีการส่งเสริมการเกษตรแบบมวลชน

มวลชน หมายถึง กลุ่มบุคคลจำนวนมาก ที่มีความรู้สึกและความสนใจในบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน ดังนั้นการส่งเสริมการเกษตรแบบมวลชน จึงหมายถึง การส่งเสริมโดยสื่อสารมวลชน ที่จะช่วยในการเผยแพร่นวัตกรรมให้เกษตรกรทราบเพื่อที่จะได้เกิดความสนใจที่จะศึกษาหารายละเอียดเพิ่มเติมอีก ซึ่งมีประโยชน์ในการใช้กับคนจำนวนมากได้เป็นอย่างดี

วิธีการส่งเสริมการเกษตรแบบมวลชน ที่นิยมใช้สามารถจำแนกได้เป็นประเภทสื่อที่ใช้ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเสียง สื่อภาพและเสียง และประเภทสื่อกิจกรรม เช่น การจัดนิทรรศการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. สื่อสิ่งพิมพ์

สื่อสิ่งพิมพ์ หมายถึง สิ่งพิมพ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาความรู้ด้านการเกษตรที่มีจุดเด่นน่าสนใจ ใช้ในการส่งเสริมการเกษตร โดยมีเป้าหมายเป็นเกษตรกรหรือบุคคลที่สนใจด้านการเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์ให้ความรู้ กระตุ้นให้เกิดความสนใจ และพิจารณานำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นทั้งตัวเกษตรกรเองและครอบครัวทั้งนี้มักใช้สิ่งพิมพ์นี้ ควบคู่ไปกับสื่อมวลชน (mass media) ด้วย ตัวอย่างสื่อสิ่งพิมพ์ที่ใช้ในการส่งเสริมการเกษตร เช่น โปสเตอร์หรือแผ่นโฆษณา แผ่นพับ จุลสารทางการเกษตร หนังสือพิมพ์ จดหมายข่าว ใบปลิว เป็นต้น และจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ สามารถออกแบบและผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ได้ตามที่ต้องการ โดยใช้ซอฟต์แวร์ประยุกต์ที่ใช้ในการจัดการด้านเอกสาร เช่น Microsoft Word ใช้ในการจัดการด้านเอกสารต่าง ๆ Microsoft Publisher ใช้ในการจัดการเอกสารสิ่งพิมพ์หลายชนิดโดยมีต้นแบบให้เลือกหลายชนิด เช่น การทำนามบัตร ทำปฏิทิน ทำแผ่นพับ แผ่นโฆษณา จดหมายข่าว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีซอฟต์แวร์สำเร็จรูปที่ใช้ในการผลิตอื่นอีกหลายชนิด

2. วิทยุกระจายเสียง

วิทยุกระจายเสียง เป็นสื่อสารมวลชนที่ได้รับความนิยมจากประชาชนมาก เนื่องจากสามารถรับฟังได้อย่างกว้างขวาง สามารถเสนอข่าวสารความรู้ความบันเทิงออกไปอย่างรวดเร็ว และสามารถเข้าถึงเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลได้เป็นอย่างดี ในการส่งเสริมการเกษตรนักส่งเสริมสามารถจัดรายการวิทยุกระจายเสียง เพื่อให้ความรู้ข่าวสารการเกษตร ตลาดเกษตร ราคาสินค้าเกษตรกรรม การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเกษตร การจัดการความรู้ในทางเกษตรเพื่อเกษตรกร เป็นต้น นอกจากนี้วิทยุกระจายเสียงยังใช้รายงานข่าวด่วนที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร เช่น แจ้งเกษตรกรในเรื่องโรคระบาด แมลง การป้องกันกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น วิทยุกระจายเสียง เป็นสื่อที่ช่วยประกอบกับสื่ออื่น ๆ ในการเปลี่ยนแปลงผู้ฟังไปที่ละเล็กละน้อย การดำเนินงานส่งเสริมด้านวิทยุกระจายเสียงจึงต้องทำต่อเนื่องติดต่อกันไป วิทยุกระจายเสียงจะเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรต่อเมื่อข่าวสารที่ให้ไปเป็นข่าวที่มีประโยชน์ตรงตามความต้องการของเกษตรกร การที่จะได้ข่าวสารที่ดีมีประโยชน์ก็ต้องอาศัยผู้ทำรายการที่รู้และเข้าใจว่าจะทำรายการที่ดีได้อย่างไร การจัดทำรายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อการส่งเสริมทำได้หลายแบบที่นิยม ได้แก่ รายการบทความทางวิชาการ การจัดทำข่าวความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับวิชาการเป็นประจำวันหรือประจำสัปดาห์ การจัดอภิปรายทางวิทยุ การเชิญผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์ออกอากาศ เป็นต้น นอกจากนี้ช่วงเวลาออกอากาศก็เป็นสิ่งสำคัญที่นักส่งเสริมควรจะต้องคำนึงไว้ด้วยว่า เวลาใดบุคคลเป้าหมายนิยมรับฟังวิทยุกระจายเสียง เช่น เกษตรกรอาจใช้เวลาเช้ามืดรับฟังวิทยุกระจายเสียงก่อนออกไปไร่นา เป็นต้น วิทยุกระจายเสียงมีข้อจำกัดในการใช้เพื่องานส่งเสริมการเกษตร

คือ ผู้ฟังอาจจะรับฟังหรือไม่รับฟังก็ได้ โอกาสที่จะรับฟังได้ไม่ชัดเจนมีมาก และการสื่อสารโดยการใช้วิทยุกระจายเสียงเป็นการสื่อสารทางเดียว เมื่อเกษตรกรฟังไม่ทันหรือไม่เข้าใจ ไม่สามารถที่จะย้อนกลับไปฟังใหม่หรือซักถามได้ จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้เกิดช่องทางการกระจายเสียงนอกจากเป็นคลื่นวิทยุผ่านทางอากาศไปสู่เครื่องรับแล้ว ยังสามารถพัฒนาใช้ช่องทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ตในการรับฟังรายการวิทยุได้เช่นกัน โดยผู้ทำรายการวิทยุนอกจากจะกระจายเป็นคลื่นวิทยุแล้วยังผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่เรียกว่า Radio Web Casting

3. วิทยุโทรทัศน์ (Television)

การส่งเสริมการเกษตรโดยใช้วิทยุโทรทัศน์เป็นการส่งเสริมมวลชนอีกแบบหนึ่งที่มีความสำคัญ ในปัจจุบันการรับทราบข้อมูลข่าวสารผ่านทางโทรทัศน์ไม่ได้เป็นข้อจำกัดเนื่องจากสามารถรับสัญญาณได้เกือบทั่วประเทศ และจากการที่มีการพัฒนาด้านดาวเทียมจึงทำให้การรับชมรายการโทรทัศน์ผ่านทางสัญญาณดาวเทียมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงทำให้การรับรู้ข่าวสารผ่านทางรายการโทรทัศน์เป็นไปอย่างแพร่หลายและกระจายครอบคลุมทุกพื้นที่ สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดความรู้เป็นอย่างมาก เพราะผู้ชมสามารถเห็นภาพและได้ยินเสียงไปพร้อมกัน หากการจัดรายการโทรทัศน์เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตรทำได้ดีแล้วจะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเกษตรเป็นอย่างยิ่ง ขณะนี้โอกาสนักส่งเสริมจะร่วมทำรายการวิทยุโทรทัศน์มีอยู่มากเพราะสถานีวิทยุโทรทัศน์ได้กระจายไปอยู่ทุกภาคของประเทศ และสถานีวิทยุโทรทัศน์ต่าง ๆ ก็ให้ความสำคัญและเพิ่มรายการเกี่ยวกับการให้ความรู้ทางการเกษตรมากขึ้น นอกจากการจัดรายการทางวิทยุโทรทัศน์โดยการรับสัญญาณโดยตรง การรับสัญญาณผ่านทางดาวเทียมแล้ว จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้การรับชมรายการโทรทัศน์สามารถรับชมผ่านทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้ และนักส่งเสริมเองก็สามารถจัดรายการวิทยุโทรทัศน์ผ่านทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้ โดยการติดต่อผ่านผู้ให้บริการด้านนี้ ซึ่งปัจจุบันมีค่าใช้จ่ายที่ไม่แพงมากนักประกอบกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและราคาของเทคโนโลยีที่ถูกลงทำให้สามารถดำเนินการจัดรายการได้เอง เรียกการจัดรายการผ่านทางระบบอินเทอร์เน็ตว่า Internet TV หรือ Television Web Casting อย่างไรก็ตามก่อนที่นักส่งเสริมจะจัดรายการโทรทัศน์ควรทำการศึกษาถึงระเบียบข้อบังคับ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการแพร่ภาพ การออกอากาศ

4. ภาพยนตร์ (Films)

การใช้ภาพยนตร์เพื่องานส่งเสริมการเกษตรเป็นวิธีการที่สามารถกระตุ้นความสนใจและเปลี่ยนเจตคติของบุคคลเป้าหมายได้เร็วขึ้น ภาพยนตร์เป็นสื่อที่ช่วยให้ผู้ชมได้เห็นภาพและได้ยินเสียงและเป็นสื่อที่เสนอข้อเท็จจริงได้อย่างน่าสนใจ และเข้าใจง่าย ใช้เวลาน้อยและเข้าถึงบุคคลเป้าหมายได้มาก ข้อจำกัดของการใช้ภาพยนตร์ในงานส่งเสริมการเกษตรคือ ภาพยนตร์ดี ๆ มีเนื้อหาสาระและดึงดูดในผู้ชมทำได้ค่อนข้างยากและต้องลงทุนสูง ต้องการความชำนาญในด้านเทคนิคการถ่ายทำ การตัดต่อบท และต้องทำด้วยความ

ประณีตใช้ทั้งความรู้และศิลปะ ในการทำภาพยนตร์เพื่อการส่งเสริมการเกษตรมักนิยมจ้างช่างภาพยนตร์และผู้กำกับอาชีพมาช่วยดำเนินการ แต่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องช่วยเขียนบทและทำสคริปต์ อย่างไรก็ตามเนื่องจากเครื่องถ่ายภาพยนตร์ได้พัฒนาให้ถ่ายทำได้ง่ายขึ้น ทำให้นักส่งเสริมสามารถผลิตภาพยนตร์ได้เอง โดยใช้กล้องถ่ายภาพยนตร์หรือกล้องถ่ายวิดีโอบันทึกภาพในระบบดิจิทัล ซึ่งสามารถนำมาตัดต่อภาพ เสียง ในคอมพิวเตอร์โดยใช้ซอฟต์แวร์ประยุกต์ในการตัดต่อและผลิตเป็นภาพยนตร์ ที่บันทึกในรูปแบบต่าง ๆ เช่น วีซีดี ดีวีดี คลิปวิดีโอ หรือไฟล์ภาพยนตร์คอมพิวเตอร์ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสามารถเผยแพร่ได้ทั้งเป็นภาพยนตร์ฉายทั่วไป ผ่านระบบวิทยุโทรทัศน์ และระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

5. นิทรรศการ (Exhibits)

นิทรรศการ หมายถึง การจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ หรือการใช้อุปกรณ์เพื่อการถ่ายทอด การเผยแพร่ เพื่อจุดมุ่งหมายด้านการให้ความรู้ให้แก่เกษตรกรหรือผู้สนใจทั่วไป เป็นวิธีการสอนทางส่งเสริมการเกษตร เพื่อให้ความรู้ เพื่อการเผยแพร่ เพื่อแสดงผลงานทางวิชาการ เป็นต้น การจัดนิทรรศการเป็นสื่อการส่งเสริมที่สามารถใช้สื่อทัศนวัสดุได้อย่างมากมาย เช่น ของจริง หุ่นจำลอง กราฟ ภาพวาด ภาพเขียน ภาพถ่าย เป็นต้น นอกจากนี้นิทรรศการยังสามารถกระตุ้นให้ผู้ชมได้ใช้สื่อประสาททั้ง 5 อย่างได้กว้างขวาง คือ การได้เห็น ได้ยิน จับต้องสัมผัส ชิมรส และการรับรู้กลิ่น ข้อดีของนิทรรศการคือ ช่วยกระตุ้นให้ยอมรับแนวคิดได้เร็วขึ้น ภูมิใจประชาชนในเรื่องที่วิธีอื่นอาจใช้ไม่ได้ผล ข้อจำกัดคือ ถ้าไม่ใช่กลุ่มที่ตั้งใจมาชม แต่เป็นกลุ่มที่คนดูแล้วผ่านไปจะได้ผลน้อย และนิทรรศการเป็นการนำผลความสำเร็จมาแสดง ขาดขั้นตอนการสอนทำให้ผู้ฟังไม่ทราบรายละเอียดในการปฏิบัติว่าจะต้องทำอะไร ในการจัดนิทรรศการส่งเสริมการเกษตร ควรพิจารณาถึงขนาดของงาน เพื่อจะได้จัดเวลาสำหรับเตรียมตัว ควรทราบจำนวนผู้ชมและเรื่องที่จะนำไปจัดนิทรรศการ ควรเป็นเรื่องที่น่าสนใจเหมาะสมกับเวลาและสถานที่ นอกจากนี้ควรคำนึงถึงความสะดวกของผู้เข้าชมด้วย

2. วิธีการส่งเสริมการเกษตรตามสื่อที่ใช้ในการส่งเสริมการเกษตร

1. วิธีการส่งเสริมการเกษตรโดยใช้สื่อคำพูด

เป็นการใช้คำพูดเป็นหลักในการส่งเสริมความรู้และชักชวนให้บุคคลเป้าหมายปฏิบัติตาม โดยทั่วไปคนมักชอบฟังมากกว่าอ่าน การสื่อสารโดยการพูดจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง การส่งเสริมโดยการพูดเป็นการสะดวกประหยัดเวลาและช่วยสร้างมนุษยสัมพันธ์ ดังนั้นนักส่งเสริมจะต้องมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าพูดอย่างไรจึงจะทำให้บุคคลเป้าหมายเข้าใจได้ง่าย พูดอย่างไรจึงจะโน้มน้าวใจให้ปฏิบัติตาม หรือพูดอย่างไรจึงจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ฟัง สิ่งเหล่านี้สามารถพัฒนาขึ้นได้ด้วยการอ่านและฝึกฝนตนเอง โดยอาศัยเวลาประสบการณ์ และการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ จะทำให้นักส่งเสริมสามารถสื่อสารกับบุคคลเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การสื่อสารด้วยคำพูด แม้ว่าจะมีข้อดีในด้านการประหยัด สามารถสร้างความเข้าใจได้รวดเร็ว สามารถประเมินการสื่อสารได้ทันทีว่าได้ผลดีหรือไม่ และยังสามารถยืดหยุ่นให้เหมาะสมกับกาลเทศะได้เป็นอย่างดี ข้อจำกัดในด้านที่ว่ายากในการตรวจสอบอ้างอิงและในกรณีที่เป็นเรื่องราวยุ่งยากซับซ้อน จะสื่อสารติดต่อด้วยการเขียนไม่ได้ และการพูดจะใช้ไม่ได้ผลเต็มที่เมื่อผู้พูดและผู้ฟังอยู่ในระยะที่ห่างไกลกัน

วิธีการส่งเสริมโดยใช้สื่อที่เป็นคำพูดมีหลายวิธี วิธีที่สำคัญมีดังนี้

1. การสอนหรือการบรรยาย (Lecture)

มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ฟังได้เกิดความรู้ความเข้าใจ โดยส่วนใหญ่มักเป็นการสื่อสารทางเดียว โดยผู้สอนหรือผู้บรรยายจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แต่เพียงผู้เดียว ซึ่งแตกต่างจากการประชุมที่ผู้เข้าร่วมประชุมจะมีการนำเสนอถ่ายทอดความรู้ของคนหลายคน ดังนั้นในการบรรยายนักส่งเสริมต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่จะนำมาบรรยายเป็นอย่างดี เรียงลำดับความได้ดี ไม่วกวน สัมพันธ์เชื่อมโยงกันโดยตลอด ควรจะพูดให้ช้าลงเมื่อถึงตอนที่เข้าใจยาก เพื่อให้ผู้ฟังสนใจติดตามฟังและมีการยกตัวอย่างประกอบอยู่เสมอ นอกจากนี้ผู้พูดจะต้องพูดเกี่ยวกับเรื่องราวที่เตรียมการให้ชัดเจน แจ่มแจ้ง ควรใช้คำพูดธรรมดาที่เข้าใจง่าย ควรระวังมิให้เรื่องที่พูดเต็มไปด้วยศัพท์ทางวิชาการ ควรอธิบายเฉพาะศัพท์ทางเทคนิคที่บุคคลเป้าหมายควรทราบเท่านั้นโดยอธิบายให้เข้าใจอย่างแจ่มชัด

2. การประชุม (Meeting)

การใช้วิธีการประชุมในงานส่งเสริมการเกษตร นักส่งเสริมการเกษตรจะอยู่ในฐานะของผู้นำในการประชุม ดังนั้นจึงต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีดำเนินการประชุมเป็นอย่างดี โดยทราบถึงความมุ่งหมายของการประชุม องค์กรประกอบของการประชุม หน้าที่ของผู้เข้าประชุมตลอดจนมารยาทในการประชุม นักส่งเสริมต้องกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุม ค้นหาและตั้งประเด็นปัญหาขึ้นมาร่วมกันวิเคราะห์ปัญหานั้น กำหนดเป้าหมาย หาแนวทางการตัดสินใจที่ดีที่สุด แล้วนำผลการตัดสินใจไปกำหนดเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ในขณะเดียวกันต้องคอยดึงให้ผู้เข้าร่วมประชุมหันมาพิจารณาในประเด็นที่ตั้งไว้ เมื่อเห็นว่าผู้ร่วมประชุมกำลังหลงทิศทางหรือเบี่ยงเบนออกนอกประเด็น ควรสอนให้ผู้เข้าร่วมประชุมรู้จักบทบาทหน้าที่และมารยาทในการประชุม และพยายามกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนได้พูดแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม นอกจากนี้แล้วยังต้องเป็นผู้ควบคุมความสงบเรียบร้อยและสร้างบรรยากาศที่ดีในการประชุมด้วย

3. การสาธิต (Method Demonstation)

การพูดแบบสาธิตเป็นการพูดเพื่อให้ความรู้ หรือเล่าข้อเท็จจริงภาษาที่ใช้มักเป็นแบบบรรยาย ไวยากรณ์พร้อมกันนั้นก็มักจะใช้โสตทัศนูปกรณ์เป็นเครื่องมือ หรือใช้อุปกรณ์อื่น ๆ เข้าช่วยตามลักษณะของเรื่องที่จะพูด การพูดแบบสาธิตเป็นการพูดที่สัมพันธ์กับเวลาและเหตุการณ์ เรื่องที่จะพูดจะต้องเรียงตามลำดับเหตุการณ์ บางครั้งเรื่องที่พูดอาจยาวมากทำให้เครื่องมือต่าง ๆ ที่นำมาใช้ประกอบการพูดไม่สามารถอธิบาย

เรื่องที่พูดได้แจ่มแจ้ง นักส่งเสริมต้องแยกอธิบายเรื่องที่พูดออกเป็นข้อ ๆ เนื่องจากการพูดแบบสาดเป็น การพูดเพื่อให้ความรู้ เครื่องมือที่ใช้ประกอบการพูดไม่สามารถให้ความกระจ่างแก่เรื่องที่พูดได้ก็ไม่ควรใช้ และระวังอย่าให้เครื่องมือต่าง ๆ มาดึงความสนใจของผู้ฟังไปจากเรื่องที่พูด วิธีที่ดีคือ ควรอธิบายเรื่องที่จะพูดก่อน แล้วจึงใช้เครื่องมือประกอบ ขณะที่อธิบายนักส่งเสริมจะต้องมองผู้ฟังไม่ใช่มองเครื่องมือ ควรระลึกไว้ว่า เครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการพูดแบบสาดวิธีนี้ไม่ใช่เป็นการพูด ดังนั้นจึงไม่ควรใช้เครื่องมือโดยไม่จำเป็น และในการอธิบายเรื่องหนึ่ง ๆ ไม่ควรใช้เครื่องมือมากเกินไป ควรใช้ 1 – 2 อย่างก็พอเพียง

4. การพบปะ พูดคุย เยี่ยมเยียน (Visiting)

การพบปะ พูดคุย เยี่ยมเยียนบุคคลเป้าหมายเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ในการที่จะทำงานร่วมกัน และเป็นการเผยแพร่ความรู้ข่าวสารทำให้ นักส่งเสริมเข้าใจในตัวบุคคลเป้าหมายและสภาพแวดล้อมของเขา ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีขึ้นเพราะเป็นบรรยากาศที่บริเวณบ้านหรือไร่นาของบุคคลเป้าหมาย บรรยากาศเป็นลักษณะมีความเป็นกันเอง ไม่เป็นทางการ การเรียนรู้จะเกิดจากการที่บุคคลเป้าหมายเริ่มถาม ปัญหา หรือพูดคุยสอบถามแลกเปลี่ยนข้อคิดกัน แต่ละคนจะมีส่วนกระตุ้นคำถามคำตอบและแก้ปัญหาาร่วมกัน ทำให้เป็นจุดเริ่มของมิตรภาพที่จะพบปะพูดคุยกันต่อไป

การส่งเสริมด้วยวิธีการพบปะพูดคุยเยี่ยมเยียน นักส่งเสริมอาจเริ่มต้นทักทายด้วยวาจาอันสุภาพถามถึงทุกข์สุขของบุคคลเป้าหมาย จากนั้นจึงเริ่มสนทนาโดยเลือกหัวเรื่องที่เป็นที่สนใจและเป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย บรรยากาศในการสนทนาควรให้ทั้งสองฝ่ายมีโอกาสพูด ไม่ใช่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพูดหรือฟังอย่างเดียว นอกจากนี้เรื่องไหนที่ควรหรือไม่ควรในการนำมาสนทนาและการแสดงความรู้สึกรออกมาในขณะที่คุยกัน ต้องให้พอเหมาะพอดีกับกาลเทศะและบุคคล นักส่งเสริมควรรับฟังความคิดเห็นของบุคคลเป้าหมายไม่ยึดมั่นแต่ความคิดเห็นของตนเองเท่านั้น ควรสนใจที่จะรับฟังปัญหาของบุคคลเป้าหมายและแสดงออกซึ่งความตั้งใจและตั้งใจที่จะช่วยเหลือแก้ไขในปัญหานั้น ๆ

2. วิธีการส่งเสริมการเกษตรโดยใช้สื่อสิ่งพิมพ์

การส่งเสริมโดยใช้สื่อสิ่งพิมพ์ (Printed Material) เป็นวิธีการส่งเสริมที่เน้นการเขียนหรือการใช้ตัวหนังสือเป็นหลักในการเผยแพร่ความรู้หรือข่าวสารต่าง ๆ ไปสู่เกษตรกรเป้าหมาย เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะ ทักษะ และความรู้สึกร โดยนำมาใช้ในลักษณะช่วยกระตุ้นให้บุคคลเป้าหมายเกิดความสนใจและเป็นข้อมูลช่วยในการวิเคราะห์ประเมินผลว่าจะตัดสินใจยอมรับในสิ่งที่นำไปเผยแพร่หรือไม่ การส่งเสริมการเกษตรโดยใช้สื่อสิ่งพิมพ์ข้อดี คือ มีความคงทนถาวร ต้องการศึกษาน้อยเมื่อใดก็สามารถนำมาอ่านได้ สามารถจัดทำได้หลายรูปแบบทั้งขนาด สี สัน การจัดหน้า และรูปเล่ม และสามารถนำไปใช้ในการทำรายการวิทยุ โทรทัศน์ นิทรรศการได้ ข้อจำกัดของสื่อสิ่งพิมพ์ คือ ไม่เหมาะสำหรับผู้ที่อ่านหนังสือไม่ออก ไม่ชอบการอ่าน และเป็นการสื่อสารทางเดียว ผู้อ่านไม่สามารถซักถามได้ทันที

การส่งเสริมโดยใช้สื่อประเภทสิ่งพิมพ์ มีดังนี้

1. หนังสือพิมพ์ (Newspaper)

เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่สำคัญในการส่งเสริมการเกษตร เพราะหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่จะมีบทความที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เช่น ความรู้ใหม่ ๆ นวัตกรรม ข่าววงการเกษตร บุคคลทางการเกษตรที่สำคัญ โดยมีคอลัมน์เกษตรเป็นประจำ ทำให้เกษตรกรได้ทราบข่าววงการเกษตร รวมทั้งความรู้ด้านเทคโนโลยีทางการเกษตรจากหนังสือพิมพ์ และทราบข่าวด้านการเมือง สังคมเศรษฐกิจ กีฬาบันเทิงไปด้วย หนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่พิมพ์ออกทุกวันมีข่าวสม่ำเสมอและมีราคาถูก นักส่งเสริมควรใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อในการส่งข่าวสารเรื่องราวความรู้ทางการเกษตรไปยังเกษตรกร รูปแบบของหนังสือพิมพ์ในปัจจุบันนอกจากจะทำการพิมพ์ออกมาเป็นกระดาษเป็นเล่มแล้วได้มีการพัฒนาหนังสือพิมพ์ทางระบบอินเทอร์เน็ตด้วย ซึ่งทำให้การเข้าถึงสื่อหนังสือพิมพ์ของเกษตรกรมีความรวดเร็วยิ่งขึ้น

2. หนังสือพิมพ์กำแพง (Wall Newspaper)

หนังสือพิมพ์กำแพงเป็นการเขียนประกาศรายละเอียดที่ข้างผนังกำแพง หรือกระดานขนาดใหญ่ โดยเขียนตัวหนังสือโต ๆ ขนาด 2 นิ้วขึ้นไป และเขียนรายละเอียดเล่าเรื่องราว หรือประกาศณรงค์เผยแพร่เรื่องต่าง ๆ เป็นวิธีการเผยแพร่ที่ใช้ต้นทุนค่อนข้างต่ำและดึงดูดความสนใจได้ดีกว่าใบปลิวเพราะมีขนาดใหญ่ ชักจูงให้คนสนใจหยุดอ่าน การเสนอข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ ทางหนังสือพิมพ์กำแพง ควรเขียนให้อ่านได้ชัดเจน พยายามออกแบบใช้สีสันและภาพประกอบด้วยจะได้ผลยิ่งขึ้น และจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้มีการพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์ เป็นรูปแบบป้ายอิเล็กทรอนิกส์ที่สามารถสื่อได้ทั้งระบบข้อความ รูปภาพ และภาพยนตร์ ได้อีกด้วย

3. จดหมายข่าว (Newsletter)

เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่ใช้ในการแจ้งข้อมูลข่าวสารหรือความรู้เฉพาะกลุ่มที่มีความสนใจ หรือมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เช่น กลุ่มผู้เลี้ยงไก่เนื้อ กลุ่มผู้ปลูกผัก หรือสมาชิกกลุ่มสหกรณ์ เป็นต้น โดยถ้อยคำ สำนวน หรือศัพท์บางคำอาจเป็นที่เข้าใจเฉพาะในกลุ่ม การเขียนจดหมายข่าว ควรเขียนให้มีลักษณะเร้าให้เกิดการปฏิบัติ โดยใช้คำขึ้นต้นให้เรียกร้องความสนใจ ใช้ภาพเพื่อประกอบให้เข้าใจได้ชัดเจน มีวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจง ให้ทราบว่าผู้เขียนต้องการอะไร ผู้ปฏิบัติต้องทำอะไร ทำไมถึงต้องปฏิบัติ ปฏิบัติแล้วจะได้อะไร การทำจดหมายข่าวนอกจากพิมพ์เป็นสื่อสิ่งพิมพ์แล้ว หลายหน่วยงานได้ทำการเผยแพร่ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต โดยจัดทำในซอฟต์แวร์สำเร็จรูป เช่น Microsoft Publisher ที่มีต้นแบบอยู่แล้ว จากนั้นจึงบันทึกเป็นแฟ้มข้อมูล ส่งผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตให้แก่กลุ่มบุคคลเป้าหมายต่อไป

4. จดหมายสอบถาม (Mail Request)

เป็นการติดต่อสื่อสารกับเกษตรกรแบบรายบุคคลโดยที่นักส่งเสริมเป็นผู้เขียนจดหมายตอบปัญหาที่เกษตรกรมีข้อสงสัย หรือต้องการทราบข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อมูลในลักษณะเฉพาะเจาะจง ในการตอบจดหมายประเภทนี้ นักส่งเสริมจำเป็นต้องมีทักษะการเขียน การตอบข้อซักถาม อธิบายให้ชัดเจน

5. ภาพโฆษณา (Poster)

เป็นแผ่นกระดาษหรือกระดาษแข็งที่มีภาพประกอบ มีสีสันสวยงาม และมีข้อความง่าย ๆ สั้นกะทัดรัด ให้ผู้พบเห็นเห็นได้แต่ไกล สร้างความสนใจในสิ่งที่นำเสนอและเชิญชวนในการปฏิบัติ กล่าวโดยสรุป ภาพโฆษณา คือ สิ่งพิมพ์ที่มีเนื้อหาสาระ เพื่อการโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่ต้องการเรียกร้องความสนใจ ส่วนใหญ่แล้วมักนำเสนอเพียงแนวความคิดเดียวเป็นหลักใหญ่ โดยทั่วไปแผ่นโฆษณานิยมใช้เพื่อโฆษณาเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น การจัดประกวด จัดงานมหกรรมต่าง ๆ การรณรงค์การเผยแพร่ความรู้ไปสู่บุคคลเป้าหมาย ในการใช้แผ่นโฆษณาในงานส่งเสริมการเกษตร นักส่งเสริมจะต้องมีความเข้าใจอย่างชัดเจนว่าจะบอกข้อความอะไรให้แก่ผู้อ่านทราบและผู้ที่ต้องการให้รับทราบข่าวสารคือใคร ที่สำคัญคือต้องสามารถสื่อความหมายได้อย่างกระชับชัดเจน สำหรับองค์ประกอบที่สำคัญของโปสเตอร์ในงานส่งเสริมมีองค์ประกอบสำคัญ 6 ประการดังนี้

1. หัวเรื่อง (Heading) หมายถึง ข้อความที่ต้องการให้ผู้พบเห็นเป็นสิ่งแรก มักเป็นข้อความที่สั้นกะทัดรัด เชิญชวนให้สนใจ
2. หัวเรื่องรอง (Subheading) หมายถึง ข้อความที่ขยายหัวเรื่องให้ผู้พบเห็นมีความเข้าใจมากขึ้น
3. ข้อความประชาสัมพันธ์ (Information) หมายถึง ข้อความหรือข้อมูลข่าวสารที่สื่อให้ผู้พบเห็นได้เข้าใจรายละเอียดตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ
4. ภาพประกอบ (Illustration) หมายถึง ภาพประกอบที่สื่อให้ผู้พบเห็นทราบจุดมุ่งหมาย โดยสร้างความน่าสนใจ น่าจดจำ
5. ตราสัญลักษณ์ (Logo) หมายถึง เครื่องหมายทางการค้าหรือดวงตราหน่วยงาน เพื่อแสดงถึงภาพลักษณ์ของหน่วยงาน หรือในบางกรณีอาจมีการออกแบบเป็นตราสัญลักษณ์พิเศษที่ใช้โดยเฉพาะก็ได้
6. สถานที่ติดต่อ (Contact Address) หมายถึง การระบุชื่อหน่วยงาน ที่อยู่ที่ใช้ในการติดต่อในกรณีที่ผู้พบเห็นหรือเกษตรกรมีความต้องการหาข้อมูลรายละเอียดเพิ่มเติม โดยอาจให้เป็นที่อยู่ทางไปรษณีย์ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ หรือเว็บไซต์ก็ได้

6. แผ่นพับ (Folder)

เป็นแผ่นพับสำหรับโฆษณา หมายถึง สื่อสิ่งพิมพ์ที่เมื่อต้องการใช้งาน ผู้ใช้จะเปิดจากการพับ โดยอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ หรือคู่มือต่าง ๆ ก็ได้ แผ่นพับมีลักษณะเด่น คือ มีขนาดเล็ก หยิบถือได้สะดวก สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้มาก ค่าใช้จ่ายในการผลิตต่ำเมื่อเทียบกับสิ่งพิมพ์อื่น และหาก

ออกแบบให้มีลักษณะการพับที่น่าสนใจ จะทำให้เกิดความน่าสนใจเป็นอย่างดี องค์ประกอบของแผ่นพับที่สำคัญมีดังนี้

1. หน้าปกของแผ่นพับ ต้องสะดุดตา มีสีสันทัน หรือข้อความดึงดูดให้คนที่ได้รับแผ่นพับ สนใจที่จะเปิดอ่านหน้าถัดไป โดยการเลือกรูปภาพหรือการวาดภาพที่สื่อแก่ผู้พบเห็นให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่เสนอ โดยดึงดูดสายตา ชัดเจน สีสันทันสวยงาม ข้อความที่แสดงในหน้าแรกต้องสั้น กระชับ ได้ใจความที่สมบูรณ์ สอดคล้องกับงานที่นำเสนอ รวมถึงต้องพิจารณาตัวอักษรและขนาดที่จะต้องเลือกให้เหมาะสม

2. ส่วนของเนื้อหา โดยเนื้อหาที่จะนำเสนอในแต่ละหน้าของส่วนที่ถูกพับ จะต้องสรุปให้กระชับ ชัดเจน ได้ใจความที่สมบูรณ์ หากเป็นข้อความที่เป็นประโยคเรียงติดกันก็ไม่ควรที่จะแน่นเต็มหน้า ควรมีการย่อหน้า การเว้นวรรค ที่เหมาะสม และการทำเป็นหัวข้อย่อยต่าง ๆ

3. รูปภาพประกอบ การมีรูปภาพประกอบจะเป็นการสร้างความเข้าใจเพิ่มเติมให้แก่ข้อมูลของเนื้อหา โดยภาพที่ใช้ต้องเหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหา วัตถุประสงค์ของการทำแผ่นพับที่สื่อถึงผู้พบเห็น และมีความน่าสนใจ

4. สถานที่ติดต่อ สำหรับส่วนนี้ อาจจะมีพิมพ์ไว้ท้ายสุดหรือหน้าสุดท้ายของแผ่นพับ แต่สิ่งที่ต้องระบุให้ชัดเจน ได้แก่ ชื่อสถานที่ เลขที่ ที่ตั้ง หมายเลขโทรศัพท์สำนักงาน โทรศัพท์มือถือ ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ที่สามารถหาข้อมูลเพิ่มเติมภายหลังได้

7. เอกสารเย็บเล่ม (Brochure)

หมายถึง หนังสือเล่มเล็กซึ่งก็หมายถึง จะต้องมีการเย็บเล่มเข้าด้วยกัน ลักษณะที่สำคัญของโบรชัวร์หรือเอกสารเย็บเล่ม คือ เป็นสิ่งพิมพ์เฉพาะกิจที่มุ่งเสนอข่าวสารเป็นการเฉพาะและต้องการเนื้อหา รายละเอียดที่สามารถบรรจุได้มากกว่าแผ่นพับทั่ว ๆ ไป รวมทั้งในการจัดทำโบรชัวร์จะมีการเอาใจใส่ในคุณภาพทางการพิมพ์มากกว่างานพิมพ์ประเภทจุลสาร ส่วนรูปแบบโบรชัวร์มักจะทำเล่มแบบเย็บมุงหลังคา ซึ่งจะต้องมีปกหน้า - หลังด้วย ปัจจุบันอาจจะมีหลายขนาดและอาจจะไม่เย็บเล่ม แต่เป็นการพับเก็บเล่มก็ได้

8. จุลสาร (Booklet)

หมายถึง สิ่งพิมพ์ขนาดเล็กที่มีเนื้อหากล่าวถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งเรื่องเดียวและจบบริบูรณ์ภายในเล่ม ความยาวไม่มากนัก เขียนอย่างง่าย ๆ ส่วนมากแล้วเนื้อหาจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยจะให้ข้อมูลที่ทันสมัย รูปแบบลักษณะของจุลสาร คือ มีความหนาอย่างน้อย 5 หน้า แต่ไม่เกิน 48 หน้า รูปเล่มไม่แข็งแรง อาจเป็นแผ่นกระดาษพับไปมา เพื่อสะดวกในการถือ หรืออาจเป็นสิ่งพิมพ์ที่เย็บเล่มแต่ใช้ปกอ่อน เป็นเล่มบาง ๆ

9. ใบปลิวหรือแผ่นปลิว (Leaflet)

หมายถึง สิ่งพิมพ์เฉพาะกิจที่มีเนื้อหาสาระเรื่องใดเพียงเรื่องเดียว ได้แก่ คำแถลง ประกาศ ชี้แจง
แจ้งความ โดยข้อความเหล่านั้นมักจะเป็นการให้ข้อมูล เพื่อแจกจ่ายไปยังกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ อาจมี
วัตถุประสงค์เพื่อการโฆษณา หรือเพื่อการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ก็ได้

การส่งเสริมการเกษตรโดยใช้สื่อสิ่งพิมพ์มีความสำคัญต่อการส่งเสริมการเกษตรอย่างมาก เนื่องจากจะ
สามารถตอบสนองความต้องการของเกษตรกรในด้านต่าง ๆ ตามกระบวนการยอมรับได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะ
การกระตุ้นให้เกษตรกรเกิดความสนใจ และสามารถศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้และสามารถนำไปปฏิบัติได้ อีกทั้ง
ยังเป็นเอกสารในการอ้างอิงของเกษตรกร หรือผู้สนใจในการนำสื่อสิ่งพิมพ์ไปใช้งาน สื่อชนิดนี้มีข้อจำกัดใน
ด้านการอ่าน ดังนั้นนักส่งเสริมจึงควรศึกษากลุ่มเป้าหมายให้เหมาะสมกับการเลือกใช้สื่อสิ่งพิมพ์ที่ตรงตาม
ลักษณะของเกษตรกร

3. วิธีการส่งเสริมการเกษตรโดยใช้สื่อภาพ สื่อเสียง สื่อภาพและเสียง

การส่งเสริมโดยใช้สื่อประเภทภาพและเสียง เป็นการส่งเสริมเพื่อเผยแพร่ความรู้ข่าวสารต่าง ๆ
โดยให้เกษตรกรได้เห็นภาพ และได้ยินเสียง ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้เกษตรกรให้ความสนใจในเนื้อหา ความรู้
ข่าวสารนั้น เป็นการช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้เร็วขึ้น สื่อประเภทภาพและเสียงจึงมีความสำคัญที่จะนำมาใช้
ประกอบการถ่ายทอด มีดังนี้

1. วิทยุโทรทัศน์ (Television)

เป็นสื่อสารมวลชนที่มีอิทธิพลในการให้ความรู้และข่าวสารตลอดจนโน้มน้าว ชักจูง หรือแนะนำแก่
ประชาชนเป็นอย่างมาก ดังนั้นสิ่งที่นักส่งเสริมควรทราบเกี่ยวกับการใช้วิทยุโทรทัศน์ในงานส่งเสริม เช่น การ
ผลิตรายการวิทยุโทรทัศน์ ให้เหมาะสมกับบุคคลเป้าหมาย การใช้วิทยุโทรทัศน์ให้เกิดประสิทธิภาพในงาน
ส่งเสริมเกิดประสิทธิภาพสูงสุดและเป็นประโยชน์แก่บุคคลเป้าหมายตรงกับวัตถุประสงค์ของการส่งเสริม เนื้อ
เรื่องเข้าใจง่าย น่าสนใจเหมาะกับบุคคลเป้าหมาย มีภาพและเสียงชัดเจน ในการใช้สื่อวิทยุโทรทัศน์จะมี
ค่าใช้จ่ายในการดำเนินการสูงมาก ดังนั้นหากจำเป็นต้องใช้สื่อชนิดนี้ นักส่งเสริมจึงควรศึกษาแนวทางการ
จัดทำรายการโทรทัศน์ให้ชัดเจน และเลือกช่องทางการเผยแพร่ให้เหมาะสมทั้งสถานที่ออกอากาศ ช่วงเวลาที่
ออกอากาศ สื่อทางโทรทัศน์ยังสามารถใช้ช่องทางผ่านทางระบบดาวเทียมและระบบอินเทอร์เน็ตได้ โดยจะมี
ค่าใช้จ่ายที่มีราคาถูกกว่า แต่การรับสัญญาณยังมีข้อจำกัดอยู่บ้าง

2. ภาพยนตร์ (Films)

เป็นสื่อที่มีประโยชน์และมีประสิทธิภาพมากอย่างหนึ่ง เพราะสามารถทำให้ผู้ฟังได้ยินเสียง ได้เห็น
ภาพที่เคลื่อนไหวได้เหมือนของจริง ทำให้บุคคลเป้าหมายสนใจติดตามและอาจอยากเอาแบบอย่างเพราะรู้สึก
ว่าเป็นจริงเป็นจัง ภาพยนตร์สามารถนำเอาเรื่องราวเหตุการณ์จากทั่วโลกมาสู่ห้องที่ทำการฉายภาพยนตร์อยู่
ได้ สามารถเสริมสร้างประสบการณ์ได้ง่าย นอกจากนั้นยังสามารถนำเสนอสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมได้

มากขึ้น ภาพยนตร์ที่นำมาใช้ในการสอนหรือการฝึกอบรมในการส่งเสริมการเกษตร มี 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 เป็นภาพยนตร์ที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการสอนวิชาหรือเรื่องนั้นโดยตรง ประเภทที่ 2 เป็นภาพยนตร์ที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประกอบการสอน การสร้างภาพยนตร์จะมีค่าใช้จ่ายในการผลิตสูง ทั้งในด้านวัสดุอุปกรณ์ การทำเนื้อเรื่องเนื้อหา การถ่ายทำ ทั้งด้านสถานที่และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นการผลิตภาพยนตร์ในแต่ละเรื่องนักรส่งเสริมจึงควรพิจารณาถึงเนื้อหาที่ต้องการถ่ายทอดให้ชัดเจน ระยะเวลาที่ใช้โดยต้องทำการเขียนกรอบแสดงเรื่องราวที่สมบูรณ์ของภาพยนตร์โดยมีการแสดงรายละเอียดที่จะปรากฏในแต่ละฉาก เช่น ข้อความ ภาพภาพเคลื่อนไหว เสียงดนตรี เสียงพูด และแต่ละอย่างนั้นมีลำดับของการปรากฏ เป็นต้น จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้เครื่องมืออุปกรณ์ในการถ่ายทำภาพยนตร์ราคาถูกลง และจากการที่พัฒนาเครื่องบันทึกภาพเป็นระบบดิจิทัล ทำให้การถ่ายทำภาพยนตร์ทำได้ง่ายขึ้น โดยการใช้กล้องถ่ายวิดีโอในระบบดิจิทัล บันทึกภาพต่าง ๆ ที่ต้องการแล้วนำมาตัดต่อโดยระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีซอฟต์แวร์เฉพาะในการตัดต่อทำภาพยนตร์นี้ และสามารถบันทึกเป็นไฟล์หรือเขียนลงแผ่นซีดี แผ่นดีวีดี สำหรับการเผยแพร่ต่อไปก็ได้

3. สไลด์ (Slide)

สไลด์หรือภาพนิ่ง เป็นการฉายภาพที่ถ่ายไว้บนฟิล์มหรือวัสดุโปร่งใสที่ฉายแสงผ่านได้ ซึ่งวัสดุโปร่งใสนั้นจะฉีกติดกับกรอบกระดาษ (Frame) ใช้สำหรับฉายด้วยเครื่องฉายสไลด์ที่มีแสงผ่านเลนส์ฉาย ซึ่งจะทำให้เกิดภาพขยายใหญ่บนจออย่างชัดเจน การใช้สไลด์มีข้อจำกัด คือ เป็นอุปกรณ์ที่ใช้กับไฟฟ้าทำให้ไม่สามารถนำไปใช้ได้ทุกที่ และหาเครื่องฉายสไลด์ได้ยาก เพราะในปัจจุบันการฉายภาพมักใช้ซอฟต์แวร์ประยุกต์เพื่อการนำเสนอผ่านระบบคอมพิวเตอร์ เช่น Microsoft Powerpoint หรือซอฟต์แวร์ที่จัดการเกี่ยวกับรูปภาพทั่วไป ซึ่งสะดวกและสามารถปรับปรุงผสมผสานกับสื่ออื่นได้ง่ายกว่า การใส่ข้อความ ใส่เสียง การซ้อนภาพ และเมื่อจัดการภาพต่าง ๆ ได้ตามความต้องการแล้ว จึงฉายออกทางจอรับภาพ เช่น จอคอมพิวเตอร์ จอโทรทัศน์ เครื่องฉายโปรเจกเตอร์ เพื่อนำเสนอต่อไป

4. เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ (Overhead Projector)

เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกอบรมแทนกระดานชอล์ก โดยไม่ต้องลุกจากที่นั่งไปเขียนที่กระดาน นำมาตั้งไว้ด้านข้างผู้บรรยาย แล้วเขียนด้วยปากกาแบบเฉพาะลงบนแผ่นโปร่งใส (transparency) ภาพจะไปปรากฏบนจอใหญ่ ภาพโปร่งใสที่จะนำมาฉาย อาจเตรียมเขียนมาก่อน โดยเขียนเป็นกราฟ (graphs) แผนภูมิ (charts) แผนที่ หัวข้อวิชา ฯลฯ หรือใช้แผ่นเป็นม้วนที่ใช้เขียนอธิบายได้ทันที เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะใช้สะดวกแม้ห้องที่มีแสงสว่างก็ใช้ได้เพียงแต่ดับไฟที่จอภาพเพียงเล็กน้อย เวลาใช้ผู้สอนสามารถหันหน้าเข้าหาผู้ฟังตามปกติ โดยไม่ต้องเหลียวหลังไปเขียนเหมือนการใช้กระดานชอล์ก ข้อจำกัดของการใช้เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ คือ การใช้ระบบไฟฟ้าทำให้ไม่สามารถใช้ในพื้นที่ยื่น ๆ ได้ ประกอบกับการพัฒนาของเครื่องฉาย

ภาพเหมือนจริง (visual projector) ที่สามารถแสดงภาพที่เหมือนจริงโดยการวางสิ่งของหรือเอกสารลงบนเครื่องได้โดยตรง และเครื่องจะฉายภาพขึ้นสู่จอภาพต่อไป

สรุปได้ว่าการส่งเสริมการเกษตรโดยใช้สื่อภาพและเสียง จะมีความสำคัญขึ้นในอนาคต เนื่องจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการที่เทคโนโลยีมีราคาถูกลงทั้งในส่วนของวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งความสะดวกและง่ายต่อการใช้ของอุปกรณ์ และซอฟต์แวร์ที่ใช้ โดยสามารถสรุปเป็นสื่อต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. สื่อเสียงที่ใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร สื่อเสียง (audio media) เป็นสื่อที่ใช้ในการสื่อสารข้อมูล ความรู้ต่าง ๆ ที่สำคัญอย่างมาก สื่อเสียงที่ใช้มีหลายประเภท เช่น แผ่นเสียง เทปบันทึกเสียง ซีดีเสียง เครื่องบันทึกเสียงระบบดิจิทัล เป็นต้น ในงานส่งเสริมการเกษตร สื่อเสียงที่นิยมใช้ในปัจจุบัน เช่น

- 1) เทปบันทึกเสียง
- 2) ซีดีเสียง
- 3) เครื่องบันทึกเสียงดิจิทัล
- 4) สื่อรายการวิทยุ

2. สื่อภาพ การถ่ายภาพกิจกรรมต่าง ๆ การทำโปสเตอร์ การทำสื่อภาพโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ การนำเสนอภาพผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น

3. สื่อภาพและเสียง เช่น ภาพยนตร์ วิดีโอ เพื่อนำเสนอและสื่อให้ผู้ชมได้รับฟังและเห็นภาพ เพื่อสร้างความเข้าใจได้อย่างดี ซึ่งในปัจจุบันเทคโนโลยีทางด้านภาพและเสียงมีความก้าวหน้าและมีราคาที่ถูกลง ดังนั้นจึงเป็นสื่อที่จะมีความสำคัญมากขึ้นในอนาคต เนื่องจากจะสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างดีและมีประสิทธิภาพ

4. วิธีการส่งเสริมการเกษตรโดยใช้สื่อกิจกรรม

การส่งเสริมการเกษตรโดยใช้สื่อกิจกรรม เป็นการนำกิจกรรมต่าง ๆ มาใช้ในการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ กระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติ ให้เกิดการเสริมสร้างความรู้ต่าง ๆ แก่เกษตรกร โดยใช้หลักการสร้างความสนใจเพื่อให้เข้าร่วมกิจกรรม และสอดแทรกความรู้เข้าไปในกิจกรรมนั้น จากนั้นทำให้บุคคลเป้าหมายรับรู้และเรียนรู้โดยกระบวนการตามธรรมชาติ โดยทั่วไปมักจะชอบหรือสนใจในสิ่งที่ให้ความบันเทิง ถ้าใช้กิจกรรมที่ให้ความบันเทิงเป็นตัวนำในการชักจูงบุคคลเป้าหมายมาร่วมกันแล้วสอดแทรกความรู้ต่าง ๆ เข้าไป จะทำให้บุคคลเป้าหมายเกิดการเรียนรู้ในลักษณะที่ไม่เคร่งเครียด เกิดความพึงพอใจที่จะปฏิบัติตาม การสร้างกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้มีดังนี้

1. การจัดขบวนแห่ (Parades)

เป็นกิจกรรมที่กระตุ้นเร้าใจ สร้างความสนุกสนาน เป็นการบำรุงขวัญ และดึงคนให้เข้ามาร่วมใน

งาน โดยอาจจะนำด้วยวงดุริยางค์ของโรงเรียนหรือหน่วยราชการต่าง ๆ ตามด้วยสิ่งที่เป็นจุดเด่นหรือสิ่งสำคัญที่ต้องการแสดงแก่ผู้มาชมขบวนแห่ ซึ่งอาจแสดงออกในรูปขบวนการแต่งกายของเกษตรกรชายหญิงบุตรหลานเกษตรกรโดยมีป้ายประจำกลุ่มอยู่ หรือเป็นขบวนของเครื่องมือการเกษตร รถยนต์เกษตร ขบวนสัตว์เลี้ยง หุ่นจำลองของสิ่งที่ต้องการนำเข้าประกวด หรืออาจเป็นการจัดรถขบวนตกแต่งที่แสดงเกี่ยวกับการเกษตร การจัดขบวนแห่เป็นการช่วยประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่าง ๆ เพื่อชักชวนให้บุคคลเป้าหมายเข้าร่วมในกิจกรรมที่ต้องการนำไปส่งเสริม ผู้ชมจะได้เห็นความสำเร็จหรือผลผลิตของผู้ที่ได้กระทำตามคำแนะนำของนักส่งเสริม ทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าสิ่งนั้นสามารถนำไปปฏิบัติได้และได้มีผู้นำไปปฏิบัติตามแล้วได้ผลออกมาตามที่เห็นในขบวนแห่ หรือผู้ชมอาจจะเห็นสิ่งแปลกใหม่ต่าง ๆ ในขบวนแห่ทำให้เกิดความคิดในการที่จะนำสิ่งนั้นไปปรับใช้ในกิจการของตน

2. การจัดวันและสัปดาห์พิเศษ (Special Days and Week)

เป็นกิจกรรมเพื่อสร้างความต่อเนื่องของนวัตกรรมให้เยียบหายไป สิ่งต่าง ๆ ที่นำไปส่งเสริม อาจจะเป็นที่สนใจของบุคคลเป้าหมายในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วก็เลือนหายไป ถ้านักส่งเสริมเห็นว่าควรที่จะทำนุบำรุงรักษาสิ่งนั้นไว้เนื่องจากเป็นสิ่งที่ดีและเหมาะสมกับบุคคลและพื้นที่เป้าหมายก็ควรที่จะจัดกิจกรรมขึ้นมาเพื่อรักษาสภาพที่ดีนั้นไว้ เช่น นักส่งเสริมเห็นว่าหมู่บ้านป่าแดงมีขนุนพันธุ์ดี เนื้อหวานกรอบอร่อย และมีเครื่องจักสานสวยงามเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมอื่น ๆ นักส่งเสริมก็ควรที่จะจัดกิจกรรมขึ้นมาเพื่อที่จะให้ชาวบ้านป่าแดงได้เห็นถึงความสำคัญของขนุนพันธุ์ดีและเครื่องจักสานของหมู่บ้าน อันเป็นการกระตุ้นเตือนความทรงจำไว้ตลอดไป การจัดกิจกรรมควรจัดเดือนละครั้ง หรือปีละครั้ง ครั้งละ 1 วัน หรือ 1 สัปดาห์ หรือจัดตามฤดูกาลของผลไม้ เช่น หน้ากล้วยจัดให้มีวันกล้วยหรือสัปดาห์กล้วย จากนั้นอาจเป็นสัปดาห์มะม่วง หรือพืชผลต่าง ๆ สัตว์ต่าง ๆ ในงานนั้นอาจมีการประกวดผลผลิตหรือเป็นเพียงการจำหน่ายไม่ต้องประกวดและจัดให้มีสิ่งบันเทิงต่าง ๆ เข้าร่วมด้วย เช่น มีดนตรี ภาพยนตร์ หรือการเปิดร้านขายของลดราคาซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มาในงานและดึงดูดให้คนมาชมงานมากขึ้น ข้อสำคัญของกิจกรรมนี้อยู่ที่การจัดอยู่เป็นประจำทุกเดือน ทุกฤดู ทุกปี ตามความเหมาะสม เพื่อกระตุ้นและจูงใจในการส่งเสริมการเกษตรไม่ให้เกิดขบเซาหรือเยียบหายไป

3. การใช้กิจกรรมบันเทิง (Entertainment)

เป็นการเผยแพร่ความรู้ต่าง ๆ ไปสู่บุคคลเป้าหมาย โดยผ่านสื่อที่เป็นกิจกรรมบันเทิง ทำให้บุคคลเป้าหมายเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างไม่เคร่งเครียดและจดจำได้ง่าย วิธีการนี้อาจทำได้โดยการดัดแปลงเนื้อหาความรู้ทางการเกษตรให้อยู่ในรูปของความบันเทิง เช่น ลำตัด หมอรำ ลิเก และละคร เป็นต้น โดยแสดงออกมาเป็นเรื่องราวให้ตรงกับความรู้ นั้น ซึ่งนักส่งเสริมอาจใช้ความสามารถของตนเองหรือให้บุคคลในท้องถิ่นที่มีความสามารถในการร้องรำต่าง ๆ เป็นผู้แสดงโดยนักส่งเสริมเป็นผู้ให้เนื้อหาในความรู้ นั้น หรืออาจ

สอดแทรกเนื้อหาความรู้ที่สำคัญเพียงบางส่วนที่ต้องการเน้นเข้าไปในกิจกรรมบันเทิงในส่วนที่สัมพันธ์กันได้
วิธีการส่งเสริมแบบนี้จะทำให้บุคคลเป้าหมายได้รับความสนุกสนาน ชวนให้ติดตาม และรับความรู้ไปโดยใช้
เวลาไม่มากนัก ข้อจำกัดอยู่ที่ต้องอาศัยความสามารถของผู้แสดงและอาจจะหาผู้แสดงที่ดีได้ยาก

4. การประกวดแข่งขัน (Contest)

เป็นการจัดให้มีการแข่งขันระหว่างบุคคลเป้าหมาย ในด้านประกวดผลงานเมื่อปฏิบัติเสร็จแล้ว
หรือประกวดความสามารถในการปฏิบัติ แนวความคิดที่ใช้ในการประกวดให้เป็นประโยชน์ในงานส่งเสริมก็
เนื่องจากธรรมชาติของคนมักชอบการแข่งขัน การประกวดจะกระตุ้นให้ผู้เข้าแข่งขันพยายามทำดีที่สุดในแต่ละ
ขั้นตอนอันเป็นการปรับปรุงมาตรฐานในด้านพันธุ์พืช สัตว์ และปรับปรุงการปฏิบัติทางการเกษตร ผลจากการ
ประกวดนอกจากจะเกิดผลในด้านความภูมิใจในเกียรติยศของผู้ชนะแล้ว การประกวดบางอย่างยังก่อให้เกิด
ผลดีในด้านเศรษฐกิจแก่ผู้ชนะด้วย เช่น การประกวดมะขามหวาน เพื่อตัดสินให้มะขามของใครชนะเลิศแล้ว
ปรากฏมีผู้สั่งจองกิ่งพันธุ์มากมาย จนเจ้าของมะขามต้นนั้นขายกิ่งพันธุ์ได้เงินเป็นจำนวนมาก เป็นต้น ซึ่งจะทำให้
เกิดผลดีต่อประเทศชาติด้วยที่ทำให้มีผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ดีกว่าเดิมเกิดขึ้น จุดอ่อนของการประกวดคือ ไม่
สามารถทำได้บ่อยครั้งต้องขึ้นอยู่กับฤดูกาล และต้องใช้งบประมาณในการจัดหารางวัลแก่ผู้ชนะ การประกวด
อาจเป็นการค้นพบวิธีการใหม่ ๆ ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้จากผู้ชนะ จึงควรที่นักส่งเสริมจะได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์บันทึกภาพแล้วนำออกเผยแพร่ให้กว้างขวาง ควรจัดรายการให้ผู้รับรางวัลได้ถ่ายทอดความรู้ เทคนิค
ประสบการณ์ที่ทำให้ได้รับผลสำเร็จให้กว้างขวางออกไป ในการประกวดมีข้อคำนึงอย่างหนึ่งคือ การตั้งเกณฑ์
กติกา การตัดสินต่าง ๆ อย่างเน้นที่การแพ้ชนะ แต่ควรให้ความสำคัญในเรื่องของการเปลี่ยนเจตคติ ความ
เชื่อถือในวิธีการต่าง ๆ ที่ทำกันมา ผลที่เกิดขึ้นในงานส่งเสริมความร่วมมือ และขวัญในการประกอบอาชีพ
การเกษตรของเกษตรกร

5. การรณรงค์ (Campaigns)

เป็นการดำเนินการกระตุ้นมวลชนให้ตระหนัก เห็นความสำคัญของปัญหา แนวทาง เพื่อการ
ปรับปรุงแก้ไขภาวะสังคม หรือให้เกิดการกระทำที่พร้อม ๆ กันในระยะเวลานั้นสั้น เพื่อประโยชน์
ความก้าวหน้า ความปลอดภัยของสังคมนั้น เช่น การรณรงค์เพื่อปราบหุนา ไมยราบยักษ์ ผักตบชวา ตักแตน
หรือการรณรงค์เพื่อปรับปรุงแหล่งน้ำ เป็นต้น การรณรงค์เป็นการเร่งรัดให้คนรับแนวคิดในเวลาอันรวดเร็ว จึง
ต้องมีการวางแผนโครงการดำเนินการ โดยมีจุดเริ่มและเวลาเล็กที่แน่นอน ดังนั้นจึงต้องดูความพร้อมของ
บุคคลเป้าหมาย ต้องเลือกโอกาสและจังหวะที่เหมาะสมเอื้ออำนวย และใช้วิธีการต่าง ๆ ผสมผสานกันเพื่อทำ
ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่จะรณรงค์ ข้อดีของการรณรงค์คือ เป็นการกระตุ้นความสนใจของคนหมู่มาก
และทำให้มวลชนมีโอกาสทำงานร่วมกัน ข้อจำกัดอยู่ที่หากกิจกรรมรณรงค์ที่จะให้ได้รับความร่วมมือด้วยความ
เต็มใจได้ยาก ต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูงตลอดจนต้องอาศัยคนทำงานและสื่อต่าง ๆ ที่มีความพร้อมจริง ๆ

บทที่ 6

สื่อในงานส่งเสริมการเกษตร

ความหมายของสื่อ

สื่อ (media) หมายถึง “ผู้หรือสิ่งที่ทำการติดต่อให้ถึงกันหรือชักนำให้รู้จักกัน” สื่อ “เป็นตัวกลางสำหรับนำสิ่งต่าง ๆ จากที่หนึ่งไปสู่ที่หนึ่ง รวมทั้งเป็นช่องทางหรือระบบของการสื่อสาร สารสนเทศ หรือการบันเทิง

สื่อสำหรับงานส่งเสริมการเกษตร หมายถึง ตัวกลางที่นำสารสนเทศไปสู่เกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมาย สื่อในงานส่งเสริมการเกษตรที่ใช้กันมาในอดีตและปัจจุบันมีชื่อศัพท์เฉพาะหรือศัพท์วิชาการเรียกว่า “สื่อโสตทัศน” (audio visual aid) “โสตทัศนอุปกรณ์ หรือ โสตทัศนอุปกรณ์” ซึ่งมาจากรากศัพท์ 2 คำ คือ “สต” (audio) แปลว่า หู ช่องหู หมายถึง การรับสารสนเทศโดยใช้ประสาทหูรับฟัง และคำว่า “ทัศน” (visual) แปลว่า ความเห็น การเห็น เครื่องรู้เห็น สิ่งที่เห็นการแสดง หมายถึง การรับสารสนเทศโดยใช้ประสาทตามอง

จึงกล่าวได้ว่า “สื่อโสตทัศนเป็นช่องทางการส่งสารสนเทศให้เกษตรกรเรียนรู้โดยผ่านประสาทหู และประสาทตาสัมผัส”

ประโยชน์ของสื่อโสตทัศน

สื่อเป็นสิ่งที่มียุทธผลต่อการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีของเกษตรกร ถ้าหากเกษตรกรได้รับสารสนเทศจากสื่อต่าง ๆ ถูกต้อง สมบูรณ์ น่าเชื่อถือ และรวดเร็ว ก็จะช่วยให้เกษตรกรนำเนื้อหาจากสื่อไปประกอบการตัดสินใจยอมรับการส่งเสริมได้เร็วขึ้น เพราะอาชีพเกษตรกรบางอย่างต้องดำเนินการอยู่ในช่วงเวลาหรือฤดูกาลอันจำกัด สื่อที่ใช้ในงานส่งเสริมการเกษตรมีประโยชน์ต่อเกษตรกรดังนี้

1. การนำเสนอเหตุการณ์ในอดีต เช่น การศึกษาประวัติความเป็นมาการเกษตรของโลก อาจจารึกเป็นรูปภาพไว้บนผนังอาคาร ในถ้ำ บันทึกไว้ในเอกสาร ตำรา ถ่ายทำเป็นภาพยนตร์ไว้ ตลอดจนการเก็บรักษาไถคราด เครื่องมือขนาดข้าวไว้ในพิพิธภัณฑ์ หรือศูนย์วัฒนธรรมการเกษตร ซึ่งคนรุ่นใหม่จะศึกษาจากแหล่งและสื่อต่าง ๆ ดังกล่าวได้

2. การย่อขนาดวัตถุที่ใหญ่ให้เล็ก เช่น การวาดภาพ การถ่ายภาพยนตร์ วิดิทัศน์ และภาพนิ่ง สภาพภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ พันธุ์สัตว์ไว้ศึกษา

3. การขยายขนาดวัตถุที่เล็กให้โตขึ้น เช่น การขยายขนาดของเชื้อแบคทีเรีย เชื้อรา เซลล์พืช เซลล์สัตว์ จนสามารถมาศึกษาได้

4. การชะลอการเคลื่อนไหว ในบางครั้งวัตถุสิ่งของหรือสัตว์บางชนิดมีการเคลื่อนไหวเร็วสังเกตไม่ทัน เช่น การไหลของน้ำ การพังทลายของดิน การกระโดดของสัตว์หรือแมลงต่าง ๆ เมื่อบันทึกภาพยนตร์หรือวีดิทัศน์ไว้ก็สามารถจะบังคับให้ช้าลงได้

5. การเคลื่อนไหวของวัตถุ สิ่งของบางอย่างเคลื่อนไหวช้ามาก อาจสังเกตไม่เห็นการเคลื่อนไหวและความแตกต่างในแต่ละช่วง เช่น การบานของดอกไม้ การขยายตัวของเซลล์พืช เซลล์สัตว์ เมื่อถ่ายภาพยนตร์ไว้แล้วก็สามารถเร่งความเร็ว เพื่อศึกษาการเคลื่อนไหว การพัฒนาการ และการบานของดอกไม้ได้อย่างชัดเจน

6. การนำสิ่งที่อยู่ไกลมาศึกษาได้ เกษตรกรไทยสามารถจะเรียนรู้การทำการเกษตรของเกษตรกรสหรัฐอเมริกา แคนาดาที่อยู่คนละซีกโลก หรือศึกษาเรื่องราวของดวงจันทร์และโลกอื่นที่อยู่ห่างไกลจากโลกมนุษย์โดยการบันทึกภาพยนตร์ วิดิทัศน์หรือสื่ออื่น ๆ ไว้ แล้วนำมาศึกษา

7. การนำสิ่งที่ซับซ้อนมาศึกษา กายวิภาคของสัตว์และกายวิภาคของพืช ตลอดจนโครงสร้างของเชื้อพันธุกรรม (gene) และส่วนประกอบของสิ่งมีชีวิต การกองปุ๋ยหมัก มีความซับซ้อนมาก ยากต่อการศึกษาจึงต้องทำเป็นสื่อต่าง ๆ เช่น ภาพวาด จะช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น

8. การสร้างประสบการณ์ใหม่ อาจเป็นประสบการณ์ตรง เช่น การลงมือทดลองทำ การดูของจริง การทัศนศึกษา การชมไร่นาตัวอย่าง หรือการรับประสบการณ์ทางอ้อม เช่น การชมภาพยนตร์ วิดิทัศน์ และการชมนิทรรศการ โปสเตอร์

9. การสร้างความเข้าใจเป็นรูปธรรม การได้รับประสบการณ์ตรง ประสบการณ์ทางอ้อม หรือการรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากสื่อ จะทำให้เกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายเกิดความคิดใหม่ และพัฒนาไปสู่การปฏิบัติเป็นรูปธรรมได้ เช่น การพัฒนาระบบการให้น้ำ รถไถนาแบบเดินตาม

10. การเป็นศูนย์รวมของความสนใจ สื่อบางอย่างมีทั้ง ภาพ สี เสียง การเคลื่อนไหว หรือการนำสื่อประสมโดยเฉพาะสื่อสมัยใหม่มาช่วยถ่ายทอดความรู้หรือช่วยในการสอนเกษตรกร ทำให้เกษตรกรสนใจเนื้อหา และสื่อที่นำเสนอเกษตรกรจะไม่เบื่อหน่ายจะติดตามการถ่ายทอดความรู้หรือสอนตลอดเวลา

ประเภทของสื่อ

การแบ่งประเภทของสื่อเพื่องานส่งเสริมการเกษตร โดยพิจารณาจากช่องทางการสื่อสาร สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. สื่อบุคคล (interpersonal media)

สื่อบุคคล เป็นสื่อที่มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการส่งเสริมการเกษตร ประเทศไทยและหลายประเทศในโลกได้ใช้สื่อบุคคลในงานส่งเสริมการเกษตรก่อนสื่ออื่น ๆ ในวงการศึกษาก็ใช้ครูอาจารย์ซึ่งเป็นสื่อบุคคลทำหน้าที่สอนถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักเรียน นักศึกษาทุกระดับ ทั้งสถาบันการศึกษาที่มีชั้นเรียนทั่วไป และมหาวิทยาลัยเปิดที่ใช้ระบบการศึกษาทางไกล (distance education) เช่น มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช แม้จะใช้สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อหลัก (major media) ก็ยังมีอาจารย์ออกไปสอนเสริม (tutorial) ให้เพื่อทำความเข้าใจอย่างกระจ่างแจ้งให้กับนักศึกษา ซึ่งบางคนอาจศึกษาจากสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อเสริมอื่น ๆ หรือเทปบันทึกเสียง วิทยุทัศน์ รายการวิทยุกระจายเสียง รายการวิทยุโทรทัศน์ แล้วไม่เข้าใจ และยังมี การอภิปราย สอบถามปัญหา ทำให้การศึกษาทางไกลมีการปฏิสัมพันธ์ (interactive) มากขึ้น ทางด้านศาสนาก็ใช้สื่อบุคคลเผยแพร่พระธรรมคำสอนแก่ศาสนิกตลอดมาเช่นกัน ในวงวิชาการวิชาชีพอื่น ๆ ก็ใช้บุคคลเป็นสื่อหลักถ่ายทอดความรู้ไปสู่บุคคลเป้าหมายเหมือนงานส่งเสริมการเกษตร

สื่อบุคคลเป็นสื่อเอนกประสงค์ เป็นสื่อประสม (multimedia) ที่มีชีวิตชีวา นอกจากจะมีความรู้ความสามารถ และทักษะในเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอดแล้ว ยังสามารถบูรณาการสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุทัศน์ ตลอดจนสื่อโสตทัศนอื่น ๆ สื่อบุคคลจะกระตุ้นให้เกษตรกรมีความสนใจไม่เมินเฉย เกษตรกรรับข่าวสารได้มาก ช่วยให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เป็นผู้ให้คำปรึกษาและทำให้คลายความสงสัย เป็นผู้อำนวยความสะดวก เป็นที่เลื่อง เป็นเพื่อนและผู้ให้กำลังใจแก่เกษตรกร สื่อบุคคลหรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร จึงมีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งมากกว่าสื่ออื่น ๆ แม้ปัจจุบันหรือในอนาคตจะมีสื่อสมัยใหม่มาก แต่สื่อบุคคลยังมีความสำคัญต่อการส่งเสริม เพราะงานส่งเสริมบางอย่างไม่สามารถใช้หุ่นยนต์ (robot) ออกไปส่งเสริมแทนเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเหมือนกับการใช้หุ่นยนต์ทำหน้าที่ผ่าตัดแทนแพทย์ได้

โดยทั่วไปจะใช้สื่อบุคคลส่งเสริมทั้งแบบรายบุคคล แบบกลุ่ม และแบบมวลชน โดยเฉพาะวิธีการส่งเสริมแบบรายบุคคล เช่น การเยี่ยมเยียนที่บ้านหรือไร่ของภาคเอกชนใช้มาก ภาครัฐก็ยังใช้สื่อบุคคลทำงานส่งเสริมทุกวิธี นอกจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ครูอาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ ผู้นำเกษตรกร เพื่อนบ้านของเกษตรกร ตลอดจนบุคคลอื่น ๆ ก็เป็นสื่อบุคคลด้วยเช่นกัน แม้จะมีข้อจำกัดบางประการอยู่บ้าง แต่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรก็เป็นสื่อบุคคลที่มีคุณค่ามีความสำคัญ มีประโยชน์ต่องานส่งเสริมการเกษตรในทุก ๆ ด้าน

2. สื่อสารมวลชน (mass media)

สื่อสารมวลชน เป็นสื่อที่ใช้ส่งเสริมกับเกษตรกรจำนวนมากครอบคลุมพื้นที่กว้าง แม้อยู่ในท้องถิ่นห่างไกลก็สามารถเข้าถึงเกษตรกรได้ เป็นสื่อที่เกษตรกรสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และบางชนิดเป็นสื่อที่

เกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้ เพราะถูกบังคับด้วยเงื่อนไขเวลา สถานที่ และอุปกรณ์ที่ใช้กับสื่อสื่อสารมวลชนที่ใช้ในการส่งเสริมการเกษตรมีลักษณะดังนี้

1. สิ่งพิมพ์ (print media)

สิ่งพิมพ์ หมายถึง สิ่งที่เกิดจากกระดาษ ผ้า หรือวัสดุอื่น ๆ ที่พิมพ์ เขียนหรือวาด ที่สามารถสื่อความหมาย สิ่งพิมพ์อาจสื่อความหมายด้วยข้อความ ภาพ หรือสัญลักษณ์ โดยจัดทำเป็นแผ่น เป็นเล่ม หรือติดกับผนัง คุณสมบัติที่ดีของสื่อสิ่งพิมพ์จะเก็บเป็นหลักฐานไว้ได้นาน ตรวจสอบความถูกต้องได้ ดึงดูดความสนใจจากผู้อ่านได้ดี มีภาพประกอบ มีรายละเอียดมาก เช่น เอกสารแนะนำ ตำรา และวารสาร เกษตรกรสามารถเลือกเรียนรู้จากสิ่งต่าง ๆ ที่ชอบได้ แต่ก็มีข้อจำกัดอยู่บ้าง เช่น สิ่งพิมพ์บางอย่างจัดทำไว้นานเนื้อหาอาจล้าสมัย ไม่ทันต่อเหตุการณ์ ลงทุนจัดทำสูง ใช้เวลาผลิตนาน เกษตรกรต้องมีพื้นฐานการศึกษาและทักษะในการอ่านเพื่อทำความเข้าใจ สิ่งพิมพ์ยังเป็นสื่อสำคัญต่อการส่งเสริมการเกษตรของประเทศอยู่มาก ถึงแม้ว่าจะมีสื่ออิเล็กทรอนิกส์และสื่อสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในสังคมเพิ่มมากขึ้นก็ตาม สิ่งพิมพ์ที่นิยมใช้ในการส่งเสริมการเกษตรมีดังนี้

1.1 แผ่นภาพโฆษณา (poster)

แผ่นภาพโฆษณา มักเรียกทับศัพท์ว่า “โปสเตอร์” เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่เน้นการนำเสนอด้วยภาพ สัญลักษณ์ ประกอบด้วยข้อความสั้น ๆ ไม่มีรายละเอียดของเนื้อหาแต่ดึงดูดผู้ชมด้วยสี ความสมดุลของศิลป์ ส่วนมากจะใช้โปสเตอร์สำหรับการรณรงค์ เพื่อให้เกษตรกรค้นคว้าหาข้อมูลข่าวสารเบื้องต้น เมื่อเกษตรกรสนใจก็จะติดตามศึกษารายละเอียดของเนื้อหาจากสื่อชนิดอื่นต่อไป

1.2 แผ่นปลิว หรือใบปลิว (leaflet)

แผ่นปลิว หรือใบปลิว จัดทำเพื่อให้ข้อมูล ข่าวสาร หรือความรู้ที่ไม่ค่อยละเอียด โดยทั่วไปมักใช้กระดาษแผ่นเดียว อาจพิมพ์หน้าเดียวหรือ 2 หน้า

1.3 แผ่นพับ (folder)

แผ่นพับ เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็ก พิมพ์ด้วยกระดาษแผ่นเดียวทั้ง 2 หน้าแล้วพับเป็น 4 ส่วน หรือ 3 ส่วน มีหัวข้อของเนื้อหาครบถ้วน และมีความสมบูรณ์มากกว่าโปสเตอร์ และแผ่นปลิว เช่น แผ่นพับ “เรื่องการปลูกทุเรียน” ก็อาจกล่าวถึงความสำคัญของทุเรียน พันธุ์ วิธีปลูก การปฏิบัติดูแลรักษา และการเก็บเกี่ยวโดยสรุป

1.4 เอกสารคำแนะนำ (booklet)

เอกสารคำแนะนำ หรือบางที่เรียกว่า อนุสาร เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่จัดทำเพื่อให้ข้อมูลแต่ละเรื่อง

สมบูรณ์ เช่น เอกสารคำแนะนำการเลี้ยงสัตว์ปีก การเลี้ยงสัตว์เคี้ยวเอื้อง การปลูกมังคุด การปลูกเงาะ การปลูกทุเรียน จะมีรายละเอียดของเนื้อหามากกว่าแผ่นพับ แต่จะน้อยกว่านิตยสาร วารสารหรือตำรา อาจทำเป็นเล่มหรือเย็บติดกันเป็นชุดก็ได้

1.5 นิตยสาร (magazine)

นิตยสาร เป็นสิ่งพิมพ์ที่มีการนำเสนอสารสนเทศที่มีเนื้อหาหลากหลาย เช่น ข่าว ความรู้ บทความ สารคดี เรื่องสั้น และนวนิยาย มีความหนาแน่นกว่าเอกสารคำแนะนำ และออกต่อเนื่องเป็นรายปักษ์หรือรายเดือน นิตยสารที่หน่วยงานราชการและเอกชนจัดพิมพ์จำหน่ายหรือเผยแพร่ เช่น นิตยสารส่งเสริมการเกษตร นิตยสารเคหการเกษตร นิตยสารเพื่อนเกษตรกร นิตยสารเกษตรพัฒนา นิตยสารเทคโนโลยีชาวบ้าน และนิตยสารด้านการตกแต่งสถานที่ คือ Landscaping เป็นต้น

1.6 วารสาร (journal)

วารสาร เป็นสิ่งพิมพ์ที่มีขนาด ความหนา และการออกอย่างต่อเนื่องเหมือนกับนิตยสาร แต่วารสารจะมีเนื้อหาเชิงวิชาการมาก ใช้ภาษาและศัพท์วิชาการ บางครั้งก็ใช้ภาษาอังกฤษทับศัพท์ อาทิ วารสารของสถาบันอุดมศึกษาและมหาวิทยาลัย จึงเป็นเวทีนำเสนอผลงานวิจัยของอาจารย์ นักวิจัย และนักศึกษา เช่นวารสารเกษตรศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และบทความวิชาการ วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และวารสารของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า โดยทั่วไปแล้วอาจจะเหมาะสมกับเกษตรกรที่มีพื้นฐานการศึกษาสูงขึ้น

1.7 หนังสือ (book)

หนังสือ เป็นสิ่งพิมพ์ที่ไม่ได้ออกอย่างต่อเนื่องเหมือนนิตยสารและวารสาร มีพิมพ์เย็บเล่มที่ถาวร บรรจุเนื้อหาเรื่องต่าง ๆ จบสมบูรณ์ในเล่ม ใช้ภาษาและศัพท์ที่คนทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย เช่น หนังสือการปลูกทุเรียน การเลี้ยงไก่ไข่ การเลี้ยงแพะ การเลี้ยงปลานิล หนังสือจะมีความหนาและความยาวของเนื้อหาแน่นกว่าเอกสารคำแนะนำ ปัจจุบันมีนักวิชาการและนักวิชาชีพเขียนหนังสือเกี่ยวกับการเกษตรออกจำหน่ายในตลาดกันมาก ครอบคลุมเนื้อหาทั้งด้านพืช ปศุสัตว์ และการประมง

1.8 ตำรา (textbook)

ตำรา เป็นสิ่งพิมพ์ที่มีลักษณะคล้ายกับหนังสือแต่บางเรื่องอาจมีเนื้อหากว้างและลึกซึ้งมากกว่า นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาที่เป็นวิชาการ เพราะเขียนให้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาแต่ละระดับ เพื่อให้ นักเรียน นักศึกษาตลอดจนผู้สนใจศึกษาค้นคว้า ปัจจุบันมีอาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิเขียนตำราด้านเกษตรศาสตร์ การส่งเสริมการเกษตรออกเพื่อเป็นแหล่งความรู้ของผู้สนใจ เช่น ตำราหลักการส่งเสริมการเกษตร

1.9 หนังสือภาพ (picture book)

หนังสือภาพ เป็นสิ่งพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาด้วยภาพถ่ายจากของจริงหรือภาพวาด มีข้อความบรรยายช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย เพราะภาพสื่อความหมายและแปลความได้กว่าการอธิบายด้วยการเขียนหรือการพูด เหมาะสำหรับเกษตรกรที่ไม่ชอบอ่านหนังสือ หรือผู้ที่มีการศึกษาน้อย มีทักษะการอ่านการทำความเข้าใจไม่ค่อยดี นอกจากหนังสือภาพ อาจประยุกต์การนำเสนอเนื้อหาด้วย “หนังสือการ์ตูน” (cartoon book) แต่หนังสือการ์ตูนต้องวาดภาพตัวละครเป็นการ์ตูน ผูกพันเป็นเรื่อง เช่น ตัวการ์ตูนในเรื่อง “ผู้ใหญ่อยู่กับทุ่งหมาเมิน” ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลินและน่าสนใจติดตามไม่เบื่อหน่าย

1.10 หนังสือพิมพ์ (newspaper)

หนังสือพิมพ์ เป็นสิ่งพิมพ์ทางเลือกแก่เกษตรกรอีกอย่างหนึ่ง ใช้ภาษาอ่านเข้าใจง่าย หนังสือพิมพ์รายวันบางฉบับมีทั้งฉบับเช้าและฉบับบ่าย ราคาไม่แพง ผู้ที่อยู่ใกล้เมืองจะมีโอกาสได้อ่านหนังสือพิมพ์มากกว่า แต่ผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นห่างจากตัวเมืองมีโอกาสอ่านหนังสือพิมพ์น้อย แต่ละท้องถิ่นควรมีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านและจัดซื้อหนังสือพิมพ์บริการ เพราะเกษตรกรจะได้รับสารสนเทศที่ทันเหตุการณ์มากกว่าสื่อสิ่งพิมพ์อื่น

นอกจากสิ่งพิมพ์ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว ยังมีสิ่งพิมพ์อื่นอีกที่อาจนำมาใช้ในการส่งเสริมได้ คือ หนังสือพิมพ์กำแพงหรือหนังสือพิมพ์ผนัง (wall newspaper) หนังสือคู่มือ เอกสารคู่มือ จุลสาร รวมทั้งจดหมายเวียน และจดหมายข่าว ภาพถ่าย ภาพวาด กราฟ แผนที่ และฟลิปชาร์ต (flipchart) หรือแผ่นพลิกหรือภาพพลิก ป้ายนิเทศ วัสดุกราฟิก ตลอดจนกระดานผ้าสาหล่า

2. วิทยุกระจายเสียง (radio)

วิทยุกระจายเสียง เป็นสื่อสารมวลชนประเภทเสียงที่จัดส่งออกอากาศไปด้วยระบบคลื่นแม่เหล็ก ด้วยเครื่องส่งวิทยุที่สามารถกระจายออกไปรอบทิศทาง เข้าถึงกลุ่มชนที่มีเครื่องรับวิทยุตามรัศมีของเครื่องส่งในทุกที่ เป็นสื่อที่ทันต่อเวลาและทำให้เกิดแรงจูงใจแก่ผู้ฟัง ทำให้เกษตรกรรับทราบและตื่นตัวในสารสนเทศ มีความสนใจและสามารถโน้มน้าวให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อสารทางเดียว แต่ด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร บางรายการก็จะให้ผู้ฟังโทรศัพท์สอบถาม อภิปรายร่วมด้วยได้ ทำให้วิทยุกระจายเสียงน่าสนใจ สามารถสร้างศรัทธาแก่ผู้ฟัง เข้าถึงจิตใจผู้ฟัง เกษตรกรเข้าถึงสารสนเทศได้เร็วประหยัดเวลา แม้คนไม่มีการศึกษาสูงก็ฟังได้

การผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง อาจมีทั้งรายการสด และรายการที่บันทึกเสียงหรือรายการแห่งการเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรแก่เกษตรกร มี 4 รูปแบบ ดังนี้

1. รายการบทความ (talks program) เป็นรายการพูดคุยที่เป็นสาระสั้น ๆ ความยาวประมาณ 5 –

10 นาที การเตรียมบทความประกอบด้วยส่วนคำนำ ส่วนเนื้อเรื่อง และส่วนสรุป ผู้ผลิตรายการต้องกำหนดความยาวให้พอเหมาะกับเวลา ควรตรวจสอบความถูกต้อง การพูดออกอากาศต้องใช้ท่วงทีวาจาอย่างมีชีวิตชีวา ไม่พูดเหมือนการอ่านให้ฟัง เช่น รายการบทความเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรอินทรีย์ ผักปลอดสารพิษ เป็นต้น

2. รายการสารคดี (features program) เป็นรายการที่ให้ความรู้และความบันเทิง มีความยาวไม่เกิน 30 นาที ส่วนมากอาจมีความยาว 15 – 20 นาที การเขียนสารคดีก็คล้ายกับการเขียนบทความแต่ขยายส่วนต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับเวลา การดำเนินรายการควรมีการส่วนนำรายการ เพลงคั่นรายการ เพื่อไม่ให้ผู้ฟังเบื่อหน่ายและอยากติดตามฟัง และตอนจบก็ควรมีเพลงปิดท้ายด้วย

3. รายการสัมภาษณ์ (interview program) เป็นรายการพูดคุยสนทนา อาจมีความยาวเท่ากับรายการสารคดี รายการสัมภาษณ์ประกอบด้วย ผู้สัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ และเนื้อหาที่จะสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์สดในห้องส่งหรือสัมภาษณ์นอกห้องส่ง อาทิ ที่บ้านในไร่ นา อาจสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการหรือแบบเป็นทางการตามความเหมาะสม ตัวอย่างเช่น การสัมภาษณ์เกษตรกรดีเด่น การทำนาอินทรีย์ในจังหวัดพัทลุง เป็นต้น

4. รายการนิตยสารทางอากาศ (magazine program) เป็นการนำเสนอเนื้อหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างต่อเนื่องจนจบ แต่แบ่งออกเป็นหลายตอนหรือหลายเรื่องย่อย แต่ละตอนอาจจัดรายการแตกต่างกันไปให้หลากหลาย คือ ตอนแรกอาจนำเสนอแบบบทความ รายการที่สองอาจนำเสนอแบบสัมภาษณ์ รายการที่สามอาจนำเสนอแบบสารคดี หรือแบบละครให้มีสีสันน่าสนใจมากขึ้น การจัดรายการนิตยสาร มีองค์ประกอบสำคัญ 3 อย่าง คือ

4.1 แกนของเรื่อง (them) ซึ่งเป็นหัวข้อใหญ่ และแบ่งออกเป็นหลายเรื่อง เช่น รายการนิตยสารเรื่อง การพัฒนาเกษตรกรรายย่อย อาจแบ่งเป็นรายการย่อย การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาความเป็นอยู่ และการสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเอง

4.2 บทเชื่อม (link) โดยนำรายการย่อยทั้ง 3 เรื่องมาเชื่อมโยงกันอย่างกลมกลืนกันตั้งแต่เรื่องแรกถึงเรื่องสุดท้าย โดยใช้รูปแบบรายการแตกต่างกันตามที่กล่าวมาแล้ว

4.3 เพลงประกอบ (music) เลือกใช้เพลงหรือดนตรีให้สอดคล้องกับเนื้อหาแต่ละเรื่อง ซึ่งจะช่วยสร้างบรรยากาศและรสชาติแก่ผู้ฟัง

3. วิทยุโทรทัศน์ (television, TV)

เป็นสื่อที่มีทั้งภาพและเสียงที่ส่งโดยคลื่นวิทยุความถี่สูงมาก หรือส่งภาพทางสาย (cable TV) มีความประสงค์ให้เข้าถึงมวลชนโดยตรง วิทยุโทรทัศน์มีรายการคล้ายกับวิทยุกระจายเสียง คือ ให้สารสนเทศเกี่ยวกับการศึกษา วัฒนธรรม ศาสนา เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ข่าว และความบันเทิง บางช่องอาจมีรายการ

ส่งเสริมการขายและโฆษณาสินค้าด้วย วิทยุโทรทัศน์มีข้อดี คือ ให้ทั้งภาพที่เคลื่อนไหว เสียง และสี เสนอข่าว และสารสนเทศต่าง ๆ ได้รวดเร็วและนำเสนอได้หลายรูปแบบ ใช้กับผู้ชมทั้งกลุ่มใหญ่ กลุ่มเล็ก และรายบุคคล ครอบคลุมผู้ชมได้กว้างขวาง ผู้ชมไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายและเสียเวลาเดินทางออกจากที่พักไปหาความบันเทิงข้างนอก มีข้อจำกัด คือ ไม่มีเครื่องรับวิทยุโทรทัศน์ ไม่มีสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า ประสิทธิภาพของเครื่องส่งและการจัดรายการไม่น่าสนใจ ผู้ชมอาจมีทัศนคติไม่ดีต่อสถานีและรายการที่ออกอากาศ เช่น รายการไม่น่าติดตามชมและเวลาไม่เหมาะสม บางรายการผู้ชมเป็นเกษตรกรที่ทำงานในไร่นา การใช้วิทยุโทรทัศน์ในการส่งเสริมการเกษตรสามารถนำเสนอรายการได้ 3 รูปแบบ คือ

3.1 รายการสด (live program) เป็นรายการที่น่าสนใจมากที่สุดผู้ชมสามารถโทรศัพท์สอบถาม ร่วมอภิปราย ส่วนแสดงความคิดเห็น เป็นรายการที่ทันต่อเหตุการณ์ เช่น เมื่อมีโรคระบาดในสัตว์และพืช ราคาสินค้าเกษตรกรก็จัดรายการสดเสนอต่อผู้ชมและเกษตรกรได้รับทราบ อาจจัดรายการสดในห้องส่งหรือรายการสดนอกห้องส่งของสถานีวิทยุโทรทัศน์ เช่น การถ่ายทอดพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ การลงแขกเกี่ยวเกี่ยวข้าว เป็นต้น

3.2 รายการที่บันทึกเทปไว้ล่วงหน้า (video tape recording) เป็นรายการที่มีการผลิตรายการไว้ล่วงหน้า มีการตัดต่อตรวจสอบหรือบรรณาธิการ จะลดความเสี่ยงและความผิดพลาดได้มาก ผู้ชมจะได้รับชมรายการที่สมบูรณ์มากกว่ารายการสด เช่น รายการละคร รายการเกษตรทฤษฎีใหม่ รายการเพื่อนเกษตรกร รายการโครงการเกษตรอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่บันทึกเทปไว้ อาจบันทึกในห้องส่ง (studio) หรือบันทึกรายการนอกห้องส่ง โดยทั่วไปจะพบว่ารายการของสถานีวิทยุโทรทัศน์จะเป็นรายการที่บันทึกเทปไว้ล่วงหน้ามากกว่ารายการสด

3.3 รายการภาพยนตร์วิทยุโทรทัศน์ (telecine) เป็นรายการที่นำภาพยนตร์มาแพร่ภาพออกอากาศซึ่งประหยัดกว่าการผลิตรายการสด และยังสามารถตัดต่อตรวจสอบให้เหมาะสมกับเวลาและการรับชม เช่น ภาพยนตร์การเกษตรสมัยใหม่ การพัฒนาการเกษตรของประเทศไทย และการเกษตรปลอดสารพิษ เป็นต้น

การใช้วิทยุโทรทัศน์เพื่อการส่งเสริมการเกษตรอาจมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าสื่อบางอย่าง เพราะนอกจากจะเสียค่าใช้จ่ายในการผลิตอย่างมีคุณภาพแล้ว ยังต้องจ่ายค่าเช่าเวลา เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและองค์การจะต้องพิจารณาให้รอบคอบ การผลิตรายการวิทยุโทรทัศน์จะต้องกำหนดขั้นตอนที่เหมาะสม เริ่มตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนว่าจะเผยแพร่ความรู้แก่บุคคลเป้าหมายกลุ่มใด เพื่ออะไร การศึกษาข้อมูลประกอบการผลิตรายการ และการกำหนดเวลาในการดำเนินการ การกำหนดงบประมาณ และการกำหนดบุคลากรรับผิดชอบการจัดทำวิทยุโทรทัศน์ จากนั้นก็มีการซ้อมออกรายการ ดำเนินออกอากาศและประเมินผล

4. ภาพยนตร์ (movie)

ภาพยนตร์ เป็นสื่อที่มีการเคลื่อนไหวและเสียง มีการเรียบเรียงลำดับเนื้อหาติดต่อกันแล้วบันทึกบนแผ่นฟิล์ม ภาพยนตร์เกี่ยวกับการเกษตรมักจะเป็นประเภท 8 มิลลิเมตร หรือ 8 มิลลิเมตรพิเศษ (super 8 mm) ข้อดีของภาพยนตร์ คือ มีภาพที่เคลื่อนไหว เหมาะสำหรับกลุ่มขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ฉายทบทวนได้หลายครั้ง สามารถบันทึกเหตุการณ์ในอดีตและปัจจุบันไว้ศึกษา เหมาะสำหรับการจูงใจ สร้างทัศนคติและเปลี่ยนทัศนคติ รวมทั้งใช้ประกอบการฝึกทักษะ ข้อจำกัด คือ ต้องใช้ไฟฟ้าในการฉาย เคลื่อนย้ายลำบากและต้องฉายในที่มืด จากข้อจำกัด จึงใช้วีดิทัศน์หรือวิดีโอเทป ซึ่งผลิตง่ายไม่ซับซ้อน ราคาถูก และทำได้รวดเร็วกว่ามาใช้แทนภาพยนตร์

5. สไลด์ (slide)

สไลด์ เป็นสื่อที่นำเสนอเนื้อหา โดยมีภาพที่ไม่เคลื่อนไหวเหมือนภาพยนตร์หรือวีดิทัศน์ ส่วนที่เรียกว่าสไลด์ทับศัพท์ เนื่องจากเวลาใช้ต้องเลื่อนหรือสไลด์แต่ละภาพไปเรื่อย ๆ การนำเสนอเนื้อหาด้วยสไลด์ต้องวางแผนการผลิตให้ดี ให้ได้ภาพของเนื้อหาที่ต่อเนื่องจึงจะทำให้ไม่น่าเบื่อ ปัจจุบันการนำเสนอด้วยสไลด์ได้พัฒนาเป็นระบบอเนกทัศน์หรือสไลด์มัลติวิชัน (slide multivision) มีเสียงบรรยายประกอบภาพ และเครื่องฉายสไลด์ทำงานโดยอัตโนมัติ

6. ฟิล์มสตริป (film strip)

ฟิล์มสตริป เป็นสื่อที่นำเสนอเนื้อหาด้วยภาพชุดที่บันทึกบนแผ่นฟิล์มสไลด์ขนาด 35 มิลลิเมตร มีความยาวประมาณ 20 - 40 ภาพ โดยไม่ได้ตัดมาใส่กรอบเหมือนสไลด์ มีเครื่องฉายฟิล์มสตริปแตกต่างจากเครื่องฉายสไลด์ ปัจจุบันความนิยมการใช้ฟิล์มสตริปในการส่งเสริมการเกษตรอาจลดน้อยลง เพราะมีสื่ออื่นขึ้นมาทดแทน เช่น วีดิทัศน์นอกจากใช้ส่งเสริมแบบมวลชนแล้วยังใช้ส่งเสริมเป็นกลุ่มด้วย

7. คอมพิวเตอร์ (computer)

คอมพิวเตอร์ มีการบัญญัติศัพท์เรียกในภาษาไทยว่า “สมองกล” แต่ก็ไม่เป็นที่นิยมเรียกกัน คงเรียกว่า เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นสื่อโทรคมนาคมสมัยใหม่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตและการบริหารในสังคมยุคใหม่ หลังจากสังคมโลกได้ก้าวเข้าสู่ “สังคมเทคโนโลยีสารสนเทศ” คอมพิวเตอร์จะช่วยให้เกษตรกรได้รับสารสนเทศทางการเกษตรรวดเร็ว ถูกต้องแม่นยำ ประหยัดเวลาไม่ต้องออกไปหาความรู้จากที่อื่น ช่วยลดกำลังเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร นอกจากนั้นยังช่วยให้การติดต่อสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับหน่วยงาน และระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับกลุ่มต่าง ๆ ได้ ช่วยลดอุปสรรคการส่งเสริมในชนบทได้อย่างดีด้วย ส่วนการใช้คอมพิวเตอร์ระดับสำนักงานของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน กรมวิชาการเกษตร ก็ได้ใช้ก้าวหน้าไปมากแล้ว มีฐานข้อมูลที่จำเป็นมากพอสมควร การใช้คอมพิวเตอร์ในการส่งเสริม

การเกษตร นอกจากจะต่อเชื่อมกับระบบเครือข่าย (on – line) แล้วยังนำคอมแพคดิส (CD) และซีดีรอม (CD – Rom) มาใช้ร่วมได้ด้วย

3. สื่อกิจกรรม (activity media)

สื่อกิจกรรม เป็นสื่อที่ต้องใช้บุคคลลงมือปฏิบัติกิจกรรมหรือแสดงเนื้อหาที่นำเสนอให้เกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายได้ศึกษา เป็นการสอนหรือการส่งเสริมไปในตัว ซึ่งแตกต่างจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือสื่อประเภทไฟฟ้าและสื่อสิ่งพิมพ์ ที่ต้องบรรจุเนื้อหาลงในสื่ออื่นๆ ก่อนแล้วค่อยนำเสนอ สื่อกิจกรรมเนื้อหาจะอยู่ที่การปฏิบัติและการแสดงกิจกรรมแต่ละขั้นตอน ลักษณะที่เด่นชัดของสื่อโสตทัศนประเภทกิจกรรมอีกประการหนึ่งคือ การเป็นสื่อประสม คือ การใช้สื่ออื่น ๆ ประกอบสื่อบุคคล จึงทำให้มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมกับเกษตรกรมาก เกษตรกรมีความสนใจ เข้าใจประเด็นสำคัญที่ชัดเจน จำสิ่งที่รับรู้ได้มากกว่าการเห็น การฟังอย่างเดียว ลดการแปลความผิด ๆ ลงได้มาก มีส่วนร่วมในการอภิปรายการซักถามอย่างอิสระ โน้มน้าวให้เกษตรกรคล้อยตาม มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและยอมรับการส่งเสริมได้มาก นับว่าสื่อกิจกรรมมีประสิทธิภาพสูง ข้อจำกัดของสื่อกิจกรรม คือ ใช้งบประมาณมาก ต้องมีเวลาเตรียมการนาน อาจมีความผิดพลาดได้เพราะเป็นการแสดงหรือปฏิบัติกิจกรรมต่อหน้าผู้ชม สื่อกิจกรรมมักนิยมใช้กับการส่งเสริมแบบกลุ่มและแบบมวลชน สื่อกิจกรรมที่สำคัญมีดังนี้

1. การสาธิต

การสาธิต มีทั้งการสาธิตวิธีและการสาธิตผล โดยเฉพาะการจัดทำแปลงสาธิตมีความจำเป็นต่อการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ความรู้ จึงควรทำแปลงสาธิตไว้ตามศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีในท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งวิชาการ และที่เรียนรู้ตลอดชีวิตของเกษตรกร เพราะเกษตรกรชอบเอาอย่าง เมื่อเห็นแปลงสาธิตที่ดีถูกต้องตามหลักวิชาการก็จะนำไปใช้ การจัดทำแปลงสาธิตที่ดีจะต้องคัดเลือกสภาพพื้นที่ที่เหมาะสม คือ อยู่ในบริเวณที่เกษตรกรไปศึกษาหาความรู้สะดวก เป็นพื้นที่เหมาะแก่การเกษตร มีดินดี น้ำเพียงพอ อากาศไม่แห้งแล้งจนเกินไป อันจะส่งเสริมให้พืช สัตว์เจริญเติบโตตามปกติ และถ้าหากจำเป็นจะต้องมอบหมายให้เกษตรกรหรือผู้จัดทำแปลงสาธิต ก็ต้องเลือกคนที่มีจิตใจโอปอ้อมอารี ใจกว้างพอที่จะมอบสิ่งที่อยู่ในพื้นที่ครอบครองของตนเองเป็นสาธารณประโยชน์ คนเข้าชมได้ไม่ปิดบังความรู้ เป็นผู้เสียสละ รักสังคม ขยันขันแข็ง และมีความรับผิดชอบต่อสาธารณะ การจัดทำแปลงสาธิตอาจทำเป็นแปลงขนาดใหญ่ โดยจัดให้เกษตรกรแต่ละกลุ่ม อาจจัดงานวันสาธิต เพื่อเผยแพร่ความรู้เพิ่มเติมและจำหน่ายปัจจัยการผลิต หรืออาจทำแปลงสาธิตเฉพาะกิจ โดยพิจารณาถึงจุดเน้นที่มีความสำคัญต่อเกษตรกรหรือความต้องการของสังคม เช่น แปลงสาธิตการปลูกผักอินทรีย์ แปลงสาธิตปลูกสับปะรด แปลงสาธิตปลูกมัลเบอร์รี่ นอกจากนี้อาจทำแปลงสาธิตเฉพาะกิจระดับหมู่บ้าน ซึ่งมีขนาดประมาณ 1 ไร่ เพื่อให้คนในหมู่บ้านได้ศึกษาหาความรู้

2. การทัศนศึกษา

การทัศนศึกษา เป็นการเดินทางไปศึกษาหาความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรภายนอก หรือ บางทีเรียกว่า “การศึกษานอกสถานที่” หรือ “การศึกษาและดูงาน” (study tour) มีความเป็นวิชาการมากขึ้น อาจทัศนศึกษาภายในประเทศหรือนอกประเทศ ความสำคัญของการทัศนศึกษาเพราะได้เห็นของจริงที่แปลกใหม่ที่ น่าสนใจ น่าตื่นเต้นและจำติดตาได้นาน ดังสุภาษิต “สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น” ผู้จัดการทัศนศึกษาต้องเลือกสถานที่ให้เหมาะสม เสียเวลาเดินทางน้อย ประหยัดและปลอดภัย

3. นิทรรศการ

นิทรรศการมีตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ ระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับโลก ปัจจุบันหน่วยงานด้านเกษตรให้ความสนใจต่อการจัดนิทรรศการมากขึ้น บางแห่งจัดชุดนิทรรศการไว้ มีอุปกรณ์ด้านสิ่งพิมพ์ หุ่นจำลอง ของจริง และสื่อคอมพิวเตอร์ นิทรรศการที่ดี ควรมีเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน กะทัดรัด มีศิลปะการจัดที่น่าสนใจ ประหยัด และกำหนดทางเข้าเยี่ยมชมสะดวกสามารถสนองความต้องการและความสนใจของเกษตรกร กำหนดกลุ่มบุคคลเป้าหมายให้ชัดเจน มีการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง

สื่อของจริงและของจำลอง

สื่อของจริงและของจำลอง เป็นสื่อที่ใช้สำหรับการส่งเสริมได้ทุกวิธีและมีความเป็นรูปธรรมมากกว่าสื่ออื่น ๆ

1. ของจริง (real object) เป็นสื่อของจริงที่นำมาเป็นเนื้อหาให้เกษตรกรหรือผู้ชมได้เห็นจริง ได้ประสบการณ์ตรง โดยไม่ต้องไปสร้างจินตนาการหรือแปลความให้สับสน เช่น การนำพันธุ์แพะ พันธุ์แกะ พันธุ์ไก่ไข่ พันธุ์เป็ด พันธุ์ไม้ดอก พันธุ์ผัก เครื่องมือวิเคราะห์คุณภาพดิน เครื่องมือวิเคราะห์คุณภาพน้ำ เครื่องสี่ขาว เครื่องบรรจุสุญญากาศ เป็นต้น มาประกอบนิทรรศการ การบรรยาย ซึ่งจะพบในงานนิทรรศการการเกษตรทั่วไป สื่อของจริงมีความเป็นรูปธรรมมากที่สุด มากกว่าทุกสื่อ เกษตรกรจะให้ความสนใจมากเพราะเป็นของจริงทั้งลักษณะ ขนาด และน้ำหนัก

2. ของจำลอง (model) หรือบางทีเรียกว่า หุ่นจำลอง รูปจำลอง หรือแบบจำลอง เป็นการนำของเหมือนหรือการนำเสนอของจริงอาจเท่าขนาดของจริงหรือการย่อส่วน เช่น รูปปั้นของคน รูปปั้นสัตว์เลี้ยงผลไม้ ผักจำลองที่ทำด้วยปูนพลาสเตอร์หรือพลาสติก เครื่องบินจำลอง รถยนต์จำลอง และแบบจำลองอาคารสถานที่

การใช้สื่อประสมในการส่งเสริมการเกษตร

การใช้สื่อประสม (integrated media) ในการส่งเสริมการเกษตร หมายถึง การนำสื่อหลาย ๆ ชนิด มาใช้ผสมผสานร่วมกันในการส่งเสริมการเกษตร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลการส่งเสริมศักยภาพของสื่อแต่ละชนิด เสริมความเข้าใจ และการยอมรับของเกษตรกร ตามหลักวิชาการเกษตรกรเรียนรู้ผ่านสื่อประสาททั้ง 5 ซึ่งสื่อแต่ละชนิดมีข้อจำกัดแตกต่างกัน บางชนิดมีเสียงแต่ไม่มีภาพบางชนิดมีทั้งภาพและเสียง บางชนิดจับต้องหรือสัมผัสไม่ได้ ในทำนองเดียวกันบางพื้นที่ไปส่งเสริมอาจไม่มีไฟฟ้า เกษตรกรบางคนอาจไม่มีเครื่องรับวิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ หรือแม้สื่อบุคคล คือ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจะอธิบายหรือบรรยายได้ดี ถ้าไม่มีสื่อประกอบเกษตรกรอาจไม่เข้าใจ กล่าวกันว่า “ไม่มีสื่ออะไรดีที่สุดใน” เพราะสื่อทุกอย่างมีข้อจำกัดในตัวเอง การใช้สื่อประสมผสมผสานร่วมกันในการส่งเสริมการเกษตรแต่ละเรื่องจะช่วยให้เกษตรกรสนใจอยากเรียนรู้ เห็นคุณค่าของเทคโนโลยี ติดตามการส่งเสริมและยอมรับในที่สุด

การนำสื่อประสมมาใช้ในการส่งเสริมการเกษตร แต่ละเรื่องจะต้อง กำหนดแนวคิด วัตถุประสงค์ การผลิตแต่ละชนิด การนำไปใช้ และการประเมินผล ที่ชัดเจน จึงจะทำให้การใช้สื่อประสมมีระบบ การส่งเสริมมีขั้นตอนที่สอดคล้องกับการเรียนรู้ของเกษตรกร ไม่สับสน จึงต้องมีการจัดความสำคัญของสื่อแต่ละประเภท คือ สื่อหลัก สื่อเสริม

ตัวอย่าง การส่งเสริมเรื่อง “การผลิตทุเรียนนอกฤดูกาล” ผู้ผลิตสื่อและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร อาจกำหนดสื่อหลักและสื่อเสริม ดังนี้

1. สื่อหลัก (main media) เป็นสื่อที่เกษตรกรทั่วไปรับหรือเข้าถึงได้ราคาถูก หาง่าย อาจกำหนดให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรหรือเอกสารคำแนะนำการผลิตทุเรียนนอกฤดูกาลเป็นสื่อหลัก
2. สื่อเสริม (supportive media) เป็นสื่อทางเลือกในการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมของเกษตรกร เพื่อให้มีความเข้าใจ และมั่นใจมากขึ้น ซึ่งแต่ละคนจะมีทางเลือกและความพร้อมในการใช้สื่อแตกต่างกัน อาจกำหนดสื่อบุคคลออกส่งเสริมเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่มเพิ่มเติม ตลอดจนใช้สื่อวิทยุทัศน์ เครื่องฉายภาพ แผ่นใส รายการวิทยุกระจายเสียง รายการวิทยุโทรทัศน์ เทปบันทึกเสียง โทรศัพท์ โทรสาร และการทัศนศึกษา เป็นต้น

การกำหนดสื่อหลักและสื่อเสริมจะแตกต่างกันไปตามความพร้อมด้านการศึกษา ฐานะเศรษฐกิจ และโครงสร้างพื้นฐานของเกษตรกรและของรัฐ คือ เกษตรกรในประเทศพัฒนาแล้ว เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการเกษตรสูงมีฐานะเศรษฐกิจดี อาจกำหนดสื่อวิทยุทัศน์หรือรายการวิทยุโทรทัศน์เป็นสื่อหลัก และสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อเสริมก็ได้

ข้อควรพิจารณาในการเลือกใช้สื่อในการส่งเสริมการเกษตร

เพื่อให้การใช้สื่อในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ มีข้อควรพิจารณาในการเลือกใช้ ดังนี้

1. ต้องช่วยให้การถ่ายทอดความรู้มีประสิทธิภาพสูงสุดและบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้
2. ดึงดูดความสนใจของเกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายได้ดี
3. เหมาะสมกับเนื้อหาและสภาพของเกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมาย
4. ใช้ได้สะดวกและเก็บรักษาได้ง่าย
5. สามารถใช้ได้หลายครั้งและคุ้มค่าต่อการลงทุน
6. น้ำหนักเบา เคลื่อนย้ายหรือพกพาได้สะดวก
7. เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วและสามารถดัดแปลงหรือทำได้เองโดยประหยัด
8. ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการถ่ายทอดความรู้
9. เกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมของการใช้สื่อ นั้น ๆ

บทที่ 7

การเรียนรู้และการยอมรับของเกษตรกรในงานส่งเสริมการเกษตร

ความหมายของการเรียนรู้

การเรียนรู้ (learning) หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (behavior) ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล ซึ่งเกิดจากกิจกรรมหรือประสบการณ์ของเขาเอง อันเนื่องมาจากมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้นี้อาจจะผ่านกิจกรรมอย่างเดียวหรือหลายอย่างก็ได้

ในงานส่งเสริมการเกษตร การเรียนรู้ของบุคคลเป้าหมาย หมายถึง การที่บุคคลเป้าหมายได้รับข้อมูลข่าวสาร หรือมีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมต่าง ๆ แล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากเดิมที่ไม่มีความรู้และความเข้าใจ กลายเป็นบุคคลที่มีความรู้และความเข้าใจ และสามารถนำไปใช้พัฒนาการประกอบอาชีพของตนเองให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

กฎของการเรียนรู้

กฎพื้นฐานทางจิตวิทยาเกี่ยวกับการเรียนรู้ มีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการเรียนรู้ กฎของการเรียนรู้ที่สำคัญ มีดังนี้

1. กฎแห่งผลกระทบ (law of effect) โดยปกติแล้วมนุษย์เราจะเรียนรู้หรือยอมรับในสิ่งที่มีผลประโยชน์ ดังนั้นถ้าหากเนื้อหาสาระเป็นประโยชน์ เกษตรกรจะมีความต้องการอยากเรียนรู้และเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น
2. กฎแห่งความคิด (law of thinking) การที่จะสอนบุคคลให้เกิดการเรียนรู้นั้นจะต้องใช้หลักแห่งเหตุและผล เพื่อให้บุคคลเกิดแนวความคิดว่า ผลนี้เกิดจากเหตุอะไร เมื่อบุคคลเข้าใจหรือคิดได้ในเรื่องเหตุและผล ก็จะเกิดการเรียนรู้ได้ดี เช่น ถ้าหากใส่ปุ๋ยให้กับพืช ผลก็คือทำให้ได้ผลผลิตมากขึ้น
3. กฎแห่งความเป็นเลิศ (law of primacy) การสร้างความประทับใจอย่างดีเยี่ยมหรือดีเลิศในครั้งแรก จะทำให้เกิดความประทับใจ ติดตรึงตลอดไป เช่น การให้ความรู้หรืออบรม ในสิ่งที่ดีเยี่ยมในครั้งแรก จะทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น และอยากรู้ อยากเรียนตลอดไป
4. กฎของการปฏิบัติ (law of exercise) การปฏิบัติหรือการฝึกหัดซ้ำ ๆ บ่อย ๆ จะทำให้เกิดทักษะและความชำนาญ เนื่องจากการฝึกหัดแต่ละครั้งจะช่วยให้มีการปรับปรุง และเกิดการเปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อย ๆ จึงทำให้ปฏิบัติได้คล่องแคล่วสมบูรณ์และทำได้โดยอัตโนมัติ
5. กฎแห่งความเข้มข้น (law of intensity) การสอนที่มีการเน้นย้ำ หรือใช้วิธีการและสื่อการสอนหลากหลายอย่างประกอบกัน จะทำให้ผู้เรียน เรียนรู้ได้ดี และจดจำได้นานตลอดไป
6. กฎแห่งระยะเวลา (law of duration) ปกติมนุษย์จะเรียนรู้ได้เร็วหรือช้าแตกต่างกัน บางคนก็

เรียนรู้ได้เร็ว เรียนเสร็จก็สามารถจดจำได้ และปฏิบัติได้เลย แต่บางคนต้องใช้เวลามากกว่าจึงจะสามารถปฏิบัติได้

7. กฎของการไม่ได้ใช้หรือปฏิบัติ (law of disuse) กิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ถ้าหากไม่ได้ใช้หรือไม่ได้ปฏิบัติอยู่บ่อย ๆ ก็มักจะเลือนรางไป และลืมในที่สุด ดังนั้นจะต้องมีการฝึกหัดอยู่อย่างสม่ำเสมอ จึงจะสามารถนำไปใช้ได้

8. กฎแห่งความเกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยง (law of association) มนุษย์จะเรียนรู้ได้ดีหากใช้ความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับความรู้ สิ่งที่น่าสนใจหรือสิ่งที่ปฏิบัติ แล้วเปรียบเทียบกับเรื่องใหม่ที่ยังไม่รู้ ก็จะช่วยให้เรียนรู้ได้เร็วยิ่งขึ้น

9. กฎแห่งความบ่อยครั้ง (law of frequency) การที่บุคคลกระทำกิจกรรมใดอยู่บ่อย ๆ จะทำให้เกิดความเคยชินและพัฒนาปรับปรุงขึ้นเรื่อย ๆ และเมื่อเกิดความเคยชินนาน ๆ เข้า ก็จะทำให้การปฏิบัติกิจกรรมนั้นเกิดขึ้นเองอย่างอัตโนมัติ โดยไม่ต้องวิเคราะห์ก่อนทุกครั้ง

องค์ประกอบของการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้น ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. ผู้สอน (educator) หมายถึง ผู้ที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน ผู้สอนในงานส่งเสริมการเกษตร คือ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีบทบาทและหน้าที่ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลเป้าหมาย เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องศึกษาข้อมูลในหลาย ๆ ด้าน เพื่อให้การเรียนรู้ของบุคคลเป้าหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อันจะเป็นการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลเป้าหมายให้ดียิ่งขึ้น

2. เนื้อหาสาระหรือวิชาการ (subject matter) เป็นข้อมูล ข่าวสาร หรือเทคโนโลยีต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมในฐานะของผู้สอนจะต้องพัฒนาดัดแปลงให้เหมาะสมกับบุคคลเป้าหมาย รวมทั้งใช้เทคนิควิธีการสอน และสื่อต่าง ๆ ในการถ่ายทอดไปสู่บุคคลเป้าหมาย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ผู้เรียน (learner) หมายถึง ผู้ที่จะรับข้อมูลข่าวสารหรือวิชาการ ในทางส่งเสริมการเกษตร ผู้เรียนคือ เกษตรกรและรวมทั้งแม่บ้านและบุตรหลานเกษตรกร (บุคคลเป้าหมาย) เกษตรกรส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีการศึกษาดำ ฐานะค่อนข้างยากจน และขาดความพร้อมในการเรียนรู้ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องจัดเนื้อหาและวิธีการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน เพื่อที่จะทำให้ผู้เรียนนำวิชาความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. วัสดุอุปกรณ์การสอนและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ (instructional materials and other

facilities) หมายถึง สื่อหรือโสตทัศนูปกรณ์ที่ใช้ประกอบการสอน เช่น ของจริง ของตัวอย่าง รูปภาพ เป็นต้น นอกจากนี้อุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านี้แล้วยังรวมถึงเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ช่วยอำนวยความสะดวกต่อการเรียนการสอนอื่น ๆ เช่น ยานพาหนะ เครื่องกำเนิดไฟฟ้า และเครื่องช่วยสอนอื่น ๆ เป็นต้น

5. สภาพแวดล้อม (environment) เป็นสิ่งหนึ่งที่จะทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพหรือไม่

สภาพแวดล้อม อาจแบ่งเป็น สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ สถานที่เรียนและสภาพดินฟ้าอากาศ เช่น อุณหภูมิ แสง เสียง ลม ฝน ฯลฯ และสภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่น ลักษณะและขนาดของกลุ่มผู้เรียน (บุคคลเป้าหมาย) เสียงรบกวนจากบุคคลภายนอก และยานพาหนะต่าง ๆ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อผลการเรียนการสอนเป็นอย่างยิ่ง ถ้าหากสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เหมาะสมและไม่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนก็จะทำให้ผู้เรียนไม่เบื่อหน่าย และทำให้เรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น

กระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่ร่างกายสร้างสรรค์กิจกรรมขึ้น หรือกิจกรรมที่ร่างกายมีอยู่แล้ว เปลี่ยนไปในรูปลักษณะอื่น ซึ่งไม่ใช่สัญชาตญาณ เหมือนกับกรณีสุนัขตกน้ำ สุนัขจะว่ายน้ำเข้าฝั่งได้ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยว่ายน้ำมาก่อน หรือในกรณีเด็กเมื่ออายุ ประมาณ 1 - 2 ปี ก็สามารถเดินได้ เนื่องจากกล้ามเนื้อและกระดูกพัฒนาขึ้นมา เรียกว่าวุฒิภาวะ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นชั่วครั้งชั่วคราว เช่น เวลาที่เกิดการตกใจ จะทำให้บุคคลกระทำการกิจกรรมบางอย่างได้ ซึ่งหากอยู่ในภาวะปกติจะไม่สามารถทำได้ สิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ใช่การเรียนรู้ เพราะการเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปอย่างถาวร และการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมหรือประสบการณ์ของมนุษย์นั่นเอง

นักการศึกษาได้วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ โดยแบ่งพฤติกรรมการเรียนรู้ ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การเรียนรู้ทางด้านสติปัญญา (cognitive domain) การเรียนรู้ในด้านนี้ แบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

1.1 ความรู้ (knowledge) ได้แก่ การรับรู้ข้อมูลของสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะของการรวบรวมข้อมูล หลักการ และข้อสรุป ซึ่งเป็นหลักกว้าง ๆ พฤติกรรมที่แสดงถึงความรู้ในระดับนี้ เช่น บอกความหมายได้ บอกเรื่องราวได้ บอกหลักเกณฑ์ได้ กล่าวเป็นถ้อยคำหรือข้อความได้ เลือกได้ เขียนโครงร่างได้ เป็นต้น

1.2 ความเข้าใจ (comprehension) หมายถึง ความสามารถในการขยายความรู้ออกไปอย่างสมเหตุสมผล การเรียนรู้ในระดับนี้ ผู้เรียนสามารถแปลความหรือตีความหมายได้ จับใจความสำคัญและสรุปความหมายได้ พฤติกรรมที่แสดงถึงความเข้าใจ เช่น แยกแยะได้ อธิบายได้ แปลความได้ ให้เหตุผลได้ ขยายความและย่อความได้ อ้างอิงได้ ยกตัวอย่างได้ เขียนข้อความใหม่ได้ เป็นต้น

1.3 การวิเคราะห์ (analysis) หมายถึง ความสามารถในการแยกแยะผลรวมออกเป็น ส่วนประกอบ

ย่อย ๆ ที่สัมพันธ์กันได้ และสามารถพิจารณาหลักการของเรื่องนั้นได้ พฤติกรรมที่แสดงถึงความสามารถในการวิเคราะห์ เช่น จำแนกและแยกแยะได้ แบ่งกลุ่มได้ บอกความสัมพันธ์ของเรื่องนั้นได้ เป็นต้น

1.4 การสังเคราะห์ (synthesis) หมายถึง ความสามารถในการรวบรวมเอาส่วนย่อย ๆ รวมเข้าเป็นผลรวมสำเร็จรูปได้ เป็นกระบวนการที่พิจารณาแต่ละส่วนย่อย ๆ แล้วรวมเข้าเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้เกิดความกระจ่างในสิ่งเหล่านั้นขึ้นมา พฤติกรรมที่แสดงถึงความสามารถในการสังเคราะห์ เช่น รวบรวมและจัดกลุ่มได้ สร้างสรรค์ได้ สร้างระบบได้ จัดระเบียบและสร้างระบบใหม่ได้ เป็นต้น

1.5 การประเมินค่า (evaluation) หมายถึง ความสามารถในการพัฒนาและตัดสินใจในคุณค่าของบุคคลหรือสิ่งใด ไม่ว่าจะด้วยมาตรการที่ผู้อื่นกำหนดไว้ หรือกำหนดขึ้นด้วยตนเอง พฤติกรรมที่แสดงถึงการเรียนรู้ในระดับนี้ เช่น เปรียบเทียบชี้ความแตกต่างได้ สรุปความได้ วิเคราะห์ได้ อธิบายได้ ตัดสินได้ แปลความได้ สัมพันธ์เรื่องราวได้ สรุปย่อได้ เป็นต้น

2. การเรียนรู้ทางด้านจิตใจ (affective domain) เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเปลี่ยนแปลงในด้าน ความเชื่อ เจตคติ และความรู้สึก ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในแต่ละบุคคล มีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนมากกว่าการเรียนรู้ทางสติปัญญา เจตคติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกนึกคิดทางด้านจิตใจของแต่ละบุคคล กระบวนการเรียนรู้แบบนี้จะเริ่มจากการรับรู้สิ่งแวดล้อมก่อน หลังจากนั้นบุคคลจะมีปฏิกิริยาโต้ตอบสิ่งแวดล้อม เช่น เกษตรกรอาจจะยอมรับหรือต่อต้านต่อการแนะนำพืชพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตสูงและต้านทานโรค แต่ถ้าหากเกษตรกรนั้นได้รับการแนะนำชักชวนให้รู้และเข้าใจถึงผลดีของพันธุ์พืชใหม่ที่แนะนำ หลังจากที่เกษตรกรเกิดความเชื่อและมีค่านิยมในทางที่ดีต่อพันธุ์พืชนั้น ก็จะเกิดการเรียนรู้และยอมรับในพันธุ์พืชที่แนะนำนั้น กระบวนการเรียนรู้ทางด้านจิตใจประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

2.1 การรับรู้ (receiving) หมายถึง การที่บุคคลได้รับประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อมภายนอก แล้วเกิดการรับรู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร เข้าใจถึงลักษณะเด่นและลักษณะสำคัญของสิ่งนั้นได้

2.2 การตอบสนอง (responding) หลังจากที่ผู้เรียนได้รับรู้จากสิ่งเร้าภายนอกแล้ว จากนั้นก็จะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งที่ได้รับรู้มา เช่น ยอมรับหรือทำตามในสิ่งที่รับรู้มา

2.3 การสร้างค่านิยม (valuing) ในขั้นนี้ผู้เรียนจะสร้างค่านิยมความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่รับรู้และตอบสนองนั้น ๆ และมีค่านิยมในสิ่งนั้นมากกว่าสิ่งอื่น ๆ

2.4 การจัดระเบียบ (organizing) เป็นการรวบรวมค่านิยมย่อย ๆ ที่กระจัดกระจายให้เป็นระบบตามลำดับความสัมพันธ์กัน แล้วสามารถตัดสินใจได้ว่าอะไรสำคัญหรือมีบทบาทมากที่สุด

2.5 การพัฒนาคุณลักษณะจากค่านิยม (characterization by value) ในขั้นนี้ ความรู้สึก ความคิดและค่านิยมต่าง ๆ จะเปลี่ยนเป็นความประพฤติ คุณสมบัติและคุณลักษณะของแต่ละบุคคล โดยใช้เป็นหลักยึดในการตัดสินใจหรือพิจารณาสิ่งต่าง ๆ

3. การเรียนรู้ทางด้านทักษะทางกาย (psychomotor domain) กระบวนการเรียนรู้ แบบนี้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของร่างกาย เช่น เกษตรกรเรียนรู้การจับซีหรือการใช้รถแทรกเตอร์ หรือในกรณีที่คนไม่เคยเรียนหนังสือเมื่อหัดจับปากกาก็สามารถใช้ปากกาในการเขียนหนังสือได้ เป็นต้น การเรียนรู้ในขั้นนี้จำเป็นต้องมีการฝึกฝน เพื่อให้เกิดทักษะและความชำนาญ เช่น กรณีเกษตรกรมีความต้องการที่จะทำการติดตามต่อกิ่งพืช จำเป็นต้องหมั่นฝึกหัดอย่างสม่ำเสมอ จึงจะเกิดทักษะและความชำนาญ และสามารถกระทำสิ่งนั้น ๆ ได้ อย่างเป็นประสิทธิภาพ

กระบวนการเรียนรู้แต่ละชนิดจะต้องสัมพันธ์กันเสมอ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการดังกล่าว เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเทคนิคและวิธีการถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งเนื้อหาสาระในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตัวอย่างการเรียนรู้ในงานส่งเสริมการเกษตร เช่น ในการผลิตสัตว์ กระบวนการเรียนรู้ทั้ง 3 อย่างจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้อง คือ ความรู้ความเข้าใจในเรื่องโรคและการป้องกันโรค สัตว์เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ทางด้านสติปัญญา การปฏิบัติและดูแลรักษาเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ด้านทักษะทางกาย และการเปลี่ยนแปลงเจตคติต่าง ๆ ของเกษตรกรในการปฏิบัติตามหลักวิชาการเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ทางด้านจิตใจ เป็นต้น

เงื่อนไขทางจิตวิทยาที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของเกษตรกร

เกษตรกรที่เป็นผู้ใหญ่ มีข้อจำกัดในการเรียนรู้มากกว่านักเรียนและนักศึกษาของการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน เนื่องจากเกษตรกรนั้นมีข้อจำกัดหลายอย่าง เช่น การศึกษาต่ำ ฐานะยากจน และข้อจำกัดทางร่างกาย เช่น การรับรู้ทางการได้ยิน การมองเห็น ดังนั้นเพื่อให้การเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้สอนควรยึดแนวทางในการปฏิบัติดังนี้

1. จัดหรือออกแบบกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประสบการณ์ของเกษตรกร วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการสอนนั้น ควรจัดให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับสิ่งที่เกษตรกรเคยชิน อันจะทำให้เกษตรกรเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น

2. ดำเนินการจากกระบวนการที่ง่ายไปสู่กระบวนการที่ยากหรือซับซ้อนกว่า นอกจากนี้จะต้องจัดเวลาให้แก่คนสูงอายุในการเรียนรู้ให้มากกว่าคนอายุน้อย

3. จัดวางเงื่อนไขโดยกำหนดเนื้อหาที่เหมาะสมและตรงประเด็นเฉพาะเรื่อง ที่จะทำการสอน เพราะว่าเกษตรกรโดยเฉพาะผู้สูงอายุจะมีความสับสน ถ้าหากกิจกรรมหรือวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการสอน เบี่ยงเบนไป

4. เน้นกิจกรรมการเรียนรู้ให้เป็นรูปธรรม เพราะถ้าหากเป็นนามธรรม เช่น การพูดการบรรยายอย่างเดียว จะทำให้เกิดการต่อต้าน และจะทำให้ประสิทธิภาพของการเรียนรู้ลดลง

นอกจากเงื่อนไขในการจัดกระบวนการเรียนให้เหมาะสมกับเกษตรกรตามแนวทางที่กล่าวมาทั้ง 4 ประการ เกษตรกรยังมีข้อจำกัดในเรื่องการได้ยินและการมองเห็น ดังนั้นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมในฐานะผู้สอนหรือผู้ให้ความรู้ จะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1. ผู้สูงอายุต้องการแสงสว่างมากกว่าผู้ที่มีอายุน้อย จึงจำเป็นต้องปรับแสงสว่างให้เพียงพอและทั่วถึง แต่ที่สำคัญอย่าให้มีแสงสว่างวูบวาบ หรืออย่าให้ผู้สูงอายุจ้องที่แสงสว่างโดยตรง
2. ในการใช้กระดานชอล์กหรือแผ่นกระดาษเขียนหนังสือและข้อความใด ๆ ควรใช้สีที่มีลักษณะแสดงให้เห็นความแตกต่างกัน เช่น สีขาวบนพื้นดำ สีเหลืองบนพื้นดำ หรือขาวบนพื้นเขียว สีดังกล่าวจะทำให้เกิดความชัดเจนสำหรับผู้สูงอายุ
3. ผู้สอนควรพูดอย่างช้า ๆ ชัดเจน และเสียงดังฟังชัด โดยพูดกับกลุ่มผู้ฟังโดยตรง พูดโดยใช้ภาษาสนทนา ภาษาง่าย ๆ พยายามหลีกเลี่ยงการพูดที่เป็นภาษาราบเรียบหรือระดับเดียวกันตลอด
4. จัดเก้าอี้ที่นั่งของผู้เรียนให้หันหน้าเข้าหาผู้สอนและอยู่ใกล้กับผู้สอน เช่น จัดเป็นรูปครึ่งวงกลม
5. ผู้สอนควรยืนอยู่ในตำแหน่งที่ผู้เรียนสามารถมองเห็นและได้ยินอย่างชัดเจน
6. ใช้สื่อประกอบการสอนช่วยในกรณีที่เนื้อหาเป็นข้อความใหม่หรือข้อความที่ไม่ปกติทั่วไป หรือความข้อที่ผู้สูงอายุไม่ค่อยคุ้นเคย

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของเกษตรกร

ปัจจัยที่จะส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ได้ดีและมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ความสนใจ (interest) ถ้าหากเกษตรกรสนใจในเรื่องใด ก็ย่อมมีความต้องการอยากจะเรียน เช่น เกษตรกรมีความต้องการเลี้ยงแพะ ก็จะพยายามขวนขวายศึกษาในเรื่องนั้น เป็นต้น
2. ความต้องการ (need) เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคม เช่น เกษตรกรมีความต้องการอยากมีรายได้เพิ่มขึ้น มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น เกษตรกรย่อมอยากเรียนรู้ เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาการประกอบอาชีพให้มีผลผลิตสูงขึ้น
3. ความพร้อมในการเรียนรู้ (readiness) หมายถึง สภาวะที่บุคคลอยู่ในเกณฑ์หรือสภาวะที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น มีวุฒิภาวะเหมาะสม สภาพร่างกายพร้อม ฐานะทางเศรษฐกิจพร้อม เป็นต้น ถ้าหากบุคคลมีความพร้อมในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ บุคคลนั้นจะเรียนรู้ได้ดี ตัวอย่างเช่น การแนะนำให้เกษตรกรใส่ปุ๋ยต้นลองกอง ถ้าหากเกษตรกรพร้อมในเรื่องสติปัญญา วุฒิภาวะ หรือฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม เกษตรกรก็จะเรียนรู้ได้ดี และยอมรับการปฏิบัตินั้น
4. ความทรงจำ (retention) ความทรงจำของมนุษย์จะแตกต่างกัน บางคนจำได้เร็ว บางคนจำได้ช้า

กว่า หรือบางคนจำได้นาน แต่บางคนลืมนาน นอกจากนี้อังมีความแตกต่างในเรื่องเทคนิคในการจำ เช่น ถ้าหากบุคคลเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงจะจำได้แม่นและนานกว่าการเรียนรู้จากการฟังบรรยาย ดังนั้นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมควรใช้เทคนิควิธีการสอน โดยให้เกษตรกรเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและหมั่นฝึกหัดอยู่บ่อย ๆ จะทำให้เรียนรู้ได้ดีและจำได้นานตลอดไป

5. การกระตุ้นเตือน (motivation) มนุษย์นั้นในบางครั้งก็ขาดความกระตือรือร้นไปบ้าง ดังนั้นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมควรมีการกระตุ้นเตือน เพื่อให้เกษตรกรเกิดความสนใจ เกิดความต้องการ เช่น เกษตรกรเคยชินมานานกับการปลูกผักโดยไม่มีการใส่ปุ๋ย ซึ่งเขาก็สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เพียงพอต่อการบริโภค ถ้าหากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมกระตุ้นว่า หากมีการใส่ปุ๋ยในการปลูกผักแล้ว จะทำให้ผลผลิตสูงขึ้นและมีรายได้เพิ่มขึ้น เมื่อเกษตรกรถูกกระตุ้นเตือนอย่างนี้ก็จะทำให้เกิดแรงจูงใจ อยากรู้ อยากรเรียน ซึ่งจะเป็ผลให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพดีขึ้น

6. การจูงใจ (persuasion) มนุษย์จะเรียนได้น้อยหรือมากขึ้นอยู่กับการชักชวน การกระตุ้น หรือการจูงใจ ถ้าหากขาดแรงจูงใจแล้ว การเรียนรู้ก็จะลดต่ำลงไป การจูงใจสามารถเกิดขึ้นได้จากทั้งภายในและภายนอก การจูงใจภายใน เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความต้อการภายในใจ เพื่อต้อการพัฒนาตัวเองให้ได้รับความสำเร็จ การจูงใจภายนอก ได้แก่ การชมเชย การให้รางวัลและสิ่งของ เช่น การรณรงค์กำจัดหนูนาโดยมอบรางวัลให้แก่ผู้ที่กำจัดได้มาก เป็นต้น

7. ความแตกต่างของบุคคล (individual differences) ความแตกต่างของบุคคลมีอยู่มากมายหลายประการ เช่น เพศ วัย การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ระดับสติปัญญา ทักษะ ประสบการณ์ เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องนำมาพิจารณาเพราะว่าบุคคลที่มีความแตกต่างกันจะเรียนรู้ได้ต่างกัน เช่น คนที่มีการศึกษาต่ำ ระดับสติปัญญาต่ำจะเรียนรู้ได้ช้า ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนให้คนกลุ่มนี้จะต้องเป็นเรื่องที่ง่าย ไม่สลับซับซ้อน และให้เวลามากกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงกว่า หรือผู้ที่มีอายุมากกว่าจะเรียนรู้ในสิ่งที่มีเหตุมีผลได้มากกว่า เนื่องจากมีประสบการณ์มากกว่า เป็นต้น

8. การปรับตัว (adjustment) หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคลปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ อันจะทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เช่น ถ้าหากบุคคลที่มีระดับการศึกษาต่ำแต่มีความมานะพยายามก็จะสามารถเรียนรู้ได้ดีเหมือนคนอื่น ๆ ซึ่งการปรับตัวขึ้นอยู่กับความสามารถเฉพาะตัวของบุคคล ถ้าหากใครปรับตัวได้ดีก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีด้วย

9. เทคนิคการสอน (teaching techniques) หมายถึง การจัดวิธีการสอน โดยใช้เทคนิควิธีการสอน และสื่อทัศนูปกรณ์ต่าง ๆ เข้าช่วย เพื่อให้การสอนนั้นน่าสนใจ ไม่น่าเบื่อ ถ้าหากผู้เรียนมีความสนใจต่อการเรียนการสอน ผู้เรียนก็จะเข้าร่วมกิจกรรมการสอนมากขึ้น

10. การทบทวนบทเรียน (repetition of practice) เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องมีการทบทวน ฝึกปฏิบัติ

ซ้ำ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การทบทวน ทดสอบ และปฏิบัติบ่อย ๆ จะทำให้จดจำได้ถูกต้องและจดจำได้นานยิ่งขึ้น

11. การใช้แรงเสริมหรือการบีบบังคับ (reinforcement) เป็นการตั้งกฎเกณฑ์กติกาเพื่อบีบบังคับหรือเสริมแรงให้ผู้เรียนอยากรู้อยากเรียนมากขึ้น เช่น การชมเชย การให้รางวัล การลงโทษ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ถ้าหากเกษตรกรคนใดไม่ผ่านการฝึกอบรม ไม่มีความรู้และความเข้าใจในเรื่องการเลี้ยงแพะ เกษตรกรรายนั้นก็ จะไม่ได้รับการสนับสนุนสินเชื่อและปัจจัยการผลิต ในกรณีเช่นนี้เกษตรกรก็จะมีความพยายามในการที่จะเรียนรู้ เพื่อให้ได้รับในสิ่งที่ตนต้องการ

ความหมายของการยอมรับ

การยอมรับ (adoption) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลหลังจากได้เรียนรู้ ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึก ความเข้าใจ ทักษะ และความชำนาญ และสามารถนำมาใช้ในการปฏิบัติ เช่น เกษตรกรได้เรียนรู้เกี่ยวกับการผสมเทียมปลาแล้วเกิดการเรียนรู้ถึงผลดีของการผสมเทียมปลารวมทั้งได้เรียนรู้ถึงวิธีการปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ หลังจากนั้นก็นำมาใช้ปฏิบัติในการประกอบอาชีพของตนเองได้

กระบวนการยอมรับ

กระบวนการยอมรับของบุคคล จะผ่านขั้นตอนต่าง ๆ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตื่นตัวหรือขั้นของการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร (awareness) ขั้นนี้เป็นขั้นตอนของการรับรู้ข่าวสาร เช่น การที่เกษตรกรได้รับทราบเกี่ยวกับข้อมูลของ “ฮอว์โมน” ชนิดหนึ่งซึ่งสามารถบังคับให้ทุเรียนออกผลนอกฤดูกาลได้ ในขั้นนี้เกษตรกรรับรู้ข่าวสารและเริ่มสนใจเพราะตรงกับสิ่งที่ตนเองอยากรู้ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องกระตุ้นให้เกษตรกรไปสู่ขั้นต่อไป โดยการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารหรือรายละเอียดต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งอาจเผยแพร่ทางสื่อชนิดต่าง ๆ

2. ขั้นสนใจ (interest) เป็นขั้นตอนต่อจากขั้นรับทราบข้อมูลข่าวสาร ดังในกรณีของเกษตรกรรับข้อมูลเกี่ยวกับ “ฮอว์โมน” ในขั้นตื่นตัว จากนั้นเกษตรกรก็จะเกิดความสนใจมากขึ้น ในขั้นนี้ผู้รับข่าวสารก็จะ ขวนขวายไปแสวงหาเอกสาร ข่าวสารและสอบถามถึงรายละเอียดต่าง ๆ ที่ต้องการ เพราะอยากทราบว่าฮอว์โมนนั้นเป็นอย่างไร ราคาเท่าไร มีคุณภาพอย่างไร มีข้อดีและข้อเสียอย่างไร ซึ่งขั้นนี้เจ้าหน้าที่จำเป็นต้องเผยแพร่ข่าวสารที่จำเป็นอย่างละเอียดและชัดเจนเพิ่มเติมเพื่อให้เกษตรกรมีความเข้าใจยิ่งขึ้น

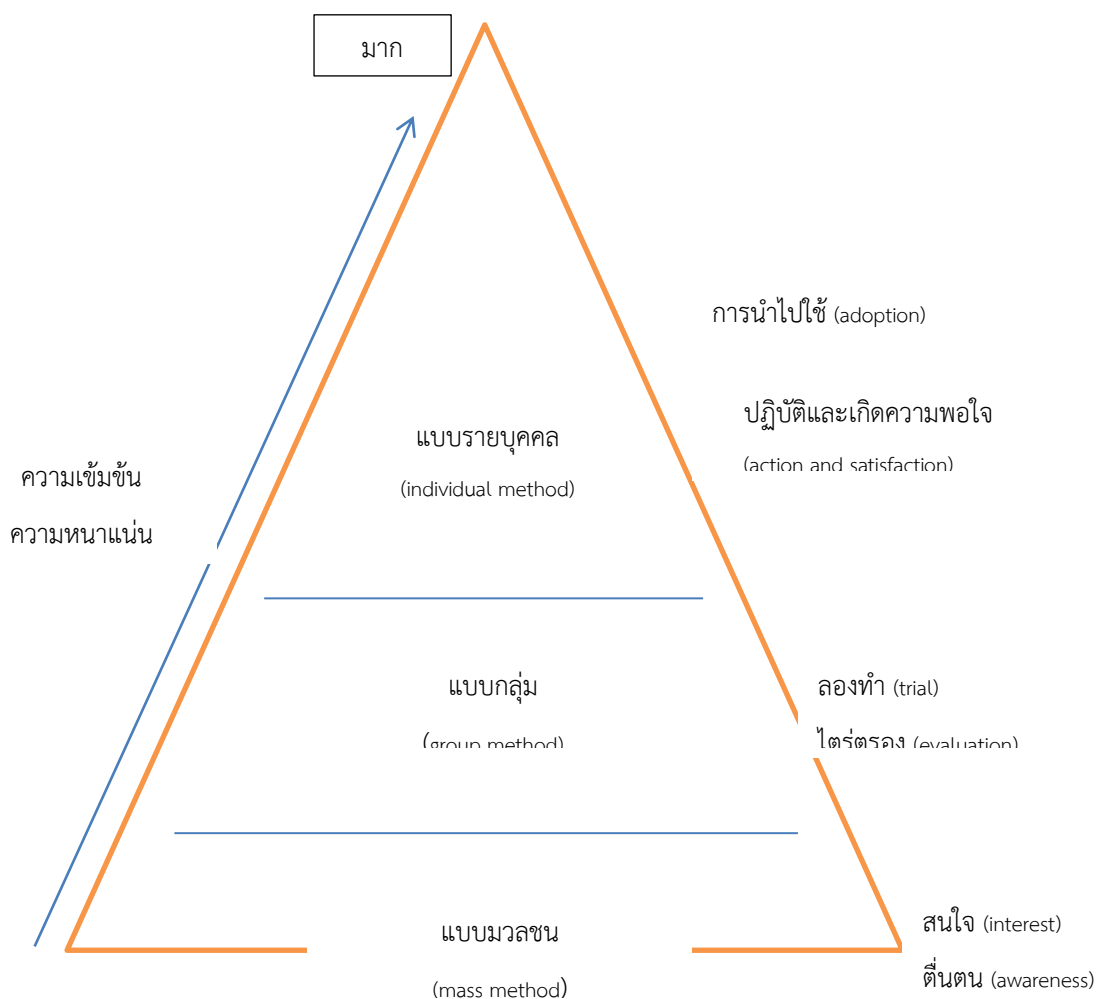
3. ขั้นไตร่ตรองหรือประเมินผล (evaluation) เป็นขั้นที่เกษตรกรได้รับรายละเอียดแล้วก็นำไปคิดไตร่ตรอง ประเมินผล ว่าคุ้มค่าหรือไม่ เช่น กรณีที่จะนำฮอว์โมนมาเร่งให้ทุเรียนออกนอกฤดูกาล เกษตรกรจะประเมินถึงต้นทุนที่ลงไป ผลตอบแทนที่จะได้รับ รวมถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดกับต้นทุเรียน แล้วเปรียบเทียบกับว่าคุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่

4. ขั้นลองทำหรือทดสอบ (trial) หลังจากได้ตรงถึงผลดีผลเสียแล้ว ขั้นนี้จะเป็นการนำมาทดลองด้วยตัวเอง เช่น ทดลองฮอร์โมนกับทุเรียนจำนวนเล็กน้อยหรือบางส่วนก่อนเมื่อผลออกมาเป็นอย่างไรแล้ว จึงจะนำไปสู่ขั้นยอมรับไปปฏิบัติต่อไป เกษตรกรบางรายอาจมาถึงเพียงขั้นนี้เท่านั้น เนื่องจากทดลองดูแล้วไม่เกิดผลดีหรือไม่คุ้มค่าก็จะไม่ยอมรับ แต่ถ้าหากคุ้มค่าก็จะนำไปสู่ขั้นยอมรับต่อไป

5. ขั้นนำไปใช้หรือขั้นยอมรับ (adoption) ขั้นนี้เป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการ ซึ่งเป็นการยอมรับเอานวัตกรรมหรือเทคโนโลยีไปใช้ปฏิบัติในการประกอบอาชีพต่อไป รวมทั้งนำไปแนะนำต่อเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ต่อไปอีกด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการส่งเสริมการเกษตรและการยอมรับของเกษตรกร

การส่งเสริมแต่ละวิธีจะทำให้เกษตรกรยอมรับในขั้นที่แตกต่างกัน คือ ถ้าหากใช้วิธีส่งเสริมแบบมวลชน จะทำให้เกษตรกรยอมรับในขั้นตื่นตนและสนใจ แต่ถ้าใช้วิธีการส่งเสริมแบบกลุ่ม จะทำให้เกษตรกรยอมรับในขั้นได้ตรงและลองทำ ส่วนวิธีการส่งเสริมแบบรายบุคคล สามารถทำให้เกษตรกรยอมรับถึงขั้นการยอมรับหรือนำไปใช้ในการปฏิบัติ

น้อย

ภาพที่ 6.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการส่งเสริมกับการยอมรับของเกษตรกร

ที่มา : C.W. Chang อ้างโดย วัลลภ พรหมทอง หน้า 59 พ.ศ. 2541

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับของเกษตรกร

การยอมรับข้อเสนอแนะหรือสิ่งใหม่ ๆ ของเกษตรกร เกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายอย่างทั้งจากเทคโนโลยีที่แนะนำ และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ดังนี้

1. เกิดจากนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีที่แนะนำ

1.1 สิ่งที่ได้เป็นผลดีแก่เกษตรกร (relative advantage) เกษตรกรจะยอมรับสิ่งแนะนำใหม่ ๆ ถ้าหากสิ่งนั้นเกิดผลดี มีประโยชน์ และคุ้มค่ามากกว่าสิ่งที่เคยปฏิบัติอยู่

1.2 สอดคล้องกับสิ่งที่มีหรือปฏิบัติอยู่ (compatibility) เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับสิ่งที่มีอยู่ เช่น การแนะนำให้เกษตรกรทำปุ๋ยหมัก ถ้าหากเกษตรกรมีเศษพืชหรือฟางข้าวและปุ๋ยคอกอยู่แล้ว เมื่อแนะนำเกษตรกรให้ทำเกษตรกรก็จะสามารถนำไปปฏิบัติได้เลย

1.3 แบ่งทดลองจำนวนเล็กน้อยได้ (divisibility) หากเกษตรกรสามารถที่จะทดลองจำนวนเล็กน้อยก่อนได้ เช่น การใช้สารเคมีหรือฮอร์โมน สิ่งเหล่านี้มีขนาดเล็กหรือขนาดทดลองเกษตรกรสามารถจัดซื้อจัดหามาทดลองได้ เมื่อได้ผลดีก็ยอมรับไปปฏิบัติ

1.4 เห็นผลชัดเจน (visibility) สิ่งที่น่ามาแนะนำ เกษตรกรเห็นผลได้ชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับ การไม่ได้ใช้สิ่งนั้น เช่น การผสมเทียมปลา ทำให้เกษตรกรเห็นผลได้ชัดเจน คือ ได้ผล แน่นนอนกว่า เร็วกว่า และมีคุณภาพดีกว่า การให้ปลาผสมเองตามธรรมชาติ เป็นต้น

2. สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร

2.1 แหล่งข่าวสาร ได้จากแหล่งไหน มีความน่าเชื่อถือเพียงใด

2.2 ระดับการศึกษาของผู้รับ ผู้มีการศึกษาสูงมีแนวโน้มในการยอมรับได้มากกว่า

2.3 หน่วยงานหรือสถาบันรับรอง ถ้าหากมีสถาบันหรือองค์กรในท้องถิ่นยอมรับหรือรับรอง เกษตรกรจะยอมรับได้มากกว่า

2.4 เจตคติที่ดีต่อผู้ที่แนะนำ ถ้าเกษตรกรเชื่อถือผู้แนะนำจะยอมรับได้มากกว่า

2.5 อายุเกษตรกรที่มีอายุน้อยมีแนวโน้มยอมรับได้เร็วกว่าเกษตรกรที่มีอายุมากกว่า

2.6 ภูมิหลัง ถ้าหากบรรพบุรุษของเกษตรกรประกอบอาชีพการเกษตรมาก่อน มีแนวโน้มในการยอมรับเทคโนโลยีทางการเกษตรมากกว่า

2.7 ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ เกษตรกรที่เป็นสมาชิกสถาบันการเกษตร มีแนวโน้มในการยอมรับได้มากกว่า

2.8 การเป็นสมาชิกสถาบันการเกษตร เกษตรกรที่เป็นสมาชิกสถาบันการเกษตร มีแนวโน้มในการยอมรับได้มากกว่า

2.9 ขนาดฟาร์ม เกษตรกรที่มีขนาดฟาร์มใหญ่กว่า มีแนวโน้มในการยอมรับได้มากกว่า

2.10 สภาพทางเศรษฐกิจ เกษตรกรที่มีฐานะดีกว่าจะยอมรับเทคโนโลยีได้มากกว่า

2.11 ระบบสังคมและวัฒนธรรม เกษตรกรจะยอมรับได้มาก ถ้าเทคโนโลยีนั้นสอดคล้องกับระบบสังคมและวัฒนธรรมของเกษตรกร

แนวทางในการลดการต่อต้านการยอมรับของเกษตรกร

การถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่เกษตรกร บางครั้งอาจจะถูกต่อต้านหรือเกิดการไม่ยอมรับจากเกษตรกรบางกลุ่ม ดังนั้นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องศึกษาแนวทางเพื่อลดการต่อต้าน ดังนี้

1. จัดทำโครงการให้มีความชัดเจน ทั้งในเรื่องวัตถุประสงค์ เป้าหมาย วิธีการดำเนินงาน และผลที่คาดว่าจะได้รับ รวมทั้งโครงการนั้นจะต้องสอดคล้องกับค่านิยมของคนในชุมชนนั้น ๆ

2. การดำเนินงานโครงการ ต้องให้ผู้ร่วมงานและผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผล ถ้าหากบุคคลเป้าหมายได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ก็จะทำให้ไม่มีการต่อต้าน

3. โครงการที่ดีจะต้องมีความยืดหยุ่น สามารถปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับระยะเวลา สถานการณ์ และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

4. ทำให้บุคคลเป้าหมายที่จะเข้าร่วมโครงการ เกิดความรู้สึกว่ามีความเป็นอิสระและมีความมั่นคง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจและสังคมก็ตาม

5. จะต้องมีการตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับอยู่เสมอว่า สิ่งที่น่าไปเผยแพร่ต่อเกษตรกรถูกต้องหรือไม่ ถ้าหากผลตอบสนองว่าไม่ถูกต้องชัดเจน จะต้องรีบปรับปรุงแก้ไขทันที

ประเภทของเกษตรกรในงานส่งเสริมการเกษตร

จากการวิเคราะห์กลุ่มเกษตรกรโดยใช้กระบวนการยอมรับและอัตราในการยอมรับของเกษตรกร สามารถแบ่งกลุ่มเกษตรกรออกได้เป็น 6 ประเภท คือ

1. พวกหัวไวใจสู้หรือผู้นำการเปลี่ยนแปลง (innovator) เป็นเกษตรกรที่มีความตื่นตัวสูง พร้อมทั้งจะยอมรับความคิด นวัตกรรม หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ เสมอ เกษตรกรในกลุ่มนี้มักจะเป็นผู้ที่มีฟาร์มขนาดใหญ่ มีการลงทุนสูง มีสถานภาพในชุมชนสูง เป็นบุคคลที่กล้าได้กล้าเสีย ใช้เวลาในการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมเร็ว บุคคลประเภทนี้นับว่ามีความสำคัญต่อความสำเร็จของงานส่งเสริมมาก แต่บุคคลประเภทนี้มีอยู่จำนวนน้อย คือ ประมาณร้อยละ 2.5

2. พวกขอดูที่ทำหรือพวกที่ยอมรับเร็ว (early adopter) พวกนี้มีความระมัดระวังตัวมาก ต้องการรอดูการทดลองและทดสอบผลภายใต้สถานการณ์ท้องถิ่นนั้นเสียก่อนจึงจะยอมรับ บุคคลกลุ่มนี้จะสนใจต่อกิจกรรมใหม่ ๆ อย่างรวดเร็ว แต่จะยอมรับก็ต่อเมื่อเห็นผลการสาธิตว่ามีประโยชน์และคุ้มค่าเสียก่อน บุคคลประเภทนี้มีอยู่ประมาณร้อยละ 13.5

3. พวกเบ่งตาลังเลหรือพวกยอมรับในระดับปานกลาง (early majority) เป็นกลุ่มที่มีอายุเฉลี่ยและการศึกษาอยู่ในระดับปานกลาง มีความสุขุมรอบคอบ มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่มั่นคงมากนัก ประสบการณ์และความรอบรู้จำกัด จึงมีความลังเล ไม่กล้าตัดสินใจในเวลาอันรวดเร็วนัก บุคคลประเภทนี้มีอยู่ประมาณร้อยละ 34

4. พวกหันเหหัวดื้อหรือพวกที่ยอมรับช้า (late majority) พวกนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับพวกที่ 3 แต่มีแนวโน้มที่จะไม่ยอมรับคำแนะนำมากกว่า และหันเหหัวดื้อต่อการสูญเสียผลประโยชน์ หรือมองไม่เห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงทางวิทยาการใหม่ ๆ จึงยึดมั่นอยู่ในวิธีการดั้งเดิม และอาจมีความรู้สึกในเชิงต่อต้านด้วย บุคคลประเภทนี้มีอยู่ประมาณร้อยละ 34

5. พวกงอมือจับเจ้าหรือพวกที่ยอมรับช้าที่สุด (late adopter or laggard) กลุ่มนี้โดยทั่วไปจะมีอายุมาก เป็นกลุ่มที่มีอะไรน้อย และทำอะไรได้น้อยที่สุด มีสติปัญญาค่อนข้างต่ำ เกียจคร้าน เฉื่อยชา เจ้าหน้าที่ส่งเสริมต้องเคี่ยวเข็ญตลอดเวลา บุคคลประเภทนี้มีอยู่ประมาณร้อยละ 13.5

6. พวกไม่เอาไหนเลยหรือพวกไม่ยอมรับ (dogmatist) ส่วนใหญ่เป็นพวกที่มีอายุมาก การศึกษาต่ำถึงปานกลาง ยึดมั่นอยู่กับการปฏิบัติแบบดั้งเดิม ไม่ยอมรับแนวความคิดใหม่หรือการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ตนไม่เคยปฏิบัติมาก่อน บุคคลประเภทนี้นับว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นอย่างยิ่ง บุคคลประเภทนี้มีอยู่ประมาณ 2.5

บทที่ 8

การประเมินผลโครงการส่งเสริมการเกษตร

ความสำคัญของการประเมินผล

การดำเนินการใด ๆ ไม่ว่าจะ เป็นงานที่เป็นภาระหน้าที่ในระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับองค์กร ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ถึงระดับประเทศ มีความจำเป็นที่ต้องสำรวจตรวจสอบความสำเร็จของงานหรือที่เรียกว่า การประเมินผล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบว่าการที่ทำการบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของงานหรือไม่เพียงไร การบริหารงานในยุคใหม่ให้ความสำคัญกับการประเมินผล เพราะการประเมินผลจะทำให้เกิดการพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การประเมินผลสามารถทำได้ตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของโครงการ เรียกว่า การประเมินบริบทหรือการประเมินสภาพแวดล้อมว่ามีความจำเป็นมากน้อยเพียงใด ในการดำเนินโครงการมีการประเมินความพร้อมของทรัพยากรการดำเนินโครงการ เรียกว่า การประเมินปัจจัยนำเข้า การประเมินความก้าวหน้าของโครงการระหว่างดำเนินโครงการ เรียกว่า การประเมินกระบวนการ ทำให้ทราบจุดแข็ง จุดอ่อนของกิจกรรมที่ดำเนินการตลอดจนปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ระหว่างการดำเนินโครงการ ทำให้ทราบถึงความก้าวหน้าในการดำเนินงานว่าก้าวหน้าไปแล้วมากน้อยเพียงใด และสิ้นสุดท้ายการประเมินผลผลิตและผลลัพธ์ของโครงการ ทำให้ทราบว่าโครงการที่ทำการบรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้องค์กรสามารถนำผลจากการประเมินที่ได้รับไปใช้ในการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ผลงานหน่วยงานได้อีกทางหนึ่ง

ความหมายของการประเมินผล

การประเมินผลเป็นการพิจารณาว่างานที่ทำอยู่เป็นอย่างไร ดีหรือไม่ดีหรือคงที่ได้ผลตามวัตถุประสงค์หรือไม่ ใช้เกณฑ์อะไรในการพิจารณาตัดสิน

การประเมินโครงการ หมายถึง กระบวนการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อสรุปผลว่าโครงการนั้น ๆ ได้บรรลุวัตถุประสงค์/เป้าหมาย และมีประสิทธิภาพเพียงใด (เยาวดี ราชชัยกุล วิบูลย์ศรี อ้างถึงโดย วาতিต บัวแสง, 2554)

การประเมินโครงการ หมายถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดสารสนเทศในการปรับปรุงโครงการและสารสนเทศในการตัดสินผลสัมฤทธิ์ของโครงการ (สมหวัง พิริยานุวัฒน์ อ้างถึงโดย วาติต บัวแสง, 2554)

จากความหมายของการประเมินผลโครงการที่กล่าวมาพอสรุปความหมายของการประเมินโครงการ หมายถึง กระบวนการรวบรวมข้อมูลจากการดำเนินงาน เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

หรือเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เพื่อจะได้ทราบว่า การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ตั้งไว้หรือไม่เพียงไร หากไม่บรรลุเพราะเหตุใด มีอะไรเป็นปัญหาอุปสรรคเพื่อจะได้หาทางป้องกันแก้ไขต่อไป (วาทิต บัวแสง, 2554)

รูปแบบการประเมินผล

รูปแบบการประเมินผลมีอยู่หลายรูปแบบ ซึ่งแต่ละรูปแบบมีสาระสำคัญและเทคนิควิธีการที่แตกต่างกันออกไป แต่รูปแบบที่ได้รับความนิยมนำมาใช้ในการประเมินโครงการ มี 4 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบการประเมินที่ยึดจุดมุ่งหมาย (Goal – Based Model)

เป็นรูปแบบการประเมินที่เน้นความชัดเจนของวัตถุประสงค์ โดยการนำวัตถุประสงค์ของโครงการมาใช้ในการกำหนดเกณฑ์ในการประเมิน มีจุดเด่นคือ มีความสะดวกและชัดเจน ขั้นตอนการประเมินมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1.1 การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการชัดเจน สามารถวัดได้ เรียกว่า วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม เช่น ในการดำเนินโครงการฝึกอบรมอาชีพด้านการผลิตปุ๋ยชีวภาพ ควรกำหนดวัตถุประสงค์ ดังนี้ เกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมสามารถผลิตปุ๋ยชีวภาพไว้ใช้ในการผลิตพืชผักของตนเองได้ เป็นต้น

1.2 การพัฒนาและสร้างเครื่องมือการประเมินผล ได้แก่ การจัดทำแบบสังเกต แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์

1.3 เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้เครื่องมือที่ถูกพัฒนาขึ้น

1.4 ทำการประเมินผลโดยเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้รับกับวัตถุประสงค์ของโครงการ

วิธีการประเมินผลรูปแบบนี้ยังเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป แต่ยังมีข้อจำกัดอยู่บ้างในเรื่องการกำหนดเกณฑ์การประเมินว่าได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้หรือไม่ และการประเมินรูปแบบนี้อาจละเลยสาระสำคัญบางอย่างไปบ้าง

2. รูปแบบการประเมินที่สนองความต้องการ (Responsive Model)

เป็นรูปแบบการประเมินที่จัดทำขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้นำผลของการประเมินไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ ฝ่ายบริหาร และเจ้าหน้าที่ที่ทำงานด้านการวางแผนโครงการ องค์ประกอบของการประเมินผลรูปแบบนี้มี 2 ส่วน คือ

2.1 การบรรยาย แบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้

2.1.1 ความคาดหวัง หมายถึง สภาวะการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการจัดทำโครงการ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

1) สิ่งที่มีอยู่ก่อน (Antecedents) สภาวะการณ์ของปัจจัยเริ่มต้น ตัวแปรต้น ได้แก่
คุณลักษณะเริ่มต้นของผู้ร่วมโครงการ ระดับรายได้ของเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการก่อนการดำเนินโครงการ
เป็นต้น

2) การดำเนินกิจกรรม (Transactions) ได้แก่ การดำเนินการตามแผนที่ได้กำหนดไว้

3) ผลลัพธ์ (Outcome) หมายถึง ผลจากการดำเนินโครงการ เช่น ระดับรายได้ของ
เกษตรกรที่เพิ่มขึ้น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เข้ารับการฝึกอบรมตามที่คาดหวัง

2.1.2 สภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นจริงหลังดำเนินโครงการ แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

1) สิ่งที่มีอยู่ก่อน (Antecedents) หมายถึง สภาวะการณ์ของตัวแปรต้นที่เกิดขึ้นจริง ได้แก่
คุณลักษณะเริ่มต้นของผู้ร่วมโครงการที่มีอยู่จริง

2) การดำเนินกิจกรรม (Transactions) ได้แก่ การดำเนินการตามแผนที่ได้กำหนดไว้
กิจกรรมที่ได้ปฏิบัติจริง

3) ผลลัพธ์ (Outcome) หมายถึง ผลจากการดำเนินโครงการ เช่น ระดับรายได้ของ
เกษตรกรที่เพิ่มขึ้น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เข้ารับการฝึกอบรมตามสภาพที่เกิดขึ้นจริง

2.2 การตัดสินใจ ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

2.2.1 มาตรฐานหรือเกณฑ์ หมายถึง สิ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้เปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่เกิดขึ้นจริง
กับเกณฑ์ที่กำหนด

2.2.2 การตัดสินใจ หมายถึง การตัดสินใจโดยใช้การเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับเกณฑ์ที่
กำหนด

3. รูปแบบการประเมินที่ช่วยในการตัดสินใจ (CIPP Model)

เป็นรูปแบบการประเมินที่ครอบคลุมทุกขั้นตอนการดำเนินโครงการตั้งแต่การวิเคราะห์ประเมินบริบท
หรือสภาพแวดล้อมในการดำเนินโครงการ (Context Evaluation) การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input
Evaluation) การประเมินระหว่างดำเนินโครงการ (Process Evaluation) และการประเมินผลผลิตหรือ
ผลลัพธ์ (Product Evaluation)

ชิปปี้โมเดล (CIPP Model) เป็นรูปแบบการประเมินที่มีประสิทธิภาพสามารถนำมาใช้ในการประเมิน
โครงการได้อย่างหลากหลาย รวมทั้งโครงการส่งเสริมการเกษตร ชิปปี้โมเดลจะทำให้ได้สารสนเทศที่มีคุณภาพ
เอื้ออำนวยต่อการตัดสินใจของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายบริหาร ชิปปี้
โมเดลยังเป็นประโยชน์ในแง่ของการติดตามโครงการให้สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ แบ่งการ
ประเมินเป็น 4 ส่วน คือ

3.1 การประเมินบริบท (Context Evaluation) เป็นการประเมินสภาพแวดล้อมในการดำเนิน

โครงการ ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ โดยการเปรียบเทียบระหว่างบริบทที่คาดหวังกับสิ่งที่ปรากฏอยู่จริง สารสนเทศที่ได้จากการประเมินจะนำไปใช้ในการตัดสินใจการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ

3.2 การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) เป็นการตรวจสอบความพร้อมของปัจจัยนำเข้าของโครงการ ได้แก่ บุคลากร งบประมาณ และทรัพยากรที่เกี่ยวข้องว่ามีความพร้อมมากน้อยเพียงไร สารสนเทศที่ได้จากการประเมินจะนำไปสู่การตัดสินใจวิธีการและแนวทางดำเนินการ

3.3 การประเมินระหว่างดำเนินการโครงการ (Process Evaluation) เป็นการประเมินกระบวนการดำเนินงานว่ามีความสำเร็จหรืออุปสรรคอย่างไร ถือว่าเป็นการประเมินที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการมากที่สุด เพราะสารสนเทศที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจแก้ปัญหาในการดำเนินโครงการได้อย่างฉับไวทันท่วงที การประเมินระหว่างดำเนินการถือว่าเป็นการติดตามโครงการ (Monitoring) ได้ดีอีกแนวทางหนึ่ง

3.4 การประเมินผลผลิตหรือผลลัพธ์ (Product Evaluation) เป็นการประเมินหลังสิ้นสุดการดำเนินโครงการ สารสนเทศที่ได้จะเป็นตัวชี้ว่าโครงการบรรลุตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายมากน้อยเพียงไร

ชิปป์โมเดล เป็นรูปแบบการประเมินที่ได้รับความนิยมมากที่สุด เพราะเป็นรูปแบบที่ทำให้ได้สารสนเทศที่ครอบคลุมเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการตัดสินใจในการดำเนินโครงการต่อไป หรือพัฒนาเป็นโครงการประจำ

4. รูปแบบการประเมินประสิทธิผลการฝึกอบรม (Training Model)

เป็นรูปแบบการประเมินที่นิยมใช้กับโครงการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรในองค์กร ในงานส่งเสริมการเกษตรก็เช่นเดียวกันโครงการฝึกอบรมเป็นกิจกรรมที่สามารถพัฒนาศักยภาพของบุคคลเป้าหมาย การประเมินประสิทธิผลการฝึกอบรมจะดำเนินการหลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรม แบ่งออกเป็น 4 ระดับ ดังนี้

4.1 การประเมินปฏิกิริยาตอบสนองของผู้เข้ารับการฝึกอบรม (Reaction) เป็นการประเมินเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อโครงการฝึกอบรมด้านต่าง ๆ ได้แก่ หลักสูตร เนื้อหาสาระ เอกสารการฝึกอบรม สถานที่ โสตทัศนอุปกรณ์ ระยะเวลา วัสดุอุปกรณ์ การได้รับความรู้ ทักษะการฝึกอบรม และความคาดหวังในการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

4.2 การประเมินการเรียนรู้ (Learning) เป็นการประเมินผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับผู้เข้ารับการฝึกอบรม ได้แก่ ความรู้ (knowledge) ทศนคติ (attitude) และทักษะ (skill) การประเมินอาจทำการทดสอบความรู้ก่อนเรียนและหลังเรียน (Pre – test, Post – test) ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม

4.3 การประเมินพฤติกรรม (Behavior) เป็นการประเมินพฤติกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรมแล้วกลับไปปฏิบัติงานในองค์กรเดิมว่าหลังจากผ่านการฝึกอบรมแล้วผู้เข้ารับการฝึกอบรมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างไร ประเด็นการประเมิน ได้แก่ ความรอบคอบ ระมัดระวังในการปฏิบัติงาน ทักษะ

ความชำนาญในการใช้อุปกรณ์ เครื่องมือ ปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ในงานส่งเสริมสามารถใช้การประเมิน ในลักษณะนี้ประเมินเกษตรกรผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลังกลับภูมิลำเนา

4.4 การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นต่อองค์กร (Result) หรือการประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation) เป็นการประเมินผลพฤติกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลังจากผ่านการฝึกอบรมระยะเวลาหนึ่ง ว่ามีพฤติกรรมอันพึงประสงค์มีส่วนให้องค์กรเกิดการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นหรือไม่อย่างไร เช่น การฝึกอบรมเรื่องเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมมีการลดการใช้สารเคมีบ้างหรือไม่ ชุมชนเห็น ความสำคัญของการทำเกษตรอินทรีย์หรือไม่

ขั้นตอนการประเมินผล

การประเมินผล มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ขั้นเตรียมการวางแผนการประเมิน

การวางแผนการประเมิน มีขั้นตอน ดังนี้

1.1 การศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การศึกษารายละเอียดโครงการที่จะทำการประเมิน ผู้ประเมิน ต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ เป้าหมายของโครงการให้แจ่มชัด รวมทั้งปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง งบประมาณ ทรัพยากร กำหนดระยะเวลา

1.2 กำหนดประเด็นการประเมินว่าจะประเมินในประเด็นใดบ้าง การประเมินผลโครงการโดยทั่วไปมี ประเด็นการประเมิน 4 ประเด็น ซึ่งได้มาจากรูปแบบการประเมินที่เลือกใช้จากวัตถุประสงค์ของโครงการ หรือ มาจากความต้องการของผู้ใช้สารสนเทศ โดยประเด็นที่จะประเมินต้องสะท้อนให้เห็นถึงผลสำเร็จของโครงการ ได้อย่างแท้จริง เมื่อกำหนดประเด็นการประเมินแล้วก็จะใช้ประเด็นการประเมินเป็นตัวกำหนดตัวชี้วัดต่อไป ซึ่งตัวชี้วัดจะบอกถึงคุณลักษณะในเชิงปริมาณหรือคุณภาพของสิ่งที่จะวัดด้วยการเก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือที่ กำหนดขึ้น แล้วนำไปเทียบกับเกณฑ์ เช่น เมื่อกำหนดประเด็นการประเมินโครงการโดยใช้ชิปโมเดล ความ พร้อมของโครงการเป็นประเด็นหนึ่งในการประเมินบริบทของโครงการ ตัวชี้วัดด้านความพร้อม ได้แก่ จำนวน บุคลากรผู้ดำเนินโครงการ คุณวุฒิ งบประมาณ สถานที่ดำเนินโครงการ เครื่องมือ อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น การกำหนดตัวชี้วัด กำหนดได้จาก 5 แหล่งเช่นเดียวกับการกำหนดประเด็นคือ จากรูปแบบการประเมิน วัตถุประสงค์ หรือองค์ประกอบของโครงการ ความต้องการของผู้ใช้ผลการประเมินหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ประสพการณ์ของผู้ประเมิน การพิจารณาร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องหรือตัวชี้วัดที่ใช้ประเมินโครงการ หรือสิ่งอื่น ๆ ที่ได้ประเมินมาแล้ว

1.3 การกำหนดเกณฑ์การประเมิน เป็นการกำหนดระดับหรือมาตรฐานที่ควรจะเป็นเพื่อใช้ในการ ตัดสินโครงการ เกณฑ์การประเมินที่ละเอียดน้อยที่สุด คือ เกณฑ์การประเมิน 2 ระดับ คือ ผ่าน - ไม่ผ่าน สำเร็จ - ไม่สำเร็จ เช่น การประเมินที่มีประเด็นการประเมินเกี่ยวกับความพร้อมในการดำเนินโครงการ ตัวชี้วัด หลักคือ ตัวโครงการ ตัวชี้วัดย่อยคือ ความชัดเจนของวัตถุประสงค์ จึงกำหนดเกณฑ์การประเมินคือ วัตถุประสงค์วัดได้ทุกข้อหรือ 100 เปอร์เซ็นต์ หมายความว่า หากมีวัตถุประสงค์ข้อใดข้อหนึ่งไม่สามารถวัดได้ ถือว่าไม่ผ่านเกณฑ์ ในกรณีที่กำหนดเกณฑ์ 2 ระดับ คือผ่านกับไม่ผ่านเกณฑ์ ส่วนเกณฑ์การประเมินมากกว่า 2 ระดับ จะใช้ความละเอียดมากขึ้น เช่น เกณฑ์ 3 ระดับ คือ ปรับปรุง - พอใช้ - ดี เกณฑ์ 4 ระดับ คือ ไม่ผ่าน - ผ่าน - ดี - ดีมาก เกณฑ์ 5 ระดับ คือ มากที่สุด - มาก - ปานกลาง - น้อย - น้อยที่สุด เช่น การ กำหนดเกณฑ์การประเมินเกี่ยวกับความพึงพอใจของผู้รับบริการ กำหนดเกณฑ์การประเมิน แบ่งเป็น 5 ระดับ จุดกึ่งกลาง หรือจุดผ่านเกณฑ์ที่ 80 เปอร์เซ็นต์ ในทางมากมีอีก 20 เปอร์เซ็นต์ (80 เปอร์เซ็นต์ - 100 เปอร์เซ็นต์) แบ่งเป็น 3 ส่วน จะได้ส่วนละ 6.66 จึงกำหนดให้ระดับผ่าน 3 คะแนน อยู่ระหว่าง 80.00 - 86.66 เปอร์เซ็นต์ ระดับผ่าน 4 คะแนน อยู่ระหว่าง 86.67 - 93.66 เปอร์เซ็นต์ ระดับผ่าน 5 คะแนน อยู่ ระหว่าง 93.67 - 100 เปอร์เซ็นต์

1.4 การกำหนดค่าน้ำหนักในการประเมิน เป็นการจัดลำดับความสำคัญของประเด็นการประเมินและ ตัวชี้วัด ประเด็นการประเมินที่สำคัญจะให้ค่าน้ำหนักมาก ส่วนประเด็นการประเมินที่มีความสำคัญน้อยกว่าจะ ให้ค่าน้ำหนักที่น้อยลงตามลำดับ การให้ค่าน้ำหนักการประเมินจะทำให้สารสนเทศที่ได้จากผลการประเมินมี ความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง เพราะแต่ละประเด็นการประเมินมีระดับความสำคัญที่บอกถึง ความสำเร็จของโครงการได้แตกต่างกัน ตัวอย่างในการประเมินโครงการฝึกอบรม กำหนดประเด็นการประเมิน และค่าน้ำหนักดังนี้ ความพร้อมในการดำเนินงานให้ค่าน้ำหนัก 20 เปอร์เซ็นต์ กระบวนการดำเนินโครงการให้ ค่าน้ำหนัก 30 เปอร์เซ็นต์ ผลการฝึกอบรมให้ค่าน้ำหนัก 50 เปอร์เซ็นต์ รวมค่าน้ำหนัก 100 เปอร์เซ็นต์

1.5 การกำหนดกรอบแนวคิดและขอบเขตการประเมิน เป็นการออกแบบหรือวางแผนการประเมิน โครงการ โดยรวบรวมผลการศึกษาแนวคิดการประเมินและการวิเคราะห์โครงการ การกำหนดประเด็นและ ตัวชี้วัด การกำหนดเกณฑ์และค่าน้ำหนักแล้วนำมาสรุปเป็นกรอบแนวคิดการประเมิน เมื่อได้กรอบแนวคิดการ ประเมินแล้วก็นำมากำหนดเป็นขอบเขตการประเมิน กรอบแนวคิดและขอบเขตการประเมินถือได้ว่าเป็นหัวใจ สำคัญของการประเมินเพราะเป็นสิ่งที่กำหนดองค์ประกอบที่สำคัญของการประเมิน เป็นสิ่งที่ชี้ให้ทราบถึง แหล่งข้อมูล ตัวอย่างและกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือการประเมิน การวิเคราะห์ข้อมูล พื้นที่การประเมิน ตลอดจน ระยะเวลาในการประเมิน

1.6 การสร้างและการพัฒนาเครื่องมือ การประเมินโครงการเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่กำหนดไว้ นำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ แล้วตัดสินคุณค่าว่าโครงการที่ทำบรรลุผลตามความมุ่งหวังหรือไม่ในระดับใด การเก็บรวบรวมข้อมูลมีความจำเป็นที่ต้องใช้เครื่องมือที่มีมาตรฐานสามารถวัดในสิ่งที่ต้องการวัดได้อย่างเที่ยงตรงถูกต้อง ทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง นำมาซึ่งสารสนเทศที่เป็นจริงตามความต้องการ ประเภทของเครื่องมือประเมินโครงการมีดังนี้

1.6.1 แบบทดสอบ (test) เป็นชุดของข้อความที่มีวัตถุประสงค์เพื่อวัดความรู้ ความเข้าใจของบุคคลที่เป็นแหล่งข้อมูล โดยทั่วไปแบบทดสอบมักใช้กับผู้ผ่านการฝึกอบรมโครงการต่าง ๆ ข้อดีของแบบทดสอบ คือ การได้รับความร่วมมือจากผู้ตอบแบบทดสอบ เพราะต้องการได้รับคะแนนสูง ๆ และอยากทราบระดับความรู้ความสามารถของตน

แบบทดสอบที่สามารถนำมาใช้ในการประเมิน มีดังนี้

- 1) ข้อทดสอบแบบอัตนัย เป็นแบบทดสอบที่ให้ผู้ตอบได้บรรยายคำตอบด้วยตนเองอย่างอิสระ ข้อดี คือ สามารถใช้วัดความสามารถทางสมองในระดับสูง
- 2) ข้อทดสอบแบบเติมคำ เป็นแบบทดสอบที่ให้ประโยคที่ไม่สมบูรณ์มาแล้วให้ผู้ตอบเติมคำหรือวลี หรือประโยคลงไปให้สมบูรณ์
- 3) ข้อทดสอบแบบจับคู่ เป็นแบบทดสอบที่ใช้จับคู่ของสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน เหมาะสำหรับข้อทดสอบที่มีความสัมพันธ์กัน
- 4) ข้อทดสอบแบบถูกผิด เป็นแบบทดสอบที่ให้ผู้ตอบตัดสินความถูกผิดของข้อความที่เป็นข้อความ
- 5) ข้อทดสอบแบบเลือกตอบ เป็นแบบทดสอบที่มีข้อความและคำตอบให้เลือกตอบ โดยมีคำตอบที่ถูกต้องคำตอบเดียว ข้อดีของข้อทดสอบแบบเลือกตอบคือ วัดได้ครอบคลุม ตรวจสอบง่าย ยุติธรรม มีข้อเสียคือ สร้างยาก

การสร้างแบบทดสอบ มีขั้นตอน 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ระบุวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม เป็นการระบุวัตถุประสงค์ที่มีลักษณะสามารถวัดได้ เช่น การฝึกอบรมด้านการขยายพันธุ์พรรณไม้น้ำ กำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม ดังนี้ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมสามารถบอกขั้นตอนการขยายพันธุ์พรรณไม้น้ำได้อย่างถูกต้อง
2. การกำหนดเนื้อหาตามหัวข้อการฝึกอบรม เช่น ในการฝึกอบรมเกษตรกรอินทรีย์ มีเนื้อหา ดังนี้
 - ความเป็นมาและความสำคัญของเกษตรอินทรีย์
 - ดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินในการทำเกษตรอินทรีย์
 - โรคและแมลงศัตรูพืชในระบบเกษตรอินทรีย์การป้องกันกำจัด

- เทคนิคการปลูกพืชในระบบเกษตรอินทรีย์
- การวางแผนการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์
- ระบบการตลาดของสินค้าเกษตรอินทรีย์
- ปัญหาและอุปสรรคในการทำเกษตรอินทรีย์

3. การจัดทำตารางการวิเคราะห์เนื้อหา หลักสูตร เพื่อให้ค่าน้ำหนักของเนื้อหาหลักสูตรว่าแต่ละหัวข้อควรต้องมีจำนวนข้อในแบบทดสอบจำนวนกี่ข้อ

4. สร้างข้อคำถามตามตารางวิเคราะห์เนื้อหา

1.6.2 แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นชุดของข้อคำถามที่ใช้เพื่อสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็น ความรู้สึก ข้อเท็จจริงที่ปรากฏของผู้ตอบแบบสอบถาม มี 2 รูปแบบ ดังนี้

1) ข้อคำถามแบบปลายเปิด (Open Ended Question) คือ ข้อคำถามที่เปิดโอกาสให้ผู้ตอบตอบได้อย่างอิสระ ผู้ตอบสามารถเขียนบรรยายข้อมูลได้อย่างเสรี ข้อมูลที่ได้มีความหลากหลาย ข้อเสียคือ วิเคราะห์ยาก

2) ข้อคำถามแบบปลายปิด (Close Ended Question) คือ ข้อคำถามแบบเลือกตอบหรือเติมคำตอบสั้น ๆ

ในการจัดทำแบบสอบถามเพื่อการประเมินผลมักนำข้อคำถามทั้งสองรูปแบบมาใช้ร่วมกัน ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์มากขึ้น

1.6.3 แบบสัมภาษณ์ (Interview Schedule) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่มีลักษณะคล้ายกับแบบสอบถามแต่ต่างกันที่ **การสัมภาษณ์คือการที่ผู้ประเมินจะทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลตามแบบสัมภาษณ์ที่จัดทำขึ้น** แต่การใช้แบบสอบถามจะเป็นการที่ผู้ประเมินจัดส่งแบบสอบถามไปให้ผู้ให้ข้อมูลโดยผู้ให้ข้อมูลจะตอบแบบสอบถามอย่างอิสระ การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์จะทำให้ได้ข้อมูลที่ละเอียด เจาะลึกมากกว่าแบบสอบถาม เพราะในบางครั้งผู้ให้ข้อมูลไม่ได้ให้ความสำคัญกับการตอบแบบสอบถามมากนัก แบบสัมภาษณ์จัดทำเป็น 2 รูปแบบ คือ **แบบมีโครงสร้าง** เป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีการเตรียมข้อคำถามและตัวเลือกคำตอบเช่นเดียวกับแบบสอบถามเอาไว้แล้ว และ**แบบไม่มีโครงสร้าง** เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีการเตรียมข้อคำถามล่วงหน้า แต่เพียงกำหนดข้อคำถามไว้เพียงคร่าว ๆ เท่านั้น

การจัดทำแบบสัมภาษณ์ มีเทคนิควิธีเหมือนกับการจัดทำแบบสอบถาม ต่างกันที่วิธีการนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลเท่านั้น

1.6.4 แบบสังเกต (Observe Schedule) เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ผู้ประเมินเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสังเกต โดยใช้แบบสังเกตที่มีรูปแบบเช่นเดียวกับแบบสอบถาม **แตกต่างกันที่ผู้สังเกตเป็นผู้กรอกข้อมูลแทน** เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสังเกต มี 4 แบบ คือ

1) แบบตรวจสอบรายการ มีรูปแบบเหมือนกับแบบสอบถามแตกต่างกันที่ ผู้สังเกตเป็นผู้กรอกข้อมูลแทนการกรอกแบบสอบถามโดยผู้ถูกประเมิน

2) แผนภูมิการมีส่วนร่วม มีรูปแบบเหมือนกับแบบสอบถามแต่ผู้สังเกตจะสังเกตกลุ่มตัวอย่างคราวละหลายคนหรือเป็นกลุ่ม

3) แบบมาตรฐานประเมินค่า เป็นแบบสอบถามที่มีระดับมาตรวัด 3 – 11 ระดับ แต่นิยมใช้ 5 ระดับ เช่น มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด การบันทึกข้อมูลจะบันทึกโดยผู้สังเกตแทนผู้ถูกประเมิน

4) แบบบันทึกความประพฤติ เป็นแบบที่ผู้สังเกตใช้บันทึกพฤติกรรมของผู้ถูกสังเกต การสังเกตในรูปแบบนี้จะทำให้ได้ข้อมูลเป็นเรื่องราวชัดเจน แต่ไม่มีการออกแบบแบบสังเกตแน่นอนตายตัว เพียงแต่มีการกำหนดประเด็นการประเมินคร่าว ๆ เท่านั้น

1.6.5 แบบบันทึก (Record Schedule) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ไม่มีรูปแบบตายตัว แต่จะทำการบันทึกข้อมูลลงบนแบบบันทึกที่เตรียมไว้ล่วงหน้า หลังจากที่มีการบันทึกข้อมูลตามแบบบันทึกข้อมูลจะนำข้อมูลที่ได้ไปรวบรวมเป็นแต่ละประเด็นเพื่อทำการวิเคราะห์ต่อไป

ขั้นตอนการจัดทำเครื่องมือการประเมิน มี 4 ขั้นตอน คือ

1. ศึกษารายละเอียด ทำความเข้าใจประเด็นการประเมิน และตัวชี้วัดว่ามีองค์ประกอบ คุณลักษณะ ความหมายอย่างไร

2. ให้คำนิยามประเด็นการประเมินหรือตัวชี้วัดให้สามารถวัดได้ เช่น การประเมินโครงการฝึกอบรม ในประเด็นการประเมินปฏิภพของผู้เข้ารับการฝึกอบรม ตัวชี้วัดความพึงพอใจต่อโครงการสามารถให้คำนิยามตัวชี้วัดความพึงพอใจต่อโครงการฝึกอบรมในด้านต่าง ๆ เช่น การประชาสัมพันธ์ การต้อนรับของเจ้าหน้าที่โครงการ การลงทะเบียน เอกสารประกอบการฝึกอบรม สื่อ วิทยากร สถานที่ อาหาร การแก้ไขปัญหา การให้ความช่วยเหลือผู้เข้ารับการฝึกอบรม

3. การร่างรายการข้อคำถาม โดยใช้พื้นฐานมาจากประเด็นการประเมินหรือตัวชี้วัด การร่างข้อคำถามต้องอาศัยความรู้ความชำนาญจากการทำงานด้านการประเมิน การศึกษาแนวทางจากรายงานการประเมินจะทำให้ได้แนวคิดในการร่างข้อคำถาม

4. การพัฒนาปรับปรุงเครื่องมือตามขั้นตอน ทั้งที่ใช้สถิติและไม่ใช้สถิติ ผู้รับผิดชอบการประเมินควรศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในเรื่องการพัฒนาปรับปรุงเครื่องมือให้ได้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ มีความน่าเชื่อถือสามารถนำไปใช้ในการประเมินโครงการได้ การพัฒนาเครื่องมือควรได้พัฒนาในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การหาค่าความตรง ค่าความเที่ยง ค่าความยากง่าย อำนาจจำแนก การตรวจสอบความครอบคลุมเนื้อหา ความถูกต้องของภาษา และค่าความสอดคล้อง เป็นต้น

2. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอน ดังนี้

2.1 การวางแผนการเก็บข้อมูล เป็นการพิจารณาและตัดสินใจเกี่ยวกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล อาจจะเป็นการเก็บข้อมูลจากประชากร (Sample) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การใช้แบบทดสอบ แบบสอบถาม การสังเกต การสัมภาษณ์ การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องหรือการใช้หลายวิธีประกอบกัน

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลตามแผนที่กำหนดไว้ มีวิธีการ ดังนี้

2.2.1 การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบทดสอบ เป็นการเก็บข้อมูลที่ใช้กันมากกับโครงการประเภห้ความรู้บุคคลเป้าหมาย ได้แก่ โครงการฝึกอบรมหลักสูตรต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถของผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1) การกำหนดจุดมุ่งหมายว่าจะวัดในเรื่องใด วัดใคร และวัดเมื่อใด

2) การจัดทำแบบทดสอบและพัฒนาแบบทดสอบให้ตรงกับประเด็นที่ต้องการวัด อาจจะทำในรูปแบบของการทดสอบก่อนเรียนและทดสอบหลังเรียน (Pre – test Post – test)

3) การเตรียมความพร้อมก่อนการทดสอบ ได้แก่ สถานที่สอบ แบบทดสอบ ผู้กำกับการสอบ กำหนดนัดหมายผู้เข้าทดสอบ ก่อนการทดสอบผู้ควบคุมการสอบควรให้คำชี้แจงเบื้องต้นเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการทดสอบ ข้อพึงปฏิบัติในการทำแบบทดสอบ เพื่อให้การทดสอบดำเนินไปด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม

4) การดำเนินการทดสอบตามแบบทดสอบที่ได้เตรียมไว้ กำกับดูแลให้แบบทดสอบดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

5) เก็บรวบรวมแบบทดสอบที่ทำการทดสอบเพื่อนำไปตรวจผลต่อไป

2.2.2 การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหรือตัวอย่างขนาดใหญ่ วิธีการเก็บข้อมูล เป็นการส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์แล้วให้ผู้ตอบแบบสอบถามแล้วส่งแบบสอบถามกลับด้วยระบบติดต่อสื่อสาร ปัจจุบันสามารถให้ผู้ตอบแบบสอบถามทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ได้อีกทางหนึ่ง การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามมีแนวทางการดำเนินการ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) กำหนดจุดมุ่งหมายของการเก็บข้อมูลให้สอดคล้องกับตัวชี้วัด และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

2) จัดทำและพัฒนาแบบสอบถาม โดยพิจารณาให้เหมาะสมแก่ผู้ตอบแบบสอบถามให้มากที่สุด การกรอกแบบสอบถามควรเป็นการทำเครื่องหมายแทนการกรอกข้อความ ถ้าเป็นเรื่องใหม่ควรมีคำชี้แจงเพิ่มเติมประกอบแบบสอบถาม

3) จัดส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ มักได้รับความร่วมมือในการตอบกลับค่อนข้างน้อย ในกรณีประเมินโครงการการติดตามทวงถามแบบสอบถามด้วยผู้ประเมินหรือคณะผู้ประเมินจะทำให้ได้แบบสอบถามตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

4) ตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องของแบบสอบถามก่อนดำเนินการจัดส่งแบบสอบถาม

5) ดำเนินการจัดส่งแบบสอบถามให้ผู้ตอบแบบสอบถามตามแผนที่กำหนดไว้ แล้วรวบรวมแบบสอบถามเพื่อนำไปวิเคราะห์ต่อไป

2.2.3 การเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต มีการดำเนินการ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ผู้สังเกตเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของผู้ถูกสังเกต กับรูปแบบที่ผู้สังเกตไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้สังเกต ประเด็นการสังเกต ได้แก่ บรรยากาศในการดำเนินโครงการ ความสนใจของผู้เข้าร่วมโครงการ ความกระตือรือร้นในการแก้ปัญหาต่าง ๆ การเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต มีแนวทางในการดำเนินการ ดังนี้

1) กำหนดเป้าหมายการสังเกตว่าจะสังเกตใครในประเด็นใด

2) วางแผนการสังเกตว่ามีขั้นตอนดำเนินการอย่างไร และระยะเวลาในการสังเกต ผู้สังเกตควรทำความเข้าใจในสาระสำคัญของการสังเกต

3) เตรียมการบันทึกข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ การจดบันทึก การบันทึกภาพ การบันทึกเสียง ควรดำเนินการให้ทันทั่วถึง เพราะหากเหตุการณ์ผ่านไปแล้วจะทำให้ขาดข้อมูลที่สำคัญและเป็นประโยชน์

4) การสังเกตพฤติกรรมของบุคคลต้องไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัว และเบี่ยงเบนพฤติกรรมจากสภาพจริง

5) ทบทวนผลการสังเกตทันทีหลังเสร็จสิ้นการสังเกต เพื่อให้คำอธิบายเพิ่มเติม เพราะหากละเลยให้เนิ่นนานไปจะทำให้ลืมสภาพการณ์ที่เป็นจริง

2.2.4 การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ เป็นวิธีการรวบรวมข้อมูลที่ทำให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนเจาะลึก แต่มีข้อจำกัดคือ ต้องใช้เวลาในการดำเนินการในขณะสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์จะได้มีโอกาสสังเกตพฤติกรรมของผู้ถูกสัมภาษณ์ได้ในขณะเดียวกัน แนวทางการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ มีดังนี้

1) กำหนดจุดมุ่งหมายในการสัมภาษณ์ให้ชัดเจนว่าจะสัมภาษณ์ใคร

2) วางแผนการสัมภาษณ์ นัดหมายเวลา สถานที่ เตรียมเครื่องมือประกอบการสัมภาษณ์ เช่น แบบสัมภาษณ์ อุปกรณ์บันทึกภาพ เสียง (ควรแจ้งให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ทราบว่าจะใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ประกอบการสัมภาษณ์) เตรียมฝึกซ้อมคำสัมภาษณ์

3) สร้างความเป็นกันเองกับผู้ถูกสัมภาษณ์อย่างเหมาะสม แสดงถึงความจริงใจ ยืนยันผลการสัมภาษณ์ อย่าใช้คำว่า “เข้าใจหรือไม่” เพราะจะเป็นการกดดันผู้ถูกสัมภาษณ์ เป็นผู้รับฟังที่ดี โดยเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ให้ความเห็นอย่างอิสระ

4) การปฏิบัติตนเมื่อปิดการสัมภาษณ์อย่างเหมาะสม แสดงความขอบคุณและบอกถึงข้อมูลที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา

5) ทบทวนผลการสัมภาษณ์ เพิ่มเติมรายละเอียดที่ยังไม่ได้บันทึก ข้อมูลที่เป็นความลับให้แยกไว้ต่างหาก

3. ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากได้ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ ขั้นตอนต่อไป คือ การวิเคราะห์ข้อมูล การประเมินผลโครงการ มีการวิเคราะห์ข้อมูลตามคุณลักษณะของข้อมูล คือ หากเป็นข้อมูลเชิงปริมาณมีการเก็บอย่างเป็นระบบจะวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ แต่หากเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่เก็บมาไม่เป็นตัวเลขต้องใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาซึ่งต้องอาศัยความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของผู้ประเมิน

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ สถิติที่ใช้กันมากในการประเมินโครงการ มีดังนี้

3.1 สถิติบรรยาย

3.1.1 ค่าร้อยละ (Percentage) หรือที่เรียกว่า เปอร์เซนต์ (%)

สูตรการคำนวณ

$$\text{ร้อยละ} = \frac{\text{จำนวนที่วัดได้} \times 100}{\text{จำนวนเต็ม}}$$

3.1.2 การแจกแจงความถี่ (Frequency Distribution) เป็นการนำข้อมูลมาจัดให้ดูความแตกต่างได้ง่ายขึ้น โดยนำข้อมูลที่เป็นตัวเลขซ้ำกันมานำเสนอเป็นกลุ่มเดียวกัน เช่น การทดสอบความรู้เกี่ยวกับการจัดทำโครงการของผู้เข้ารับการฝึกอบรม จำนวน 10 คน ปรากฏผลคะแนนจากคะแนนเต็ม 10 ดังนี้ 4, 8, 5, 7, 6, 8, 4, 5, 8, 9 จากคะแนนสามารถนำมาจัดเป็นกลุ่มเป็นตารางแจกแจงความถี่ได้ดังนี้

ตารางที่ 7.1 การแจกแจงความถี่

คะแนน	รอยคะแนน	ความถี่
9	/	1
8	///	3
7	/	1
6	/	1
5	//	2
4	//	2

3.1.3 การวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง (Measure of Central Tendency) เป็นการหาค่ากลางของข้อมูลเพื่อเป็นตัวแทนของข้อมูลทั้งหมด เช่น ค่ามัชฌิมเลขคณิต ค่ามัธยฐาน และฐานนิยม

1) ค่ามัชฌิมเลขคณิต หรือค่าเฉลี่ย (Mean) ใช้สัญลักษณ์ \bar{x}

$$\text{มีสูตรการคำนวณ } \bar{x} = \frac{\sum fx}{N}$$

เมื่อ $\sum fx$ = ผลรวมของข้อมูลทั้งหมด

N = จำนวนข้อมูล

2) ค่ามัธยฐาน (Median) เป็นค่ากึ่งกลางของข้อมูล จากการเรียงข้อมูลจากมากไปหาน้อย หรือจากน้อยไปหามาก

ชุดข้อมูล 7 8 9 10 11 12 13

ค่ามัธยฐาน คือ 10

ค่ามัธยฐานนิยมใช้น้อยกว่าค่าเฉลี่ย จะนำมาใช้ก็ต่อเมื่อข้อมูลเป็นลักษณะการจัดลำดับไม่สามารถหาค่าเฉลี่ยได้

3) ฐานนิยม (Mode) เป็นค่าคะแนนที่มีความถี่สูงสุด

ชุดข้อมูล 4 5 6 6 7 8 9 ฐานนิยมคือ 6 แต่ถ้าในชุดข้อมูลไม่มีตัวเลขซ้ำกันเลยจะไม่มี

ฐานนิยม

ฐานนิยม นำมาใช้ในการประเมินผลน้อยกว่าค่าเฉลี่ย

3.1.4 การวัดการกระจาย (Measure of Variability) เป็นการหาค่าการกระจายของข้อมูลว่ามีมากน้อยเพียงใด ค่าการกระจาย = 0 คือ ข้อมูลที่มีเพียงค่าเดียวไม่มีการกระจายเลย

1) พิสัย (Range) เป็นค่าความแตกต่างระหว่างข้อมูลสูงสุดกับค่าต่ำสุด ค่าพิสัยเป็นการวัดการกระจายแบบหยาบ ๆ ใช้บอกลักษณะข้อมูลที่ไม่มีความซับซ้อนมากนัก

สูตรคำนวณ ค่าพิสัย = ค่าสูงสุด - ค่าต่ำสุด

เช่น การทำการทดสอบคะแนนของผู้เข้ารับการทดสอบ เป็นดังนี้ 5 2 8 7 6 8 9 10 จากคะแนนเต็ม 10

$$\text{ค่าพิสัย} = 10 - 2 = 8$$

แสดงให้เห็นว่า ระดับคะแนนของผู้เข้ารับการทดสอบค่อนข้างแตกต่างกัน

2) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เป็นค่าที่วัดการกระจายของข้อมูลว่าต่างไปจากค่าเฉลี่ยมากน้อยเพียงใด ใช้สัญลักษณ์ S.D. โดย

$$\text{สูตรการคำนวณ คือ S.D.} = \sqrt{\frac{n \sum fx^2 - (\sum x)^2}{N(N-1)}}$$

S.D.	หมายถึง	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
$\sum fx^2$	หมายถึง	ผลรวมกำลังสองของข้อมูล
$\sum x$	หมายถึง	ผลรวมของข้อมูล
N	หมายถึง	จำนวนข้อมูล

งานประเมินที่มีการหาค่าเฉลี่ย อาจจะหาค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานควบคู่ไปด้วย เพราะค่าเฉลี่ยจะบอกภาพรวมความมากน้อยของข้อมูล ส่วนค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานจะบอกความกระจายของข้อมูล ว่ามีการกระจายออกไปจากค่าเฉลี่ยมากน้อยเพียงใด

3.1.5 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Correlation Coefficient) เป็นค่าที่บอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร 2 ตัวว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ค่าสหสัมพันธ์ มีค่าตั้งแต่ -1 ถึง 1 คือ ถ้าหากค่าเป็นลบ แสดงว่ามีความสัมพันธ์กันในทางตรงกันข้าม คือ เมื่อค่าของตัวแปรหนึ่งเพิ่มขึ้น ค่าของตัวแปรหนึ่งจะลดลง แต่ถ้าค่าเป็นบวก แสดงว่ามีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ เมื่อค่าหนึ่งเพิ่มขึ้น อีกค่าหนึ่งจะเพิ่มขึ้น ตาม ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ที่มีค่าเป็น 1 แสดงว่ามีความสัมพันธ์กันสูงสุดในทางตรงกัน หากมีค่าเป็น 0 แสดงว่ามีความสัมพันธ์กันน้อยที่สุด

สูตรการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของสเปียร์แมน (Spearman's Rank Correlation Coefficient)

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum D^2}{N(N^2 - 1)}$$

r_s = สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์สเปียร์แมน

D^2 = ผลรวมกำลังสองของผลต่าง

N = จำนวนคู่ในการเรียงลำดับ

D = ผลต่างอันดับที่ของข้อมูลแต่ละคู่

3.1.6 ค่า t - test เป็นการทดสอบเพื่อต้องการทราบว่าค่าเฉลี่ยของข้อมูล 2 ชุด ที่วัดว่ามีความแตกต่างกันหรือมากกว่ากันอย่างไร

การทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของประชากรหรือผู้ให้ข้อมูล 2 กลุ่มที่เป็นอิสระกัน เป็นการทดสอบค่าเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูล 2 กลุ่ม

1) กรณีกลุ่มตัวอย่างขนาดเล็ก มีความแปรปรวนของประชากรเท่ากัน

สูตรการคำนวณ

$$t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{S_{x_1x_2} \sqrt{\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}}}$$

เมื่อ

$$S_{x_1x_2} = \sqrt{\frac{(n_1-1)S_{x_1}^2 + (n_2-1)S_{x_2}^2}{n_1+n_2-2}}$$

2) กรณีกลุ่มตัวอย่างมีความแปรปรวนของประชากรไม่เท่ากัน

สูตรการคำนวณ

$$t = \frac{\bar{X}_1 - \bar{X}_2}{S_{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}}$$

เมื่อ

$$S_{\bar{x}_1 - \bar{x}_2} = \sqrt{\frac{s_1^2}{n_1} + \frac{s_2^2}{n_2}}$$

d.f. =

$$\frac{(s_1^2/n_1 + s_2^2/n_2)^2}{(s_1^2/n_1)^2/(n_1-1) + (s_2^2/n_2)^2/(n_2-1)}$$

เมื่อ

\bar{X}_1, \bar{X}_2 = ค่าเฉลี่ยของกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2

s_1^2, s_2^2 = ความแปรปรวนของกลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2

n_1, n_2 = จำนวนตัวอย่างในกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2

การแปลความหมายด้วยการนำค่า t จากการคำนวณไปเปรียบเทียบกับค่า t จากตารางตามระดับค่าองศาเสรี df ถ้าหากค่า t จากการคำนวณมากกว่าค่า t จากตาราง แสดงว่าค่าเฉลี่ย \bar{x} ของข้อมูลทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างกันจริง หรือมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ แต่ถ้าหากค่า t จากการคำนวณน้อยกว่าค่า t ในตารางแสดงว่า ค่าเฉลี่ยของข้อมูลทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน

3.2 สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพเครื่องมือ คุณภาพของเครื่องมือในการประเมินผลเป็นตัวบ่งชี้ถึงคุณภาพของการประเมิน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ ผู้ประเมินควรหาคุณภาพของเครื่องมือ ดังนี้

3.2.1 สถิติที่ใช้หาความตรง ได้แก่ ความตรงของเนื้อหา ค่าที่ใช้เป็นค่า IOC และCVR

3.2.2 สถิติที่ใช้หาความเที่ยง ได้แก่ การหาความเที่ยงด้วยวิธีของคูเดอร์และริชาร์ดสัน และการหาความเที่ยงของครอนบัก

3.2.3 การหาความยากง่ายของข้อทดสอบ

สูตรการคำนวณ

$$\text{ความยาก (P)} = \frac{\text{จำนวนผู้ตอบถูก}}{\text{จำนวนผู้สอบทั้งหมด}}$$

ค่าความยากง่ายมีค่าระหว่าง 0 – 1 ค่าที่เหมาะสมจะนำไปใช้คือ ระหว่าง 0.2 – 0.8 ค่าความยากยิ่งมาก แสดงว่าข้อสอบยิ่งง่ายขึ้นคือ มีค่า 1 แสดงว่าไม่มีความยากเลย

3.2.4 ค่าอำนาจจำแนก เป็นค่าที่บอกถึงว่าข้อทดสอบสามารถจำแนกระดับความรู้ความสามารถของผู้ตอบได้มากน้อยเพียงใด ค่าอำนาจจำแนกมีค่าตั้งแต่ 0 – 1 ค่าอำนาจจำแนกที่เหมาะสมที่นำมาใช้เป็นข้อสอบ คือ 0.2 – 1.0

สูตรคำนวณ

$$\text{อำนาจจำแนก} = \frac{\text{จำนวนคนกลุ่มสูงตอบถูก} - \text{จำนวนคนกลุ่มต่ำตอบถูก}}{\text{จำนวนคนกลุ่มสูงหรือกลุ่มต่ำ}}$$

ในทางปฏิบัติสามารถวิเคราะห์ข้อมูลตามสูตรต่าง ๆ โดยใช้โปรแกรม SPSS หรือโปรแกรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

4. ขั้นตอนการเขียนรายงานการประเมินโครงการ

รายงานการประเมินโครงการ มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ดังนี้

4.1 ส่วนประกอบตอนต้น

4.1.1 ปกนอก ควรระบุชื่อโครงการที่ประเมิน รายชื่อคณะผู้ประเมิน หน่วยงาน ระยะเวลา สาระสำคัญอื่น ๆ

4.1.2 บทสรุปสำหรับผู้บริหาร รายงานการประเมินโครงการควรมีบทสรุปสำหรับผู้บริหาร 1 – 3 หน้า

4.1.3 กิตติกรรมประกาศ เป็นคำกล่าวขอบคุณผู้ที่ให้ความช่วยเหลือในการประเมินผลโครงการ ความยาวไม่เกิน 1 หน้า

4.2 ส่วนเนื้อหา ประกอบด้วย

4.2.1 บทที่ 1 บทนำ จะกล่าวถึง

1) ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา โดยกล่าวความสำคัญของการประเมิน ความเป็นมาของโครงการที่ประเมิน และประโยชน์ที่ได้รับจากการประเมินผลโครงการ

2) วัตถุประสงค์ พิจารณาเขียนตามประเด็นการประเมิน

3) ความสำคัญของการประเมิน โดยเขียนให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ กล่าวถึงผลลัพธ์ และผลกระทบของโครงการตามความเหมาะสม

4) กรอบแนวคิดการประเมิน กล่าวถึงประเด็นการประเมินและตัวชี้วัด

5) ขอบเขตการประเมิน กล่าวถึงเขตจำกัดของการประเมิน ใครเป็นผู้ให้ข้อมูล

6) ข้อตกลงเบื้องต้น (ถ้ามี)

7) ข้อจำกัดในการประเมิน (ถ้ามี)

8) นิยามศัพท์หรือนิยามเฉพาะ เป็นนิยามศัพท์เฉพาะในการประเมินเท่านั้นต้องเขียนให้ครบถ้วนครอบคลุม

4.2.2 บทที่ 2 เอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1) รายละเอียดโครงการที่จะประเมิน

2) เนื้อหาตามประเด็นการประเมินหรือแนวคิดทฤษฎี

3) งานวิจัยและงานประเมินโครงการ (ถ้ามี)

4.2.3 บทที่ 3 วิธีดำเนินการประเมิน ประกอบด้วย

1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง หรือกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

2) รูปแบบการประเมิน (ถ้ามี)

3) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4) การเก็บรวบรวมข้อมูล

5) การวิเคราะห์ข้อมูล

4.2.4 บทที่ 4 ผลการประเมิน เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลหรือข้อค้นพบในรูปแบบต่าง ๆ เช่น บรรยาย ตาราง กราฟ ภาพ และแผนภูมิ การนำเสนอตามลำดับประเด็น อาจเพิ่มสาระสำคัญอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์

4.2.5 บทที่ 5 สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ ประกอบด้วย

1) สรุป เป็นการนำผลประเด็นสำคัญมาสรุป ตั้งแต่วัตถุประสงค์ วิธีการดำเนินการ เครื่องมือ การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และผลการประเมิน โดยการเขียนสรุปให้สั้นลง

2) อภิปราย เลือกประเด็นสำคัญมาอภิปรายผล โดยนำผลการประเมินมาอธิบายว่าเกิดขึ้นเพราะสาเหตุใด

3) ข้อเสนอแนะ เป็นการนำเสนอข้อค้นพบมาเสนอแนะ

4.3 ส่วนประกอบตอนท้าย คือ ส่วนของบรรณานุกรม และภาคผนวก (ถ้ามี) (วาทิต บัวแสง, 2554)